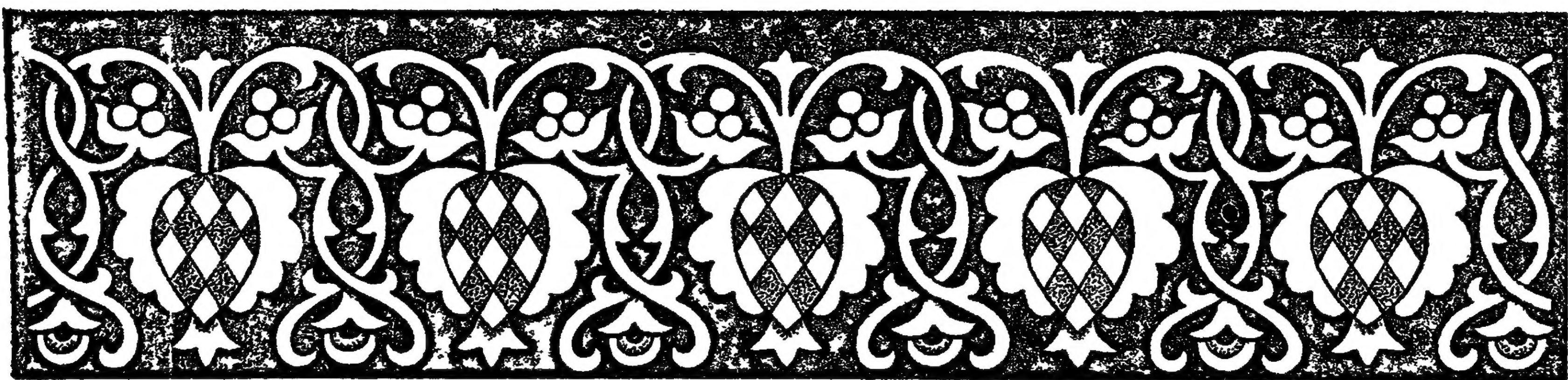

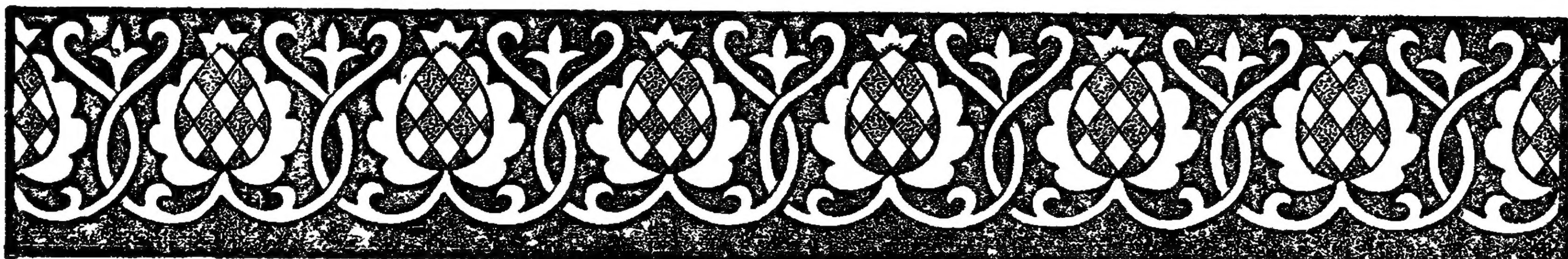
Проф. Євген Онацький

Українська мала енциклопедія

Книжка IX. Літери НА-ОЛ

Накладом Адміністратури УАПЦеркви в Аргентіні

Буенос Айрес — 1962

В. Цімлун

НА -

НАПИТИСЯ ВОДИ — поширений в народніх піснях символ задоволення любовної спраги — і то не тільки в розумінні кохання, а й любови в ширшому розумінні:

Ой, дай мені, моя мила, водиці напити
Та чей же я перестану за тобою тужити
(Етн. Зб. НТШ. XI. 109).

Звідси гора, звідти друга,
Нігде води напитися:
Задумав я женитися:
Задумав я жінку мати,
Беруть мене у солдати (Чуб. V, 982)

«Нігде води напитися» — бо «беруть мене у солдати», нема як женитися.

Всюди гори, всюди гори,
Нігде води пити,
Пішли хлопці за границю,
Нікого любити.. (Потеб. II. 641)

Глибокі колодязі,
Ніде води напитися:
Нема наших синів із нами —
Ні на кого подивитися (Чуб. V. 1014),—

Отже, хоч є вода в колодязях, та надто вони глибокі, не можна її дістати — хоч і маємо синів, яких можна було б любити, та надто вони далеко і туга любови залишається незадоволена.

Кажуть мені річку бристи
Широкую та глибокую,
А та річка невеличка —
Мені з неї не напитися,
Горе ж мені на чужині —
Ні до кого прихилитися (Чуб. V. 457)

(Див. НАПУВАТИ).

НАПОЛЕОН I (1769—1821) — імператор французів син корсіканського адвоката Карла Бонопарте. Після здобуття всієї західньої Европи, пішов в 1812 р. на Росію, де після битви під Бородіном взяв Москву. Але москалі її підпалили, і Наполеон, зазнавши великих втрат від суворої зими та партизанки, мусів залишити Росію і після поразки під Ляйпціґом у «бою народів» в 1813, абдикував у 1814 р. і був засланий на Ельбу. В 1815 р. втік з Ельби і висадився в Франції, щоб пройти тріюмфальним маршем до Парижу, де ще 100 днів тримав владу, але після поразки під Ватерльо знову абдикував в 22. VI 1815 р. і був засланий на острів св. Олени, де й помер, залишивши цікаві спогади.

В українській історіографії склалось було досить неясне уявлення, що Наполеон I був «українофілом» і симпатизував ідеї українського визволення та створення нової української державности. С. Єфремов в 1912 р., з приводу 100-ліття франко - російської війни, написав був перше в київській «Раді» (чч. 199—201), а потім в збірнику своїх статтей «За рік 1912» (ст. 261), що «зі свого походу (в Росію) Наполеон виніс деяке зацікавлення Україною. Нехай то був просто випадок, що в його речах знайдено між іншим «Енеїду» Котляревського, але маємо інший факт, який показує, що Наполеон таки хотів дізнатися докладніше про Україну та її нарід. Про цей факт розповів недавно на сторінках «Ради» Подолянин, і ми тут тільки нагадаємо коротенько, що, коли Наполеон вернувся до Франції 1813 р., то з його спеціяльного наказу написано і надруковано в 30 примірниках ЛЕЗЮРА (див.) велику, на 600 ст., історію України. Мабуть, не дурно такий практичний чоловік як Наполеон, цікавивсь Україною: певно, він снував щодо неї якісь свої комбінації. Але зоря його зайшла, і незабаром Ляйпціґ та Ватерльо поховали і його славу і вплив на европейську політику. .»

Треба ствердити, що зацікавлення Україною в Наполеона з'явилось не в наслідок походу в Росію а ще раніше. Наполеон ще був першим консулом Республіки, коли в 1802 р. один французький аґент у Константинополі, Еміль

Ґоден. випрацював для нього спеціяльну доповідь про плян поширення на Україну — «щоб знайти противагу англійському впливові в корінній Росії». Ґоден піддав думку зорганізувати в Україні, головно над Чорним морем торговельні підприємства, в яких урядовцями були б французькі вояки та підстаршини. Передбачаючи, що питання Константинополя та його проток (Босфор та Дарданелли) доведе, скорше чи пізніше до війни з Росією, Ґоден радив використати український національний рух і досліджував способи, як це зробити, а навіть думав про текст відозви призначеної для України.

Від того часу документи щодо наполеонівського зацікавлення Україною завдяки головно розшукам І. Борщака усе зростали і зрештою виявили, що наполеонівська політика і в цьому пункті не була чимсь новим, — вона тільки продовжувала напрямні традиційної політики ще до революційного монархічного режиму який піддержував Мазепу, а потім — протягом XVIII в. — мазепинців (див. ОРЛИК, МАЗАРІН, РІШЕЛЬЄ, КОНДЕ, ДЮНКЕРК, СЕГЮ) Отже якщо Наполеон виявляв зацікавлення Україною то воно знаходило добрий ґрунт у минувшині французької традиційної політики. Головним ворогом тодішньої Франції була Англія, і, вважаючи на цього небезпечного ворога, Наполеон шукав час-від-часу порозуміння з Росією але як писав Дріо — «хоч з Наполеона роблять основника франко - російської приязні не можна сумніватися що Росія ніколи і ні в кому не мала небезпечнішого супротивника» («Тільзіт», 1916 р.).

Час найбільшого зацікавлення українською справою припадає на рр. 1807—8, коли французький уряд мусів так чи інакше розв'язати польську проблему, і на рр. 1811—13, в безпосередньому зв'язку з франко - російською війною

Цікаво відзначити що, коли поляки згідно зі своїми непомірними апетитами, поставили 30 січня 1807 р. домагання приєднати до Варшавського князівства, що його створив Наполеон також українські землі до Дніпра і Очакова включно з цим останнім Наполеон відмовився задовольнити це домагання. 8 грудня того ж року «Публіцист», офіційний орган французького уряду, видрукував невеличку статтейку в якій зазначалося що «з Польщею може давня козацька країна, Україна, одна з найцінніших земель, що своїми багатствами заслуговує на якнайбільшу увагу нашої держави Справа Польщі вже розв'язана і тому тепер черга на розв'язання справи плодородної батьківщини Мазепи».

В архівах французького міністерства закордонних справ зберігся дуже важливий і цікавий документ — справоздання ґрафа Д'Отріва директора політичного відділу, де ми знаходимо «проєкт утворення з України незалежної держави, обсаду уряду якої імператор собі зарезервував». Та держава, що її межі відповідають приблизно сучасним кордонам України, мала б називатися НАПОЛЕОНІДОЮ і «мала б бути одною з найсильніших заборол проти перебільшених плянів Росії та її претенсій щодо Чорного моря і Босфору».

В 1807 р. з'явився Мемуар про Росію, в якому говориться про Україну з точки погляду воєнної — що властне найбільше цікавило Наполеона: «Сама Україна може прогодувати армію що знаходитиметься близько, інші провінції в цьому відношенні не вистачальні».

В 1808 р. Ле Клерк виготовлює мемуар під заголовком «Мемуар про причини амбіцій Росії і засоби їх поборення». В цьому мемуарі він оголошує відновлення великої Польщі і визволення України: «Божий Промисел, здається, створив Наполеона для того, щоб він відкинув Росію у глиб її пустель. Він поставить непереможні бар'єри своїм ворогам, як Всемогутній поставив межі хвилям моря. .» Тим бар'єром мала бути Україна, як колись у плянах кардинала Рішельє, мала вона служити східнім бар'єром проти поширення Австрійської Імперії.

31. I. 1808 р Наполеон писав своєму послові в Петербурзі: «Скажіть міністрові Романцову і цареві що я маю намір розпочати якнайскорше похід на Індію і також думаю про розподіл Туреччини. Для цього мені треба 20 до 25 тисяч москалів, 8—10 австріяків і 30—40 тисяч французів Нема нічого легшого від цього походу. Я певний, що Англія тремтітиме від страху навіть перше ніж наші війська дійдуть до Евфрату».

Але цар Олександер не поспішав давати свої війська на виконання плянів Наполеона. Російський уряд підозрівав, що уряд Наполеона думає не стільки про розподіл Туреччини, як про розділ Росії.

Уже 13. I. 1807 р. після того як французькі війська після перемог під Австерліцем Єною та Фрідляндом увійшли до Польщі, Олександер I створив «Комітет Загальної Безпеки», що мав «наглядати за шпигунами і дефетистами, а головно за французькими аґентами». Комітет мав наказ обмежувати свою діяльність до нагляду над Україною, Литвою і Прибалтикою.

Але заки ще утворився цей Комітет, 12 грудня 1806 р в Тульчині на Поділлі заарештовано двох індивідів, при яких були мапи, рисунки та списки осіб французькою та італійською мовами. Цар Олександер видав наказ розслідити справу «з усією увагою та суворістю». Судді не повинні були вагатися перед реквізиціями та смертними присудами. Але злочинці знаходили без сумніву, співчуття в слідчих суддів, бо, не вважаючи на царські укази, їх

покарано досить легко — засланням до пермської губ.

Наступного 1807 року, власник малого села Павличі на Київщині, Малицький, дав перехопити у себе «проклямацію Бонапарта». Тоді ж російський ген. штаб перехопив листи до кн. Берґа черед одного з наполеонівських аґентів в Україні. Зорганізована французька розвідочна служба доходила, при помочі населення, аж до Києва. Один із аґентів повідомляв у своїм справозданні, що «на всій Волині селяни передбачають кінець Росії». («Діло» 27. IX. 1930).

На території давньої України, де менш-більш 40 років тому було скасовано гетьманство, національна аґітація збільшується в міру того, як зростають надії, покладані на Наполеона. При кінці 1806 р один купець із Чернігівщини Ларіон Шишкин прилюдно, в присутності свідків, обплював портрет царя. Обвинувачений зробив це, — як доносили власті, — під впливом французьких ідей Його арештували і, хоч він виправдувався тим, що був п'яний, жорстоко покарали: вирвали ніс, припекли гарячим залізом і заслали до копалень на Сибір у Верчинську.

Генерал - губернатор України кн. Куракін доносив, що один старий вояк, ґвардійський кірасир, приїхав додому на Полтавщину. Коли йому передали «службове відрядження», він заявив: «Коли нас пішлють на фронт проти французів, ми стрілятимемо не в них, а в москалів, яких винищимо до останнього» Російський рапорт про це подавав слова старого вояка українською мовою. За цю сміливість він діждався кнута та Сибіру. Другий «дефетист», дідич Мочаковський заявляв не менш промовисто: «Тішить мене, що Бонапарт руйнує Росію. Якби він був тут, я на крилах полинув би до нього».

Один із членів найвищого дворянства на Полтавщині ЛУКАСЕВИЧ (див.) на однім бенкеті на своїм хуторі підносив тост за Бонпарта - визволителя. Лукасевич добре відомий в історії українського національного руху: він належав до льожі «Любов Правди» у Полтаві, був приятелем Котляревського, автора «Енеїди», і був вихованцем французьких масонів. Цей епізод наробив галасу. Петербурґ домагався вияснень і дістав відповідь, що «Лукасевич підніс свій безглуздий тост у приступі божевілля» Полтавський губернатор, що давав таке поетичне пояснення, не хотів роздувати справи

2 лютого 1807 р. російський генерал, губернатор Харківщини повідомляв, прикладаючи всякі фактичні докази, що селянські аґітатори, без сумніву, українці, поширюють чутки, що «французи не зроблять нічого злого простолюддю, навпаки — скасують панщину, і запанує тоді тільки один імператор — Наполеон». Коли ж на одних зборах хтось звернув увагу аґітаторові, що у Франції також існує шляхта (пани), то дістав відповідь: «Так, у Франції є шляхта, але вона дістає платню від уряду і не має кріпаків».

З другого періоду інтенсивного зацікавлення Україною з боку Наполеона і французького уряду треба відмітити, що ще 16. XI. 1811 р., коли тільки зарисовувалася примара франко - російської війни, французький міністер зак справ князь де Кадор писав баронові де Бріньон, французькому резидентові в Варшаві: «Його Величність (Наполеон) хоче мати статистичні подробиці про Волинь, Поділля і всю Україну, опис їх шляхів і країни, з оглядом на характер мешканців, і особливо — опис шляху Львів—Київ і Дубно—Київ та берегів Дніпра».

Бар. Бріньон, користуючись звідомленнями аґентів яких він порозсилав по всій Україні, відповів 18. IV. 1811 р. і написав: «Населення (України) дуже незадоволене і, певно, воювали (проти Франції) дуже неохоче..»

Що українці ставилися прихильно до Наполеона навіть поза межами своєї батьківщини, видно з одного справоздання, збереженого в архіві французького міністерства війни п. з. «Що ділось у Великій Армії від Варшави до Москви» Тут оповідається, що французів дуже прихильно приймало населення Могилева на Білорусі і що до цього спричинилося становище єпископа - українця Варлаама ШИШАЦЬКОГО що заохотив своїх вірних скласти присягу Наполеонові і молитись за нього. За це після відступу французів, він пішов на заслання («Діло» там же)..

НАПОЛЕОН III (1808—1873) — син короля Голляндії Людовіка Бонапарта, в 1815 р. прогнаний із Франції, проживав в Америці і в Англії і пробував змовами здобути владу у Франції. В наслідок революції 1848 р. зробився членом Національних Зборів, а потім 20. XII. 1848 р — президентом Франції. 1852 р. в наслідок плебісциту — проголошений імператором. Підніс престиж Франції кримською та італійською війнами, але ганебно програв в 1870 р війну з Німеччиною, попав у полон під Седаном був позбавлений трону і вмер на вигнанні в Англії. Був прихильником національних визвольних рухів, і брав сам участь в 1831 р в повстанні італійців Романьї проти австрійців і зробив все що було йому можливе, коли був імператором, щоб Італія зробилася незалежною державою. Цікавився також Україною (див. МЕРІМЕ).

НАПУВАТИ — в народніх піснях символічний вираз що означає задоволення бажання любови:

> Ой, вийду я на вулицю — солома горить
> Сюди гляну, туди гляну — дівчина
> біжить.

Нехай біжить, хоч не біжить, я води не дам,
Іди собі, дівчинонько, під зелений гай
(Чуб. III, 153).

«Солома горить» — хтось когось любить (див. ВОГОНЬ).

Дівчино моя, напійми коня!
— Не напою, бо ся бою
Бо щем не твоя...

Давати пити чужому чоловікові — значить зраджувати свого (Чуб. V. 143. 308. Голов. II. 755).

Шевченко використав цю символіку в поемі «Великий льох», де дівчина напувала коня Петрові I. що вертався з-під Полтави, де загинула воля України: за те ,за вияв любови — дарма що вимушений — до ката України, її душа тяжко карається: не впускають її до раю.

НАРАКВИЦІ — НАРУКАВНИКИ (див.). що їх носять гуцули — вони мають цілком таку саму форму, що нарукавники священиків, які дісталися до нас із Візантії. (Вовк «Студії. » ст. 126).

НАРБУТ ЮРІЙ (1886—1920) — славний графік родом із Глухова професор і ректор Української Академії Мистецтв у Києві, творець новітньої школи ґрафіки в Україні Проф Д. Горняткевич писав в 1951 р. («Свобода» ч 125): «Стилева риса праць Нарбута — українське барокко, в якому ми так сильно проявили себе в минулому. Він вибрав цей стиль бо відчував що в ньому найтісніше зв'язується з традицією але й що його багата особиста духовість могла виявитися найкраще в цій вибраній формі... Наскільки все російське (себто московське Є О.) було йому чуже, свідчить найкраще факт що він, хоч як довго перебував у Петербурзі, все ж таки не опанував бездоганно російської мови, а врешті й сам заявляв: «Я Московщини не люблю хочу віддати Україні всі свої сили...» І справді — все його життя та всі найкращі твори були зв'язані з Україною. .» Ще до революції. живучи в Петербурзі. Нарбут позначив свій великий талант і свою любов до України в таких працях, як «Малоросійський гербовник» (1914 р.). «Гербы гетьманов Малороссіи» (1915 р). «Старинныя усадьбы Харьковской губер.» (1917 р.). де поміщено світлини давніх дворянських палат цей альбом дуже рідкий бо майже цілий наклад знищений большевиками з уваги на його зміст. «Галиція в ее старине (1915 р.). «Очерки искуства старой Украины» (1916 р.). а всі ці видання пишалися чудовими обгортками, заставками а то й ілюстраціями Юрія Нарбута.

З хвилиною. коли революція 1917 р. виявила безмежні можливості національного й державного життя України Нарбут кидає Петербурґ і переїздить до Києва, віддаючись цілковито праці над відродженням і унезалежненям українського мистецтва, як вияву духового життя української нації. Як колись Шевченко. Нарбут починає від основного — від української чудової абетки для дітей, не тільки витворюючи одночасно ориґінальний український шрифт на підставі давніх українських рукописів але й багато ілюструючи її мистецькими рисунками чисто національного характеру. Далі він оформив українські державні знаки — великий і малий герби української держави, грошеві банкноти (100 карбованців та 10, 100. 250 500 і 1.000 гривень), поштові марки (30, 40 і 50 шагів), ріжні грамоти, як от «Відкриття Української Академії Мистецтв», «Грамота Української Університету в Києві. «Грамота Українського Державного Університету в Кам'янці», «З'їзд діячів пластичного мистецтва». та інші: чудові обгортки, як от до журналу «Наше Минуле» 1918 р., до «Антології» М. Зерова та інш., що служили потім зразками іншим мистцям; карти для гри та численні ілюстрації до книжок, в тому чудовий «Еней»до «Енеїди» Котляревського та ілюстрації до журналу «Мистецтво».

Наскільки творчість Ю. Нарбута була перейнята українською духовістю, це видно й з того факту. що московські комуністи, не зважаючи на високу мистецьку вартість творів покійного мистця (його скосив тиф на 34 році життя) що не тільки дорівнюють, а навіть і значно перевищують творчість багатьох кращих мистців Заходу, не дозволяють на їх поширення серед українського народу. В кінці 20 років група київських мистецтвознавців заходилася була видати велику монографію про Нарбута з численними ілюстраціями. Більша частина монографії, з репродукціями у кольорах була вже видрукована «Держвидавом», але прийшов 1931 рік. коли почався посилений терор проти всього українського культурного і мистецького життя. Тоді всіх редакторів і авторів - українців усунено, заслано й знищено Саме видання монографії про Нарбута припинено а вже видруковані аркуші і дорогі репродукції в кольорах знищено.

А тим часом французький мистецький журнал «Л'âмур де л'ар» («Любов до Мистецтва») в ч. 5 за 1929 р. ставив поштові марки УНР що їх виконав Ю. Нарбут, у приклад французькому урядові, як «клясичний зразок простоти й декоративности».

НАРҐІЛЕ — люлька з довгим цибухом і посудиною з водою, так влаштованою, щоб дим переходив через воду.

НАРД — індійська рослина. що з її коріння й листя витискують запашний олійок. Переховували його в алябастрових пляшечках, що

кінчалися вузькою шийкою, щільно заліпленою. Вживаючи, надбивали шийку й виливали олійок. Був він дуже дорогий, і Євангеліє від Марка згадує, як, під час гостин Ісуса Христа в Витанії, «прийшла одна жінка, маючи алябастрову посудину, повну мира нардового, правдивого и предорогого, і, розбивши посудину алябастрову, злила Йому на голову» (XIV, 3).

НАРИМСЬКИЙ КРАЙ — частина Сибіру, куди засилали (і засилають) людей, незадоволених московським режимом. Назва походить від НАРИМУ — пристані на р. Обі, в околиці великої пущі та болота.

НАРІКАЙЛО — вічно незадоволений, але одночасно й непродуктивний член суспільства. М. Горькій в романі «Серед чужих людей» писав про тих нарікайлів, чуючи, як вони казали: «Життя наше нічого не варте, ми повинні ліпше жити». «Але рівночасно бачив я, що ця туга за кращим життям зовсім не спонукувала їх бодай щось змінити в обставинах, серед яких вони жили.. . Диспутували про нове, або про загробове життя, а жили в бруді і свинстві, пальцем не киваючи, щоб це життя зробити хоч трошки кращим, навіть там, де це було легко зробити. .»

Ст. Женецький писав про українських нарікайлів, порівнюючи їх із ТРУТНЯМИ (див.):

«Нарікайлів» намножилось у нас дуже багато, — куди більше, ніж громадських «робітників». Цих наших громадських «нарікайлів» найдете всюди, по всіх наших громадах, у всіх наших організаціях. Їхні нарікання почуєте на кожному кроці. Завжди і всюди їм щось не подобається. . Правда, є ще в нас і такі, що завжди критикують, але ті хоч активні в нашому житті. Зате «нарікайли» не беруть ніякої участи у суспільній роботі, не бувають навіть на національних святах, і все одно, на всіх і на все нарікають .

«От започаткував хтось якусь суспільну працю, відбуваються сходини, збори, доповіді, тощо Тоді вони нарікають, що забагато того всього, нестає, мовляв, часу, щоб на всіх них бувати, хоч, назагал, на ніякі імпрези не приходять.

«Як нема кому дати доповіді, тоді вони нарікають чому тим ніхто не займеться, а як має хтось доповідь, тоді нарікають, що й тема невідповідна і держана на низькому рівні та виготовлена не так, як слід, хоч самі кращої не підготовлять. . .

«Вони теж часто нарікають, що в нас, мовляв, недописує пропаганда нашої справи. Але зайдіть до них за пожертвою на таку працю, то вони нарікають, що в нас, мовляв, забагато різних збірок та заявляють, що вже свою пожертву склали. І — нічого не дають.

«Коли зайде мова про збирання фондів на різні народні цілі, то наші «нарікайли» зараз покликуються на жидів: «300, чи скільки там, мільйонів долярів зібрали американські жиди на допомогу Ізраїлю за один рік! А що наші українці зложили? Ледве дурних 230 тисяч, і то аж за два роки!» Та попросіть тих «нарікайлів» заплатити Національний Даток, то зараз почуєте якийсь викрут, щоб не дати та позбутися вас: «Я вже дав» (хоч ще не дав), або «Я вже давав, хай другі дають», або «Я ще дам, але трохи пізніше», і ніколи не дає» («Свобода» р. 60, ч. 318). (Див. НЕВДОВОЛЕННЯ).

НАРКОМ — скорочена назва різних совет[ських] «народніх комісарів»; НАРКОМАТ — народний комісаріят; НАРКОМОС — народний комісар освіти; НАРКОМФІН — нар. комісар фінансів; НАРКОМЮС — н. ком. юстиції; НАРКОЗЕМ — земельних справ, НАРКОМЗАКСПРАВ — закордонних справ і т. д.

НАРОД, НАРІД — має подвійне значення: з одного боку це сукупність всього населення, що заселює територію певної держави, зливаючись із НАЦІЄЮ (хоча НАЦІЯ все ж поняття ширше бо включає в собі певні духові складники, тим часом, як нарід це ніби фізичне тіло нації), а з другого боку, нарід — це простолюддя, і на підставі цього другого розуміння постав, напр., рух НАРОДНИЦТВА (див.). Вже в римській суспільности відріжнювано «плебс», як загал простолюддя, від «чівес романі», як повноправних громадян римської держави, що творили «популюс романус» — римський нарід. Але з того поняття виключалися поневолені верстви населення. Коли пізніше говорилося про мандрівки народів, то під тими народами розумілося те саме, що й ПЛЕМЕНА, себто суспільства, пов'язані сусідством та кровним спорідненням.

Вже про племена, які, за Біблією, постали з синівНоєвих, відомо, що вони розселялися «по землях своїх, по мовах своїх, по родинах своїх по племенах своїх» (І Мойс. X. 5), себто займали свої землі відповідно до ріжниць походження й мови (перші прикмети окремішности народу, як справедливо завважував А. Річинський в «Проблемах укр. рел. свідомости», звідки я беру цю та дальші цитати). Св. Письмо свідчить, що сам Господь визначив кожному народові місце осідку — не тільки вибраному народові, але й невірним У передсмертній пісні Мойсей каже: «Всевишній наділяв наслідця народам, і розселив синів людських, і визначив тоді границі народів по числу анголів Божих» (як стоїть у грецькій Біблії): отже кожний нарід має свого ангела, опікуна народньої долі (пророк Даниїл згадує про ангелів жидівського, грецького і перського народів). Віра в те, що Бог визначає землю народам, лучилася з оцінкою морального стану людей: за гріхи Бог ка-

рає народи неволею, або розсіянням на чужині, але згодом вертає їх до рідного краю, коли вони опам'ятаються.

У Новім Завіті не тільки стверджено знову, що кожний нарід має визначену йому епоху й границі свого осідку: «Від одної крови сотворив (Бог) всі народи (властиво «всякий нарід»). щоб жили вони по всьому лиці землі, визначивши наперед призначені часи й границі перебування їх. щоб шукали Господа.» (Дія. ХУІІ, 26—27).

Отже, в Св. Письмі нарід — це суспільство, зв'язане єдністю походження, це наче одна велика родина. що з часом поділилася на племена й роди, але зберегла пам'ять про спільне походження. «Того часу говорить Господь, буду я Богом усім родам Ізраїлевим, а вони будуть моїм народом». (Єре. XXXI, I).

Але в середньовіччі зродилося нове поняття народу, як нації - держави, що об'єднує народи ріжного походження (філологічно «нація» вірний латинський вираз того. що визначає «народ»). Це нове поняття виявилося в формулі «Римська Держава Німецької Нації» («Рьомішес Райх Дойтшер Націон»). У цьому зв'язку, як писав проф Ст. Дністрянський, «лучить нація очевидно чинники державної приналежности («римська держава») з чинниками племінної злуки («німецької нації»), та німецька нація являється немов власником цеї римської держави яка перейшла наче в спадщину старинних віків на середні. Так зведено «народ» чи «націю» до спільного знаменника з державою, хоч ґерманські погляди вже домішали до цього елементи родові, елементи племінні. .» (Загальна наука права і політики» ч. І. ст. 24).

Саме тому, коли, почавши від Богдана Хмельницького, заговорили про «український нарід», то це сталося тому. що цей нарід дійсно об'єднав під Хмельницьким всі українські елементи аж по Сян в одну державну організацію. хоч і як коротко тривала ця єдність.

Вже Руссо (1712—1778) писав про нарід, як про загал усіх громадян держави, без ріжниці станів. За ним пішла й французька революція. яка нівелюючи всі станові, релігійні та династичні ріжниці, дала основу до т. зв. НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ.

Виникла національна ідея тому, що деякі держави поширили свої межі поза свою народню територію, захоплюючи чужі території та намагаючись асимілювати знайдене на них чуже населення. В наслідок того народи, чи властиво частини народів, що знайшлися на чужій їм державі звернулися проти цієї держави, розпочинаючи проти неї внутрішню боротьбу, намагаючись з'єднатися з тими частинами свого народу, що залишалися поза межами їх держави, щоб створити з ними свою власну «соборну» державу. Зокрема в Австрії політичне життя витворило в другій половині XIX ст. поділ народів на дві категорії — т. зв. історичні і етнічні. Історичні народи це ніби ті. що або мали поза межами Австрії свою державу (німці, італійці), або мали її перше. поки попали під австрійську владу (поляки, чехи). Етнічні народи — це ті, що, мовляв. не мали своєї незалежної держави, а спиралися тільки на етнічних основах (українці, словінці, хорвати). З того виводили «історичні» народи право володіння «етнічними» нарорами, яким вони відмовляли назви нації. За тим виробився в панівних політичних сферах погляд, що тільки т. зв. історичні народи, чи нації, можуть користуватися повними національними правами, а етнічні народи, що не можуть називатися, мовляв, націями в технічному розумінні, це — народи другої категорії, що їм не належаться права. визнані тільки історичним націям. В наслідок цієї політичної схолястики, за виразом проф. Ст. Дністрянського (там же ст. 29), т. зв. історичні народи гнітили етнічні народи, і ці останні мусіли провадити відпорну боротьбу за свої права. . Коли ж зважимо, що й між т зв. історичними народами розпочалася боротьба за гегемонію, підсилювана боротьбою всередині етнічних народів за своє визволення, то зрозуміємо. чому кажуть, що національне питання викликало першу світову війну. А сама ця війна дала спробу розв'язати це питання теорією Вільсона про САМОВИЗНАЧЕННЯ НАРОДІВ, при чому ріжниця між «народами» і «націями» зовсім зникла.

Цікаво. що українські міщани Львова, ще на початку ХУІ ст. писали до польського сойму. вживаючи слово «нарід» в точному сучасному розумінні нації: «Ми, народ руський. естесьмо от народа польського утяжені». Митрополит Йов Борецький у своїй славній «Протестації» (1621 р.) писав: «Козацтво — племя славного народу руського», розуміючи «нарід», як нині розуміють соціологи — «націю» — себто як щось живе і ціле в віках, як суму «мертвих, живих і ненароджених» у Т. Шевченка.

Але, крім народу — нації маємо ми й друге значення цього слова: НАРОД. ПРОСТОЛЮДДЯ у нас головно селяни. Звідти такі вирази. як «народні пісні» «народній одяг», у Т. Шевченка: «Кругом неправда і неволя, народ замучений мовчить...» С. Єфремов писав: «Народ, як суму трудящих клясів, повинні ми покласти за основу своєї діяльности, задоволення його потреб, службу його інтересам — за мету її... Народ — це той ґрунт, на якому демократичні домагання на потребу всім трудящим тільки й можуть прийнятися й пишним цвітом забуяти. Ті домагання будуть справді демократичними, які мають на увазі потреби й інтереси трудящих людей, цього «народа по преимуществу». які підіймуть їх із духового і матеріяльного занепаду і в боротьбі за індивідуальність помагають виховати і виростити прекрасно, гармонійно, у-

сіма сторонами розвинути особу людську. Така постановка питання на українському ґрунті тим легша й принагідніша, що у нас покищо майже зовсім нема своєї національної буржуазії, своїх «командуючих» клясів бо все, що виходить поза народ соціяльно, тим самим і національно порпває з ним, а через те величезна більшість, можна сказати, компактна маса нашої нації складається з тих людей, що власною працею на себе заробляють, пучками рук своїх годуються. Через те національна справа в нас все ще справа народня і, працюючи безпосередньо і всіми сторонами для інтересів народу, ми тим самим робимо діло національного відродження, як і навпаки — працюючи для цього останнього, тим самим маємо на увазі інтереси народу, трудящих мас..» (З громадського життя на Україні» 1909, ст. 68—69).

Це ототожнення народу з трудящими масами, з простолюддям, з одночасним констатуванням, що саме цей «народ», за відсутністю вищих кляс — буржуазії і аристократії — і складає майже всю українську націю було причиною, чому українську республіку, що постала з революції 1917 р було названо НАРОДНОЮ, а не, напр. демократичною. Адже С. Єфремов, як заступник голови Укр. Центр. Ради, був одним із хресних батьків нової Республіки. Дехто думає, що словом «народня» було просто перекладено чуже слово «демократична», але причини цієї назви лежали далеко глибше, бо в демократичній республіці діють і мають репрезентативну владу всі кляси і верстви населення, а в народній — тільки трудящі маси. Тому й Конґрес, що заступив Українську Центральну Раду, був названий Трудовим Конґресом представників вищих кляс в ньому не було, як не було їх і в Українській Центральній Раді. Але це не перешкоджало московським большевицьким демагогам вести аґітацію проти цих органів «буржуазії», а значить і контрреволюції.

НАРОДИН СВЯТКУВАННЯ — див. ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ.

НАРОДНИЦТВО — громадсько - літературний рух другої половини XIX ст., що покладав в основу діяльности своїх прихильників інтереси «народу», при чому під народом розумілися найтемніші й найбідніші верстви населення головно селянство. Цей рух розвивався рівнобіжно в Росії і в Україні, але набрав цілком ріжного змісту, залежно від відмінної духовости московського й українського народів. Тим часом, як на Московщині народництво освятило т. зв. «общину» і підготувало ґрунт до пізнішого комунізму (див. працю проф. Ю. Бойка «Російське народництво, як джерело ленінізму - сталінізму» Мюнхен, 1959), українське народництво, навпаки підготувало ґрунт для розвитку українського визвольного руху (див. цитату С. Єфремова під гаслом НАРОД).

Невважаючи на те, що народництво відносять звичайно до 60-их років, М. Грушевський, що сам був народником починав українське народництво з передмови М. Максимовича до його першої збірки народних пісень 1827 р., називаючи її (ту передмову) «маніфестом українського народництва» і відзначаючи її дату, як «Сто літ українського народництва» в журналі «Перв. Громадянство» Київ, 1927, I—III, ст. 4—8).

Відповідно до цього і В. Петров в ЕУ ч. I, ст. 185—86 ділить українське народництво на «романтично - етнографічне народництво першої половини XIX ст. і позитивістичне реалістичне народництво» другої половини XIX ст. Термін «романтичне народництво» ввів вперше М. Грушевський в вищезгаданій статті. Хоча вже В. Дорошенко в ЛНВіснику 1926 р. в статті, присвяченій В. Гнатюкові, вказав на зародження українського народництва в романтизмі, пишучи: «Українська освічена громада здавна цікавилася життям і творчістю рідного народу. Наше національне відродження саме й почалося з цього зацікавлення. Спочатку українські освічені люди зверталися до народньої творчости, зваблені її красою. Шукали в ній підпори свойому патріотизмові, свойому потягові до свого рідного, ключа до якоїсь скритої в цій творчості мудрости народньої. Це був період романтичного відношення до народнього життя. Освічені люди хапалися записувати й видавати зразки народньої творчости ради неї самої, ради її краси, виразистости, соковитости, щоо зберегти бодай слід колишнього від загину, або оперти на виявленій так народній творчості свої змагання до впровадження й дальшого розвитку народнього живла, народніх основ уже в житті самого освіченого шару. В цій добі зацікавлення народнім життям звертало увагу головно на поетичну творчість, записувалося пісні й думи народні. Пізніше розвинувся інтерес і до буденного, повсякчасного життя народнього. Любов до мудрости й краси заступила любов до носителя цієї краси й мудрости, спочутливість до тяжкого положення його й змагання вивчити життя народу для облегшення його терпінь. Це була доба т. зв. народництва. Тоді почали збирачі й дослідники приглядатися ближче до народнього побуту. Так помалу силами й енерґією поодиноких збирачів призбирано чималий етнографічний матеріял, який дав змогу вже й науково студіювати цей матеріял, порівнюючи його з чужинним. Так із захоплення красою народньої пісні і спочування народньому бідуванню зродилася українська етнографічна наука..» (ст. 263).

Ідеалізм українського народництва захопив не тільки провідні кола української інтеліґенції (вся наша історіософія перед першою

світовою війною безумовно народницька і перейнята культом «народу», чи маси), але навіть і польську шляхту на Україні, що дала українському народництву Вол. Антоновича, Т. Рильського, К. Міхальчука та інших ХЛОПОМАНІВ (див.), що стали на службу українського народу і в ширшому розумінні цього слова.

НАРОДНІЙ КАПІТАЛІЗМ -- система суспільного господарства, що знаходить усе більше застосовання в США і в Зах. Німеччині, заступаючи давній монополістичний капіталізм Заходу і протиставлячись державному капіталізмові СССР та його сателітів

К. Маркс пророкував свого часу концентрацію капіталу в руках небагатьох суперкапіталістів, а тим часом ми бачимо і в США і в Зах. Німеччині, а почасти і в інших країнах все більше розпорошення капіталу, шо походить із роздріблення акцій великих промислових і торговельних підприємств, причому ласниками їх стають робітники тих самих підприємств. Таким чином зникає поділ мім власником — буржуєм і власником — пролетарем· пролетар стає співвласником. В США вже тепер кожна багатомільйонова промислова чи фінансова фірма має десятки, або й сотні тисяч співвласників - уділовців. З кожних 12 дорослих осіб одна — співвласник якоїсь промислової чи фінансової фірми. З кожних 5 робітників, затруднених у промислі, один має уділи в підприємстві. 12% тих уділовців люди незаможні (на американську міру), бо заробляють лише до 3.000 дол. річно. 26% уділовців трохи заможніші (заробляють 3—5 тисяч) і 25% — люди заможні (заробляють 5—8 тисяч). Власників хуторів (фарм) в США 25 мільйонів осіб. 40 мільйонів осіб мають 50 мільйонів авт. 100 мільйонів осіб посідають доми вартости 250 мільярдів д. Оттак стоїть справа з Марксовою концентрацією капіталу в архикапіталістичній Америці (П. Штепа «Українець а Москвин» 1959, ст. 158). «Українське Слово» в Парижі подавало в великодньому числі за 1959, що заводи Форда в США мають 500.000 робітників і 750.000 уділовців

В. Мартинець писав у «Наш Кличі» з 29/X 1959 р.: «Згідно з обслідуванням Бруклінського Інституту, 6 500.000 американців є власниками - уділовцями (отже «капіталістами») корпорацій - велетнів; 86.000.000 «капіталістів» володіють бондами і полісами обезпеченевих компаній; 1 мільйон «капіталістів» мають уділи Телеф. і Телеграфічної Ко.; 500.000 американців — власники Дженерал Електрік і т. д. У загальному три з кожних п'яти американців є співвласниками («капіталістами») одної чи кількох корпорацій! Себто більше ніж половина всіх американців — «капіталісти». Звідси й назва для сучасного американського капіталізму --«народній капіталізм». А далі: в тому часі, коли комуністи твердять, що тільки мільйонери — капіталісти їздять в США автами, на американських дорогах їздить 56 мільйонів особових авт (80 разів більше, ніж у СССР) і 11 мільйонів вантажних, в американських домах є 140.000.000 радіоприймачів і 47.000 000 телевізорів (24 рази більше, як у СССР). У США бачимо не заникання, але постійне збільшення середньої верстви з річним прибутком 4—8.000 дол. і в 1957 р. 43% всіх американців (майже половина!) належали до цієї групи, до якої входить переважна більшість кваліфікованих робітників».

Подібний процес, невважаючи на спротив соціялістів та директорів підприємств, яким легше вдчитуватися перед одним власником аніж перед тисячами співвласників, розпочався і в Зах. Німеччині, де проблема народнього капіталізму зробилась особливо актуальною після другої світової війни, коли держава стала спадкоємцем і власником великих маєтків та підприємств. До 1957 р. ними завідувало міністерство фінансів. Але такий стан речей суперечив ідеї вільного ринку, що її головний речник — творець німецького господарського відродження д-р Ергардт. Під його тиском рішено передати ті державні підприємства в приватні руки. І от при передачі 30 мільйонів акцій великого копальняного концерну «Пройсаґ» (22.000 робітників) схвалено закон, що акції по 100 марок можуть набувати тільки особи з річним заробітком не вище 16.000 марок (приблизно 5.000 дол.) і не більше 5 акцій на особу. Таким чином мало б вродитися тільки з цього концерну мінімум 60.000 уділовців — «народніх капіталістів»

На той самий шлях стала й Англія, як писав про це М. Павлюк в паризькому «Укр Слові» (р. 1959 ч. 912—913):

«1. Скоро після з'їзду 200 найбільших приватних підприємств Англії, що часом мають по 5—10 окремих заводів, під гаслом «Об'єднане довір'я» приступили до конкретних заходів, що полягають в наступному:

а) ці підприємства почали відкривати спеціяльні бюра на терені заводу, в яких робітники цих заводів мали б змогу купувати й спродувати акції свого заводу за курсом дня. До цього часу акції можна було купити лише у великих містах, де були фондові біржі що фактично позбавляло можливости купівлі акцій для робітників з невеликими грошовими заощадженнями;

б) щоб прийти з допомогою робітникам, що не мають достатніх грошових заощаджень для купівлі акцій, великі приватні фінансові підприємства Англії відкрили для них н пільгових умовах кредит в 5 мільйонів фунтів

2. Консервативний уряд Англі плянує зменшити штемпельний збір з операцій по купівлі й продажу акцій, що тепер виносить 2% від суми операції.

3. Консервативний уряд Англії не обмежився лише заходами для полегшення продажу акцій робітникам. Для полегшення приватного будинко - володіння відкритий державний кредит на пільгових умовах у висоті 5 мільйонів фунтів. Разом з тим, щоб спонукати до придбання власного будинку, підвищена платня за орендування будинків міських самоуправ. Також відкритий державний кредит на пільгових умовах для малопотужних фармерів у висоті 5 мільйонів фунтів».

На закінчення не можна не порівняти умов життя людини праці при державному і при народньому капіталізмі. У державному капіталізмі коли ввесь капітал і все більше майно робиться власністю держави, а фактично невеличкої кліки людей, що в тій державі тримають владу, майже кожний працівник стає невільником здания на ласку держави а в народньому капіталізмі заможною, і нікому непідвладною людиною з почуттям власної гідности; у державному капіталізмі обезвласнений пограбований і ожебрачений селянин прикріпляється до державної землі (колгоспу) і, ставши до неї тільки додатком у вигляді живого робочого інвентаря, абсолютно втрачає свою гідність і незалежність, а в народньому капіталізмі земля переходить в абсолютну власність селянина, який стає повним і ні від кого незалежним господарем і шанованою в суспільстві особою; в державному капіталізмі робітник прикріпляється до державної фабрики, як селянин до землі, і стає рабом цієї фабрики, а в народньому капіталізмі робітник, за правом що охороняється всіма законами держави отримує певну кількість акцій, рівновартну повній частині фабрики, і таким чином стає співвласником фабрики; в державнім капіталізмі робітникові виплачується недостатня для прожитку на високому рівні заробітня платня, а в народньому капіталізмі, крім заробітньої платні, достатньої для високого прожитку, робітник, як співвласник фабрики і як співгосподар одержує прибуток із неї пропорційно до числа своїх акцій, і цим самим бере участь у справедливому розподілі додаткової вартости, тобто тієї матеріяльної цінности, що її державний капіталізм жорстоко, по варварськи відіймає від робітника і одночасно обвинувачує в тому капіталістів за засадою «держіть злодія!»; в державному капіталізмі прикріплений до фабрики робітник немилосердно визискується державою, як безконкуренційним роботодавцем, відповідно до вимог безконтрольної кліки, що править державою, а в народньому капіталізмі робітник, як співгосподар фабрики, сам контролює свої вимоги й можливості фабрики і тому не підлягає жадному визискові.

НАРОДНІЙ СЕКРЕТАРІЯТ НА УКРАЇНІ — перший большевицький уряд у Харкові, організований Москвою на початку 1918 р. в противагу Генеральному Секретаріятові Укр. Центр. Ради, що в большевицькій демагогічній пропаганді нібн складався з самих генералів (яких там зовсім не було). Зі звільненням України від большевиків українським та німецьким військом, цей Народній Секретаріят перенісся до Таганрогу, потім постановою І З'їзду КП(б)У розпущений і заступлений т. зв. Центр. Военно-Революційним Комітетом.

* * *

НАРОДНЯ ЕТИМОЛОГІЯ — пояснювання походження слів не за перевіреними науковими даними, а за звуковими асоціяціями. Такою народньою етимологією вславився свого часу бібліотекар московського університету, а пізніше професор слов'янських мов Харківського університету ПетроБезносов (1828—1908): він виводив слово «парень» від Паріса, троянського принца, назву озера Ван від Іван, амазонок зближував із «малжонками», пенатів із українськими панятами і т. д. Взагалі у своїх викладах про слов'янську старовину він всюди бачив слов'ян.

М. Костомаров намагався пояснити «руські» назви Дніпрових порогів у Констянтина Багрянородного з литовської мови, — але він не був мовознавцем і його невдача повинна б була бути пересторогою для істориків, що беруться не за своє діло. Але, як писав Ю. Шерех, «особливо повчальна спроба К. Шейковського, зроблена в 1871 р. Бувши добрим українським патріотом, він вирішив, що ці слова (назви порогів) треба пояснити з сучасної української мови. Назва «ессупі», за його поясненнями, означає: «не сопи»; «ульворсі» стало «Гуль-поріг», «геляндрі» — стало «халяндра» (рід танцю напідпитку, як він сам пояснює), «аефар» — «гайворон», «вагуфорос» — «варипорсг». . «Не можна відмовити Шейковському, — завважував Шерех, — винахідливости в підшукуванні звукоподібних слів, але мовознавчих знань тут нема і на копійку: не взято під увагу ні історії мови, ні часу, коли появляються ті чи ті слова в українській мові, ні меж можливости в перенесенні значень. Звичайно, методою Шейковського можна проголосити українськими не тільки ці назви, але й, скажімо, вавилонські, або китайські. .» («Нові Дні», 1951, ч. XVII—XVIII, ст. 29).

Зрештою, такі «патріоти» знаходяться в кожного народу, але особливо багато їх все було в москалів. Ось як вони, напр.. писали в XVII ст.: . .«Афет дав плем'я сильне, хоробре і дуже славне. Саме тому й почало воно називатися «славними», або «слав'янами». А тому, що це плем'я постепенно розсіялося по всьому світі, то й почали вони називатися «росіянами». . Головні ж слав'яни і найславніші були потомки шостого Афетового сина — Мосоха — мосховити, себто московити, москалі. .» (Днепров

в «Возрожденіє» 25.III. 1933). У XVIII ст. славнозвисний Третьяковський теж писав: «Я вважаю, що Італія походить невідмінно від слов'янського Удалія, як країна «удальонная» от Півночі. Давніші її мешканці, без усякого сумніву, слов'янські імена носили: першими були Сабіни, себто Забини від забивства, або від бою, битви. Далі були Гетруски — від хитрости, хитрушки. Потім були ще Волські від хижацтва волчого. .» У XIX ст. на полі народньої етимології працював ген. ляйт. В. Г. Костенецький, який уважав московську мову за матірну мову всіх інших европейських мов, а особливо французької. Наприклад, французьке слово «доместік» (слуга) «явно походить від московського виразу «дом мести» (замітати). Кабінет хіба ж не визначає «как би нет»? — людина замкнеться в своїй студійній кімнаті, і хто б не прийшов, господаря «как би нет» (нібито нема) дома. .» (Цицишвілі в «Кавказ» 1937. I.42). (Див. ПИРЯТИН).

НАРОДОВБИВСТВО — масове винищування чужого населення в імперіялістичних цілях. Як засвідчують самі московські історики, народовбивство було завжди одним із часто практикованих засобів Москви опанувати чужу територію. Так академік А. Н. Пипін писав: «В крайніх випадках, як в Новгороді, московська влада допомагала об'єднанню простим винищуванням тубільців і переводом на їх місця москалів. ..» («Исторія Рус. етнгр.» 1892 р., III, ст. 2); те саме у Владимирського — Буданова «Обзор» ст. 18, 117, 118, 126, 199 і інші). Пипін писав: «На Україні подібні засоби були неможливі» (там же). Але вони практикувалися і в Україні і то в широкому маштабі. Кн. Барятинський, вирізавши на Україні коло 15.000 українського слов'янського населення, в 1658 р. запитував московського царя дозволу «висеч і вижеч» всіх українців на 150 верст коло Києва. (Карпов «Критич. обз. источ. до исторіи». 1870. ст. 176—7). Так і були «висечени і вижжени» батуринці, запорізькі поселення, тощо; десятками тисяч засилалися на винищення в Петербурґ (див. ЛІНІЯ, КАНАЛЬСЬКІ РОБОТИ) та в Азію молодші українські сили а на Україну переганялися цілі московські села, які, як завважував С. Шелухин, «і по цей день зосталися жити ізольовано, бо, як в правосвідомості, так і в усім іншім пролягає між цими двома народами з самої природи, а не з чиєїсь волі непрохідна безодня. .» («Звідкіля походить Русь. .» — Прага, 1929 ст. 13).

Проф. Р. Смаль- Стоцький насвітлив в «Українському Квартальнику» («Юкрейніен Квотерлі») московську систему народогубства в статті, написаній з приводу конвенції, підписаної з приводу ҐЕНОЦИДУ (див.) в Об'єднаних Націях. В дискусіях над цією конвенцією советський представник заявив, що советський режим, себто Москва, не думав «нищити в цілості або частково національну, етнічну, расову або релігійну групу, як таку», а тільки покарати «бунтарів», «бандитів», саботажників», тощо. Насправді ж московська політика большевицьких часів —це тільки розвиток одної й тої системи, що сягає часів ще Івана Грозного.

Вимордування населення старого Новгороду, нещадне винищування «розкольників» і «старовірів», ліквідація населення Батурина за Петра I, масове мордування кримських татар за КатериниII, лінч поляків за дикого «маршала» Суворова у Варшаві і нищення уніятів на Холмщині — ось кривава нитка московської історії.

Большевицька система до диявольських меж розвинула зброю ґеноцидії, як політично - державних заходів. На сумлінні комуністичних тиранів записані такі конта:

1) ліквідація інґрійців у 1921—23 рр., що жили в околицях Естонії та в Ленінґрадській області. Увесь народ, числом 400.000 фінського походження, що посідав високу скандінавську культуру, щез із дійсности, крім одиниць, що втекли до Фінляндії.

2) Повна ліквідація всього єпископату Української Автокефальної Православної Церкви всього духовенства і Церкви.

3) Ліквідація українського селянства в цілому (колективізація, заслання й масове вбивство).

4) Несамовита атака на донських і кубанських козаків у 1928—30 рр., наслідком чого знищено всю інтеліґенцію.

5) Заслання на Сибір усіх греків (8.000), що жили на Керченському півострові, щоб зробити місце російському елементові.

6) Катинь, Вінниця і сотні інших катівень.

7) Ліквідація автон. республіки німців Поволжя і заслання їх на Сибір (60 000), переселення всіх кримських татар (800.000), чеченів, інґушів (600.000) і карачаїв в 1944—45 рр.

8) Ліквідація греко-католицької Церкви, що мала 1 000.000 вірян.

9) Ліквідація інтеліґенції балтійських країн.

Советська ґеноцидія — система, що має не тільки методи, але й «ідеологію», яка «леґалізує», цей злочин у «країні соціялізму» Не диво що на питання журналістки Астор у 1931 р звернене до Сталіна, він відповів: «Доти, поки буде треба».

Окремою ділянкою московської ґеноцидії стала «мовоґеноцидія» (русифікація Дону, Кубані, Кавказу, України і т. д.) та творення г. зв «советського» (тобто російського) «народу»).

В. Гришко писав у брошурі«Хто з ким і проти кого» 1959 р.:

«За офіційними советськими відомостями, поданими Москвою в Великій і Малій советській

енциклопедії, за час між двома советськими переписами 1926 і 1939 років кількість українців серед населення СССР зменшилася з 31.194-976 осіб до 28.070.404 осіб, тобто — за цей час українців стало менше, ніж було, на 3.124.572 особи, або — на 10%! І це тільки за простим аритметичним підрахунком, бо коли взяти до уваги природний приріст населення за цей час, то число зниклих українців за цей час перевищує сім мільйонів. А це значить, що в нормальний час без ніякої війни чи якоїсь катастрофи, лише в наслідок «єднання» України з Росією, загинуло тільки з-поміж самих 31-го мільйона українців в СССР стільки, скільки в усьому СССР з-поміж усіх його 200 мільйонві населення загинуло людей у наслідок другої світової війни. А що ті мільйони українців, які загинули між двома советськими переписами перед війною, загинули саме в наслідок «братньої допомоги» Росії, це найпереконливіше доводять знову ж таки советські офіційні дані, які показують, що в той же самий час між двома советськими переписами кількість росіян в СССР зросла з 77 млн. до 99 млн., тобто на 22 мільйони, або — на 13%!

«Як бачимо, один і той самий комуністичний режим однієї влади Москви в СССР, витублюючи мільйонами людей української національности, в той же час плекав їхнім коштом інші мільйони панівної російської нації. Як саме робила це Москва, бачили власними очима й переживали на власному досвіді ми всі, в жахливі часи штучного голоду 1932—33 рр., коли в Україні масово вмирали на кожному кропі якраз оті мільйони українців, яких потім забракло серед населення СССР. Москва прирекла їх на вмирання, відібравши від них їхній хліб, яким відгодовувала росіян...

« .Знову ж таки за советськими офіційними даними, поданими в статистичному збірнику «Народнє господарство СССР», виданому самою ж Москвою в 1956 р., виявляється, що за час від перепису 1939 р до 1956 р. населення України зменшилося з 42-х мільйонів до 40.-600 000, в той час, як населення Росії зросло з 107.700.700 до 112,600,000! Знову Україна втратила в абсолютних числах, не враховуючи приросту, 1.400.000 осіб, а Росія зросла на нових 4 900 000 осіб! Кажуть —війна винна. Але ж воювала не сама Україна, а й Росія, і війна йшла також і під Москвою, й у Сталінграді. Чому ж гинули тільки українці й інші неросіяни, а росіяни ще й розрослися? Крім того Україна в наслідок війни стала територіяльно більшою ніж була в 1939 р. під час довоєнного перепису, тож мусіла стати більшою й щодо населення, бож прибуло нове західньоукраїнське поповнення та ще ж і Крим включено в склад УРСР. В чім же справа?..

«Справа звичайно, тільки в російській політиці Москви щодо України — в політиці жорстоко ворожої щодо України зовнішньої сили. Яка ж саме була політика Москви протягом усього того часу, коли Україна безперервно тратила мільйони своїх синів і дочок, про це досить одверто сказав сам теперішній головний зверхник — Хрущов, оповідаючи в своїй відомій «секретній доповіді» на ХХ-му з'їзді КПСС у 1956 р. лише про деякі моторошні факти з загальновідомої «діяльности» свого попередника — Сталіна, який тією політикою керував. «Якщо українці уникнули долі народів, що їхні республіки ліквідував Сталін після війни, то тільки завдяки тому, що українців було так багато, що Сталін просто не міг їх усіх видалити з України», — сказав Хрущов. І це правда. Але, не змігши «ліквідувати» всіх українців відразу, Сталін проте здійснював плянову ліквідацію їх протягом трьох десятків років шляхом масових розстрілів і заслань у концентраційні табори мільйонів українців, а також шляхом масових виселювань і переселювань українців з України та заселювання України росіянами. Тільки своїй чисельності завдячують українці той факт, що їх усіх ще не «ліквідовано» таким способом. Але факт залишається фактом, що наявности пляну «ліквідації» українців у СССР не заперечує навіть і сам Хрущов. Та й при Хрущову продовжується й далі та ж сама сталінська політика, лише трохи хитрішим способом. Так само, як і політика Гітлера, це — політика «ґеноциду» — народовбивства».

Див. ПЕРЕСЕЛЕННЯ.

НАРОСТОК — див. НАЗІМОК. У граматиці та частина слова, що ніби наростає на корені слова, щоб змінити, або уточнити його значення: напр., на корені дур в слові дурний, наростки — (дур) —ненький, (дур)-нуватий і т. далі.

НАРТЕКС — передня частина церкви, передсіння, паперть.

НАРТИ — костяні лижви з худоб'ячих ребер. У північних країнах легкі довгі санки, що в них впрягають собак.

НАРУКАВНИКИ, або ПОРУЧІ — матерчаті наручники, що їх вбирає священик на рукави підризника, тої самої барви, що й решта священичого одягу (див. НАРАКВИЦІ). Вони означають могутність сили Божої, і узи Христові якими Він був зв'язаний, коли вели Його до Пилата, а також і те, що священодійство тіла й крови Ісус Христос — звершує власними руками. (о. П. Калинович «Літургіка» ч. І, ст. 23—24).

НАРУЧНИКИ — давні прикраси на руки, що їх носили вище від кулака, або вище від

ліктя. У нас за князівських часів, не тільки жінки носили наручники, що пізніше називалися з французького БРАСЛЕТИ, але й чоловіки (Грушевський «Іст. УР.» І, 270). Були ці наручники скляні або з дорогих металів. Скляні наручники зустрічаються масово на місці кожної давньої української оселі (там же, ст. 288). Чудові зразки римського походження знайдено в археологічних розкопах Галичини та на території кол. Боспорського царства. У нас були дуже розповсюджені і належали до характерніших типів спіральні металеві наручники. «Незвичайно широко розповсюджена була спіраль в скляних обручках-наручниках, але чи вироблялися вони в нас, чи все зоставались екзотичним (привозним) предметом, годі сказати (там же ст. 448). На срібних наручниках бувала пізніше різьба - ґравіровання (там же ст. 449).

НАРЦИЗ — вродливий юнак грецької мітології, великий самолюб, що відкидав усі залицяння німф, не звертаючи на них уваги. Найбільше залюблена була в ньому німфа ЕХО (по нашому ЛУНА), що з любови до нього так змарніла, що залишився від неї тільки голос що відгомоном і тепер виявляє себе по лісах та горах. Богиня любови Афродита вирішила покарати себелюба: це було на весні, коли все в природі дише любов'ю і спрагою кохання; тож коли Нарциз нахилився над чистим джерелом Геліконом і побачив у ньому, мов у дзеркалі, свій власний образ, божевільно закохався в ньому, але, щоб кохатися, треба бути удвох, а Нарциз усе був сам. Не маючи сил відірватися від свого образу, схилив голову на край джерела і -- помер. А боги зродили з його голови квітку, що й досі носить ім'я Нарциза, і символізує безсердечну красу і самозакоханість. Була вона присвячена ГАДЕСОВІ, богові підземного царства, і ніхто не наважувався її рвати, як КВІТКУ СМЕРТИ. Аж ПЕРСЕФОНА, донька ДЕМЕТРИ, не могла подолати спокуси зірвати гарну квітку, з якої дивилися на неї очі найгарнішого мисливця Греції, улюбленця всіх німф. Коли ж вона притулила ту квітку до своїх уст, земля відкрилася, з'явився Гадес на баских конях і умчав Персефону в підземне царство. Оповідали, що Персефона так кричала що зворушила навіть Гекату в її житлі, і та сповістила про нещастя Деметру, яка зараз же вирушила на розшуки своєї доні. (Див. ДЕМЕТРА, ПЕРСЕФОНА, ДЗЕРКАЛО).

У нас квітка нарцизу, приємно запашна ніби оберегала дівчат від усякої напасти (С Килимник «Український Рік.» IV, ст. 23).

НАРЦИЗИЗМ — самозакоханість у розумінні, по-перше, статевого збочення, що виявляється в хворобливому замилуванні до власного тіла, а, по-друге, в перебільшеному психічному зацікавленні власною особою, що виявляється в непереможному бажанні оповідати про себе в ріжних автобіографіях, спогадах, тощо, де автор описує не стільки цікавих людей з якими йому приходилося зустрічатися, ані події, в яких він брав участь, як самого себе, свої переживання, свої найдрібніші й нікому не цікаві почування й думки.. і то з незвичайним замилуванням, не маючи сили від них відірватися, як Нарциз не міг відірватися від свого образу, відбитого в чистій воді Гелікону.

НАСАД — човен князівських часів, збудований з ріжних частин: на основний бальок прилажувано впоперек перекладини й дошки. Ця назва збереглася до наших часів: у возі, це так зветься брусок над віссю, і в гуцульських санках для перевозу дерев — тут це перекладина, положена на копилах, вона в'яже полози; таких перекладин у санках дві. (В. Шухевич І, 180).

НАСЕЛЕННЯ — сума всіх людей на даній території. За переписом з 15 січня 1959 р. кількість населення Української ССР, включно з Галичиною, Буковиною, Волинню, Закарпаттям та Кримом, вираховано в 41.893.-000осіб. Національний склад того населення мав би бути такий:

Національність	у тис.	у %
Українці	31.852	76,1
Росіяни	7.400	17,7
Жиди	840	2,0
Поляки	363	0,9
Модавани і румуни	340	0,8
Білоруси	291	0,7
Болгари	219	0,5
Мадяри	149	0,4
Греки	104	0,2
Інші	311	0,7
Разом	41.869	100,0

З цього приводу проф. В. Кубійович писав у «Свободі» 29. III. 1960 р.:«Порівняно з іншими совєтськими республіками участь національних меншин в складі людности УССР досить висока. За офіційними даними, національні меншини становлять в Російській СФСР лише 16,8% (при чому, на найчисленнішу — татар -- припадає лише 3,5%), в Білорусі — 20 %, Литві — 20,7%, Вірменії 12, а лише в інших совєтських республіках на території Европи, більше, ніж на Україні. Якщо йде про участь росіян серед всього населення поодиноких республік, то вона вища в Україні, ніж у всіх інших національних республіках на терені Европи, за вийнятком двох надбалтицьких -- Латвії й Естонії, що на них спрямований особливий русифікаційний наступ (доступ російського елементу на широкій лінії до моря).

Аналізу національних відносин в УССР полегшить порівняння національного складу

населення за переписом 1959 року з станом за першим советським переписом 1926 року, який подаємо в таблиці. Додамо, що національні відносини на Західній Україні, яка тоді належала до Польщі, Румунії й Чехо-Словаччини, обчислено на підставі перепису цих держав 1920-21 і 1930-31 рр. з введенням відповідних корективів з огляду на частково фальшиві дані цих переписів. Ось національний склад людности УССР з сучасних межах на 1. І. 1927:

Національність	у тис.	у%
Українці	28.410	75,1
Росіяни	3.070	8,1
Жиди	2.470	6,5
Поляки	1.949	5,1
Німці	590	1,6
Молд. і румуни	420	1,1
Татари	225	0,6
Болгари	205	0,5
Греки	125	0,3
Мадяри	110	0,3
Білоруси	85	0,2
Чехи і словаки	75	0,2
Інші	175	0,4
Разом	37.900	100.0

З порівняння національного складу населення України 1926 і 1959 виникають три важливі факти: число українців збільшилося на 12 1%, але відсоток їх серед всього населення залишився майже без змін; число росіян збільшилося на 141%, а відсоток зріс з 8,1 на 17,7 %; число інших національностей впало з 6,420.-000 на 2.620.000, себто на 59%, а їхня участь порівняно з усім населенням обнизилася з 16,8 на 6 2%; як видно усе зменшення малих національностей пішло на користь росіян, або ми маємо тепер на Україні замість кількох більших національних меншин, лише одну, але потужну — **російську.**

З колишніх більших національних меншин на Україні втратили своє значення жиди і поляки і перестали майже існувати німці, з менших груп немає вже татар. Число жидів впало з 2 470.000 на 840.000, як вислід екстермінаційної політики німецьких нацистів під час окупації України. З жидів, що в час війни не евакувались в глибину СССР, залишилися живими лише деякі з них на Закарпатті, Буковині й у Бесарабії, які не були безпосередньо зайняті німцями; по війні повернулися евакуйовані і мабуть, наплинули деякі нові з Росії. Колись сильна національна група поляків ледве начислює нині 363.000 (1926 р. жило на самих Центральних і Східніх землях, себто в УССР в старих межах — 476,000). На їх спад вплинув не лише обмін населення між УССР і Польщею, але також швидка денаціоналізація сільського польського населення на Центральних і Східніх Землях та екстермінаційна політика большевиків щодо польської меншини. Перепис 1959 року не подає на Україні числа німців, яких 1926 було 590.000. Взагалі статистика німецької групи оточена дивним серпанком мовчанки. Їх має бути у всьому СССР 1.619.000, в тому числі 820.000 в Російській СФСР, але оголошені до нині дані не подають, скільки з решти німців (799.000) живе в поодиноких республіках.

З інших національних груп найсильнішою є румунська, яку статистика ділить на молдаван (на Центральних і Східніх Землях) і на румунів (на Буковині й на Закарпатті); їхнє число мало б зменшитися з 420.000 до 340.000, при чому не видно логічного вияснення можливого зменшення Сильно збільшилося число білорусів — з 85.000 на 291.000, що можна б пояснити іміґрацією білорусів до українських промислових районів, насамперед до Донбасу і Дніпропетровського промислового району. Невеликого зменшення мали б зазнати греки (з 125.000 на 104.000); без змін залишився відсоток болгар, трудно пояснити уявний (вигаданий) зріст мадярів (з 110.00 на 149.000). Не згадує перепис 1959 року про татар, яких у 1926 році на Україні було 225.000 (в тому числі 179.000 з Криму), ні про чехів (1926 — 75.000), які, щоправда, переважно виїхали з України (з Закарпаття і частково з Волині).

Як вже було зазначено, в 1927—58 рр. наступило сильне пересунення в числових взаємовідносинах українців щодо росіян на некорисить перших. Коли 1926 року на 1.000 українців припадало 108 росіян, то 1959 — вже — 232 Якщо б приріст українців і росіян на території УССР (в старих межах) був такий самий, як всього населення в СССР, то число українців повинно б становити на 15.1. 1959 не 31.850.000, а 36.400.000. Ці «жонґлювання» числами (можна б додати багато інших чисельних зіставлень) стверджують загальновідому **демографічну катастрофу, що її зазнали українці під окупацією московських большевиків:** втрату 5.000.000 українців внаслідок голоду і фізичного знищення (абсолютні втрати) та виселення українців поза межі України до Азії, при одночасному припливі понад 3.000.000 росіян на Україну. Наведені числа підтверджують лише відомий збільшений наступ росіян на Україну. Ще сильніша мовна русифікація України За переписом 1959 року лише 89.6% українців за національністю вважали українську мову за свою рідну, решта ж перейшла вже на уживання іншої мови, очевидна річ російської. Щоправда, ці числа стосуються до всіх українців у всьому СССР, але можемо припускати що не менше пішла мовна русифікація українців і в самій УССР (міста!). Беручи до уваги що також більшість жидів вживає на Україні російську мову (лише 21% жидів в СССР вважає за переписом 1959, жидівську мову) а не поляків українську (лише 45,5% поляків в СССР вживає польську мову за свою

рідну), можна встановити число українців в УССР за мовою приблизно 28.500.000, або 68 % всього населення, росіян — 11.500.000 або 27.5%.

На закінчення цих зауваг про національні відносини людности УССР треба поставити важливе і основне питання: яку вартість мають вищенаведені числа совєтського перепису? Чи вони вірні, чи фальшиві? Відповідь важка, бо зовсім загальні дані, опубліковані донині, не дозволяють на точнішу аналізу. Але вже тепер можна сказати, що дані про національний склад УССР, мабуть вірні, бо вони відповідають всьому тому, що нам відомо про еволюцію національних відносин на Україні за останні 30 років. Хай авторові цієї статті буде вільно пригадати його спробу представити національні відносини УССР на 1947—48 («Енциклопедія Українознавства» І частина стор. 176), де він встановлював відсоток українців на 70 — 80%, росіян на 14—23%, інших на 6%; останнє число точно покривається з даними перепису 1959 року.»

НАСИЛЬСТВО — фізичний або моральний примус, пов'язаний з зловживанням силою. «Сила може знищити право, — писав Ле Бонн в своїх «Психологічних навчаннях війни» (Париж, 1916, ст. 298), — але зловживання силою породжує ненависть, що зі свого боку витворює силу. .» Треба розріжняти СИЛУ (див.), що боронить справедливість, право і гідність людини, від насильства, себто зловживання силою, що нехтує справедливістю, правом і гідністю людини. ҐАНДІ (див.), що забороняв своїм учням вживати насильства, казав: «Нема права примушувати злого силою, але існує обов'язок протиставитися йому, відмежуватися від нього за всяку ціну. .» (Ромен Роллян «Ґанді» Париж, 1929 ст. 77). І Христос коли слуга архиєрейський ударив Його по щоці, не підставив йому другу, а спокійно, повний духової сили, запротестував: «Коли недобре сказав я свідкуй про недобре; коли ж добре, за що мене б'еш?».

Там де існує насильство, мусить існувати й сила, що йому протиставиться. Там, де існує поневолення, мусить повставати рух визволення і то не тільки як велика духова сила, але й сила сперта на зброю. Наполеон казав: «Революція — це ідея сперта на баґнети». Баґнети тут — символ грубої фізичної сили, але на службі великої ідеї визволення, що вимагає інтервенції хірургічного ножа. Саме тому й ті баґнети повинні бути вживані не з садистичною насолодою вбивць, що впиваються людською кров'ю а з високою й болючою свідомістю необхідности операції, що без неї загрожує смерть.

Вищезгаданий Ґанді говорив 11 серпня 1920 р.: «Я волів би краще, щоб Індія боронила зі зброєю в руках свою честь, аніж залишалася трусливо свідком власної ганьби» (Р Роллян, ст. 54).

Журнал «Шлях Нації» у своєму першому числі (р 1935, ст. 6—7) вмістив редакційну статтю, в якій читаємо:

«.. .Ніяка людська органічна спільнота, отже ніяка родина, ніякий суспільний стан, а головно ніяка справді здорова нація не розвивається в своєму нутрі, у своїй устроєвій функціональності на засаді насильства й ненависти, але завжди тільки на ґрунті наскрізь позитивних душевних почувань, на основі конструктивної моралі. Розріжняємо дві засадничі, але крайньо протилежні можливості організаційної будови суспільностей: одну, основану на засаді органічної взаємности і добровільного творчого співділання одних людей з другими. Тільки на ґрунті тої другої засади постають усякі органічні суспільні спільноти, як родина, стан, нація. Перша з тих засад основується на почутті ненависти, друга — на принципах любови. Відмовляємося бути в організуванні внутрішнього українського національного життя виконавцями понурої філософії суспільної ненависти, насильства й макіявелізму, отже й підтримувати погляд що тільки шляхом зорганізування якоїсь групи українських насильників тої чи іншої програмової чи партійної породи буде нам можливо зорганізуватись у державну націю. Сама ідея нації, як організму, заперечує цю теорію. Ніякий живий організм не будується і не тримається у своїм нутрі насильством і ненавистю до себе поодиноких функціональних органів. Відмовляємося ненавидіти українців, отже підтримувати те руїнницьке розсаджуюче націю знутра, суб'єктивно - індивідуальне почуття особистої чи групової визначної собівартости, яке безнастанно творить на нашому ґрунті явища отаманії, національної розтечі, яке щораз більше помножує тривожливі факти українського життєвого розброду, особистих і групових егоїзмів і ріжного роду степового «сам - собі- панства». Можемо і будемо нещадно поборювати всі лихі сторони й прояви українського життя, можемо й будемо поборювати всяке внутрішнє українське зло але відмовляємося класти в основу всього того ненависть. Навпаки. Якраз задля оздоровлення тих відносин будемо змагати до того, щоб плекати й розвивати у наших внутрішніх індивідуальних і суспільних взаємовідносинах всі позитивні моральні вартості, отже — лицарськість, людське достоїнство (гідність), чесність, льояльність, ретельність, взаємний пошанівок українців між собою, справедливість і почуття потреби одних для других. .» (Див. НЕНАВИСТЬ, СОЛІДАРИЗМ, НЕПРОТИВЛЕННЯ ЗЛУ).

НАСТАВЛЕННЯ ДО ЖИТТЯ — підстава кожної філософії, що відбивається в значній

мірі і в кожному мистецтві. Тут можна відріжнити дві головні категорії — пасивне і активне, чи як розріжняв Ніцше, аполлінське і діонісійське. При першому людина мириться з дійсністю, захоплюється красою життя, його естетичними елементами, шукає щастя в спокою, в споглядуванню світу, і вбачає найбільшу мудрість в переборюванні спокус та в відмові від «зайвої» боротьби, що, мовляв, виявляє лише людську марноту. .. При другому наставленні, світ, навпаки, виявляється полем боротьби, що на ньому людина вправляє свої сили, творить нові цінності і руйнує те, що вже, на її думку, не має більше вартости. Люди діонісійського наставлення не задовольняються спокійним споглядуванням краси і не шукають щастя в зменшуванні страждань з філософічною терпеливістю та застосовуванням до вимог життя свого оточення а навпаки намагаються те своє оточення змінити, поліпшити, прискорити ритм його життя, піднести його температуру в боротьбі що напружує всі нерви і змисли, і не тільки не боїться небезпек і ризика, а самі їх викликають, щоб зміряти свої сили.

За типових представників аполлінського наставлення до життя треба в нас уважати філософа Гр. Сковороду, а між поетами О. Олеся; та з новіших т. зв. неоклясиків — М. Зерова М Рильського та інших; а за представників діонісійського наставлення — Т. Шевченка, Лесю Українку, Дм. Донцова (див. ДИНАМІЗМ). Ів. Франко в ріжні моменти своєї творчости виявляв то одне, то друге наставлення.

Психолог Юнґ писав у своїй відомій праці «Проблеми несвідомого» (Торіно, 1942, ст. 301): «Наставлення не завжди продукт волі, але частіше завдячує психічній заразі, себто прикладові і впливові оточення. Відомо, що існують особи що своїм поганим наставленням, отруюють атмосферу: їхній поганий приклад заражає робить нервовими інших. . В школі один такий хлопець може зруйнувати всю клясу, і навпаки веселість і наївність дитини може розвіяти важку атмосферу родини. . Наставлення може впливати супроти свідомої волі: погане товариство руйнує добрі звичаї. .»

НАСТАСІЯ — нешлюбна жінка Ярослава Осмомисла, мабуть із боярського роду Чагрів вплив яких — через Настасію — на великого князя, поставив проти неї інших бояр. Після того, як княгиня Ольга з сином і численними опозиційними боярами втікли були до Польщі, а потім до Червена, їм пощастило схопити — мабуть чи не в засідці — Ярослава і опанувати ситуацію: Настасію було спалено живою сина її Олега заслано до манастиря, а Ярослав заприсяг, що він буде добре жити з законною дружиною Ольгою, і дасть відповідні впливові місця опозиційним боярам. Перед смертю Ярослав заповів галицький стіл все ж Настасієвому синові — Олегові.

НАСТИЛУВАННЯ — рід вишивання і сама зроблена настилуванням вишивка. Звуть це вишивання також НАВОЛІКАННЯ, ВЕРХОСТЬОБ, НИЗИНКА. При настилуванні вишивають або білими нитками по сировому полотні, або навпаки, а то ще кольоровими бавовняними нитками (ЗАПОЛОЧЧЮ), вовною, шовком та метальовими нитками. Вишивання білими нитками затрималося ще подекуди на Чернігівщині, Полтавщині, Київщині і на Поділлю; вовною вишивають у Галичині, особливо у гуцулів; шовком — найчастіше на Буковині. Шовком вишивають і в тих рідких випадках, коли хочуть відтворити старовинні визерунки козацьких часів, бо за козацької доби настилування шовком було дуже поширене: його застосовували не тільки до вишивання жіночих та чоловічих сорочок, але й простирадел, скатірок, тощо, церковних речей — поручів, воздухів, підризників і т. ін. (Хв. Вовк. «Студії. .» ст. 142). При настилуванні нитки лягають не хрестиками, а одна біля одної.

НАСТІЛЬНИК — вишивана доріжка на стіл, — вона іноді заступає скатертину, а іноді кладеться на неї посередині.

НАСТРІЙ — змінливий емоційний стан людської психіки. Шопенгауер писав: «Як наше тіло, в наслідок довгого перебування в кімнаті, робиться дуже чуйним на всяке зовнішне враження, і протяг повітря його боляче вражає, так і наш настрій, від перебування людини на самоті, робиться таким вразливим, що почуваємо себе неспокійними, зажуреними й ображеними від найдрібніших фактів, від простої зовнішньости, тоді, як той, що перебуває постійно в гармідері життя, навіть не зважає на пі дрібниці» («Афоризми про мудрість. » 1923, ст 161). «Стан здоров'я, сон, їжа, температура, погода, оточення і тисячі інших обставин сильно впливають на наш настрій, а цей, зі свого боку, на наші думки. Звідти виходить, що наш спосіб дивитися на речі (див. Наставлення), як і здатність витворити якусь річ, залежні в певній мірі від часу і місця. Гете казав: «Ловіть добрий настрій, бо він приходить рідко. .» (там же ст. 167).

Натомість Д. Віконська завважувала: «. .Непослідовність у поглядах та в поведінці, наглі переходи від одного настрою до іншого, крайнє суперечного. . у вдачі деяких людей вражає та бентежить їх довкілля. Жадаємо від морально високо зорганізованої людини постійности у відношенні до нас. Жадаємо, щоб на неї можна було здатися, можна було числити на неї і не помилятися у своїх оправданих сподіваннях. Такий характер англійців. Англі-

єць не тільки незвичайно словний і обов'язковий але й не підлягає змінливим настроям. . Один із найглибших та найкращих висказів Ніцшого каже: «Не сила, а тривалість високого почування характеризує високо розвинених людей.» Інакше з нами, особливо з одиницями «буйної» вдачі, про яких мова. Нездисципліновані, первісні натури, вони однаково привабливі, коли в доброму настрою, як і незвичайно прикрі, просто невідповідальні, коли ними заволодіє злий гумор, нехіть або гнів. Вчорашній близький приятель стає тобі ворогом, хоч та ворожість може за день знову змінитися в прихильне відношення. У таких невироблених ще морально, дивних та химерних одиниць, чергується нераз покірливість пса з примітивними вибухами злости та злоби; неоправдане пригноблення з невгамованою радістю, неймовірною певністю себе з нерідкими проявами глупої, арогантної або — іноді — невимовно наївної зарозумілости. . . Надмірна, неоправдана як слід емотивність української вдачі спричинює що дана справа чи ситуація, включно до нас самих, видається нам раз занадто чорна то знову надто рожева залежно від чуттєвого забарвлення даної хвилини. Живемо передовсім чуттям і почуванням радости, жалю, обурення, образи. Речевої оцінки зовнішніх обставин у нас мало, або й зовсім нема. Це веде за собою велику непостійність у поглядах на людей і на ріжні справи через те що погляди не спираються на тривких фактах а на змінливих настроях. Звідти береться також брак витривалости, бо наша енергія — здебільшого афективна енерґія. СОЛОМ'ЯНИЙ ОГОНЬ (див.), не холодна енергія кермована свідомою силою волі. Все те знов тягне за собою велику непослідовність у наших учинках та нашій поведінці що напевно не з'єднює нам довір'я поважних чинників, без яких годі обійтися нації, яка має претенсії до державної самостійности. Мусимо безпощадно боротися з оцією неопанованою емотивністю, (себто НАСТРОЄВІСТЮ. Є. О.) кожний з нас, почавши від себе самого. » («За силу й перемогу» Львів 1938, 155—156).

Д. Донцов відзначав велику ролю настроєвости в московській нації: «Москаль не знає, що його право а що обов'язок і тому керується в своїх учинках лише настроями. Нині він став лівою ногою і може вимастити кельнерові обличчя гірчицею. Завтра він дасть йому королівське в шкодовання. Вирослий в атмосфері повного рабства, залежний від найдрібнішої примхи свого пана москаль навіть задоволений з безперестанної зміни його настроїв. Не можучи покликуватись на свої права, він тішиться бодай хвилевою ласкою пана щасливим вітром, що приніс зміну його гумору і— психологія раба — з гордістю протиставляє великодушність свого пана «холодності» і «формалізмові»європейця який, правда, ніколи гірчицею лічнйого обличчя смарувати не стане, але й ніколи не викине тисячки «на чай»; який не потребує нічиєї ласки і взглядів, але строго вимагає те, що йому належиться який шанує чужі права але ніколи не забуває, плачучи й обіймаючись, йому зробленої кривди. .» («Підстави нашої політики». 1921, ст. 62).

Разом із ЕКСПРЕСІОНІЗМОМ, що прийшов на зміну ІМПРЕСІОНІЗМОВІ (див.) у малярстві з'явився й «настрій». Проф. д-р Бертольд писав: «Нам надокучило гонити за природою з псевдонауковими методами, сприкрилося пересадно технічне, а точка погляду «мистецтво для мистецтва» імпресіонізму відпихає молодих мистців. Важніші для них «настрій», «відчуття». . («Від імпресіонізму до експресіонізму» в ЛНВ. 1929, ст. 429).

Ів. Труш в рецензії на виставку «Товариства для розвою руської штуки» у Львові 1898 р. теж писав: «. .Европейські малярі звернулися в останніх літах до краєвидів і **витворили тут нову річ — настрій,** — це якраз арена для попису української ліричної вдачі. ..» А Мик. Голубець в свою чергу писав про творчість Ів. Труша: «Він не обмежується, як учитель Станіславскі, до ентузіястичного перенoшення на полотно ефектовних вирізків природи. Труш не «відписує» своїх пейсажів із природи. Він компонує їх, **оповиває власним настроєм** і надихає думкою, себто тим, чого нема в природі, а є тільки в душі оригінальної й творчої індивідуальности. Під тим оглядом краєвиди й квіти Труша — радше глибоко продумані поеми, ніж перелетні лірики — імпресії. Це різнить Труша від Станіславського й імпресіоністів взагалі. .» («Іст. укр. культури» 1937 ст. 624, 629)

НАТАН — юдейський пророк часів царя Давида: він докоряв Давидові за вбивство Гурія з метою перебрати собі його дружину Вірсавію, про що писав Т. Шевченко в поемі «Царі». Натан грозив йому гнівом Божим. Давид, каючись, склав відомий псалом «Помилуй мене, Боже» В своїй поемі Т. Шевченко зве Натана — Анафаном.

НАТАНАЇЛ — один із 12 Апостолів більш відомий під іменем Вартоломея. Йому належить відома фраза: «Чи може бути щось добре з Назарету?», яку він сказав, коли його приятель апостол Пилип сповістив йому про появу Месії в Ізраелі, і що той Месія походить із Назарету. На це Пилип просто відповів:«Прийди і побач!» Коли ж Натанаїл послухав цієї ради, Ісус сказав йому назустріч:«Ось справді Ізраїльтянин, що в ньому нема підступу». Здивувався Натанаїл: «Звідкіля мене знаєш?» А Ісус: «Ще перше, ніж Пилип покликав тебе, як був ти під смоківницею, бачив я тебе». Тоді зрозумів Натанаїл, що перед ним була не звичайна людина, і промовив: «Ти єси Син Божий

Ти єси Цар Ізраїлів!» (Іван І. 44—49). Так став Натанаїл апостолом Вартоломеєм. По вознесенні Христа, Вартоломей проповідував Христову Євангелію в Індії, в Месопотамії, Персії та Малій Азії. Помер смертю мученика в Альбанополісі в Вірменії: кати здерли з нього живцем шкуру і повісили стрімголов на хресті Його пам'ять святкують 11 червня (ст. ст.).

В Сікстінській капелі в Ватикані знаходиться славна величезна фреска «Страшний Суд» Мікель Анджеля. Там серед натовпу мучеників, що показують знаряддя своєї мученицької смерти, знаходиться й ап. Вартоломей що тримає в руці свою здерту шкуру, а на ній вимальований автопортрет Мікель Анджеля. Тим своїм автопортретом на здертій людській шкурі великий мистець захотів передати потомкам згадку про своє страдне нещасливе життя.

НАТІЇВ (†1919) — український генерал осетин зроду. В 1918 був інспектором гармати Окремого Запорізького Загону потім начальником Окремої Запорізької Дивізії й Запорізького Корпусу; відзначився в боях із большевиками під Полтавою і Ромаданом . .

НАТОВП. ЮРБА — безладна маса людей випадково зібраних, що не має ані програми наперед уложеної, ані організаційної дисципліни. Психології натовпів присвятили свого часу спеціяльні студії Ґустав Ле Бон (книжка цієї назви) і С. Сіґеле («Злочинний натовп»)

Ле Бон писав: «Людина як частина натовпу, дуже відріжняється від людини ізольованої. Її свідома індивідуальність зовсім зникає в несвідомій душі натовпу . Наскоро сформована колективна душа — це дуже спеціяльне сполучення Головна її риса та що вона перебуває під впливом несвідомих елементів які підлягають особливій логіці, а саме колективній логіці. З інших характерних рис натовпу треба згадати його безмежну легковірність перебільшену сантиментальність, повну нездібність передбачати та недоступність розумовій арґументації Настирливі упевнення духова зараза та авторитет — єдині засоби переконати натовп Дійсність та досвід не мають на нього жадного впливу. . З огляду на надзвичайну чуйність натовпу його почуття лихі чи добрі завжди страшенно перебільшені Ця чуттева перебільшеність ще дужче зростає в епохи революції. Найменше підбурювання штовхає натовп на божевільні вчинки. Його легковірність така велика в нормальні часи, зростає ще більше. .

«Ці всі риси показують, що людина в натовпі сходить на дуже низький щабель цивілізації а ставши дикуном, вона виявляє й його хиби та гарні риси: вибухи жорстокости але й ентузіязму та героїзму. З інтелектуального боку натовп завжди стоїть нижче від окремої людини. З морального ж та чуттевого натовп навпаки, може бути вищим від окремої людини. Натовп так само легко може зробити злочин, як і акт самопожертви. Характери осіб зникають у натовпі, вплив якого на індивідів, що з них він складається, дуже великий. Скупий стає щедрим, скептик — віруючим, чесна людина — злочинцем, боягуз — героєм. Силу прикладів таких змін дає наша революція. .» (Хлібор. Україна 1920—21, т. II—IV, ст. 157—58).

Італійський письменник Маляпарте в своїй студії про Леніна теж писав: «Великий натовп Росії завжди був найбільш певною базою вікової тиранії царів». Тиранії всіх часів збирали натовпи, не індивідів, і московський деспотизм був збудований на натовпі — «на цьому камені. .» І цей камінь останній цар залишив Керенському, демократичній революції 1917 р На цьому камені тимчасовий уряд збудував своє коротке існування; абсурдна претенсія хотіти встановити на величезному російському натовпі не фундамент тиранії, а фундамент свободи Большевицька революція знищила не деспотизм в ім'я свободи а власне царство демократичної свободи в ім'я диктатури пролетаріяту .» («Інтеліґентність Леніна» 1930, ст. 121).

Євген Дебс, північно - американський соціяліст, що кандидатував п'ять разів у п'яти виборчих кампаніях на президента США не зносив натовпу. «Ніколи не приходилося мені — казав він, — знаходитися в натовпі мені ворожому. Навпаки! І все ж кожний натовп має в собі щось жахливе. В Чікаґо, коли я вийшов із в'язниці, куди попав, в наслідок першого важливого страйку, в якому я взяв участь, натовп кинувся мені назустріч підняв мене на руки, передавав мене з рук до рук понад морем голів Я знав, що мені не загрожує ніяка небезпека. І тим не менше, я відчував страх. Такий самий страх, який відчував би, знайшовшись перед звірем. Ці люди, що несли мене на своїх плечах, мали всі однаковий вираз; всі вони їли мене очима; в їх очах виблискував погляд не людей, а звірюк. І вони смерділи, як звірі. — смородом ненависти, звірячої жорстокости. Ні, я не хотів би опинитися знову в такому натовпі, як той». («Селексіонес Рідер Дайґесту» 1945 VII, 73).

НАТУРА, ПРИРОДА — первісний стан речей, як його створив Творець світу в протиставленні до змін, що їх вніс — і вносить — людина і що їх ми звемо ЦИВІЛІЗАЦІЄЮ, КУЛЬТУРОЮ Звемо натурою також вроджену ВДАЧУ людини: «Нехай сердиться, коли в його така сердита натура» (Т. Шевченко в «Основі» 1862, VI. 17). «Вовча натура тягне до лісу». (Чуб І. 239).

З самих початків свого життя людина, не задовольняючись тим, що знаходила в природі почала творити свій власний світ. Історія людської цивілізації починається з моменту, як

людина почала вживати свій розум для того, щоб боронитися від негоди, холоду й голоду, використовуючи і відмінюючи сировий матеріял, що знаходила у своєму оточенні, — себто з моменту, як почала влаштовувати й вдосконалювати своє житло, а потім і умови співіснування з іншими людьми, опановуючи свої вроджені інстинкти та піддаючи їх суспільній дисципліні, себто певному вихованню. З опанування фізичних сил натури виросла техніка й цивілізація, з опанування первісних інстинктів виросла духова культура.

В античному світі Греції людина виховувалась не стільки в перемаганні натури, як у достосовуванні до неї, майже в упокоренні їй. Відповідно до цього, завданням мистецтва було наслідування натури, завданням моралі — поводитися згідно з законами натури. Справжньою правдою була натуральна правда, справжнім правом — натуральне право. Бажаючи зрозуміти державу, Арістотель розглядав її, як утвір натури. Ціль держави, казав він, надана їй натурою. І щоб вирішити справу рабства, що вже в ті часи почало турбувати сумління, він запитував які щодо цього були наміри натури. Таким чином, невважаючи на всю значність багатьох утворів античної культури, в її творців не було ще ясного усвідомлення змісту культури як сміливого переороблювання натури людиною.

У середніх віках людина продовжувала культивувати і свій дух, і своє суспільне та матеріяльне оточення. Але при цьому, в відношенні до натури, вона вкинулася в протилежну крайність. Замість античного обожування натури і шукання в ній надхнення для своєї культурної творчости, середньовічна людина ніби злякалася натури, засоромилась її, відкинула її, як щось гріховне, сатанинське, від чого треба рятуватися. Постав культ некультурности. Аскетизм був поставлений вище від культури, і ідеалом зробилося протинатуральне. Справжньою гідною працею було визнано не оброблювання натури, а просто її нищення. Переходові часи від середньовіччя до новіших часів характеризуються звільненням людського інтелекту від усяких ідолів, але коли виникло питання, що ж і для чого творити, відповіді не знайшлося. Почалося вагання інтелектів, що залишилися без керівної догми.

Зрештою ту догму було знайдено — в догмі НАТУРАЛІЗМУ (див.), себто повороту до натури, що його палко домагався Ж. Ж. Руссо. Любов до натури та її краси надто вкорінена в людині, де, під машкерою виховання, живуть і вимагають уважного відношення до себе природжені інстинкти — живуть так, як спогади дитинства живуть у дорослій людині: їй приємно до них вертатися, до тих щасливих безтурботних днів у батьківській хаті, що в них, як вона собі усвідомлює, джерело її сили й витривалости.

Проте, поворот до натури не міг не викликати належної реакції, що відбилася в протесті Ніцше: «Ви хочете жити «згідно з натурою»? О шляхетні стоїки! Вдумайтеся в цю істоту, що зветься натурою, безмірно щедру, безмірно байдужу, що не має ані намірів, ані уважности, ні жалю, ні справедливости, жахливу й похмуру, і одночасно непевну, вдумайтеся в цю саму байдужість, як силу, — як би ви могли жити згідно з цією байдужістю? Хіба ж жити — не значить саме хотіти бути відмінними від цієї натури? Хіба ж жити — не значить оцінювати, воліти більше одне, ніж друге, бути несправедливими, бути обмеженими? А якщо наш наказ жити «згідно з натурою» означає властиво тільки «жити згідно з життям», — якби ви змогли — не жити? Нащо робити собі засаду з того, чим ви вже є і мусите бути? Насправді, справа зовсім не в цьому. Тим часом, як ви запевняєте з ентузіязмом, що ви вичитуєте з натури канони ваших законів, ви, дивні комедіянти й ошуканці самих себе, хочете цілком протилежного. Ваша пиха хоче накинути й включити в натуру,— навіть у натуру — вашу власну мораль, ваш власний ідеал, ви претендуєте, що б натура була «згідно з вашим Стоа» (вчення стоїків), і хочете, щоб кожна істота існувала тільки по вашому образу й подобію. Але це давня вічна історія: те, що тоді траплялося стоїкам, трапляється і тепер, як тільки яка філософія починає вірити сама в себе. Вона завжди творить світ по своєму образу й подобію, — вона не може інакше бути.» («По той бік добра і зла» Мілян 1927, ст. 29).

НАТУРАЛІЗМ — світогляд що в поганських релігіях виявлявся в обожуванні сил природи, а в пізнішій науці приводив до МАТЕРІЯЛІЗМУ (див.), бо світ, мовляв, можна й треба розуміти тільки на підставі законів фізичних, законів матерії. Науковий натуралізм розглядає всі явища в світі, включно з людиною, як явища натурального процесу, що можуть бути стверджені й сконтрольовані людським розумом. Те ж, що людському розумові не приступне, те — не існує. Все духове життя, всі історичні процеси пояснюються в натуралізмі, як вияви боротьби за існування. Німецький націонал - соціялізм, вся його система й політика расизму з їх непогамовною жорстокістю в здобуванні «життєвого простору», спиралися на натуралізмі.

В літературі, плястичному мистецтві і в театрі натуралізм виявляється — з почину Золя та Фльобера — в намаганні якнайточніше описувати зовнішню дійсність з усіма подробицями та від'ємними сторонами забуваючи що натура, творячи ту дійсність, за виразом Джемса надто щедра: тим часом, як гаслом людини все

має бути — «саме стільки, скільки треба», натура все дає більш, ніж треба, забагато всього. Дійсність, що нас оточує, за виразом Джемса («Праґматизм») — «переповнена». Тим часом, як письменник, коли дійсно хоче донести своє слово до читача, мусить бути ощадним у своїх засобах, натура ощадности не потребує. В театральній п'єсі, напр., кожний говорить лише те, що треба сказати і робить лише те, що треба зробити; п'єса має початок, середину і кінець, і все це має бути скомпоноване, відповідно до розв'язки, що має бути щасливою, чи трагічною. У житті ж говориться силу ріжних непотрібних речей, робиться силу зайвих рухів, і ніколи не буває цілком ясних позицій, ніщо не відбувається так просто і певно, ані гарно, як би того хотілося: сцени перемішуються безладно між собою ріжні речі починаються, але ніколи не кінчаються, ніколи не буває цілком задовільної розв'язки.. Саме тому спроби передавати «якнайточніше зовнішню дійсність з усіма подробицями» ніколи не можуть дати в мистецтві доброго наслідку — мистець мусить завжди вибирати з маси матеріялу, що йому підносить життя. Ясно, що й мистці, прихильники натуралізму, мусіли вибирати, але з якими наслідками? «Відповідно до всієї мистецької та літературної ситуації кінця XIX ст. прийшов на чергу натуралізм. На театральних дошках запанували неподільні будні.. Новий зміст натуралістичного мистецтва потяг за собою неминуче також нове сценічне оформлення. На місце барвистої пестроти й ріжноманітности сценічного образу та костюмової виправи клясичних та історичних драм у майнінґенському театрі, приходить сіра, одноманітна інсценізація. Майже єдиним сценічним образом стає нутро кімнати, уладжене вповні вірно, як у дійсному житті, з усіма реквізитами до найменших подробиць. Відповідно до настроїв поодиноких дій, заходить у цій кімнаті хіба зміна кольорів, умеблювання, загального настроєвого моменту..» (М. Гнатишак у «Пробоєм» 1940, ст. 213).

У загальному протестному проти натуралізму рухові, треба спеціяльно відзначити НАТУРИЗМ, що виник у Франції між 1890 і 1900 рр. Яскравим його апостолом був Сент-Жорж де Буґельє, який визнавав за натуралізмом ту заслугу, що він, мовляв, звільнив нас від надто роздутого романтизму, проповідуючи повернення до натури і руйнуючи забобон «шляхетного мистецтва» але закинув йому, що він забув завдання — «піднести до стану стилю убогу дійсність буденного життя і прикрасити її магією мрії зв'язати кожну істоту з вічністю, або інакше сказавши, забув завдання компонувати, творити». Замість точного спостереження всяких дрібниць НАТУРИЗМ поручає виявлювання емоцій поза партикулярним хоче бачити загальне, намагається з'єднати реалізм і символізм натуралізм і поезію. Завданням мистця має бути не змальовування дрібниць щоденного життя в його буденних турботах і пристрастях, але віднаходження, в ньому вічної правди, відбудування її з уламків щоденности. Найубогіші існування мають в собі власну шляхетність, бо «щоденне життя — це тільки машкера життя вічного» і «кожний з нас має в собі щось божеське..» (Тільґер «Сцена і життя» Рим, 1925, 51—52).

НАТУРАЛЬНЕ ГОСПОДАРСТВО — господарство, що в ньому відбувається безпосередній обмін речами, без участи грошей, а також і такий стан первісного господарства, в якому всі потрібні речі виробляються на місці, без жадного обміну з іншими.

НАТУРАЛЬНЕ ПРАВО — право, що ніби перевищує звичайне позитивне право, себто існуючі закони, і що до нього має застосовуватися законодавство і судді. Воно корениться в моралі і в віруваннях. Таким натуральним правом уважаються права людини на свободу сумління, на свободу слова, на свободу праці, подорожей і т. д. Усі тоталітарні режими, а зокрема совєтський, заперечують «натуральне право», яке таким чином перестає бути взагалі «правом», а стає — ідеалом (див. ПРАВА ЛЮДИНИ).

НАТУРИЗМ — літературний рух, що виник у Франції при кінці XIX ст. (див. НАТУРАЛІЗМ). Також навчання, за Руссо, що в силах натури більше, ніж у ліках цивілізації, треба шукати справжнього здоров'я. Повітря і сонце, ось справжні кабінети краси. Практикуючи натуризм, себто, життя на лоні природи, людство ніби зробиться гарним і здоровим. Для натуриста хвороби людського тіла — породження цивілізації, що сховала його від оздоровних променів сонця і від гартувального повітря. Звідти практикування НУДИЗМУ (див.), з наміром виховати в людях звичку дивитися на людське тіло без несмаку і без еротизму.Натуристи також поручають їсти городину й овочі сирі, а не верені чи смажені.

НАТЯК — вислів, що ним, говорячи про одну річ, викликається асоціяційно думку про іншу річ. Це — рід навмисного замовчування, що творить між висловленим і невисловленим ніби рід мосту, що по ньому блискавкою пробігає думка. Пам'ять в'яже в нашій свідомості (а то й в підсвідомості) величезну нерозривну сітку вражень, що починає вся вібрувати при найменшому дотикові. Якесь слово, навмисне, чи не навмисне кинене, викликає негайно цілу низку образів з ним тісно пов'язаних. І що більше людина культурна, то чуйність цієї сітки робиться більшою: для культурної, розвиненої людини нема потреби ставити точки над всіма «і», — вона звичайно розуміє з натяків, все що

ви хочете сказати. Натяків та недомовлень, як і метафор, дуже охоче вживала в своїй творчості Леся Українка: «З одної сторони, вони дозволяють їй уникати немилого їй ясного формулювання, називання того, що переживає; з другої — при помочі цих засобів, особливо ж при помочі ризиковних порівнянь, удається їй розширювати до безконечности асоціяції, збуджені якоюсь ідеєю...» (Д. Донцов «Поетка українського Рісорджимента», Львів, 1922, ст. 27).

НАУЗИ — див. ВУЗОЛ.

НАУКА — сума всього знання, що його людина навчається чи з життєвого досвіду, чи від інших людей і що вкладається у певну систему. Ціль її — з'ясувати причини явищ і пізнавши ці причини, використати їх для поліпшення умов життя. Ця прикладна частина науки зветься ТЕХНІКА. Математик світової слави, фізик і астроном, А. Пуанкаре (1854—1912) на запит, що таке наука, відповів: «Це насамперед клясифікація, уміння єднати факти, що здаються ріжнородними, але в дійсності споріднені. Іншими словами наука — це система зв'язків». Гельмгольц (1821—1894), винахідник закону збереження енерґії, теж писав: — «Не вистачає знати факти, наука постає тільки тоді, коли відкривається їх закон і їх причини» («Пробоєм» 1940, ст. 327).

Загальна наука розґалужується відповідно до відмінного зацікавлення ріжних людей на більш партикулярні науки, витворюючи головно дві категорії — ТОЧНІ НАУКИ (математика, фізика, хемія, астрономія, природознавство) і т. зв. ГУМАНІСТИЧНІ НАУКИ (філософія, літературознавство, історія). Цей поділ приймає під увагу з одного боку зовнішню об'єктивність законів природи з матеріяльною можливістю їх перевірити, а з другого — — суб'єктивність внутрішнього духового життя людини. Точні науки, чи як їх ще інакше звуть ДОСЛІДНІ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ НАУКИ, мають своїм завданням досліджувати матеріяльний світ у часі і в просторі, фіксувати певні факти, знаходити їх матеріяльні причини, узагальнювати ці дані в окремих законах і, врешті, об'єднувати ці закони в систему з допомогою ГІПОТЕЗ, що відповідають установленим фактам. Дослідна наука, що встановлює факти і їх описує, знаходить таким чином своє продовження в теоретичній науці, що намагається ці факти з'ясувати, себто звести явища до їх причин, і тут, врешті, кінчається точна наука і починається ФІЛОСОФІЯ.

Справжня наука шукає правди, себто правдивого дійсного взаємовідношення ріжних фактів, що часто також вимагають для свого встановлення докладних дослідів. Порушення цієї засади в т. зв. точних науках давало завжди такі катастрофальні наслідки, що в них ніхто не вважає можливим від неї відхилятися. Не то бачимо ми в т. зв. гуманістичних науках, головно в історії, літературознавстві та в філософії. Тут московський комунізм широко застосовує свою відому теорію потреби брехні для осягнення цілей світового панування. Д. Ф. Соловей, відомий дослідник совєтської системи пише: «Вимога до науки бути партійною, себто обґрунтовувати та доводити **лише те**, що відповідає ухвалам і напрямним партії, д'є в СССР з моменту встановлення диктатури ЦК РКП(б) — КПСС і до наших днів. Ось, напр., у «Радянській Україні» в повідомленні урядового органу РАТАУ про «Загальні збори Академії Наук Укр. РСР», що відбулися 25. І. 1957 р., ми читаємо: «Наука повинна будуватися на засадах партійности, принципіяльности (звичайно большевицької — Д. С.), суворої вимогливости. У такому напрямку повинні працювати історики, філософи, літературознавці, економісти, всі вчені України» («Рад. Україна» ч. 22 за 1957 р.). Зрозуміло, що при такій урядовій вимозі знайти в теперішній совєтській літературі правдиве висвітлення минулого — дуже важко. «Сталінська школа фальсифікації», про яку писав Л. Троцький, діє й сьогодні». (Д. Соловей «Україна в системі совєтського колоніялізму» Мюнхен, 1959, ст. 79).

Був час, що з розвитком науки в'язали справу ПОСТУПУ (див.) людства. Відомий англійський романіст Веллс писав: «Перед нами — віки дозвілля й добробуту. Ми явно йдемо до світу цілковито культурного й цивілізованого...» («Праця, здоров'я і щастя людськости». Цитовано в Ф. Шіна «Філософія релігії» 240). Московські большевики подбали про те, щоб зруйнувати цю ілюзію. Поступ науки й техніки не впливає на поступ людської моралі, а значить і всього життя, від стану тої моралі залежного. Наука дає тільки знання й засоби, і ті знання й засоби можуть бути вжиті як на гарні, добрі цілі, так і на цілі злочинні. Як це не дивно, але за виразом академіка Екланґона, директора паризької обсерваторії, наука — сліпа вона лише слухняна й бездушна рабиня, що служить засобом усім цілям.

НАУКОВЕ Т-ВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ — довгий час неофіційна Академія Наук українського народу. Основано її перше як літературне Т-во ІМ. ШЕВЧЕНКА 11. XII. 1873 р., заходами і засобами наддніпрянців — О. Кониського, Д. Пильчикова, М. Жученка, М. Драгоманова, для розвитку українського письменства. Є. МИЛОРАДОВИЧЕВА (див.) дала Т-ву 6.000 карб., за які було придбано друкарню. Першим головою був К. Сушкевич, далі С. Громницький, Д. Гладилович, Ю. Целевич. У 1892 р., заходами знову ж таки наддніпрянців (О. Кониського та інш.) це літературне т-во

було перетворене на НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО. Тоді ж почав виходити і його науковий орган — «ЗАПИСКИ» під ред. О. Барвінського, що, по смерті Ю. Целевича. стає головою Т-ва (1893—1896). Від 1894 р. редактором видавництв Т-ва стає проф. М. Грушевський. За його головування (1897—1913) Т-во дістає організацію на зразок Академій Наук: складається з трьох секцій (істор. - філософічної, філологічної та матем. - природописно - лікарської) і низки підлеглих їм комісій (археографічна, бібліографічна, правнича, статистична, фізіографічна та ін.). Крім «Записок», яких до 1949 р вийшло 159 томів, і «Хроніки» Т-ва, виходили також «Збірники» секцій та окремі органи комісій, як от «Етнографічний Збірник», розпочатий в 1895 р. (вийшло 37 томів, один по першій світовій війні), «Матеріяли до укр. етнології», переіменовані в «Матеріяли до укр. антропології та етнології» (вийшло 18 тт., два по війні), «Матеріяли до української бібліографії» (8 тт.), «Жерела до історії України» (11 тт.), «Пам'ятки української мови та літератури» (7 тт.). «Збірник Правничої Комісії» (2 тт.), «Правнича Бібліотека» (4 тт), та багато іншого. Загалом понад 600тт., а в тому місячник «Літературно - Науковий Вісник» з 1898 по 1905 р., та книжки «Української Бібліотеки» (з 1901 р.). У «Збірнику Історично - Філософічної Секції» друкувалося з 1898 р. «Історію України - Руси» проф. М. Грушевського (перших 8 тт.) Всіх цих Збірників вийшло за головування М. Грушевського 14 тт. і після нього 2. Треба згадати також «Збірник Філологічної Секції» (18 тт.), що виходив при найближчій участі Ів. Франка.

Окупувавши Галичину за першої світової війни, москалі припинили всяку діяльність НТШ, як і взагалі всякий прояв українського національного життя:замкнули і опечатали бібліотеку й музей Т-ва, друкарню засеквестрували на свої потреби (друкували там свою газету «Львовськое Военное Слово»), а вкінці, втікаючи зі Львова, вивезли з собою найкращу друкарську машину, що її саме перед окупацією придбало було Т-во. Перші загальні збори Т-ва, після тих, що відбулися в червні 1913 р., коли М. Грушевський зрікся від головства, і його місце заступив д-р Ст. Томашевський, змогли відбутися аж 28. III. 1921 р. Головою Т-ва став д-р В. Щурат, що й перед тим фактично виконував обов'язки голови, замість Ст. Томашевського, що був перше мобілізований, а потім виїхав закордон. Після нього головами були д-р Кир. Студинський, д-р Вол Левицький і д-р Ів. Раковський, за головування якого московські нові окупанти зліквідували НТШ в 1940 р., а його майно й установи передали Академії Наук УРСР. Отже тоді НТШ перетворено на філіял Академії. Спроби відновити НТШ за німецької окупації виявилися марні. Аж 30 березня 1947 р. на еміґрації в Мюнхені чергові загальні збори членства НТШ обрали нову управу Т-ва на чолі знову з проф. Ів. Раковським, його заступником проф. Зен. Кузелею і ген. секретарем д-ром Вол. Кубійовичем. З виїздом дійсних і звичайних членів до різних країв континентів, постали Відділи Н. Т. Ш. в Америці 1948 р. в Канаді 1949 р., в Австралії 1954 р., а в Европі 1952 р. В 1954 році за згодою всіх членів, Відділи перетворено в автономні крайові Товариства, які очолює «Головна Рада Наукових Товариств Шевченка».

НАУКОВЕЦЬ — людина, що присвячується науковим студіям. А. Айнштайн промовляючи на зборах науковців, що вшановували проф. Плянка, сказав: «Чимало людей присвячується науці, хоча й не для самої науки. Деякі з них входять в її храм, бо дає можливість розвинути їх небуденні таланти. Для цієї кляси людей наука — ніби спорт, якого вправи їх розважають. Друга категорія входить до храму науки з надією запевнити собі заможне існування. Коли б ці люди мали сприятливу нагоду деінде, вони зробилися б політиками або комерсантами Коли б зійшов із неба янгол Божий і повиганяв із храму всіх тих, що належать до цих двох категорій, боюсь, залишився б наш храм майже порожній. Проте, залишилося б усе ж кілька вірних із минулих і з наших часів. До них останніх належить і наш д-р Плянк. І тому ми його любимо. .» («Ель Мундо» р. 1955).

Українські науковці, незалежно від таланту, який мали, належали в величезній більшості тільки до третьої категорії: саможертвенних жерців науки, бо українська наука в умовах чужинецької окупації ніколи ані не давала можливостей вправляти з приємністю науковий «спорт» ані не давала надій на забезпечену кар'єру, — навпаки, все була зв'язана з неприємностями і нужденним існуванням. А скільки українських науковців загинуло в кривавій єжовщині тільки тому, що вони були українськими науковцями. Досить згадати тут імена М. Грушевського, С. Єфремова О. Синявського, М. Зерова, Ст. Рудницького, О. Курило. О. Германйзе М. Слабченка, М. Макаренка, Дан. Щербаківського (покінчив самогубством, але коли б цього не зробив, був би напевно знищений) і багатьох інших.

НАУМ — один із 12 менших пророків жидівського народу, що залишив нам книжку пророцтв, включену в Біблію. Його пам'ять святкують у нас 1. XII. (ст. ст.). На Наума давніше не працювали. На Буковині, на Радомщині, в Опішні на Полтавщині та в деяких місцевостях Харківщини вважали, що цього дня годиться віддавати дітей в науку: «Наука піде на ум», згідно з народньою етимологією і віруваннями. На Куп'янщині казали, що хто родиться

на Наума, той — все життя буде умний, себто розумний, «і небесне буде знати, не вчившись». Подібні вірування існують і на Московщині, (Перв. Громадянство, Київ, 1929, III, Копержинський).

НАУМЕНКО ВОЛОДИМИР (1852 — 1919) — член Старої Української Громади в Києві, філолог, історик, журналіст і педагог. В рр. 1893 — 1907 редаґував «Кіевску Старину», що в 1907 р. стала «Україною». Викрукував у ній низку своїх істор.-літературних праць. За гетьмана П Скоропадського був міністром освіти. Большевики його розстріляли.

НАУМОВИЧ ІВАН (1826—1891) — греко-католицький священик у Галичині, посол до галицького сойму 1861 р.; співробітник численних галицьких часописів, видавець і редактор москвофільського часопису для селян «Наука», що виходив у Коломиї і у Львові в рр. 1871—1886.0. Наумович був основником в р. 1876 москвофільського «Общества ім. Качковського» і кінчив свої дні православним священиком у Києві (від 1886).

НАХАБИН ВОЛОДИМИР (н. 1910 р.) — український композитор — симфоніст із Харківщини (с Шарівка). Йому належать балети «Міщанин із Тоскани» «Марійка», Данко», «Весняна казка» (1953), та ріжні інші симфонічні твори, як «Українське капріччо» (1949), «Колхозне свято» (1950), симфонія «Образи моєї Батьківщини» (1952), — п'ятичастинна сюїта, надхнена творами українських малярів; симфонічна поема «Дівчина і смерть» (1956), тричастинний клявірний концерт (для фортепіяно і оркестри) (1951), — цей концерт пов'язаний з українськими веснянками. Друга його частина побудована на темі колискової пісні з Карпатської України. Про нього пишуть: «В. Нахабин — майстер радісного й оптимістичного світосприймання. Він не суворий драматирг, до його природи ближче ніжна лірачність. Музика його ориґінальна, своєрідна. .» (П. Маценко в «Нов. Шляху» 5. I. 1957).

НАХАБСТВО — завелика сміливість у поводженні з іншими, зв'язана з моральною нечуйністю Один молодик написав листа італійській письменниці Де Сеспедес, подаючи їй до відома, що відбувається літературний конкурс, і нагородою в ньому має бути автомобіль. Він завжди мріяв мати автомобіль, але його скромні засоби не дозволяли йому досі здійснити цю його мрію. Тепер представляється добра нагода але він не в стані написати гарне оповідання що могло б виграти в конкурсі, тому просить її написати за нього. Де Сеспедес відповіла в жарналі «Епока», зазначаючи, що нахабство цього молодика спільне багатьом іншим молодикам нашого часу, що хочуть осягнути матеріяльного добробуту будьяким засобом, навіть принизливим і нечесним. «Ця моральна нечуйність та сама, що дозволяє купувати чужий диплом, чужу працю і т.д., і що засвідчує бажання перемоги засобами інших, здаватися замість бути. . Ці люди не думають, що просити інших зробити за них якусь працю, значить те ж саме, що й просити в них грошей, і то дуже дорогих, — тих, що походять не з ужитку капіталу, а з ужитку всього попереднього життя, що пішло на студії, зв'язані з великими жертвами. . Тут маємо перед собою приклад нахабної нездатности і моральної неделікатности. .»

Автор «Історії Русов» вкладає в уста українських старшин у їх відповіді Мазепі, коли він відкрив їм свій намір з'єднатися з Карлом XII, таку характеристику московського народу. «. .потрібна переміна їх (старшин) положення, і не можна зносити презирство в землі своїй від народу, нічим від них не ліпшого, але нахабного й скорого на всякі зневаги. .»

НАХИМОВСЬКИЙ ФЕДІР (†1758) — козацький старшина, що вимандрував у 1709 р. разом із Мазепою з України і був потім генеральним писарем у Пил.Орлика. Григор Орлик писав про нього 18. X. 1753 р. до Терсієра, ген. секретаря французького міністерства зак. справ: «Я одержав листа від одного козацького старшини, що був колись із моїм батьком. Він був дуже корисний при листуванні гетьмана Мазепи з небіжчиком шведським королем. Йому довіряли в найтаємніших місіях, і мій батько користувався ним у найделікатніших і найповажніших справах. Він пропонує виїхати на кордон України, де має прихильників, щоб дізнатися про настрої серед війська й народу на Україні, який шукає лише нагоди, щоб скинути тиранське ярмо Росії. Цьому старшині можна цілковито довіряти.Він живе біля Станислава, і я рекомендую його, як людину вельми зручну, що торкається політичних інтриґ. Він має зв'язки на Запоріжжі й на Україні. .» (І. Борщак «Великий Мазепинець. .» ст. 153).

В квітні 1754 р. Нахимовський вже був у Криму, звідки провадив інтенсивне листування з Гр. Орликом і де і помер чотири роки пізніше, у вересні 1758 р., майже одночасно з Ф. МИРОВИЧЕМ (див.). «Це були, — писав Гр. Орлик до своєї дружини, — останні свідки нашого славетного минулого, співробітники гетьмана Мазепи та мого батька, яким до кінця залишилися вірними. Вістка про смерть моїх старих друзів кинула мене в великий сум. З усієї фаланги, що хотіла визволити наш край, я залишився один. .» (там же ст. 164).

НАЦИЗМ — зневажливе окреслення тої форми тоталітарного націоналізму, що він наб-

рів в німецькому націонал-соціялізмі Гітлера з його жорстоким расизмом та змаганням до уноскорення інших націй.

НАЦІОКРАТІЯ — панування націй, в протилежність до системи світових імперіялізмів. Вол. Целевич писав у «Шляху Націй» (ч. ст. 32): «З дня на день падає авторитет великодержав і їх домінуючий вплив на світову політику; щораз більше усамостійнюються малі держави, а на арену історії виступають недержавні нації; гряде сумерк імперіялізмів, а за цим наступає перебудова світу на національних принципах».

Інж. М. Сціборський у своїй книжці «Націократія» (1937) вживав цей термін не на означення міжнародньої націократичної системи, а на означення політичного і суспільного ладу внутрі одної нації, побудованого на засадах т. зв. організованого націоналізму, викладених в програмі ОУН (Організації Українського Націоналізму), і ширше розроблених в його книжці. Він писав: «Український націоналізм змагає до створення політичного, соціяльного ладу самостійної України на принципах націократії» (ст. 73). «Для українського націоналізму українська нація є вихідним заложенням чинности та цілевим означенням усіх його прямувань». (ст. 74). «Розуміння нації, як найвищої в своїй внутрішній цінності й значенні основи суспільного життя, приводить націоналізм також до відповідного трактування істоти та завдань держави». Тільки через власну державу нація стає творчим чинником історії й повноправним господарем своєї долі». (ст. 79). «Український націоналізм хоче спричинитися до створення потужної й великої держави, що в стані була б кожночасно — через свою внутрішню скріпленість і зовнішню активність — найкраще здійснювати завдання Української Нації та захищати її інтереси перед іншими націями». (ст. 81). «Це конструктивне завдання націоналізм означує в гаслі: «Держава вище кляс і партій» (ст. 84). «За фундамент своєї суспільно - виробничої й політичної будови націократія бере животворчі — характерні для нашої доби інтересів Української Нації — основні групи селянства, робітництва й провідної, продукуючої інтеліґенції» (ст. 90).

Натомість Дм. Донцов, ідеолог т. зв. вольового націоналізму в своїй книжці «Дух нашої давнини» 1944 р. (II вид. 1951) відкинув ідею націократії: «Ідеї цієї книжки засадниче інакші від ідей демократії, клясократії, чи націократії. Відмінна й ідея цієї книги про провідну верству. . Репрезентувати націю має, на думку цієї книги, не «трудова інтеліґенція», ні кляса хліборобів, не монократія, лише окрема верства «луччих людей». Ні демо-кратія, ні клясо-кратія, ні націо-кратія, лише аристо-кратія, каста ліпших людей» (ст. 6—7).

НАЦІОЛОГІЯ — наука про націю. Т. Масарик пропонував називати її «національною філософією», але його учень, українець, доцент О. Бочковський, що керував катедрою соціології в Укр. Госп. Академії в Подебрадах, назвав її націологією і написав перший її підручник, під назвою «Вступ до Націології». Проф. В. Доманицький, що викладав курс націології в Укр. Вільному Університеті, писав: «Наука про націю має об'єктивно описати й проаналізувати: життя, особливості та визвольні змагання поодиноких поневолених народів і націй, освітлити питання про істоту нації, про шляхи й способи переродження національно - несвідомих етнічних мас у національно-свідомі и політично-зрілі нації; про фізичну й духову еволюцію народів та націй. Такі точні й об'єктивні знання про поневолені народи й нації служать потім для ліпшого, досконалішого й справедливішого влаштування світу та держав, для розбудови досконалих програм національно-територіяльної та культурно-національної політики (етнополітики), тощо...» («Сам. Україна», Чікаґо, 1960, УП, ст. 3.).

НАЦІОНАЛІЗАЦІЯ — удержавлення великих підприємств загального інтересу, як напр., залізниць, копалень, тощо, як то вимагається в програмах багатьох соціялістичних партій, і як то здійснив цілковито московський совєтський уряд. А. Чарнецький писав в журналі «Вільна Україна» (1959, ч. 24, ст. 22-23):

«Маркс говорив колись про усуспільнення засобів продукції, щоб передати їх у користування народу, бо і февдали, маючи всю землю, і капіталісти, маючи фабрики і копальні, визискували нарід і давили його економічно, суспільно і політично. Але Маркс ніколи не мав і в думці передати всі засоби продукції на власність державі, себто по большевицькому знаціоналізувати їх. Він писав у критиці ґотської програми: «Свобода полягає в тому, щоб державу з органу надрядного над суспільством, перетворити в орган, підлеглий суспільству». Ще яскравіше висловився Енґельс у своїй праці «Анті-Дюрінґ», де писав:

«Чим більше продукційних сил перебирає держава у свою власність, тим більше вона визискує своїх громадян. Робітники і далі залишаються зарібниками, пролетарями». Енґельс різко підкреслив, що відколи Бісмарк кинувся до удержавлення, постав якийсь фальшивий соціялізм, який проголошує кожне удержавлення, навіть Бісмаркове, соціялістичним. І справді, якщо удержавлення і монополь тютюну — соціялістичні, то «Наполеона і Метерніха слід би зачислити між основників соціялізму», глузував Енґельс. Такими псевдосоціялістами і є якраз московські большевики. Нова програма австрійських соціялістів відмежувалася від такого со-

ціялізму і його націоналізації. ь Усуспільнюється тільки великі підприємства, і то за відшкодованням, а залишаютьсз малі й середні в руках дотеперішніх власників. Націоналізувати фризієрів (цирульників), як це зробили большевики, австрійським соціялістам навіть не приходить на думку...»

НАЦІОНАЛІЗМ — суспільно - політичний рух і світогляд, що визнає націю за головну підставу всього суспільного життя і ставить інтереси власної нації в цілому понад інтереси окремих кляс, партій, станів, організацій, чи тим більше окремих осіб. Головною його прикметою в політичній ділянці мала б отже бути ПОНАДПАРТІЙНІСТЬ, себто служення нації в цілому, а не якимсь партикулярним інтересам. І сл. п. С. Петлюра, що перше входив у склад соціял-демократичної партії, ставши на чолі УНР, вийшов із тої партії, проголосивши: — «Справа української держави — це справа всієї української нації, а не якоїсь її кляси, чи партії»... і взяв собі за дороговказ чисто націоналістичне гасло: «Нація понад кляси, держава понад партії», що пізніше лягло в основу ідеології т. зв. ОРГАНІЗОВАНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ, який оформився в 1929 р. в ОРГАНІЗАЦІЮ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (ОУН), а також ідеології СПІЛКИ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ (СВУ) на підсовєтській Україні.

На жаль, гасло понадпартійности, теоретично дуже гарне, в нашій сумній дійсності вироджується надто часто в такій мірі, що з понадпартійного руху твориться або одна партія, що силоміць нищить інші партії, якто ми бачили в фашистівській Італії та в націонал-соціялістичній Німеччині, де витворилися тоталітарні однопартійні держави, на зразок совєтської комуністичної тоталітарної держави, теж втілення московського націоналізму, або з того понадпартійного руху твориться кілька партій, що завзято поборюють одна одну, як то ми бачили в ОУН після смерти полк. Є. Коновальця.

У ріжних народів націоналізм приймає відмінні форми, що випливають з їх відмінних психічних заложень та відмінних історичних і побутових умовин життя. Так в основу італійського націоналізму, що прийняв форму тоталітарного фашизму, лягло давнє римське гасло «Все для держави, все через державу, нічого поза державою», як засіб національного виховання. Французький націоналізм нерозривно зв'язаний з територією: хто живе на французькій території мусить почувати себе французом і діяти як француз. Англія, що на протязі століть залишалася неприступним островом, не потребувала, як Італія, завжди з усіх боків загрожена міту держави, охоронниці національних кордонів і стародавніх традицій, і тому в англійському націоналізмі панує концепція нації, як суспільства: хто виконує англійські закони, писані й неписані, має входити в склад бритійської нації. Федір Одрач писав із Англії до «Українця—Часу» в Парижі: «Сутність англійської людини до основ просякнена державно-імперським (не імперіялістичним) націоналізмом. Ніде під сонцем не знайдете такої націоналістичної закраски, як саме в Великобританії. Фанатичний націоналізм, національна впертість англійської людини — це вікова сила британського народу... Чужинець не може рахувати на симпатії англійців, якщо він, замість хвалити Англію, вихвалює свій рідний край: «Якщо вже ти, чужинче, прибув раз на постійне перебування до В. Британії, хочеш, чи не хочеш, мусиш бути британською людиною, бо англійці не стерплять на своєму терені чужих політичних течій, які хочуть базуватися на інтересах далеких країн, чи держав...»

У Німеччині в основу німецького націоналізму, що оформився в націонал-соціялізмі, ліг міт крови, або раси, бо як говорив А. Розенберг в Римі на конґресі «Вольта» в 1932 р.: «У Німеччині, без сумніву, віра в кров викликала найбільші повстання, і тому політичне роз'єднання, що часто залежало від географічних обставин, надало тій території велику силу, яка тепер являється головним імпульсом для великого збудження німців наших днів...»

В основу московського націоналізму — однаково, як білого, так і червоного ліг месіяністичний міт Третього Риму із зв'язаним із ним жаданням «угробити» «гнилий захід» і створити на його руїнах всесвітню московську імперію. Цей міт ускладнюється також давньою ідеєю московського народництва, що вважає за справжнього виразника й представника нації тільки т. зв. «трудовий народ», з виключенням т. зв. «буржуазії».

В основі українського націоналізму лежить натомість шевченкова ідея боротьби за визволення поневоленої нації від московського (і всякого іншого) імперіялізму, — ідея боротьби, поєднана також із шевченковою свідомістю спільности українського роду — всіх отих «живих, мертвих і ненароджених» — в усіх його клясах, станах і партіях (див. СОЛІДАРИЗМ). Тоді, як західньо-европейський світ (Італія, Франція) виводять поняття нації з держави, Німеччина — з раси, а Московщина — з «трудового народу», український націоналізм підносить родове поняття нації, розуміючи під родом не тільки кровний зв'язок, але й духовий — синтезу думки й буття, життя й духу, і також — у протилежність московському червоному націоналізмові — синтезу всіх творчих сил нації в усіх її клясах та станах. М. Стахів писав у своїй студії про «Вплив Хмельниччини на формацію української нації»: «У національному почутті основним складовим елементом є почуття **рідности** (те саме, що в народі, а перед тим

у племені). З тієї рідности випливає не тільки любов до батьківщини і своєї суспільної індивідуальности, але й вимога рідних, братерських прав. Коли нація є «народом» у змислі рідности, то всі члени, як брати, мають у ній відповідні права. Без почуття «рідности» не може бути «народу» ,а вслід за тим нації. Сама термінологія підкреслює момент віри у кровну спільність, на якій витворюється у вищих інтелектуальних верств почуття також духової спільности. Без почуття рідности в любові і правах нема нації там, де навіть існують інші об'єктивні моменти її витворення...» (ЗНТШ, том 156, стор. 74). (Див. РІД).

На підставі відчуття «рідности» поміж членами одної нації, постає свідомість «чужости» тих, хто до неї не належить і хто намагається я накинути своє панування силою, підтримуваною ріжними облудними теоріями ніби спільних інтересів. Ця свідомість дає в наслідках націоналізм: «— Що ж таке цей націоналізм? — запитував д-р Дм. Донцов. — Це — власна політична ідея, не «союзанська», чи «федеративна», це — з'єднання для своєї ідеї всіх мешканців України, але не шляхом підтягування українців до малоросів, лише навпаки; це — традиціоналізм, лише не «малоросійський» і не «русскій», а український; це — любов до рідної землі, але як самостійного політичного осередку без яких будь інших над собою; це — консерватизм, оскільки він поборює всякий «інтернаціоналізм», всяку абстрактну доктрину — білу чи червону; це здисциплінована держава, все одно, яка в ній форма правління панує; це — пошана до Церкви, від якої ми не домагаємося, щоб вона уважала «Боже» нижчим від «Кесаревого», але до якої маємо скромне побажання, щоб вона, в дусі своєї науки, ставила вічне над довічним, ідеал — над вигодою і «ладом» та надхнула б свою паству вірою в ліпше майбутнє, вірою, яка «без діл мертва єсть»; це — привернення рівноваги між нашою захитаною національною думкою й інстинктом мас. В ім'я цього ідеалу хоче український націоналізм з'єднати нарід в одне ціле, щоб він міг вирватися з усяких «Східніх Европ» так, як чехи вирвалися з «Середньої Европи», і як ірляндці прагнуть вирватися з Британської імперії. .» (ЛНВ. 1927. IX, 81).

Дехто радо ототожнює націоналізм із ПАТРІОТИЗМОМ (див.), але націоналізм відріжняється від патріотизму. Відріжняється, поперше, своєю **активністю,** що йдучи за закликом Т. Шевченка «Борітеся — поборете», все готовий активно виступити в обороні загрожених національних позицій, ризикуючи втратою не тільки ріжних придбаних матеріяльних дібр, а навіть і власним життям: патріот, натомість, любить свою батьківщину часто надто пасивно і надто матеріялстично, зв'язуючи свою любов із тим добробутом, яким користується в своїй батьківщині і який боїться втратити. Ріжницю між патріотизмом і націоналізмом віддав дуже влучно Ів. Франко в свойому відомому вірші, присвяченому власне отим пасивним й матеріялізмом пересякненим патріотам:

Ти, брате, любиш Русь,
Як дім, воли, корови,
Я ж не люблю її
З надмірної любови. . .
Бо твій патріотизм —
Празнична одежина,
А мій — то труд важкий,
Гарячка невдержима. . .
Ти, брате, любиш Русь,
Як хліб і кусень сала, —
Я ж гавкаю раз-в-раз,
Аби вона не спала.. .

Український націоналізм почав прибирати організовані форми у кінці XIX ст., коли, заходами М. МІХНОВСЬКОГО (див.) та Ів. ЛИПИ (див.) створено було БРАТСТВО ТАРАСІВЦІВ (див.), а після його розгрому УКРАЇНСЬКУ СТУДЕНТСЬКУ ГРОМАДУ (в 1897 р.), де ширено погляд, що кожний українець повинен завжди відрізняти свою націю від інших і скрізь підносити національне питання та захищати права української нації і передусім дбати про те, щоб здобути свойому народові національну волю». (В. Мартинець «Ідеологія. .» ст. 11). В 1900 р. постала Українська Революційна Партія (РУП), душею якої був М. Міхновський зі своєю брошуркою «Самостійна Україна». Але властивого розвитку досягає український націоналізм в двадцятих роках XX ст., коли, після розчарування в соціялістичних партіях, що досі стояли в проводі української національної революції, що закінчилася розподілом Зах. України межи Польщею, Чехословаччиною та Румунією і опануванням Наддніпрянської України червоною Москвою, почали творитися українські націоналістичні організації. в 1921 р. Українська Військова Організація (УВО) зі своїм органом «Сурма», в 1922 р. «Групи Української Національної Молоді» в Празі, Берні, Пшібрамі, Відні, Ґраці, Леобені і Львові з органом «Національна Думка»; в 1925 р. з «Леґія Українських Націоналістів» з органом «Державна Нація» і Союз Української Націоналістичної Молоді на Зах. Укр. Землях із органом «Смолоскипи». Весь цей організаційний рух вилився зрештою в Організацію Українських Націоналістів (ОУН) оформлену на Конґресі націоналістів в Відні в 1929 р., що об'єднав фактично майже ввесь націоналістичний актив на Зах. Укр. Землях і на еміґрації. Поза рамками цього ОРГАНІЗОВАНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ залишився тільки д-р Дм. Донцов із своїм органом ЛНВісником (що від 1933 р. став просто «Вісником»), де він розроб-

ляв свою ідеологію т. зв. ВОЛЬОВОГО НАЦІОНАЛІЗМУ, сформульованого в книжці «Націоналізм» (1926 р.). До цієї його ідеології, невважаючи на її значні позитивні прикмети, інші ідеологи націоналізму, що поклали підстави Організованого Націоналізму, поставилися досить критично, і ані Конґрес Українських Націоналістів, який визначив ідеологію ОУН, ані пізніше Провід Українських Націоналістів (ПУН), не вважали можливим класти цю ідеологію в ідейну основу руху. Саме тому, між Донцовим і ПУН аж до другої світової війни тривали постійно напружені відносини. і Донцов нераз робив у ЛНВіснику і в Віснику полемічні випади проти окремих членів ПУН.

В. Мартинець у своїй книжці «Ідеологія Організованого і т. зв. Волевого Націоналізму» (Вінніпеґ 1954) вказав дуже докладно на ті ґрунтовні засадничі ріжниці, що існують між цими двома головними відламами української націоналістичної думки.

1. Український Організований Націоналізм за НАЦІОКРАТІЮ (див.), Вольовий Націоналізм — проти націократії, а за кастову аристократію.

2. Організований Націоналізм (ОУН), як і Вольовий Націоналізм Донцова, вважають волю за головний двигун життя (див. ВОЛЮНТАРИЗМ), але тим часом, як Донцов проповідує «почуття без означеного і ясного предмету, «глухі інстинкти» (за Гюйо), «містику» (за Пеґюї), «іраціональну волю», «пожадання неясно відчутого» (за Фіхте), «гнання у безвість», «сліпу діяльність» і«чин для чину, без мети», Організований Націоналізм виступає проти «неозначености сліпої прастихії», закликаючи до «волі до творчости», «духу — ідеї», «синтези чинної ідеї», «ідейної творчости». себто до ідейного, плянового чину.

3. Організований націоналізм (ОУН) як і Вольовий націоналізм Донцова не вважають розум за мотор життя, але тим часом, як цей останній відмежовується від пізнання — свідомости — розуму, бо, мовляв, «пізнавання вбиває чин», і тому голосить «сліпу діяльність» і «безцільні емоції», Організований Націоналізм вважає пізнання — розум — свідомість за потрібні й корисні, і голосить свідомий організований чин, як здійснення ідеї. себто — чинний ідеалізм.

4. Для Вольового націоналізму людина, особа — тільки знаряддя ідеї, засіб для осягнення цілі; для Організованого націоналізму — особа ніколи не може бути засобом, а її найвищий розвиток має бути ідеалом нації.

5. Організований націоналізм, як і Вольовий націоналізм обстоює «ініціятивну меншість», «провідну еліту», але тим часом, як ідеолог вольового націоналізму ставиться з неприхованим презирством до народньої маси, заявляючи — «ніколи народ», а тільки «каста правителів», і то без «постійного контакту» з «інертною, тупою масою», — Організований націоналізм обстоює «співчинність, співтворчість і постійний контакт еліти й маси» та «сполучення авторитарности проводу зі збірною, діючою волею народніх мас». (Див. МАСА).

6. Організований націоналізм як і вольовий націоналізм однаково кличуть «Геть від Москви!» і підносять приналежність України до Заходу, але все ж і в цьому відношенні існує велика ріжниця: Вольовий націоналізм бере Европу за зразок до наслідування, заявляючись проти культурно - духової самовистачальности України; Організований націоналізм натомість уважає, що ми «не сміємо наслідувати коньюнктуральну Европу», а з західніх духовних первнів «повинні взяти те, що потребуємо й можемо перетравити в собі, маючи вольове наставлення «виступити в ролі порядкуючого чинника на европейському Сході».

7. Організований націоналізм обстоює потребу національної єдности (див СОЛІДАРИЗМ), спільного національного фронту супроти ворогів української державности, вольовий націоналізм Донцова різко ділить українців на два ворожі табори — на «лучших людей» «творців життя». тих, що поділяють думки Д. Донцова, і на всіх «гірших» «партачів життя»: «Це дві раси людей, дві вдачі, які між собою нічого спільного не мають. . «Такий погляд Д. Донцов обстоював все своє життя, навіть, ще тоді, коли як соціяліст, писав у 1909 р. під псевдом «Д. Чорний» в «Праці» (ч. 2. 1909 р.): «Отже першим новим завданням у нашій національній політиці, яке насувають нам змінені умови нашого життя, це боротьба з всеукраїнством... Боротьба з всеукраїнством являється для нас конечністю. . нашою ціллю є. . внести роздор у рідну хату. .»

В. Мартинець додає: «І ця ціль— внести роздор у рідну хату — присвічує Донцову вже пів століття аж по нинішні дні. Він унутрішнє розбиття і роздор поставив н п'єдесталь ідеї і, не щадячи понижень і образ для тих, що бажають об'єднання (Швейки, Гахи, квіслінґи, хитрі Паньки, хахли, льокаї і т. п.), розбивачів національного фронту вважає героями і якимись вищими істотами («шляхетніший тип людини») загрівав їх і загріває по нинішній день і в хвилинах їх сумніву, перестерігав і заклинав навіть Господом Богом. .» (ст. 71—72).

8. Вольовий націоналізм пропаґує в українському громадянстві неґативні ідеї, що їх на протязі віків поборювало християнство, як ненависть, нетолерантність, нелюдяність, аморальність, та і в кожній зрештою ідеї вишукує головне неґативні моменти, творячи своєрідний культ неґації («вміти сказати — ні-»). Український Організований націоналізм відмежу-

вався від цього культу неґації й аморальности (Провід Українських Націоналістів, мж іншим відкинув і засудив проект «Декалогу», виготовлений прихильниками ідеології Донцова), надаючи навпаки величезне значення додатнім моментам націоналістичної ідеї, як національна єдність, національний солідаризм, співпраця всіх станів, кляс і верств української нації, любов до батьківщини, національна дисципліна, жертвенний патріотизм, самопошана, гідність людини і терпимість до поглядів інших. З цього приводу В. Мартинець запитував: «Чому. напр., Донцов пропаґує ідею «роздору в рідній хаті», коли й без його пропаґанди цей роздор існує, почавши ще з часів Ярослава Мудрого? Чи замало ми мали княжих і гетьманських міжусобиць? Чи замало було внутрішньої боротьби під час визвольних змагань 1917-21 рр., або під час II-ої світової війни, або тепер? Чи справді нам так нічого не бракує, як «роздору у рідній хаті»? Чи може ми замало розбиті і розпорошені? Чи справді найбільшу загрозу для нашої нації творить національна єдність, яку чомусь голосив і кн. Ярослав Мудрий, і гетьман Мазепа, і Шевченко, і Міхновський?

«Або пощо аж проповідувати нетолерантність і ненависть? Чи в нас справді забагато любови, толеранції і вирозуміння один до одного?. .

«Або пощо для українців ці проповіді «експансії, як цілі», «влади напасника - завойовника», «права нападу» і «аґресії в сферу існування інших»? Кого ми збираємося нападати і завойовувати — білорусинів, чи донців, литовців, чи грузинів? І пощо?. .

«А вкінці, пощо ці проповіді «аморальности» різних родів? Чи справді в нас забагато і людської, і Божої, і національної моралі? Чи цей надмір моралі справді небезпечний для нашої нації?. .» (ст. 80—82). (Див. ЕНЕРҐЕТИЗМ, ДИНАМІЗМ).

Після розпаду ОУН на три відламови, ідеологію Вольового націоналізму прийняв той відлам, що носить назву, Закордонних Частин ОУН, і що в його пресових органах містив д-р Д. Донцов свої статті після другої світової війни.

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ — основа всякого націоналізму, як свідомого вияву національного п о ч у т т я приналежности до певної нації. Виникла вона як протест проти територіяльної самовлади держави, що. шляхом завойовань включала в свої кордони щораз нові території з ріжними племінними та родовими елементами, з ріжною культурою, з ріжною історичною традицією, іншими звичаями і т. д. Ті завойовані країни з відмінною культурою, часто зберігали її й після завоювання та провадили боротьбу проти асиміляційних заходів держави. Крім того, розпорошені по ріжних державах народи, свідомі свого спільного походження та спільної культури змагали до того, щоб з'єднатися в спільній національній державі, відірвавшись від тих держав, до яких були включені проти їх волі. Ось цей природний рух і став основою національної ідеї XIX ст.

Проф. Ст. Дністрянський так про це писав: «Безпосередній привід до неї (національної ідеї. Є. О.) дали воєнні виправи Наполеона, який хотів завоювати ввесь світ. Проти нього піднеслися загрожені народи і положили кінець його заборчості. Під впливом цієї небезпеки промовив німецький філософ Фіхте в початку XIX ст. до почувань всього німецького народу («н ді дойтше Націон»), щоб. не оглядаючись на границі поодиноких німецьких держав у яких тоді проживав, духом об'єднався та дав почин пізнішого з'єднання німецької нації в Німецькій Державі. Він указав на головний психічний чинник, що в'яже народ нерозривно, без огляду на державні межі, а саме на **матірну мову.** Політично завершив діло з'єднання Бісмарк. В Італії ідеологію національности поставив МАЦЦІНІ (див.), а довершив національне з'єднання ҐАРІБАЛЬДІ. Опісля переведено національне висвободження Греції, а Балкан став осередком несупокою, бо поодинокі балканські народи змагали до національної свободи й до здобуття самостійних національних держав. Перейшла національна ідея, як бойовий клич і до поодиноких народів Австро - Угорщини та Росії. .» (Загальна наука права і політики ч І Прага 1923, ст. 26—27).

Вона була головним приводом до першої світової війни, в якій багато народів брало активну участь, змагаючись за своє визволення з-під чужого поневолення. Внаслідок цього прийшло до проголошення Вільсоном, президентом США принципу САМОВИЗНАЧЕННЯ НАРОДІВ, з якого скористали поляки і чехи, діставши свої окремі держави, словінці, хорвати й серби були об'єднані в Юґославію, а мадяри мусіли вдоволитися етнографічними межами своєї території. Але український нарід, замість між двох держав, Австро - Угорщини та Росії, був поділений між чотири держави — Росію, Польщу, Румунію та Чехословаччину, і тому мусів включити в свою боротьбу за національне визволення також гасло СОБОРНОСТИ, себто об'єднання всіх територій, де живе український народ в одній українській національній державі.

НАЦІОНАЛЬНІСТЬ — має подвійне значення: 1. приналежности до певної нації і 2. частини народу — а то й всього народу, що знайшовшись у межах чужої імперіялістичної держави, змагає до культурної, чи політичної автономії, а то й до власної державности.

Щодо визначення прикмет, чи умовин, які визначають приналежність якоїсь особи до певної нації, то в цій справі довгий час точилась

полеміка, і ще й досі в ріжних країнах світу, цю справу ріжно вирішують. Фіхте (1762 — 1814) в своєму зверненні до німецької нації (див. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ) вказував на матірну мову як вирішальний чинник. Але вже наш Волод. Антонович в своїх «Виданнях про козацькі часи» писав: «Національність охоплює всі функції душі людини Великою помилкою думати, що національність залежить виключно від мови. . Нарід може від сильних утисків змінити зверхні ознаки своєї національности, але ніколи не змінить ознак внутрішніх, духових. За 700-літнє поневолення ірляндців три четвертини їх перемінило свою мову на англійську. . але національний тип ірляндців і без цієї зверхньої ознаки лишився той самий. .» (ст. 232). І це зрештою дало той наслідок, що ірляндці, відділившись, від Англії, створили свою власну державу.

Багато урядів, для яких поняття держава і нація зливаються (див. НАЦІЯ), вважають за вирішальну прикмету визначення національности — місце її народження. Хто народжується, напр., в Арґентіні, тим самим стає арґентінцем, прибирає арґентінську національність. Але тут національність змішується з громадянством, з державною приналежністю. Народжений в Арґентіні стає арґентінським громадянином, але тим самим — для людей іншого погляду — він ще не втрачає попередньої, своєї національности, що визначається для них — тих інших — не стільки місцем народження, себто цілком випадковою обставиною, скільки попередньою (себто батька й матері) расовою чи національною приналежністю. Чи цуценята, народжені в стайні, — кажуть, — стають кіньми? Чи мурини, народжені в Німеччині стоють від того німцями, а англійці, народжені в Китаї, китайцями? І жиди, й цигани, народжені в Україні, все були й залишаються жидами й циганами, хоча й можуть бути добрими українськими громадянами (теоретично, бо практично, на жаль, не все так буває). З другого ж боку, людина народжена в одній країні, еміґруючи до іншої країни, часто відрекається свого попереднього державного громадянства («національности», за хибним терміном прихильників теорії «юс соліс»), але продовжують уважати себе приналежними до попередньої родової, чи як кажуть «кровної» («юс санґвініс») або культурної національности. Жиди, громадяни ріжних держав, дотримуються в величезній більшості своєї культурно - релігійної національности. І українці, опинившись після національної революції, в розсіянні по всіх країнах світу, хоча вже й поприймали громадянство тих держав, в яких живуть, продовжують уважати себе українцями і належати до українських національних організацій.

З того висновок може бути тільки один: національність визначається не стільки зовнішніми прикметами, як матірня мова (еспанська мова спільна багатьом ріжним національностям латинської Америки), не стільки випадковим фактом народження в тій чи іншій країні, не стільки кровним зв'язком (маємо чисельні приклади дітей що покидають національність своїх батьків), як **свідомим визнанням** своєї тої чи іншої національности, себто т. зв. НАЦІОНАЛЬНОЮ СВІДОМІСТЮ· поки нема національної свідомости, нема національности, є тільки пашпортова приналежність до тої чи іншої держави, себто громадянство. Стаття IX проєкту декларації Інтернаціональних Прав і Обов'язків людини, що була представлена на ... Панамериканську Конференцію в Боґота в 1948 р. зазначала (на жаль, не знаю, чи була прийнята):

«Кожна особа має право на національність (себто на громадянство, Є. О.). Ніяка держава не сміє відмовити своєї національности (себто громадянства, Є. О.) особам, народженим на її території від батьків, законно прибулих до країни Ніхто не може бути позбавлений національности (себто громадянства, Є. О.), придбаної народженням, хібащо за своєю власною волею ця особа придбає іншу національність (себто громадянство, Є. О.). Кожна особа має право відмовитися від своєї національности, придбаної народженням, чи придбаної як інакше коли вона набуває іншу національність (громадянство, Є. О.)в іншій державі». («Ля Пренса», Б. Айрес, 4. III. 1948).

НАЦІЯ — найвища органічна форма суспільного зв'язку, що виникає на підставі усвідомленої спільности походження (споріднення), мови, культури, історичних традицій і спільноти в державно - політичних змаганнях. Ренан писав: «Націю робить не спільна мова, не приналежність до спільного етнографічного пня але пам'ять про великі речі, поповнені спільно в минулому, і бажання повнити їх спільно в майбутньому». Існування нації спирається на свідому волю її членів. Тому нація — це спільнота людей, що хочуть жити в власній державі Не дурно один французький політик сказав: «Нація — це повсякденний плебісцит». У західній Европі і в Латинськів Америці часто ототожнюють націю з державою, але не всі нації — держави. Конґльомерат територій, об'єднаний тільки династією, не творить нації. «Розмежування можна провести таким робом, що ті держави не є націями, що від своїх підданих вимагають тільки пасивної покори, не свідомої співвідповідальности. Ріжні азіятські завойовницькі імперії — не нації. З другого боку існують також бездержавні нації. Польща в половині XIX ст. була нацією, хоча не було польської держави. — Европа ніколи не переставала вважати поляків за націю. . Факт чужинецького завоювання сам собою ще не припиняє жит-

тя нації, поки в даному колективі є сильна, ділами засвідчена воля бути політичним суб'єктом» (Д-р Ів. Лисяк - Рудницький в «Укр. Вістях» ч. 489).

Латинське слово «нація» означає те саме що й «нарід» себто ширшу групу людей спільного кровного походження, а властиве те, що в нашій мові значить ПЛЕМ'Я. У клясичному Римі слово «натіо» вживано в протиставленні до «популюс Романус» (римський нарід) «націонес» — це були чужі племена, нижчої культури ніж римська й грецька. У середніх віках почали вживати в Зах. Европі слово «нація» також у відношенні до культурних народів, але одночасно також до населення цілих країн, хоч вони не творили окремого народу (напр., «Флёрентійська нація»). Вживано цієї назви також в університетах у відношенні до студентських землячтв, що організовувалися тоді на підставі приналежности до держав свого походження або по рідній мові. Ще один крок уперед для уживання цієї назви у відношенні до культурних народів зробив собор у Констанці (1414 — 1418). До цього часу на світових соборах Церкви голосував кожний учасник окремо. Тут вперше було прийнято засаду голосувати по націях але помішано державну засаду з народньою. Отже голосували окремо «нації» французька, італійська, англійська, еспанська та німецька. До німецької нації зачислено не тільки епископів Німеччини, але й Польщі, Мадярщини і скандинавських країн. (М. Стахів в ЗНТШ т. 156 ст. 72—73).

Це помішання нації з народом затрималося й до наших днів. Проф. Ст. Дністрянський у своїй «Загальній науці Права і Політики» т. I так і пише: «Нація і народ — два тотожні поняття. Це в модерному розумінні органічний суспільний зв'язок **побіч** держави або й **супроти** держави: побіч держави там, де етнографічні границі народу покриваються (цілком або з малими виїмками) з політичними границями держави; супроти держави там, де в межах держави знаходяться ріжні народи, чи в цілості, чи в часті». І далі вживає слово «народ» у розумінні нації: «Народ — витвір історичного процесу в боротьбі проти територіяльної самовлади держави. Він опирається на 3 основних чинниках: натурі, культурі й території. Та історія витворила гармонію тих елементів, зводячи їх до спільного знаменника під кличем т. зв. національної ідеї.» ст. 30).

Але нарід ніяк не можна ототожнювати з нацією. Під народом, як вірно зазначив д-р Ів. Лисяк - Рудницький, слід розуміти одиницю **етнічну**, а під нацією — **політичну**. Ці два поняття ніяк не покриваються. «Не тільки з давнішої історії, а й з сучасности можна навести велике число емпіричних доказів, що є нації, що складаються з кількох народів, як і народи, що розпадаються на кілька націй. Приклади: брітанська нація складається з чотирьох народів: англійського, шотляндського, валійського, північноірляндського. Французька нація складається з двох головних народів (французького у вужчому значенні слова, або північнофранцузького, та лянґедоцького, або південнофранцузького) та чотирьох менших етнічних груп: кельтів - бретонців, німців - ельзасців, італійців-корсиканців та басків; усі вони разом творять французьку націю. Але на цьому не кінець, бо частини французького народу (у вужчому значенні слова, себто північнофранцузького) входять до складу трьох інших націй: швайцарської, бельгійської та канадійської. Інші приклади: Швайцарська нація складається з трьох народів (навіть чотирьох якщо рахувати мініятюрну рето-романську групу). З другого боку, годі сумніватися, що швайцарські німці своєю мовою, культурою, побутом справді частина великого німецького народу. З етнічного погляду голляндці теж нічим суттєвим не відрізняються від суміжних частин Німеччини («Нижня Саксонія»). Але голляндці є, — бо **хочуть** бути, — окремою нацією». («Укр. Вісті» ч. 489).

НАШИЙНИК — прикраса не тільки жіноча, але й чоловіча, що її носили на шиї за князівських часів, — це були «гривни» з грубшого чи тоншого плетеного срібного дроту або золотих бляшечок. М. Грушевський писав: «найбільше розповсюднені й прості нашийники — «гривни» — робилися з срібного дроту — плетеного або масивного. Вони стрічаються дуже часто, а як ці гривни й ковтки (див.) були розповсюднені в нас у давнину, показує оповідання про контрибуцію, взяту Володимирком у Мчеську: люди, не маючи грошей, позбирали ковтки й гривни («серебро із ушью і с ший») й, переливши їх на гроші, тим заплатили. Тільки, як показують теперішні знахідки, ці ковтки й гривни у простіших людей бували з дуже лихого й дешевого срібла... Як нашийники, уживалися, очевидно, також низки срібних, часто золочених бляшок, циліндричної форми, досить розповсюднені й уживані, здається, також і для інших декораційних цілей (напр. НАРУЧНИКІВ див.). Золоті нашийники зустрічаємо таких же типів, що й срібні — з металічного дроту і низаних таких же півциліндриків. Цікавіші золоті гривни з низаних металічних обручок або галок, філіґранових ажурних або повних: коротші, що служили нашийниками, і довгі, що пригадують «золоті цепи» (ланцюги) бояр». (Іст. УР. III, 399).

НЕБЛАГОСЛОВЕННЯ — рід церковної догани вживаної українськими митрополитами в XVI ст. М. Грушевський писав: «Єдиною зброєю митрополитів було церковне відлучення, або т. зв. «неблагословення», але до неї вони

зверталися дуже рідко. Звісний, напр., факт, що, коли луцький номінат Іван Борзобагатий не хотів висвятитися, не вважаючи на припімнення митрополита, митрополит вкінці післав йому «лист неблагословенний» й оповістив про це вірних луцької єпархії. Це свій вплив зробило: Борзобагатий висвятився. Але цим «духовним мечем» митрополити воювали дуже рідко». («Іст. УР». V, ст. 465).

НЕБО — безконечний простір що бачимо над собою, і що має вигляд величезного склепіння, або шатра. як оповідається в Біблії: «Або може то ти напинав небеса. тверді, як дзеркало лите?» (Йова, XXXVII. 18). (Див. НАМЕТ).

Український нарід вірив. що те небо що ми його бачимо, не справжнє небо, бо справжнє небо — «дуже червоне і пекуче». Сонце — то власне й є те небо. що просвічує: «Бог залишив нам отаку кругленьку дірочку щоб нам гріло й світило, бо якби все небо відкрилось. то згорів би світ і все що в ньому». Так казали в Звенигородці. а в с. Попівці на Київщині підтверджували: «Небо таке. наче покришка блакитна стоїть на стовпах; і на тім небі сильно червоно й гаряче так. що людина не могла б там ні одної хвилини витримати. . То Господь кажуть попробивав дірочки в небі. щоб уночі світили зірочками. а одну велику прорізав щоб світило вдень і гріло. То кажуть, що сам Господь заглядає в ту дірочку і бачить все. що тут робиться. .» (ЕТН. ЗБ. 1928. VII. 138). І Т. Шевченко, як був малим, вірив. що небо стоїть на стовпах. і одного разу пішов був шукати тих стовпів У Галичині теж казали: «Часом небо відчиняється, немов блискавка блисне. але не гасне зараз. а постоїть хвилину. ясність велика бухне, і в тій ясності видно ніби дрібненькі головки — то ангели. Котрий чоловік те побачить, а не забудеться, то чого в тій хвилі попросить у Бога. все йому сповниться Найліпше просити спасення душі. Хто попросив багатства то на того Пан-Біг гнівається. але просьбу його сповнить». (Етн. ЗБ. ЕТІІ. V 163).

Подекуди вірили, що поява справжнього неба віщує якесь нещастя: «Справедливе небо не синє. а червоне як то воно розчиняється то на яку небудь оказію — на війну, чи на помірок або на голод». (Чуб. I, ст. 2).

Вірування в чисельність небес було поширене в усій Україні. У Луцькому пов признавали напр.. три склепіння: вище де перебуває Господь. середнє — житло янголів. і нижнє — де живуть святі угодники. На Проскурівщині натомість вірили. що за видим небом є ще шість небес. і що просторонь між ними в 12 разів більша. ніж між землею і видимим небом (Чуб. I. ст. 1—2). Треба думати. що ці вірування про чисельність небес. незалежно від старовинної мітичної основи. виникли й розвинулися під впливом середньовічної схолястичної науки. Вірування, що небес сім, і що сьоме небо — рай, перейшло й у досі уживаний вираз БУТИ НА СЬОМОМУ НЕБІ, себто почувати себе дуже щасливим, раювати.

Без сумніву книжного походження й вірування, записане в Новгороді Волинському, про два неба — видиме і емпірейське. На першому перебувають святі. янголи. а на другому — Бог. Тут. як і в Галичині. вірили. що видиме небо іноді розчиняється. і тоді побожні люди. з ласки Божої, бачать емпірейське небо — ясне, як сонце (Чуб. I, ст. 3). Емпірео — було десяте небо в астрономічній системі Клавдія Толомея (100 - 178 п. Р. Хр.), що була загально визнавана аж до відкрить Коперніка в XYI ст. Було воно нерухоме і на ньому перебували Бог і янголи. Аж ось звідки з'явилося «емпірейське небо» в українських народніх віруваннях!

Вірування про сім небес відомі ще з перед часів християнства: вони ввійшли в давні апокрифи «Звіти 12 патріярхів» та «Восходження Ісаї на небо». Українські вчені й проповідники запозичили в схолястичній літературі відомості про сім небес і про десять небес. і зокрема про емпірейське небо. А. Галятовський в «Душах людей умерлих» (1687 р.) заговорив уже й про одинадцять небес. Натомість Семен Полоцький визнавав тільки три неба». емпірейське, найвище, нерухоме. потім — кришталеве. що летить із неймовірною швидкістю, і — тверде, що поділяється на дві верстви — нерухомих зірок та плянет. (Проф. М. Сумцов в К. Ст. 1890, X. 60 - 61).

Оповідали також про скляну гору. що єднає небо з землею: щоб побачити померлих батьків, сирота йде — «туди. де сходиться земля з небом»». до «скляного кінця». — себто до «скляної гори. на східсонця», а там уже піде «доріженька по небу» (Дикарев. ст. 86-87). Одна старенька жінка оповідала, що все життя збирала жінка нігті та зуби: «Нігті — через скляну гору драпатися: там видираються не то руками та ногами. а й зубами. Хто видереться на ту гору, не буде кипіти в пеклі» (там же. ст. 112. Також П. Куліш в Зап. ЮЗ Руси. II, 238).

Вірування в сполучення землі з небом відбилося і в народніх піснях:

Попід небо є стежейка,
Є стежейка аж до неба.
Ішли мі ньов три душейки.. (Гоб. I. 234)

Або: Ой пасли ж мі вівці
При високій гірці.
Ішли туди душеньки...
Аж до неба зайшли (там же 236)

Рештки цього вірування зустрічаються і в казках. де оповідається про біб, чи горох. чи вербу. що повиростали до неба. Подібні вірування існують і в інших народів.

У колядках зустрічаємо цікаву дискусію — що більше, земля чи небо:

А Петро каже, що небо більше,
А Господь каже, що земля більша.
Надійшла ід ним Божая Мати:
— Ой, Петре, Петре, не переч Богові,
Бо земля більша — гори, долини.
А небо менше, бо все рівненьке... (Етн. Зб НТШ. XI, ст. 8).

НЕВДАХА — людина, що не має успіху в житті, невміла, нездатна людина. Мужні люди не зражаються невдачею, а, проаналізувавши її причини, розпочинають знову, — вони мають до цього досить сили волі й віри в себе. Натомість люди слабовольні при першій же невдачі опускають носи і починають скаржитися на людей і обставини. Тому-то в Шекспіра каже Касій до Брута: «Вина, коханий Бруте, не в плянетах, а в нас самих, що пасемо ми задніх.» В. Янів писав: «Люди з змарнованим життям (здебільша не з власної вини, а в наслідок обставин) більше схильні до критики, ніж люди, вдоволені зі своїх успіхів. Вони з особливою заздрістю нападають на суперника, що розв'язав проблему, яка цікавила нещасливого невдачника. Починається справжнє «сліпе коло»: невдачники витворюють розсіваною їдою нестерпну атмосферу, яка вбиває творчі пориви і родить в свою чергу невдоволених невдачників...» («Творче підсоння» в «Суч. Україні» 1951). Пересічна, дрібна людина, особливо якщо вона мала невдачу саме в тім ділі де тепер друга людина святкує успіх, рідко коли може втриматися від почуття заздрости, що нерідко переходить у глуху ненависть. У часи, що попереджають великі соціяльні революції, коли суспільство виділяє з себе з одного боку людей що в усьому «вспіли» і блещуть багатством і славою, а з другого боку цілі групи невдачників, що не вміють, чи не хочуть, пристосуватися до норм життя, заздрість, як наслідок враженої дрібної амбіції, що не може примиритися зі своїм неуспіхом, відограє величезну моторову ролю. (Є. Онацький «Культ успіху» в «Розбудова Нації», 1934, ст. 164).

Німецький соціолог Вернер Зомбарт відзначав що фактично мало не всі теоретики соціялізму, цього втілення соціяльної заздрости й ненависти, були життєвими невдахами: батько Луї Бляна збіднів унаслідок революції 1830 р. Сен Сімон біднів внаслідок марнотратства та кінчає — колись багатий пан — посадою копіста Фур'є, маючи 21 рік, тратить увесь свій маєток внаслідок нещасливої спекуляції. Друкарня Прудона банкротує. Кабе тратить своє місце віце-ґубернатора Корсики. Марксові не вдається академічна кар'єра. Гесс Ляссаль Бакунін не відчувають цікавости до своєї професії і кидають її.. Виключені з товариства, живуть вони своїм окремим життям. При помочі фантазії перескакують із розгонової дошки ресентименту до чисто розумової конструкції «ліпшого світу». З почуття внутрішнього несмаку, з зовнішньої мізерії рятуються вони втечею у вимріяний рай... Люди без стриму в житті, без внутрішньої дисципліни, незрівноважені, нестаді, шукають вони бракуючої їм цілостности істоти, — намагаються змінити її штучною гармонією раціональної системи (там же. Також ЛНВ. 1924, III—IV, ст. 289—91).

Московська література присвячувала багато місця й уваги невдачникам, що носять у ній назву «зайвих людей»: «Російські клясики, — писав московський критик українського роду, проф. Ященко, — в суті речі не клясики, бо нездатні виховати сильних, енерґійних, морально здорових людей: що характеризує героїв нашої літератури? Моральна слабість і бажання виправдати цю слабість хибами самого життя... Мрії про будучність і повна нездібність здійснити ці мрії в теперішності, нездібність до акції, до творчої борні. Чацкій і Ґрібоєдов, що втікає перед огидою життя... Рудін та інші Гамлети Турґенева. Обломов і Райські у Ґончарова — безплідні балакуни і нероби, епілептики Достоєвського, звихнені істоти Чехова, «лішніє люди», ось типи російської літератури...» (Цитовано в ЛНВ. 1929, I, 65).

Д. Донцов коментував: «За всяку халепу невдачників робить російська література відповідальним середовище. Не картати недотеп, а жаліти їх треба — світогляд Чехова, Ґончарова, Достоєвського. Всі точки над і поставив, очевидно, Лев Толстой. Він просто заперечує особистість, заперечує її здібність осягнути щось власним зусиллям. Герої Толсотого — неґація самого поняття героїзму. Його ідея — це неможливість, непотрібність, безнаслідність і неетичність боротьби зі світом. Активність у нього — від'ємна риса, пасивність — додатня» (ЛНВ. 1929, I, ст. 65).

Московська література мала величезний згубний вплив на нашу змосковлену інтеліґенцію забиваючи і в ній активний дух героїчного спротиву та віру в успіх українського визвольного руху, що його прапор підніс М. Міхновський

НЕВДОВОЛЕННЯ — психічний стан людини якій все щось бракує. Уже Шопенгауер писав: «Рідко думаємо про те, що маємо, але завжди про те, чого не маємо». І на думку Д. Карнеджі, таке відношення до життя — найжорстокіша трагедія людства, що викликала більше катастроф, ніж будь які війни в історії. («Як прогнати турботи і почати жити», Мілян, 1949 ст. 164).

Єпископ Фультон Шін теж писав, у книжці «Шлях щастя» (ст. 13), що головна причина невдоволення — непомірний еґоїзм людини, яка любить уважати себе осередком світу. Друга

причина — заздрість, завдяки якій дивимося на таланти й речі інших, як ніби на щось у нас украдене. Третя причина — пожадливість, що примушує нас бажати все більшого, щоб заповнити порожнечу нашого серця. Що більше такій людині даєш, все більшого вона хоче. Вдоволена людина ніколи не буває бідна, хоча й мало що має; невдоволена людина ніколи не буває багата, скільки б багатств вона не мала.. (Див. НАРІКАЙЛО). А все ж, коли це невдоволення має не вузько егоїстичний характер, а в'яжеться з загальним станом суспільства, і в ньому бренять ноти співчуття і любови до інших людей, що терплять через той незадовільний стан речей, воно відограє велику позитивну ролю в житті людства, сприяючи його поступові. Невдоволення станом поневолення, в якому знаходиться український нарід, почуття цілком законне і в можливих своїх дальших наслідках — плідне і творче. «Чудове невдоволення Бога Хаосом створило світ, і невдоволення людини станом світу творить поступ світу.» (Гілер Вількокс).

НЕВДЯЧНІСТЬ — див. ВДЯЧНІСТЬ. Італійський філософ А. Тільґер розріжняв кілька форм невдячности: перша форма невдячности це звичайне ЗАБУТТЯ: ви зробили комусь добре діло і ждете, що він вам чимось віддячиться але він просто забув про те, що ви йому щось доброго зробили, або. коли й пам'ятає, то не надає тому ніякого значення. Ця форма невдячности звичайна в дітях і в жінках. Проте ця форма невдячности властиво на назву невдячности не заслуговує: справжню невдячність ми знаходимо в тому, хто, добре пам'ятаючи про зроблене йому добро, не вагається відмовити вам у допомозі, або й зробити вам щось шкідливе, якщо йому з того буде якась користь Звичайно вони виправдуються тим що на їхньому місці ви зробили б так само, що було неможливо зробити інакше, що життя — одна річ, а почування — інша, і т. п. Такі люди навіть не заперечують своєї невдячности, але всіма силами намагаються її виправдати. Їхня форма невдячности це ніби наслідок чогось що їм накидає саме життя, оточення, в якому вони живуть а не вияв їхньої особистости І тому було б мовляв, несправедливо їх за те ганьбити Ця форма невдячности найбільш поширена

Третя форма невдячности — це відповідь злом на добро, не вмотивована нічим іншим як тільки ворожістю до людини, що зробила тій невдячній людині добро. Цю форму невдячности психологи пояснюють звичайно тим що людина, якій зроблено добро почуває себе ніби приниженою в відношенні до свого доброчинця і відповідаючи йому невдячністю намагається встановити порушену між ними рівновагу, або й виявити свою вищість. М. Москарделлі писав («L'Альтра монета ..» Модена, 1933, ст. 130): «Простити тому, хто зробив нам добро, не легко Треба перемогти гордість, треба визнати, що був день у нашому житті, коли нам треба було допомоги. Наша гордість терпить від цієї пригадки...» від цього визнання нашої нижчости Але, як завважив А. Тільґер («Моралітà», Рим. 1938, ст. 89), це пояснення нічого не пояснює, бо ж ясно, що людина, якій зроблено добро відчула б свою вищість над своїм доброчинцем ,коли б віддала йому добро сторицею, що іноді й трапляється. Треба пам'ятати, що вдячність — це любов людини, якій зроблено добро до людини, яка те добро їй зробила «Справжня вдячність — це любов до доброси а що добрість це властиво вияв любови, то вдячність — любов любови: я, людина, якій зроблено добро, люблю в тобі любов, що призвела тебе до цього доброго вчинку. Вдячність, коли її так розуміти виключає всякий розрахунок на одержання якихось інших вигод. — навпаки вона тільки жде нагоди, щоб відповісти добром на добро, любов'ю на любов. Така форма вдячности, як і кожна форма любови, сама по собі дає радість і світло душі. Той, хто відчуває таку вдячність, радіє, що її відчуває.

Невдячність навпаки це — НЕНАВИСТЬ ЛЮБОВИ, це ненависть, що її відчуває людина яка отримала добро, не стільки до тої людини, що їй те добро робила, як до самої любови, що до того доброго вчинку призвела; це ненависть, що не зносить того, щоб до неї зверталася любов, і що намагається вкусити саме тому і тільки тому, що до неї звернулися з любов'ю Це — найбільш жорстока форма найпримітивнішої волі до зла і злорадности. На щастя ця форма невдячности, в порівнянні з двома попередніми, досить рідка, але вона виявляється в жахливій фразі, що її А. Тільґер раз почув від Сальватора Ді Джакомо (італійського письменника): «Людина — єдина тварина, що почуває обов'язок бути невдячним» (там же ст. 90).

НЕВИННІСТЬ — несвідомість гріха чи поповненого зла що походить із недосвідчености зла в собі і в інших яку ми бачимо в дітях і яку мали Адам і Єва в раю поки не поповнили першого гріха Звідти вираз ЖИТИ В НЕВИННОСТІ — себто без свідомости гріха У Котляревського в «Енеїді»: «Невинна, мов Сусанна незаймана ніколи панна що в хуторі зжила ввесь вік...» (Див НАЇВНІСТЬ)

НЕВИНУВАТІСТЬ — відсутність провини В усіх судах західнього світу встановилося правило — вважати обвинуваченого невинуватим поки не будуть представлені певні докази його злочину Всі правники західнього світу уважають таке визнавання невинуватости кожної особи якій не доказано злочину основним ка-

менем, справжньою підвалиною модерної юстиції. Натомість у советському судівництві панує правило, що його виголосив Сталін: «Краще засудити 100 безневинних, ніж залишити на свободі одного винного...»

НЕВІДОМЕ — те, що вабить людей спраглих знання, спраглих пізнати світ; те, що жене мандрівників в далекі країни, туди, де ще на географічних мапах фігурують тільки білі плями, те, що примушує вчених цілі дні проходити в лябораторіях, перед мікроскопами, що відкривають таємниці світу найменших величин, або перед величезними телескопами, що намагаються пізнати таємниці світу незмірних космічних велетнів... Колись людям, що скаржилися на темне майбутнє, на те, що не знати, куди заведе нас шлях, яким ідуть, Леся Українка відповідала:

Якби ми зчали це, на що й плисти!
В таких мандрівках тільки невідоме
Нам може стати за мету...

НЕВІДОМИЙ ВОЯК — символ всіх полягших невідомих героїв війни, всіх її жалоб і страждань. Культ невідомого вояка, що виник після першої світової війни має бути ніби винагородою за жертву життям в обороні батьківщини. Вічне полум'я, засвічене перед надгробком, знак вічної присутности в пам'яті поколінь тих безчисленних жертв, що падають на полях війни.

Ініціятором культу невідомого вояка мав би бути суспільний французький діяч Фрідріх Сімон. Промовляючи на похороні якогось невідомого вояка в місцевості Рен у Франції в 1916, він сказав: Франція повинна відчинити брами свого пантеону, де лежать стільки її геніїв і для вояка, що згинув по геройськи за батьківщину і якого назвиська ми навіть не знаємо.

У липні 1918 року виступив з подібною ідеєю один з послів до французького парляменту, а в грудні того ж року голова «Сосієте Франсез», у швайцарському Берні Крестіц, вислав до президента Клемансо відповідно умотивоване письмо. 9-го листопада 1918 р. французький парлямент рішив:

1. Дня 11 листопада 1920 року віддати всі почесті пантеону одному з невідомих вояків, що полягли на полі слави в часі світової війни.

2. Того самого дня перенести ті останки під тріюмфальний лук, і зложити їх там на вічний спочинок.

Перенесення тлінних останків невідомого вояка, що його мали поховати під пам'ятником наполеонівських перемог, на площі Згоди у самому серці Парижа, відбулося дуже врочисто. Зі всіх вісьми відтинків західнього фронту приїхало на це свято вісім делеґацій. Кожна з них привезла в домовині тлінні останки невідомого вояка. Їх зложено в казематах верденської кріпости. 10 листопада загреміли у Верденні гармати, вдарили всі дзвони. Під звуки бубнів, серед маси народу і військових делеґацій винесли домовини на головну площу міста. До них підійшов наймолодший охотник 132 верденського полку піхоти Авґуст Тіон. На одній з домовин зложив в'язанку червоних квітів. Так означив він тлінні останки того, що мав стати предметом найбільшого культу. Домовину перевезли у Париж, святочно французький нарід зложив її під Тріюмфальним Луком, тим могутнім пам'ятником слави французької зброї. Місце, де лежить невідомий вояк, минає кожний з відкритою головою. На крипті гробу горить вічний вогонь. Культ невідомого вояка прийнявся загально скрізь, у багатьох інших народів. У нас, українців, виявляється цей культ у Зелено-Святочних обходах. (І. Рошкевич, «Укр. Голос», 20. V. 1959).

НЕВІЛЬНИЧІ ТАБОРИ — советські табори невільничої примусової праці як КОЛИМА, ВОРКУТА, СОЛОВКИ (див.), про які УМЕ поза окремими гаслами, трактувала під гаслом КОНЦЕНТРАК (див.). Пані Олена Звичайна, рецензуючи УМЕ в «Овиді» (1961. VI. ст. 31—32) справедливо завважила що назву «концентрак» краще зарезервувати для німецьких концентраційних таборів, а для советських концентраційних таборів таки краще вживати назву НЕВІЛЬНИЧІ ТАБОРИ ПРАЦІ.

НЕВІЛЬНИЦТВО — рабство стан цілковитотої залежности одної людини від іншої, яка може розпоряджатися нею, як своєю власністю, що не має ніяких особистих прав. Невільництво було загально поширене в давнину, коли на ньому основувалось все суспільне й державне господарство.

За князівських часів і в Україні процвітало невільництво. Одним із головних предметів українського вивозу були власне невільники. «Ганебний торг невільниками проваджено тоді в великих розмірах всюди, і Русь не становила виїмку. Жидівський подорожник XI ст. Веніямін Тудельський каже, що жиди прозивали Слов'янщину Ханааном, бо її нарід продає «своїх синів і дочок всім народам як і мешканці Руси». Самі жиди відогравали важну ролю в вивозі слов'янських рабів — головно в західньоевропейські землі, суходолом. У Царгороді чудеса св. Миколая з XI ст. згадують спеціяльний торг «де русскії купці приходяще челядь продають». Вивозили невільників і на Схід. Часті війни IX—X вв. — періоду творення Руської держави, постачали невільника в великих масах. .» (М. Грушевський «Іст. УР.» I, 288). Східньо - европейські і спеціяльно слов'янські невільниці мали попит і славилися своєю красою.

За литовсько - руської держави в XV — XVI вв. невільники існують, але вже в незначнім числі, як пережиток. Звуться ці невільники «челяддю невольною», або просто «ЧЕЛЯДДЮ», або також ПАРОБКАМИ, жінками й дівками невольними. Становище їх найліпше пояснює устава дворам виленського і троцького воєводств 1529 р. З неї бачимо, що челядь призначалася головне для хліборобської роботи. Право в. князівства литовського признавала невільництво вповні леґальним інститутом, хоч і робило поволі кроки до його обмеження. Литовський Статут 1529 р. признає чотири правні причини невільництва: родження від невільних, полон на війні в чужій землі, заміна неволею кари смерти, за згодою другої сторони, і свідомий шлюб вільного, чи вільної, з невільним (чи невільною) Натомість признається неважним: поневолення за якусь провину, що не потягала за собою кари смерти; неволення за борг; продажа дитини батьками або себе самого в неволю під час голоду. Нехристиянам заборонялося мати в неволі християн. Статут 1588 р. зробив кінець невільництву, поставивши, що на далі невільниками можуть бути тільки полоненики, а всяка інша челядь, як і діти полонеників — «мають бути осаджувані на землях а розумени бути за отчичів». Протягом XVI ст. невільництво вимерло в в. кн Литовськім незалежно від впливів права, в самім житті. До певної міри міг на це вплинути крім загального впливу християнства, приклад Польщі, де права невільництва не признавано; але головне вплинуло обмеження прав свобідного селянства та зближення його до становища невільників, що й помогло невільникам розплинутися в його масі.

В українських землях в. кн. Литовського невільництво пережилося ще скорше — з виїмком Пинщини, де значні родини челяді бачимо ще в 50-х роках, і де невільництво було непереможним інститутом ще й в 60-70 рр. По інших українських землях бачимо в середині XVI ст. тільки рідкі останки невільництва. Ще скорше воно ослабло в українських землях Польської Корони Хоч сучасне польське право невільництва уже не знало, воно терпіло одначе в цих землях останки невільництва, як пережиток руського права В середніх десятиліттях XV в. ми ще досить часто стрічаємо невільників особливо в Львівській землі, в королівщинах і у приватних людей. У судових книгах стрічаються ще згадки про продажу невільників поневолення за провини і навіть добровільне віддавання в неволю або продажу батьками дітей З подробиць можна догадуватися, що невільників на знак неволі, навіть калічили: в однім контракті згадується, що селянин, засуджений своїм дідичем на кару 60 гривен віддав у тій карі йому свою доньку в неволю і при тім утяв їй носа У др половині XV ст. ці останки невільництва скоро пережилися, — згадки про невільників стрічаємо незвичайно рідко. Хоч імпортований невільник міг траплятися у Львові й пізніше свійського невільництва в XV в. уже не було (М. Грушевський, там же, V, ст. 108—114).

Проте в «Правах, по которим судиться малоросійський народ» 1743 р. вміщено дуже застарілі точки про невільництво. З цього приводу Л. Окіншевич писав в паризькій «Україні» (1951, V, ст. 333):

«В більшості бо европейських держав інститут невільництва вже відпав і відмер у добу станового суспільства: невільники ввійшли до широкої маси неповноправного, закріпаченого селянства. Таке саме сталося і в Україні. де невільництво фактично зникає в кінці XVI ст. (у Галичині в кінці XV ст.). Тим часом «Права» 1743 р. знову фіксують цей інститут, беручи його зі своїх «німецьких» та «литовських» джерел. Але фактично цей інститут на Гетьманщині вже давно не існував, обмежуючися хібащо випадками тимчасової неволі полонених вояків. Авторові цих рядків упродовж довголітніх праць над архівними матеріялами не довелося зустріти жодної вказівки про жодного невільника в Україні — Гетьманщині XVII—XVIII ст. Якщо говорити про фактичне існування невільників, то їх хібащо можна було б інколи знайти в маєтках нових російських дідичів, які подекуди поставали в XVIII ст. на Гетьманщині. У цих маєтках ще могли бути «кріпосні люди», що ними в Росії попередніх XVI і XVII ст (тоді Росії не було, а була Московщина. Є. О.) називали «кабальних холопів», тобто осіб, що самопродавали себе чи самозакладали за урядовими записами («кабалами») в тимчасове невільництво. Але в XVIII ст. цей інститут відмер і в Росії Ясна річ що комісія, коли й мала на увазі ці російські маєтки в Україні (на це натякає назва «кріпосних», що її вона надає невільникам), без потреби поновлювала постанови про архаїчний і віджилий правний інститут».

Проте, фактичне невільництво було відновлено в Україні за КатериниІІ, коли численні верстви селян були перетворені в безправних кріпаків, що їх власники могли, за свідченням Т. Шевченка («Кавказ»), не тільки продавати а навіть і в карти програвати. Та зрештою — не тільки українське селянство, але й вся українська нація опинилася поволі в найгіршому духовому поневоленні як про те свідчила Леся Українка:

Так ми раби немає гірших в світі
Феллаґи парії — щасливіші від нас,
Бо в них і розум і думки сповиті,
А в нас вогонь Титана ще не згас.
Ми — паралітики з блискучими очима.

Великі духом, силою малі;
Орлині крила чуєм за плечима,
Самі ж кайданами прикуті до землі.
Ми навіть власної не маєм хати,
Усе відкрите в нас тюремним ключарям:
Не нам, обідраним невільникам, казати
Речення гордеє: — «мій дом — мій храм.

Та все ж в поезії «Товаришці на спомин» Леся Українка пригадує, що й невільники, якщо мають досить відваги, можуть і повинні звільнитися:

Нехай же ми раби, невольники продажні
Боз сорому, без чести — хай же так.
А хто ж були ті вояки одважні,
Що їх зібрав під прапор свій Спартак?

НЕВІН О. ВІНТЕР — американський географ, що вмістив в серпні 1918 р. в журналі «Національний Географічний Маґазин» статтю «Україна, минуле й сучасне» з 14 ілюстраціями, а між ними знимки «Ярмарок в Одесі», Українські жінки йдуть на прощу до Києва» «Дівчата в Харкові», «Дівчина пряде кужіль» «Хата на Україні» та одна знимка з Галичини — «Обжинки».

У цій статті він між іншим писав: (переклад д-ра Ґ. Ґ. Скегара):

«Майже 4 міліони українців живуть у Галичині, і знані вони там як рутенці. Але це ті самі люди, що живуть на Україні.

Українські безконечні степи мають свій питомий чар. Перед нашим оком простирається довга, предовга рівнина, яка, здається геть далеко сходиться із небом. На весні і літом наше око бачить різні відтінки зеленої барви і квіти ріжних кольорів. Восени око бачить широкі та довгі пожовклі стерні, та вигорілі пасовиска; а в зимі нема нічого крім білого, сліпучого снігу. Їдучи перший раз цими стернями, подорожного огортає якийсь страх; ляк від великих, довгих, широких і далеких та рівних просторів.

На Україні нема старих міст, крім Києва і Харкова. Дороги злі. Села положені над ріками щоб було де дістати води у посуху Замітні по селах лише церковні будинки і вітряки, де мелять крупи і муку.

Ріжниці між українцями і росіянами дуже замітні. Українці говорять мовою, яка дуже ріжниться від російської мови. Мова українська багато ближча до старо - слав'янської мови ніж велико - російської. Українці мають кращий вигляд лиця, ліпше відживлені, вищі та веселої вдачі. Веселу вдачу і свій темперамент українці одідичили від греків і татарів. Навіть ще тепер люблять українки вбиратися в сорокаті кольори з биндами та пацьорками. А на голові носять вінки з цвітів.

В їх жилах пливе романтика і поезія. Україна країна фолкльору. Українці дуже співучі та музикальні. Вони мають свої питомі пісні на кожну нагоду.

Артист, що любується народніми строями, знайде в Україні рай для свого ока. У всій Росії не знайдете ніде так багато кольорів у народній ноші, як на Україні. На ярмарках у Києві і Харкові так багато ріжнокольорових убрань, що можна написати цілу артистичну історію кольорів. А червоний кольор найбільше люблений. І то не лише жінки, що мають у свойому костюмі по всіх усюдах вишивки, але навіть і мужчини носять вишивані сорочки, і це надає їм дуже симпатичного вигляду. Та не лише себе окрашають жінки вишивками, але також усю хату, образи, а навіть церкви...» («Своб.» 16. І. 1935).

НЕВІНЧАНИЙ — сотник чигиринський, що в 1710 р., як доносив київський воєвода кн. Ґоліцин у Москву, їдучи з Москви, зустрів посланця гетьмана Ів. Скоропадського, який переказав йому такі чутки, що ходили в Україні про наміри царського уряду:

«Українських усіх людей перевести на Москву, а на Україні поселити московських людей. Москва хоче забрати наші ліпші міста. Що то за вільності в нас? Міністер, що при гетьмані, кожний лист переглядає. Погано зробив гетьман Мазепа, що не об'явив про своє діло всій старшині, посполитим людям. Тепер гетьман (Скоропадський) просив усю старшину, щоб перетерпіли всі утиски від московських людей до весни, а як вийдуть у поле, тоді будуть писати до царя, щоб їх вільності були по давньому; а якщо цар цим їм не задовольнить, то вони будуть інакше думати».

У Невінчаного була теж розмова з посланцем Скоропадського про запорожців, що знаходилися з кошовим Гордієнком у Бендерах. Невінчаний питався, чи не хочуть вернутися запорожці під протекцію царя: «Хіба будуть дурнями, що підуть, — була відповідь, — вони добре роблять, що Орду підмовляють (проти Московщини. Є. О.). А як підіймуть Орду, то вся Україна буде вільна, а то від Москви вся Україна пропала..» (С. Соловйов т. XVI ст. 32. Цитовано у П. Феденка в «Укр. Збірн.» Мюнхен 1960 кн. XVII, ст. 23).

НЕВІСТКА — жінка сина. Про становище невістки в дореволюційній родині українського селянина писав Милорадович в Кієвс. Старині. 1904 р.: «На невістку навалюють всю хатню роботу — вона і пече, і варить і прибирає. Вона — справжня робоча сила. Причини такого перевантаження ріжні. Звичайно, на той час, коли син жениться, мати вже вспіває напрацюватися, втомитися від життя й народження кількох дітей і тому вона передає більшість роботи невістці. Донька, якій з загального господарства однаково майже нічого не прийдеться, ухиля-

ється від роботи: «зовиця тільки розкошує». невістка ж, навпаки, мусить дбати про збільшення господарства, що піде її дітям. Можливо, що на приниження становища невістки впливають і далекі спогади патріярхату з умичкою жінок чи їхньою купівлею. У багатьох родинах невістка, напр., не сідає за спільний стіл іноді до семи років і їсть стоячки. Як би там не було, але в цьому перевантаженні невістки працею треба шукати першу причину родинних сварок між невісткою та свекрухою. Тим більше, що хоча невістка й робиться головною робочою силою родини, все ж про всяку дрібницю вона мусить питати свекрухи, що вважається за справжню господиню. Звідси випливає боротьба за владу і впливи в родинних господарських справах. Становище невістки кращає, коли приходять ще інші невістки. Можуть бодай чергуватися в варенні обіду тощо. Старшій невістці надається більше поваги, як тій, що більше попрацювала на загальну користь. Але коли родина все зростає, її становище гіршає: «Доки мною замишлятимуть, доки на всіх працюватиму, у мене ж свої діти. .» Її чоловік теж не має великої охоти працювати на гурт, і так приходить до виділу з родини. .»

НЕВТРАЛЬНІСТЬ — невтручання в боротьбу, що знаходить формулювку в приповідці: «Де два б'ються, третій не втручайся. .» Проте, там де справа йде про порушення прав іншої особи, чи іншого народу, там де йде справа про боротьбу межи силами добра і зла не сміє бути невтральних, бо невтральність в цьому випадку означає БАЙДУЖІСТЬ (див.) до добра. С. Єфремов писав: «Войовничий націоналізм (тепер ми його звемо ІМПЕРІЯЛІЗМОМ. Є. О.) одбираючи у пригнобленого народу елементарне право людське псує не тільки тих хто ту войовничу політику провадить, але й тих, хто на неї тільк з боку дивиться. Навіть дивитися на безправність — і то дурно не минає виявляючись моральною анестезією. .» («За рік 1912», ст. 185).

Не сміє бути невтральних коли провадиться боротьба між націями, спраглими свободи, і червоною імперією, спраглою світового панування; боротьба межи людьми, що хочуть жити думати й творити, згідно з побудами й запитами власного духа і потворною жахливою державною машиною, що намагається кожну живу людину перетворити в бездумного автомата, який виконував би тільки пляни й накази, накинені згори; боротьба межи свободою і тиранією; боротьба між релігією і безбожництвом, межи християнськими засадами любови й солідарности з одного боку й засадами ненависти, підозрінь і доносництва з другого боку; боротьба між засадами людської гідности та прав людини і засадами повного безправ'я з потоптанням найсвятіших почувань по льохах НКВД та нелюдських концентраках СССР, — боротьба між правдою і брехнею між новітнім варварством машинової цивілізації і не менш новітньою культурою якостей духу, що намагається поставити людину понад машину.

У такій боротьбі не сміє бути невтральних.

Великий італійський поет Данте залишив нам у своєму несмертельному творі «Божеська Комедія» надзвичайно сильні описи пекла, що він його відвідав, у своїй творчій уяві, в супроводі і під керуванням латинського поета Вірґілія. У рідко пластичних образах змалював він усі ті муки й кари, що в ріжних частинах пекла терпіли ріжні категорії грішників. І тут варто відмітити опис тих «злощасних», що їх знайшов Данте так би мовити, в передпокої пекла: величезний їх натовп бігав без стриму, переслідуваний комарами та осами, від укусів яких їх лиця і голі тіла заливали струмочки крови, за якимись «анонімними» прапорами, без барв і написів, а гидкі хробаки вкривали землю під їх ногами і спивали їх кров.

Хто ж ці люди?

Не належать вони до неправедників бо знаходились би в самому пеклі, а не перед його дверима. Не належать вони й до праведників, бо не бігали б тут так розпачливо і не терпіли б від комашні. Хто ж вони?

Це ті, що не хотіли ні добра, ні зла. Це ті, що в боротьбі між добром і злом, між Богом і Сатаною хотіли затримати свою «невтральність». Це ті, що протягом усього свого життя трималися засади «моя хата з краю. .» Це ті, що в найтрагічніші моменти людської історії виявляли пасивну холодну байдужість. Це ті, що знали тільки рамки «законів» і жили за буквою приписів не намагаючись зрозуміти їх живий зміст не намагаючись зробити щось більше від приписаного. Це ті, що завжди боялися зробити щось лихе, але не мали ні сили ні бажання зробити щось дійсно добре, — бо бажання доброго вимагає зусилля, самоопанованн, самопідбиття вищій дисципліні, почуття обов'язку в відношенні до суспільства, в якому людина живе і яке вимагає активности. Вони ж пасивно прийняли ті норми й обмеження, в яких знайшлися не намагаючись їх навіть зрозуміти, не виявляючи справжнього живого зацікавлення до потреб суспільства однаково, як висловлюється Данте «неприємні Богові й ворогам Його» як і ті янголи, що «ані збунтувалися проти Бога ані залишилися Йому вірні, але були самі для себе. .»

Макіявеллі писав, що «невтральних ненавидить поголаний і зневажає переможець», а наш нарід ставиться до них з презирством, називаючи їх — дурними: «Дурному все байдуже!» — каже українська приповідка, протиставляючи йому розум «цікавого». І наш великий Т. Шевченко вважав, що найгірше в світі — «спа-

ти, спати і спати на волі, і сліду не кинуть ніякого, однаково, чи жив, чи загинув». І в цьому він близький до Данте, що вважав потрібним особливо відзначити цю категорію невтральних людей, не так уже, зрештою, і дурних, як лінивих та трусливих, що на тому світі, навіть грішникам у раю заздрять...

У давньому грецькому світі, за законами Солона, кожний громадянин, що під час внутрішньої громадянської війни тримався невтрально, повинен був іти на вічне вигнання, як негідний своєї батьківщини, в долі якої він не був зацікавлений. І тому В. Липинський писав: «Досвід історії дійсно потвердив, що нації, де переважають «невтральні» чи то у внутрішній, чи то у зовнішній боротьбі, неминуче засуджені на смерть і рабство. Боязливе полювання у внутрішній боротьбі на чужу перемогу робить кожну таку перемогу неповною і тому внутрішній лад нетривким; а в боротьбі зовнішній все безумовно кінчиться поневоленням тих, хто на чужу перемогу рахує.. І наше історичне поневолення в певній мірі пояснюється тим, що ми під час Руїни, в боротьбі між Москвою й Польщею, будували свою будучину не на власній перемозі, а на перемозі то одного, то другого сусіда. «Хай Бог тому помагає, хто нам добре бажає!», казали тодішні невтральні. В результаті нація наша опинилась у залежності і від Москви і від Польщі.. У таких хвилинах, коли важиться доля нації, історія не відріжняє поміж невтральними боягузів і політичних спекулянтів від чесних і щирих патріотів. Кожний із нас мусить заняти своє місце в тих рядах, де його поставило життя, і мусить виконати свій обов'язок так, як йому наказує совість..» «Хліборобська Україна» 1920, І, ст. 4). (Див. ЛІТЕПЛИЙ, ПИЛАТИЗМ).

НЕГАЛЕВСЬКИЙ ВАЛЕНТИН — український шляхтич, родом із Волині, що 1581 р. зладив український переклад Євангелія з польського перекладу социніянина Мартина Чеховича. Автор зазначив, що зробив його за намовою побожних людей, що люблять Слово Боже, але не вміють читати по польськи, а «язика словенського, читаючи писмом руским, викладу з слов его не розумі́ють..»

НЕҐАТИВІЗМ — духове наставлення, що виявляється в бажанні заперечувати існуюче. Таке наставлення буває часто в підлітків, що ще не мають власних переконань і знань, потрібних для розумно умотивованої поведінки, але вже мають бажання ствердити незалежність свого я (Проф. Г. Ващенко «Виховання» 1952 ст. 26). Виявляється це наставлення і в т. зв. «оріґіналів» чи диваків, що, намагаючись зберегти незалежність своєї духової особи намагаються діяти навпаки тому, що робить більшість. (там же ст. 211). (Див. ЗАПЕРЕЧЕННЯ ІНСТИНКТ).

Д-р М. Бур'янина писав: «Що більше придивляюсь до земляків моїх, то все ясніше бачу, що вони цілком не прагнуть чимось бути, і що всі їх думки й бажання скеровані на те, щоб «кимось» не бути. Так. одні з моїх земляків поставили собі за мету — не бути москалями! А тому дуже легко стають польонофілами. Другі ж постановили — не бути поляками! А тому дуже легко стають москвофілами. Найяскравіше це в мові: в наддніпрянця московська складня (спосіб думання) й численні польонізми, в галичанина, навпаки, польська складня й численні москалізми. Помилка одних і других у тому. що в основу покладено неґативний момент («не бути»), годі, як властиво, треба покласти позитивний момент (творчий): бути українцями. тоді не буде ні «фільства», ні ворожнечі, ні сварок. У цьому й є глибший сенс (не механічний) Соборности. Примітиви завжди починають із неґації. Дай Боже й нашому теляті до позитивних моментів дожити» («Єретичні думки», Прага 1931, ст. 39).

НЕҐУРА — густий туман в Карпатах.

НЕДБАЛІСТЬ — характерна риса совєтських бюрократичних установ. Осв. Бурґгард (Ю. Клен) писав про «Большевицьку спадщину»: «Видається низка журналів, але ніхто не хоче передплачувати. а воліє поодинці купувати. бо.. не доходять. Я знаю випадок, коли передплатник три місяці зряду не одержував свого часопису, а тоді, після кількох нагадувань, дістав одразу три числа. але ж ,то були три однакові примірники від одного місяця. Можна заперечити, що це випадок дрібний та одинокий. Ні! Це типова для всіх державних установ недбайливість, що перейшла в тіло і кров. Щоб вона зникла доведеться виховати ціле нове покоління на інших засадах праці..» (Вісник 1939, І, ст. 96).

НЕДЕЯ — хребет найвищих пасем гір у Карпатах. Гуцули вважають недею за місце перебування чявок, — там вони ніби відбувають свої танки; там і упирі, відьми та осинавці відбувають свої наради ((Онищук в МУЕ НТШ, XI 2).

НЕДІЛЯ — перший день тижня. присвячений у християн Богові: у неділю рано все правиться Служба Божа — св. Літургія.

Неділя уосіблюється в образі гарної жінки: «Така хороша, як сонечко святеє — червона та ясна». Вона власними руками карає тих жінок, що працюють в неділю. або показує їм своє лице вкрите ранами від тієї праці, що її люди роблять у неділю. (Грушевський, Іст. у. літ. IV, ст. 587). В народніх піснях дуже часто

згадуються серед тяжких гріхів непошановання працею «святої неділі»:

Ой скаржилося світле сонейко,
Світле сонейко милому Богу:
— Не буду, Боже, рано сходжати,
Рано сходжати, світ освічати.
Бо злі ґаздове понаставали,
В неділю рано дрова рубали,
А мі до личка тріски прискали!
— Світи, сонейку, як світило,
Буду я знати, як їх карати
На тамтім світі, на страшнім суді.

Але сонечко далі скаржиться й грозить, що більше не сходитиме:

Бо злі ґаздині понаставали,
В п'ятойку рано хусти зваряли,
А мі на лице золу виливали...

Потім сонечко ще скаржиться:

...Злі дівойки понаставали,
В неділю рано коси чесали
А мі до личка волосся метали...

І за все це Господь обіцяє покарати
«на тамтім світі, на страшнім суді..»
(Голов. II, 243).

Поміж іншими «гріхами» — заборонами відмітимо ще заборону на Херсонщині: — «в неділю до кінця церковної служби не можна виносити сміття з хати, розведуться пацюки» (Ястребов в «Летоп.» III, 63). Але ж із другого боку наші українські жінки, славні своєю охайністю та любов'ю до чистоти, не могли допустити, щоб у неділю хата залишалася незаметеною, а тому виник наказ: «В неділю годиться досвіта позамітати хату, щоб святу неділеньку до хати впустити» (Етн. Зб. НТШ. V. ст. 207).

З огляду на те, що в неділю люди на службі Божій причащаються, виникла заборона й снідати в неділю: «Співання в п'ятницю, а снідання в неділю ніколи не минеться» (Номис. 539). Тому і в народній пісні:

Ой гріх, синоньку, моя дитинко,
В неділю снідати,
А ще дужчий гріх, а ще дужчий гріх
З сироти сміятися
(Етн. ЗБ. НТШ. XI, 129).

У пісні про осліплення Коваленка татарами він сам пояснює своє нещастя тим, що «рано в неділю я сів пообідав», що «рано в неділю я горілку пир», або «серпи позубив» (Антонович і Драгоманів «Політичні пісні..» I, ч. 25).

Діти, народжені в неділю, вважалися пристрасними (Кузеля «Дитина...» I, 29) і, внаслідок того, нещасними:

Мене мама породила в святую неділю,
Та дала мені лиху долю, де я ся подію.
(Етн. Зб. НТШ. XI, 51).

Мотив кари, або погрози карою за непошанування свят, а особливо неділі (і п'ятниці) розвинувся особливо під впливом апокрифічної «Епістолії о неділі», яку у нас звали звичайно «Листом Небесним», або «Листом Єрусалимським» і яка була скомбінована з іншими апокрифами, як «Сон Богородиці», або «Слово про 12 П'ятниць». Найдавніша згадка про «Епістолію о неділі» знаходиться в листі картагенського єпископа Луциніяна з 584 д., де він дорікав єп. Вінценцієві за те, що той мав забагато довір'я до «Листа, що ніби був післаний з неба». Цей «небесний лист» був пізніше засуджений на кількох соборах Римської Церкви, але через ці засуди популярности не втратив і ширився далі. До нас його занесли покаянницькі рухи XIII—XIV вв. Підсумовуючи всі поради, розсіяні по ріжних варіянтах цього «Листа», що його ніби затаїли священики, знаходимо в ньому такі заборони: не можна в неділю торгувати, судити й судитися, божитися, полювати, доїти корови, пекти хліби, працювати з биками в полі, збирати городину. Не слід прати білизну, стригти волосся, базікати.. У наших віруваннях відбилася тільки частина тих заборон.

НЕДОВІР'Я — див. ДОВІР'Я.

НЕДОГОВОРЕННЯ — літературний засіб, що багато важить: читач не повинен бути пасивним, він — співтворець автора, автори, в яких все ясно й доказано, нудні. (Г. Шевчук).

НЕДОЛИМОК — див. КЕЛЕП.

НЕДОЛОМОК — зневажлива назва змоскованих людей: «Гетьманці дразнять подолян НЕДОЛЯШКАМИ, а подоляни гетьманців московськими недоломками» (Основа, 1861, X).

НЕДОЛУГА — слабосильна, квола людина.

НЕДОЛЮД, НЕДОЛЮДОК — чоловік негідний назви людини.

НЕДОЛЯШОК — ополячений українець.

НЕДОМОВА — недоріка, заїка, людина, що має труднощі з мовою. Звідци НЕДОМОВНІСТЬ, НЕДОРІКУВАТІСТЬ — невміння ясно висловитись, а значить і ясно думати — прикмета графоманів.

НЕДОНОСОК, НЕДОНОШЕНИЦЯ — дитина, породжена до 9 місяців.

НЕДОПАЛ — недобре випалена цегла.

НЕДОПАНОК — людина, що робить із себе пана, не маючи на те засобів.

НЕДОСВІТ — ранішній мороз.

НЕДОТЕПА — нездатна, невміла людина.

НЕДОТИКА — надто образлива, або й зарозуміла людина.

НЕДОУЗДОК — рід уздечки без удил, ОБРОТЬ.

НЕДОУЦТВО — страшна в своїх наслідках хиба т. зв. півінтеліґенції, що спеціяльно після большевицької революції і винищення кращих верств нашої інтеліґенції, вийшла нагору по всіх наших установах і забирає голос у справах нашої не тільки національної, а й світової політики. Проф. Ст. Рудницький писав в 1921 р.: «Недоуцтво... в застрашливий спосіб поширене поміж нашою інтеліґенцією. При розмірно дуже значних умових здібностях, при прикметній кожному українцеві і так питомій українцям силі чуттєвої сторони душі, виходять сумні наслідки Інтелект, не виґімнастикований знанням, піддається дуже легко ріжним універсалістичним доктринам, з другої сторони легко доступний самовдоволенню й почуттю всезнайства. Це всезнайство основано звичайно на більшій чи меншій кількості аксіоматичних фраз, а проте воно дуже велике й дуже претенсійне. Воно й докінчує цей блудний круг. Таким всезнайкам не хочеться ніяк збільшувати своє знання, тому вони самі лишаються недоуками й ширять недоуцтво дальше й ширше поміж суспільністю. А відворотна сторона медалі: з загального становища треба сконстатувати, що в таких відносинах не може бути в Україні майже ніяких людей, дійсно вільнодумних і з самостійним світоглядом. На цім страшенно терпить політичне й культурне життя. .» («Воля» 1921, І ІІІ. ст. 110—11), бо недоук завжди нетерпимий. (див. МАСА, НЕТЕРПИМІСТЬ).

НЕДРІМАНЕ ОКО — іконописний сюжет приклад якого можна було бачити в Спасі на Берестові біля Києва: Христос немовлятко лежить із розплющеними очима на гронах винограду у білій сорочині, у його ніг стоять янголи з приладами страждань, біля голови — Богородиця з віялом, і по боках прор. Ісаія і праотець Яків. Така сцена має представити Боже Дитя, як будучого страдника (знаряддя мук) і Іскупителем (ґрона винограду): Він спить подібно льву (давне вірування, виражене і в написі на хартії Якова), з розплющеними очима. передбачаючи свої страждання. Сюжет цей, відомий з XIV ст., зробився в XVII — XУIII дуже популярним в українському іконописі, відріжняючись від атонських, буковинських та інш. образів подібного роду тим, що там фіґурував просто Еммануїл, а тут будучий страдник. (К. Шероцьки4 «Кіев» 1917, 250).

НЕЄДЛІ ЗДЕНЕК (1878—) — чеський історик музики та музикознавець, професор університету в Празі і член чеської Академії Наук, член НТШ, автор книжки про «Українську Республіканську Капелю» (О. Кошиця), в якій він між іншим писав:

«Коли перші студії української народньої пісні були чинником і школою, де композитори вчились народньому виразові, щоб потім прикласти його до ориґінальної, самостійної музичної творчости, то народня пісня потім стала прямо ціллю і завданням творчости. Вони почали виявляти себе й своє вміння на художньому опрацюванні її, при чім свою ориґінальність піддавали ориґінальності народній. Тому така композиція стала тим ліпшою й цінною, чим більше проникало в неї народнього духу і характеру. і чим менше проявлялася в ній власна особистість авторів, що супроти народнього духу була б більш свавільністю, ніж ориґінальністю. Так виникає цілком своєрідна хорова література, яка скромно називає себе «Аранжировкою народніх пісень» — для хору. В дійсності ж — це мистецтво, цілком особливе, ориґінальне, а при тому велике мистецтво, яке високо підноситься над обробками народніх пісень у інших націй, а зокрема у нас (чехів, Є .О.).

«Що ж лежить у підставі того особливого мистецтва українських композиторів? Його база -- многоголосість українського народнього співу, яка вже в самому народі веде до утворення певних способів додавати до одного голосу інші, контрастувати з ними і потім зливатися. Народня творчість виявляється тут у тім, як ті поодинокі голоси формуються, творять самостійне голосоведення, майже не паралельне. Так виникає досить багата народня поліфонія, яка дбає про мелодійну самостійність голосів, та ще й оздоблює кожний голос власними варіяціями й фіґураціями в чисто народній спосіб, як це робиться у нас в «дударській музиці». Вчений композитор базується на цій народній поліфонії, і те, що в ній є скорше «манерою», ніж творчістю, він підносить до сфери творчого мистецтва: по способу народнього голосоведення витворює своє багате, самостійне голосоведення, яке потім сплітає на засадах мистецького контрапункту в багату поліфонічну річку, цінну не тільки народніми музичними ідеями але й мистецтвом композиторської праці. Такі твори можливі тільки там, де народня пісня сама вже співається многоголосно. Тільки там можна до такої роботи прикласти все поліфонічно - контрапунктальне вміння сучасної музики, іноді цілком рафіноване, але разом з тим нічого не порушуюче в питомім характері народньої пісні так опрацьованої.. Такою Літературою українська музика може найбільше похвалитися перед іншими народами, бо ніхто з них не має композицій подібного роду й такої цінности. .»

НЕЖЕР, НЕЖИР — стара, минулорічна трава, що перезимувала на корені.

НЕЖИТ, НЕЖИТЬ — запалення слизистих оболонок носа і виділювання з них мокроти, як наслідок. У нас був забобон, що нежит нападав, коли хто пив воду, де вже пила кітка (Сл Грінченка).

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ — необхідна умовина вільного розвитку всіх культурних й економічних сил нації. Поль Бурже писав: «Життя народу полягає зовсім не в тому, що він дихає, їсть і п'є. Він справді живе тільки тоді, коли він залежить тільки сам від себе, коли він думає сам про себе, коли він сам для себе визначає свій життєвий шлях, коли він має свої власні ідеї, — інакше кажучи, коли він незалежний в найглибшому й найпростішому значенні цього слова..»

Захопивши владу в Росії, Рада Народніх Комісарів видала 15. XI. 1917 р. «Декларацію прав народів Росії», яку підписали Сталін, як комісар по справах національностей та Ленін як голова Ради Народних Комісарів. У тій Декларації в пункті другому урочисто проголошувалося «Право народів Росії на вільне самоозначення аж до відокремлення й створення самостійної держави». Проте, після цієї деклярації московська червона армія силою зброї захопила територію Української Народньої Республіки, яка III Універсалом з 7/20 XI 1917 р проголосила свою незалежність, а IV Універсалом її остаточно підтвердила. Те саме сталося і з територіями республік Білоруської, Грузинської, Азербайджанської, що теж проголосили були свою незалежність. Щоб замаскувати свою хижацьку імперіялістичну політику червона Москва створила на тих територіях «незалежні советські республіки». В Україні така «незалежна» республіка одержала назву «Української Радянської Соціялістичної Республіки», але уряд її, як і інших таких «незалежних» республік, був створений за вказівками Москви і зв'язаний низкою договорів військового та фінансово - економічного характеру що дозволяли Москві визискувати Україну і панувати в ній по своїй волі. Військовий міністер цього уряду «незалежної» Української Радянської Республіки В Шахрай казав тоді Г. Лапчинському, видатному большевицькому діячеві, що переповів свою розмову з Шахраєм в «Літопису Революції» (Харків 1928 р. кн. I):

«Що за уряд «український», що його члени зовсім не знають і не хочуть знати української мови? Що не тільки не користуються жадним впливом серед українського суспільства але воно навіть ніколи й не чуло раніше їх прізвищ? Що я за «український військовий міністер», коли всі українізовані частини в Харкові роззброюються, бо не хочуть іти за мною на оборону радянської влади? За єдину військову підпору для нашої боротьби проти Центральної Ради ми маємо лише військо, що привів в Україну Антонов і що на все українське дивиться як на вороже і контрреволюційне..» Цитовано в Д. Ф Соловея «Україна в системі сов. колоніялізму», Мюнхен, 1959 ст. 33).

Після окупації України московською червоною армією. Ленін заявив: **«Із завоюванням** України ми скріпили наші сили. Тепер маємо Совєтську Україну, а це значить, що маємо хліб. Запаси хліба в Росії великі». Отже, сам Ленін говорив про **завоювання** України. Про те саме говорила й відозва Московської Ради Робітничих та Червоноармійських депутатів із 6. II. 1919 р. Так само висловлювалася і московська «Правда» з того часу, де між іншим писалося про червону армію, що «у тяжкій кривавій боротьбі проложила шлях до хліба, бо вона **здобула Україну.** Вона проклала шлях до вугілля, бо вона повернула робітничій клясі три чверті Донецького басейну. Вона проломала стіну, що відділяла нас від бавовни, розчистивши шлях на Туркестан. .» (там же, ст. 40—41).

І все ж Москва продовжує лицемірно й демагогічно дурити український нарід маревом незалежности; сам Ленін, що так недавно писав про «завоювання України» у «Листі до робітників і селян України з приводу перемоги над Денікіним» 4. I. 1920 р. писав: «Незалежність України визнана і всеросійським ЦВК РСФСР і РКП». Проклямація Троцького до українців кінчалася словами «Хай живе советська незалежна Україна». Відповідно до цього ще 6. XII 1919 р. ЦК РКП(б) ухвалив постанову, що формально становить собою початок українізації: «Неухильно проводячи принцип самоозначення націй, ЦК уважає необхідним ще раз потвердити, що РКП стоїть на становищі признання самостійности УССР.

З огляду на те, що українська культура (мова школа і т. д.) на протязі століть пригнічувалися царатом і експлуататорськими клясами Росії, ЦК РКП ставить в обов'язок усім членам партії всіма засобами сприяти усуненню всіх перешкод до вільного розвитку української мови і культури. Оскільки на ґрунті многовікового пригноблення серед українських мас спостерігаються націоналістичні тенденції, члени РКП обов'язані ставитися до них з надзвичайною терпимістю й обережністю. . Члени РКП на території України повинні . . учитися зноситись у всіх радянських установах рідною мовою, протидіючи спробам штучними засобами відсунути українську мову на другий плян, прямуючи, навпаки перетворити українську мову в знаряддя комуністичної освіти працюючих мас». «Негайно мають бути вжиті заходи, щоб в усіх радянських установах була потрібна

кількість урядовців, які знають українську мову, і щоб надалі всі службовці вміли говорити по-українськи». З постанови виразно видно суть большевицької українізації: говориться не про український апарат, а про пристосування неукраїнського (окупантського) апарату до місцевої людности, щоб таким способом на цю людність впливати.

Однак, ні окупантський апарат не хотів учитися в мас, ні центральна влада не почувала внутрішньої потреби його до цього змусити. Тим то фактичне становище лишилося попереднє. В. Винниченко, що тоді співчував комунізмові, писав після подорожі до Москви й Харкова: «Українська мова як торік була, так і тепер лишилася нерівноправною мовою; як урядували раніше мовою московською центру по всіх інституціях українського правительства, так урядують і тепер; як відсилалися назад папери, писані українською мовою, так відсилаються і в цей момент. Підозріле відношення взагалі до всього українського. . Через це не диво зустріти в найщиріших неукраїнських комуністів відношення до комуністів - українців як до «нечистих» комуністів, як до потенціяльних контрреволюціонерів» («Лист до українських робітників і селян» — «Вперед», Львів, 30. X., 2—3. XI. 1920). Ці стосунки добре відбив у своїй повісті «Смерть» Б. Антоненко - Давидович, і такий стан речей, невважаючи на всякі «декляраціі», невважаючи на присутність представника «Радянської України» в Об'єднаних Націях, затримався й досі: «незалежна» Україна в усьому залежить від Москви, яка, силою провадить стару політику Катерини II, намагаючись всіма силами викоренити в малоросіянах «развратное мнѣніе, по коему постановляють себя народом от здешного совсем отличным.» (Див. САМОСТІЙНІСТЬ).

НЕЗГОДА, ЗВАДА — розбрат, відсутність порозуміння. Давні греки уявляли собі ЗВАДУ в образі злісної богині, доньки Ночі і сестри НЕМЕЗІДИ (див.), ПАРК і СМЕРТИ, матері Мізерії, Голоду, Війни, Убивства, Сварки і т. д. Зевес прогнав її з неба, бо вона викликала незгоду між богами і була причиною їхніх сварок. Отже, не будучи запрошена, разом із іншими богами, на весілля Тетіди і Пелея, вона образилася і, щоб помститися, кинула на стіл яблуко з написом «найгарнішій». Це — т. зв. ЯБЛУКО НЕЗГОДИ (Див. ЕРІДА).

З того виник найславніший в світі конкурс краси, що в ньому взяли участь Гера - Юнона (себто, сила), Атена - Мінерва (знання, інтеліґенція) і Афродита - Венера (любов, кохання), а арбітром був Паріс, син Пріяма, троянського царя. Він вирішив суперечку на користь Афродити, що приобіцяла йому найкращу жінку в світі, себто прегарну Олену, дарма, що вона була вже жінкою Менелая, царя Спарти. Але коли Паріс пірвав Олену до Трої, ображені присудом Паріса Гера й Атена підбурили всю Грецію стати при боці зневаженого Менелая, і це привело до Троянської війни, що стільки лиха завдала грекам і троянцям, і що в ній і Паріс був убитий.

Вірґілій, в своїй «Енеїді» вмістив Зваду, разом із іншими жахливими потворами у присінку пекла, надавши їй волося з гадюк, перев'язане закривавленими биндами.

Українська народня приповідка каже: «Згода будує, незгода руйнує» і «Лучче солом'яна згода, ніж золота звада». (Номис, 3279). І гетьман Ів. Мазепа у своїй славній «Думі» твердив: «Через незгоду всі пропали, самі себе звоювали. .»

НЕЗИЧЛИВІСТЬ — вороже нечемне наставлення. «Співають наші селяни про таємничу, часом незичливу долю» (Ганна Барвінок).

НЕЗРІВНОВАЖЕНІСТЬ — надто велика імпульсивність, неопанованість. На небезпечні прояви української незрівноважености звертав увагу Ю. Липа. Він писав: «Незорганізовані ділянки чуття — одно з найбільших духових нещасть людини, суспільства, нації. Це — незримий для очей душі чинник, що дає знати про себе глухими вибухами, жорстокими несподіванками, а знищення стає його визволенням. . Бич людськости — анархія почуття». (ЛНВ. 1934, ст. 222).

Проф. Ів. Гончаренко зі свого боку зазначав: «Найчастіше такі неопановані чуття проявляються у холериків. Люди з таким темпераментом діють відрухово, реакція на якесь роздразнення у них наступає зразу (див. ІМПУЛЬСИВНІСТЬ), їм бракує обмірковання свого вчинку й зрілого рішення. Тому часто вони попадають у конфлікт з оточенням або із своїм сумлінням, бо пізніше бувають незадоволені своїм поступованням. Історія наша знає багато проявів отакого анархічного руйнуючого чуття. Особливо багато було їх у часи «руїни» 60 і 70 рр. XVII ст. та в часи визвольних змагань 1917—20 рр.». («Основи укр. нац. вихованн» в «У. Вісті» 11. X. 1959).

НЕЗРОЗУМІЛЕ — те, що не можна витлумачити — насамперед собі самому, а потім іншим. Тільки те, що людина сама добре усвідомила, може вона ясно дати зрозуміти іншим, бо хто ясно сам якої проблеми не зрозумів, не може її іншим витлумачити, не знаходячи відповідних висловів. Існують дуже глибокі проблеми, загалові не зрозумілі саме тому, що вони дуже глибокі, як напр., єдинство Бога в трьох лицях, або четвертий вимір,, або безконечність світу, або теорії Айнштайна про час і простір.. І існують письменники, також загалові незрозумілі, як Платон, або Кант, або той же Айнштайн,

саме тому, що вони трактують про глибокі речі. Але з того зовсім не слідує, що все незрозуміле — глибоке. А такий висновок дехто охоче робить, і з того користають всякі графомани, що, не маючи сказати світові нічого мудрого, подають читачам виплоди своєї «творчости» в найбільш абсурдній і незрозумілій формі. Треба точно розріжняти незрозумілість проблеми і незрозумілість вислову. Що більш незрозуміла проблема, то більше зусиль роблять генії думки, щоб зробити її найбільш зрозумілою. Але існує, на жаль, забагато людей ,що найбільш зрозумілі речі намагаються зробити якнайбільш незрозумілими і в тому покладають свою «геніяльність».

НЕЙМАН — землевласник з України польського роду, що 9. III. 1807 р. намовляв у Парижі Талейрана. як «представник України», підтримати повстанчу акцію в Україні, де ніби 60 000 селян, належно зорганізованих в Умані. Києві та Вінниці тільки чекали відповідного наказу. Тиждень пізніше Польська Урядова Комісія, що перейняла владу в Варшаві з моменту вступу французів до міста, подала Талейранові меморандум, підтримуючи домагання Неймана: «Українські козаки. відважна й розумна нація, — читаємо в тому меморіялі. почувають гостро гніт московського ярма й нічого кращого не бажають, як те ярмо знищити,— вони охоче підуть за польським урядом, який поверне їм старі вільності, на що велика частина шляхти вже погодилася. ! («Нова Громада» 1923, III — 14 ст. 49). Але Наполеон не пішов за цими плянами, бо він думав про Україну. цілком від поляків незалежну (див. НАПОЛЕОН).

НЕЙМАН ЧЕСЛАВ — український етнограф польського роду, що довгі роки співпрацював в «Кіевск. Старині» («Куплетні форми укр. нар поезії». 1883 р.. «Стара Брацлавщина та її люди». 1889 р. «Укр баляда про Бондарівну й пана Каньовського» 1902 р.). По-польськи «Думи українські» 1886 р.

НЕЙМАРКТ — швайцарський журналіст, що вмістив в швайцарській пресі прихильні Україні статті. і в 1919 р. відвідав Україну. Бар. М. Василько. тодішній український посол в Швайцарії, писав 1. XII. 1919 р. до К. Мацієвича: «На щастя, не похитнувся в своїй симпатії до України Неймаркт через свою подорож туди. Але, правда. ця симпатія обмежується дійсно захопленням Петлюрою і окремими вищими військовими старшинами, і дуже немногими цивільними урядовими особами. до яких звичайно належите й Ви. Високоповажаний Пане После. Він має намір опублікувати тут статтю, корисну для нас, і дати кілька відчитів. що тим більше важно для нас. що російська пропаґанда після евакуації нами Кам'янця. починає вже орієнтувати проти нас деякі часописи. Неймаркт привіз мені 20.000 гривен, але рівночасно рахунок на дорожні видатки, який я звичайно мушу оплатити. для чого я повинен, як виходить, доплатити ще йому 1.500 - 2.000 франків... (З архіву Укр. Дипл. місії в Італії).

НЕКРАСОВ НІКОЛАЙ (1821 - 1877) — московський поет і журналіст. Написав вірша «На смерть Шевченка». і це дало привід теперішнім москевським лизоблюдам твердити, ніби я Шевченко не тільки захоплювався Некрасовим а навіть і його наслідував. Тим часом Шевченко писав у свойому «Щоденнику»: «Некрасов не тільки не поет, але навіть і віршороб неоковерний». Пробуваючи в Римі, Некрасов (як сам писав у листі з 21. X. 1856 р.) вилазив на копулу собору св. Петра, «щоб звідти плюнути на світ Божий». (А. Річинський «Проблеми укр. рел. свідомости). Його вірші громадського характеру перекладали в нас М. Старицький, Ів. Франко та інші.

НЕКРАСОВЦІ — потомки донських козаків, старообрядців, що. після поразки отамана Кіндрата БУЛАВИНА, що повстав був в 1707 р. проти Москви. втекли, під проводом Ігната НЕКРАСИ на Кубань, а потім піддалися туркам і оселилися в Добруджі. де до них примішалися пізніше також втікачі селяни старообрядці (Див. ЛИПОВАНИ). Коли, після зруйнування Січі сюди прийшли запорожці, між ними й некрасовцями, почалися сварки. Запорожці зрешті вигнали їх з їх поселень і забрали їх землі, стали новим кошем у Сеймені, а звідти, в 1812 р. перейшли в Катерлез на березі моря, звідки звернулися на Дунаєвець, який теж відбили у некрасовців і заклали там Січ, де й пробули до 1828 р.

НЕКРАШЕВИЧ ІВАН — священик, що залишив нам з рр. 1773—1791 свої твори — яскраві малюнки тодішнього селянського побуту -- в формі віршованих діялогів, віршованих листів до свящ. Филиповича, інших «посланій» тощо. Згадаю тут зокрема «Спір душі й тіла». «Ярмарок», «Замисл на попа».

НЕКРОЛОГ — життєпис недавно померлого.

НЕКРОМАНТІЯ — викликування духів. померлих, щоб пізнати від них майбутнє. У давніх греків, а також у забобонному середневіччі відбувалися з цією ціллю також жертвоприношення дітей, що мали перетворюватися в «медіюмів». які провіщали б події Великий знавець душ і вірувань свого віку. Шекспір примусив свого Макбета відвідати печеру відьом, щоб вислухати двозначні прорицання з вуст двох

дитячих привидів — дитини в короні і дитини в закривавленому савані.

НЕКТАР — у давніх греків напій богів. — людина випивши нектару (Геракл, Ганімед), стає безсмертною. У наші часі нектаром називаємо солодкий сік квітів багатьох рослин. Бджоли роблять з нього мед. НЕКТАРІЙ — медова залоза квітів, що виробляють нектар.

НЕЛИНЬ — дуб, що затримує своє листя на зиму. (Чубин. І, 132).

НЕЛІТКА — корова, що ще не отелилася.

НЕЛІТКА — якась рослина, що в народній пісні виступає, як символ осамітнення: «Ой, у моїм городочку зацвіла нелітка, через літо любка мала, на зимку — сирітка. .» (Етн. Зб. НТШ. XI, 146).

НЕЛЮБОВИЧ - ТУКАЛЬСЬКИЙ ЙОСИП (†1675) — митрополит української православної Церкви з 1663 р., впливовий дорадник гетьмана П. Дорошенка. Людина з високою освітою, ставиться він із великим презирством до некультурної Москви був прихильником сильної гетьманської влади і ворогом церковної та політичної анархії. Обстоював велич візантійського православія, але разом із тим був прихильником тих реформ Церкви, що їх запровадив П. Могила в організації Церкви.

НЕЛЮД — жорстока, люта людина. Звідти НЕЛЮДСЬКІСТЬ — жорстоке поводження. Але НЕЛЮДА, НЕЛЮДЬКО — людина, що уникає людського товариства.

НЕМЕЗІДА — у греків богиня кари за моральний злочин, персоніфікація святого обурення на все, що так, чи інакше порушує моральну рівновагу суспільства,, як, напр., надмірне багатство, нахабство, пиха та гордощі. У таких випадках богиня не знаходила собі спокою, аж поки не відновлялася порушена рівновага. Гомер ще не знає Немезіди, і у Гезіода її концепція розвинена не досить ясно. Але в пізнішій літературі її постать, як месниці за поповнені злочини, виступає рельєфно. Статуй Немезіди не знайдено.

НЕМИГА, НЕМИЗА — річка на Білорусі, де відбулася кривава битва 3 березня 1067 р. між братами Ізяславом, Святославом та Всеволодом, синами Ярослава Мудрого, з одного боку і Всеславом полоцьким із другого. Всеслава було побито, і він утік. Гарний образ цієї битви залишився в Слові о Полку Ігореві:

На Немизі снопи стелють головами,
Молотять сталевими ціпами,
На тоці життя кладуть,
Віють душу від тіла;
Немизи криваві береги не добром засіяно,
А кістками синів руських. ..

НЕМИРИЧ ЮРІЙ (†1659) — український шляхтич людина незвичайно освічена (студіював у Польщі в аріянській академії в Ракові, потім в університетах Голляндії, далі в Оксфорді й Кембріджі в Англії, і нарешті в Парижі, де вийшов його найбільш знаний твір в латинській мові «Про московську війну»), визначний культурно - освітній та державний діяч. При його діяльній участі Чапли Шпановський зафундував першу в Україні аріянську академію в Киселині на Волині, але в 1646 р. Немирич був присуджений на вигнання з Польщі, як аріянин. Пробувши два роки закордоном, повернувся на Україну саме перед повстанням 1648 р. Спочатку він вірив у можливість реформ у Польщі. Його політичні пляни в'яжуться тоді з плянами дисидентської та православної шляхти і зводяться до того, щоб на короля польського було обрано Сіґізмунда, сина семигородського князя Юрія І Ракочі: він не був католиком, і тому була надія, що він зможе примирити внутрішню релігійну боротьбу в Польщі. У цій справі Немирич виступав посередником між Ракочим та Б. Хмельницьким, а одночасно провадив енерґійну кампанію у керівних колах Польщі. Але з тих плянів нічого не вийшло, князь Юрій Ракочі І помер, а на короля було вибрано Яна Казіміра.

У листопаді 1655 р. Юрій Немирич, разом із частиною української шляхти, пориває з королем Яном Казіміром та Польщею і складає присягу королеві шведському в надії, що може шведи заведуть на Україні бажаний спокій. Але ці надії себе не виправдали: «На пункт про визволення й увільнення України таку відповідь дав король шведський: «я не можу воювати ані з козаками, ані з Москвою, бо це мої союзники, хіба вступити з ними в переговори, яким, коли б вони були супротивні, я знав би, що далі робити». (В. Липинський «На переломі..» ст. 215).

У переговорах між шведським королем та Б. Хмельцньким Ю. Немирич бере якнайдіяльнішу участь, і в 1657 р. він переїздить до Чигирина, переходячи цілковито на службу українській державі, маніфестаційно зрікаючись аріянства, до якого перше належав, і повертаючись до предківської віри православної (там же, ст. 216). В наслідок його дипломатичної діяльности, що виявилася, з доручення Б. Хмельницького, перше в зносинах з союзником України кн. Юрієм II Ракочі під час спільного українсько - угорського походу проти Польщі, було зміцнення союзу зі шведами, що довело до шведсько - української Корсунськеї умови, яку під-

писав Немирич вже після смерти Б. Хмельницького.

Одночасно з Юрієм наближається до гетьманського двору і його брат СТЕПАН НЕМИРИЧ, видатний військовий, що за Виговського був 1659 р. призначений на Генерала Артилерії Вел. Князівства Руського».

Юрій Немирич брав участь у війні проти Московщини, командуючи наємним військом. Був убитий в 1659 р. збунтованими селянами на Чернігівщині. Залишив крім згаданої праці «Про московську війну», трактати на теологічні теми, аріянські молитви і гімни. В 1650 р. вийшов в Амстердамі твір латинською мовою йому присвячений (там же ст. 211).

НЕМОВЛЯ — мала дитина, що не вміє говорити. Перше, ніж покласти її в колиску, клали до неї кота, а вже потім клала баба немовля, примовляючи: «На кота дрімота, а на дитя ростота». (Етн. Вісник» 1919, кн. VIII, ст. 112). Це був магічний акт, щоб дитина добре спала, а у ві-сні росла. В хаті, де лежить дитина, не можна свистати, бо свист приваблює чортів, і вони можуть дитину замінити (див. ВІДМІНА СВИСТ).

НЕНАВИСТЬ — сильне почуття ворожости що прибирає дуже ріжні форми, але що його головний зміст полягає в бажанні всякого лиха тому, кого ненавидиться. Причини, що викликають ненависть, бувають дуже ріжні і в залежності від цих причин сам характер ненависти настільки змінюється, що вона прибирає іноді й відмінні назви. Так іноді ми говоримо про ЗАЗДРІСТЬ, що фактично виступає, як форма ненависти до вищого й кращого. Проте найбільше характер ненависти відмінюється в залежності від вдачі людини. Та сама образа, що в одної людини викликає тільки вибух швидко проминального гніву, у другої людини запалює полум'я невгасної ненависти що надихує жорстоку пімсту. Одне й те ж саме приниження може викликати сльози образи в одної особи, і жахливу лють іншої.

За винятком, мабуть, небагатьох дійсно шляхетних людей, всі ми носимо в собі зародки ненависти, що в атмосфері любови й приязні, атрофіруються і не виявляються, але все ж від часу до часу дають про себе знати. Найбільш безневинні форми, що в них виявляються ці приховані інстинкти ненависти, це — вибухи гніву, що не залишають по собі тривалих слідів, або навпаки довготривала й неприхована ненависть до якихось абстрактних засад, або до якихось історичних нелюдів тощо. У багатьох осіб, як завважив Мантеґацца в своїй «Фізіології насолоди» (італ. вид. 1933. ст. 253—54). «ненависть ніколи не виявляється в іскрах, чи в полум'ї, але лише в постійному димі, що отрую є навколишню атмосферу. Ці нестерпні люди, ніколи не поповнюючи ніякої дійсно злочинної дії, завжди кимсь чи чимсь незадоволені, ходять з вічно нахмуреним обличчям, готові загавкати на кожний промінь світла, що їх збуджує.. .»

Найчастіше ненависть виникає з почуття ображеного самолюбства і з заздрости, що її теж можна вважати за форму ображеного самолюбства. Ця ненависть, зроджена в заздрости, породила перший злочин Каїна, що вбив Авеля. Вона ж діє, як могутній двигун, у величезній більшості т. зв. соціяльних революцій, а особливо помітно в т. зв. великій французькій революції та в революції російсько - большевицькій. Бухарін твердив, що «перемога комунізму повинна бути плодом загальної клясової ненависти. Ось чому християнська любов — найбільший ворог комунізму». І Луначарський, московський комісар освіти, свого часу вигукував: « Геть із любов'ю до ближнього! Нам треба ненависти!»

Вже Теофраст (372—287 до Р. Хр.), найвизначніший учень Арістотеля, твердив, що ненависть родиться з заздрости і навіть ототожнював ці дві пристрасті. Але Плютарх (46— 120 п. Р. Хр.) намагався їх розріжнити. Він погоджувався, що, на перший погляд їх легко змішати, бо обидві вони зроджуються зі злости, і коли діють разом, значно підсилюють одна одну, як дві хвороби в одному тілі. Обидві вони не зносять добробуту іншої особи і насолоджуються її нещастями, але все ж помітні між ними й значні ріжниці. Звичайно люди ненавидять те, що вважають шкідливим, поганим; натомість заздрість не зносить взагалі ніякої вищости. Можна ненавидіти і тварини, і речі; заздріти можна тільки людям. Ненависть може бути виправдана, умотивована, справедлива; заздрість ніколи не буває справедлива, бо чуже щастя нікому не шкодить. Ненависть зроджують часто несправедливі вчинки, заздрість — найбільш славні. Але обидві ці пристрасті тим страшні, що вони руйнують не тільке серце й душу людини, але навіть і її здоров'я. Тому Святе Письмо навчає: «Смачніш мисочка капусти з любов'ю, аніж з приправою ненависти теля товсте». («Прип. Солом.» ХУ, 17). І сучасний мудрець Дель Карнеджі в своїй книзі «Як прогнати турботи і розпочати жити» теж радить: « Якщо ми не досить святі, щоб любити наших ворогів, то бодай задля нашого власного здоров'я й щастя, не думаймо про них, забудьмо їх» (італ. вид. Мілян, 1949, ст. 150).

Ця остання порада дуже добра для американців, що досі жили безпечно у власній державі і присвячувалися своїм приватним справам. На жаль, европейцям взагалі, а українцям зокрема, забути про ворогів, що постійно загрожують знищити їх батьківщину ніяк неможливо. Вони мусять боронити те, що вони

люблять — свою батьківщину, свою мову, свої звичаї, свою свободу, свою землю, политу потом і кров'ю. І коли вони бачуть, чи чують, як хтось кривдить і руйнує те, що вони люблять, вони мимоволі починають ненавидіти кривдників. Тому-то Леся Українка писала:

Лиш той ненависти не знає.
Хто цілий вік нікого не любив.

Цей рід ненависти, що зроджується не з підлої заздрости, а зі справедливого обурення на вчинене зло, з любови до того, кому це зло вчинене, знаходить своє виправдання навіть і в християнській етиці, дарма, що вона наказує «своїх ворогів любити» — так, своїх приватних ворогів, а не тих, що завдають зло усьому суспільству, усій нації. Адже й апостол Павло писав: «Любов нехай буде нелицемірна; **ненавидьте** зло та прихиляйтеся до доброго» (Римл. XII, 9). Католицька Американська Енциклопедія (т. УІІ 1913 р. ст. 149) теж розріжняє дві ненависті: «Одна — це ненависть відрази (огиди), при якій ненависть сконцентрована передовсім на властивостях і прикметах особи, а тільки додатково, як би похідно на самій особі. Другий рід — це ненависть ворожости, яка спрямована безпосередньо на особу, викликує гін вишукувати все, що зле й нелюбе в тій особі, відчуває дику злорадність із усього, що прямує до її знеславлення, і сильно бажає, щоб її доля все була дуже тяжка. Цей другий рід ненависти все є гріхом і може бути тяжким гріхом, бо зовсім безпосередньо і цілковито порушує заповідь любови. Натомість перший рід ненависти, наскільки він включає осудження того, що є дійсно злом, не є гріхом і навіть може бути виявом чесного темпераменту душі. Іншими словами, я не тільки можу, але навіть повинен ненавидіти все, супротивне моральному законові.-» (Цитовано в філядельф. «Шляху» з 8. XI. 1953 р.).

Тому й кардинал Мерсіє, коли німці окупували його Батьківщину- Бельгію і поповнили в ній низку злочинів, в проповіді «Про Любов до Ближнього» писав і проголошував із казальниці: **«Збірний злочин цілої нації, яка нарушує права другої нації, без порівняння тяжчий від злочину одиниці, яку суспільність посилає на тяжкі роботи або й на ґільотину. . .»**

«. .Нехай отже не плутають ненависть - порок з духом справедливої відплати з чеснотою. Ненависть родиться з духа руйнації. Чеснота відплати родиться з милосердя. Відвага торує їй шлях, забиваючи в серці жах. Душа, що не знає жаху, дивиться в вічі обов'язкові: образа правди, справедливости, Бога — її власна образа; небезпека її братів стає її власною небезпекою; її освічує полум'я подвійної любови, до Бога і до людей; вона готова на найбільшу жертву; все, сама смерть ліпше для неї, аніж ганебна покора. .» (ЛНВ. 1927, III, 256).

Християнство розріжнює отже ненависть до зла від ненависти до тих усіх людей, що поповнюють злі вчинки. Воно доручає ненавидіти зло, але стримує від ненависти до людей. Ненавидячи зло, себто гріх, християнин повинен любити грішника, як брата свого в Христі. Це можливо для справжнього християнина, що осягає тим самим рідкої святости, тому, що він відділяє гріх від людини. Але це неможливо для атеїстичного матеріяліста, що не признає ніякого гріха, і що тому не відділяє злочину від злочинця: для нього поповнений злочин належить цілковито злочинцеві, і тому ненависть до злочину (або до вчинку, що той матеріяліст визнає за злочин) негайно перетворюється в ненависть до самої людини, що той вчинок поповнює. «У практиці є величезна різниця, коли ненависть сконцентрована на злих учинках, кривдах і несправедливостях, заподіяних ворогом, а коли на самих людях ворожої нації (з котрих не всі відповідають за вчинки свого уряду, а часто є їм противні). В останньому випадку, при ненависті самих людей, під час війни і боротьби та ненависть може доводити до жорстокої помсти, до поголовних вирізувань і винищувань ворожого населення чи полонених збірної відповідальности і т. п., а такі засоби заборонені, хочби сама війна була справедлива . Натомість при ненависті самого зла, чиненого ворогом, війна обмежиться тільки до засобів і заходів, які конечні до усунення зла, до перемоги ворога і не доведе до помсти на безбороннім населенню переможеної нації, що забороняє не тільки Церква, але й міжнародне право і міжнародні конвенції». (д-р П. Ісаїв в «Шляху» 8. XI. 1953).

В українському націоналізмі в ідеологічній площині виявилося неоднакове відношення до почуття ненависти: тим часом, як д-р Д. Донцов у своєму т. зв. ВОЛЬОВОМУ НАЦІОНАЛІЗМІ запровадив справжній культ ненависти, і Лев Ребет писав в 1955 р., що «в культі ненависти група Ст. Бандери цілком дорівнює російським большевикам» («Укр. Самостійник», 14. VIII. 1955), т. зв. ОРГАНІЗОВАНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ (див.) поставився до цього культу ненависти з великим застереженням, або й просто його відкинув. Д. Донцов писав у 1926 р.: «Наші »европейці« виключили з своєї доктрини »революцію« і »ненависть«, але хіба вони не знають, яку величезну вагу надавав »умінню ненавидіти« Шпенґлер, Карлейль, Стендаль. Хіба вони не знають, як високо цінив цю здібність людської душі Макіявель. Чи вони не читали в Бареса, що ця »ненависть до сусідів« була єдиним чинником, який утримували новоповсталі балканські держави при існуванні...» (ЛНВ. 1926 IУ. ст. 359). На жаль, Д. Донцов, не задовольнившись культивуванням «ненавис-

ти до сусідів», поширив цей культ ненависти й до всіх тих, хто не погоджується з його думками, називаючи їх «плебеями», «швейками» «смердами» і десятками інших принизливих й образливих назв, та проповідуючи їх поголовне винищування. Він писав. цитуючи Ле Бона: «Майже загальний для всіх віків психологічний закон є той, що не можна бути апостолом не відчуваючи бажання гостро змасакрувати когось або зруйнувати щось. Всі апостоли гриміли в той спосіб проти безбожности своїх противників, уживаючи проти них ті самі процедури енерґійного й наглого винищення Мохамед навертав шаблею, діячі інквізиції кострищами, конвент ґільйотиною, анархісти динамітом (большевики «стєнкою»), змінявся лиш спосіб винищування» (Ле Бон). Хмельниччина й гайдамаччина у нас — приклади такого апостольства; дальші приклади — розправа княгині Ольги з деревлянами. охрещення Руси Володимиром Святим» («Дух нашої давнини». ст. 178-79). До цієї цитати треба завважити, що Апостоли Христа ніколи не були нічиїми катами, а тільки жертвами. і «апостольство» інквізиторів ні в кого не викликає тепер захоплення — як не викликає спеціяльно в нас ніякого захоплення «стєнка» большевиків. Княгиня Ольга, коли розправлялася з деревлянами. не була ще християнкою і про ніяке «апостольство» не думала. а лише мстила трагічну смерть свого чоловіка. І дуже сумнівно. що б хрещення киян св. Володимиром можна було ставити в один ряд із большевицькою «стєнкою»!

В усякому разі всі націоналісти. що думали бодай в деякій мірі по-християнськи. проповідь культу ненависти д-ра Д. Донцова відкинули. В. Липинський писав: «Горіння буває двояке: від ненависти і від любови. Перше руйнує, друге будує. Державу українську може здійснити наша любов до неї. а не ненависть до її ворогів. Бо не вороги винні. що не маємо держави. Винні ми, що створили. замість держави. пустку. яку заповнили своїм змістом вороги». (Цитовано в «Дзвони». 1932. УІ стор 440). «Ненавидіти місцевих «москалів». чи «ляхів». чи «панів», чи їх всіх вмісті. зовсім не значить хотіти мати на своїй землі свою власну Українську Державу. Українські ненависники своїх «москалів» вкінці завжди допомагали до будови на Україні Польщі. Ненависники своїх «поляків» завжди опинялися в Все-Росії Ненависники своїх «панів» протягом всієї нашої історії були по своїм стихійним хотінням найбільше придатним матеріялом для всіх хто хотів нищити Українську Державу. Врешті ненависники у відношенні до всіх. крім своєї особи. завжди репрезентували в Україні найбільше дику політичну анархію. яка підрізувала в корені всі українські державницькі змагання Неґативні стихійні хотіння, історично присущі (завдяки нашому недержавному колоніяльному існуванню) більшості тих. що звуть себе «українцями», не мають абсолютно нічого спільного з українськими хотіннями позитивними опертими на любові до своєї землі і потребі знайти одну спільну політичну й національну мову зо всіма її мешканцями. Тільки на таких позитивних хотіннях може бути збудована Українська Держава. і тільки люди. посідаючі такі позитивні хотіння, можуть щодо вибору методів її будови між собою порозумітися.» («Листи...», ст. 349).

Дарія Віконська також писала: «Мусимо позбутися психіки рабів. що складається зі самих неґативних прикмет — ненависти. зневіри. недовірливости там. де вона не на місці. а передовсім — низької примітивної зависти та заздрости які не допускають до конечного скріплення нації. Необхідно визбутися цих неґативних прикмет. Спочатку спрямовані на ворожі нам чинники, **вони незамітно звертаються також проти нас і розкладають наш національний організм».** («За силу й перемогу». 1933. ст. 161).

Редакція «Шляху нації»: «Можемо й будемо нещадно поборювати всі лихі сторони й прояви українського життя. можемо й будемо поборювати всяке внутрішнє зло, але проте відмовляємося класти в основу всього того ненависть. Навпаки! Якраз задля оздоровлення тих відносин будемо змагати до того. щоб плекати й розвивати у наших внутрішніх індивідуальних й суспільних взаєминах всі позитивні моральні вартості. отже — лицарськість, людське достоїнство, честивість. льояльність, ретельність, взаємний пошанівок українців між собою. справедливість і почуття потреби одних для других...» («Шлях Нації». 1935. І. ст. 7) (Див. НАСИЛЬСТВО. СОЛІДАРИЗМ)

Д-р Лев Ребет: «... Леся Українка була пропаґаторкою не ненависти. а вогненної любови. і коли вона говорила часом про ненависть, то це були тільки вибухи пристрасти — дозволені поетам — подиктовані. до речі великою. гарячою. конструктивною любов'ю до українського народу.

"Поетам бо. одержимим обуренням. дозволено в хвилині зворушення написати багато дечого. що в практичному житті ледве чи будемо схвалювати. Так відомим голосом розпуки Т. Шевченка в його «Заповіті» — «а до того я не знаю Бога» — тільки большевики будуть арґументувати свій войовничий атеїзм Ми ж знаємо що ці слова це вибух розпачу — не хули. Подібно мається справа із Лесею Українкою. провідною ідеєю якої була боротьба проти насильства та поневолення іменем високих ідеалів свободи та національного й соціяльного визволення.

"Очевидно ненависть у відношенні до зла до несправедливости, до поневолення й експлу-

атації виправдана, але не вона, а бажання здійснити добро, справедливість повинні стати стимулом поступовання. До чого може вести рух, побудований на ненависті, показує большевизм. Так большевицька теорія і практика виходить із марксистської теорії безупинної боротьби кляс, і цю боротьбу російські большевики продовжують засобами систематичного терору до нашого часу. У висліді, почавши революцію проти царського, диктаторського режиму, вони допровадили до ще гіршої диктатури, поневолення й експлуатації, ніж це було передтим.

"Отже культ ненависти не може довести до нічого доброго, і культурний світ давно перестав кермуватися в політиці бажанням помсти. Ненависть та жадоба помсти сліпі, немудрі, і вони не раз вдаряють невинних, а в остаточному висліді шкодять справі, якій мають служити». («Укр. Самостійник» 14. VIII. 1955).

В. Сварог: «Досі по неділях нам наказували любити наших ближніх, але в інші дні тижня нас закликали ненавидіти їх. А в тижні буденних днів у шість разів більше, ніж неділь. Досі шкода якої ми могли завдати нашим ближнім, була обмежена нашою некомпетентністю (невистачальним знанням техніки. Є. О.), але в новому світі, на порозі якого стоїмо, таких меж уже не буде, і наша ненависть до ближніх може завершитися цілковитою катастрофою для всіх нас». («Нов Дні», Торонто, 1960, ч. 126/127. ст. 8). (Див. НЕТЕРПИМІСТЬ).

НЕНАСИТЕЦЬ або **ДІД** — найбільший поріг Дніпра на 1 клм. завдовжки. Тепер вкритий водою.

НЕНЕЇ — у римлян голосіння по померлих. Їх співали найняті голосільниці.

НЕОБХІДНІСТЬ — крайня потреба. У давніх греків вона була богинею, донькою Фортуни, і така була її сила, що сам Зевес був примушений їй коритися. Ніхто, за винятком її жриць, не мав права входити до її божниці в Корінті.

В італійському карному кодексі існує поняття СТАНУ НЕОБХІДНОСТИ, коли людині визнається право порушувати — задля врятування свого життя — чужу власність. Коли, напр., голодна людина, щоб порятувати себе, чи своїх дітей від голоду бере десь шматок хліба, ніякий суддя не сміє кваліфікувати цей вчинок, як крадіж і значить не може за нього карати. За московського большевицького режиму карали засланням на каторжні роботи українців, що, рятуючись від голоду, збирали колоски, покинуті на привласнених державою полях (На цю тему оповідання О. Сацюка «Колоски»)

В матеріялістичній науці, що заперечує існування Бога, як Творця світу, панує погляд, що «потреба творить орган». Але, запитував Ле Бон, чи уявляють собі натуралісти яку творчу силу вони приписують цій «потребі»? Можна припустити, розуміється, що хутро тварини зимою робиться більш пишне й тепле; що крила птиць з часом можуть розвинутися, але яким чином електричний угор міг створити собі свій електричний апарат? Або як змогли собі створити риби великих морських глибин очі, що видають фосфоричне світло? Скільки хемічних і фізичних проблем треба було розв'язати, щоб дійти до створення подібних органів! Якщо «потреба» здатна до подібної творчости, то треба признати її дійсно рідко могутньою богинею! Я знаю дуже добре, що натуралісти, щоб з'ясувати цю справу, висувають довго накопичувану спадковість, але це не розв'язує питання, лише відсуває його в безконечність. Яким чином відбувається оце повільне спадкове нагромадження? (Ле Бон, «Шлях правд». Париж, 1914, стор. 265).

НЕОКЛЯСИЦИЗМ — літературний напрямок, що в Україні виявився в 1918 р., завдяки діяльності М. ЗЕРОВА, М. РИЛЬСЬКОГО та П. ФИЛИПОВИЧА. Пізніше до них приєдналися й інші молоді сили, з котрих найвидатніші Мих. ДРАЙ-ХМАРА та О. БУРҐГАРДТ, відомий більше під псевдом Ю. КЛЕНА.

Завдання неоклясицизму, як їх подав М. Зеров у поточній пресі зводилися до 1. засвоєння величного досвіду всесвітнього письменства; 2. вияснення нашої української традиції та переоцінка нашого літературного надбання і 3. дбання про мистецьку вибагливість і підвищення технічних вимог до початкуючих письменників («До джерел» ст. 264). А в наслідках здійснювання цих завдань було не тільки «прагнення високого мистецтва» з довершеною формою вислову, але й глибоке проникнення в світ давньої грецької та римської культури з її прозорою ясністю думки : «клясичною» гармонією почувань. Неоклясики багато переймають із старогрецької поезії. — не тільки її клясичну, просту, але й витончену поетику, але й низку усталених поетичних образів та символів, а в тому й багату клясичну мітологію та те спеціяльне світосприймання, що намагалося єднати вічну мудрість із вічною красою, і що греки окреслювали виразом КАЛЬОКАҐАТІЯ (див.).

В тому неоклясики підтримали давнішу тенденцію, що вже позначилася в українській поезії: не тільки ХУШ ст. та Котляревський в своїй «Енеїді», але й Т. Шевченко залюбки опрацьовував клясичні теми («Неофіти», «Муза», «Чи не покинуть нам, небого») та користав з засобів клясичної поетики. В новіших часах шлях неоклясикам прочищали В. Самійленок та особливо Леся Українка з її «Орґією», «Адвокатом Маркіяном», «Геростратом» та ін.

За московської большевицької окупації, з її культивуванням примітивного МАСОВІЗМУ (див.) звертання до давніх клясичних зразків й розроблювання тем високої культури та естетики (див. ЕСТЕТИЗМ) не могли зустріти жадної симпатії. Неоклясиків обвинувачувано в «дезертирстві від життя», себто від «сучасности», але Ю. Клен вже на еміґрації відповідав на це обвинувачення: — «Неоклясики зробили те, що влучно колись сформулював Маланюк: «Коли життя нації не може рости в широчінь, вона мусить, перегрупувавши духову енерґію, рости в височінь». В такому розумінні й Сковорода був «дезертиром життя», коли сказав «Світ мене ловив, та не піймав». Розуміється, що на своїй холодній верховині втікачі від сучасности мусіли себе почувати самотніми, але в тому й була гордість і сила їхня, бо дужчим є той, хто йде сам, а не в отарі. Істину цю ствердила їхня перемога по двох десятиліттях. Тогочасний канон вимагав нівеляції, зниження мистця до рівня юрби, вони ж стреміли «ад ардуа», «ад астра», щоб звідти тягти юрбу до себе. Це не дає нікому права таврувати хоч одного з них назвою «дезертира своєї нації» («Бій може початися...» (див. НІВЕЛЯЦІЯ).

Зрештою, проф. В. Державин в розвідці присвяченій «Поезії й поетиці М. Зерова» («Орлик». 1948, III) довів дуже переконливо, що неоклясики, хоча й належали до ВНУТРІШНЬОЇ ЕМІҐРАЦІЇ (див.) але, як могли, боролися з мужнім стоїцизмом проти того розперезаного варварства й дикунства, що його несли з собою в Україну московські «культуртреґери» — боролися «з одного боку самою вже ідеальною мистецькою досконалістю своїх віршів таких просякнених бездоганною красою поетичного слова, що вони вже самі з себе немов спростовували вбогу вульґарну пролетарську естетику та примітивний матеріялістичний світогляд». — а з другого боку, боролися «мистецькою методою алюзії, себто тлумачачи певний історичний або леґендарний образ, як алегоричну подобу сучасности приблизно так само, як це робила Леся Українка в деяких драмах і драматичних поемах своїх, — зокрема в «Оргії...» (ст 16). (Див. ЛОТОФАГИ, ЛЕСТРИГОНИ). «Отже, продовжував В. Державин — внутрішня еміґрація Зерова і решти неоклясиків — це не «втеча від сучасности». Епічна в своїй основі поезія Зерова мала дві тональності — ліричну й сатиричну; якщо першою поет славив несполучну з «пролетарським світоглядом» античну й ґетеанську кальокаґатію — ідейну основу всеевропейського, а далі й українського національного світогляду — то сатиричною він склав непроминальні образи «соціялістичного» варварства, що діятимуть і тоді, коли від публіцистичних полемік лишаться самі лише матеріяли культурно-історичної документації...» (Там же).

В роках 1934-1935 неоклясики в підсовєтській Україні були знищені, — зацілів тільки М. Рильський, що переключився на сталінського «одописця» та Ю. Клен, що, виїхавши своєчасно закордон, спричинився в великій мірі до збереження й посилення українського неоклясицизму на еміґрації. Тут його підтримав головно О. Орест, найбільш виразний і яскравий послідовник неоклясицизму в українській еміґрантській літературі.

НЕП — Нова Економічна Політика, яку проголосив В. Ленін на X з'їзді комуністичної партії 12. III. 1921 р., щоб направити наслідки руїнницького військового комунізму першого післяреволюційного періоду, що привів всю Совєтчину до глибокої кризи. Тоді дозволено було приватну внутрішню торгівлю і приватний дрібний промисел, але уряд далі задержував у своїх руках зовнішню торгівлю та велику промисловість. Звільнена і підбадьорена приватна ініціятива доказала чудес — в усьому СССР почалося справжнє економічне відродження. Але московським можновладцям йшло не про добробут населення, а лише про тактику революції, згідно з навчанням Леніна — «крок назад, два вперед». Тому НЕП використано, як передишку на внутрішньому фронті, щоб одночасно повести наступ на зовнішній капіталістичний світ, кинувши закордон харчові продукти по знижених, «демпінґових» цінах, щоб викликати таким чином «внутрішні суперечності капіталістичного світу». Тому розпочалась спочатку «кампанія» збору непосильних «заготівель», а з часом і тотальна колективізація як промислу, так і хліборобства що означали кінець НЕП-у (в 1929 р.).

НЕПЕРЕДРІШЕНСТВО — політична концепція, що її запровадили США після другої світової війни в відношенні до народів, що входять у склад СССР: признаючи цим народам право на самоозначення, принцип непередрішенства визначає, що це право має бути здійснене чи виявлене тільки після упадку совєтського режиму. Політична концепція непередрішенства іґнорує факт, що, напр., Україна актами 22 січня 1918 і 1919 рр. ясно і недвозначно волею народу, виявленою також у виборах до Російських і Українських Установчих Зборів, встановила вже була свою незалежну, суверенну державу що впала пізніше жертвою московського імперіялізму. Концепція непередрішенства виявила недвозначно впливи московських імперіялістів в урядових колах США.

НЕПИСЬМЕННІСТЬ — невміння читати й писати. За козацьких часів, а саме за Богдана Хмельницького, коли через Україну проїздив

Макарій, патріярх антіохійський, його син і секретар диякон Павло АЛЕПСЬКИЙ (див.) відмічав у своєму щоденнику: «По всій Козацькій землі помітили ми прегарну рису, що нас дуже дивувала: всі вони, за малими винятками навіть здебільша їх жінки та дочки, вміють читати та знають порядок богослужби і церковних співів. Священики вчать сиріт і не дозволяють їм тинятися неуками по вулицях...»

Але з приєднанням України до Московщини, особливо з часів Катерини II, коли були знищені по селах манастирські та народні школи втримувані самими селянами, де вчили так зв. МАНДРОВАНІ ДЯКИ, і введено по всіх школах московську мову, почала ширитися в українському народі жахлива неписьменність. І в наслідках того в 1875 р. міністерство освіти констатувало що в київській шкільній окрузі було всього 8% учнів (в відношенні до всього населення), в одеській 1,4% а харківській 1,2%. У 1902 р. в київській шкільній окрузі було 2 мільйони дітей шкільного віку без всякої шкільної освіти (83% всіх дітей шкільного віку). Домагання місцевих властей земств та українських педагогів направити справу шляхом уведення по школах української мови навчання залишалися безуспішними: школа залишалася для української дитини чужа і мовою і змістом, і в наслідок, навіть і закінчивши школу, люди поверталися до повної неписьменности. М. Грушевський констатував, що в українських губерніях в початку XX ст. неписьменність ніколи не спадає нижче 50% всього населення (тоді, як по московських губерніях спадає й нижче 20%), і притому «рецидивізм неписьменности помічається іноді вже через 3—4 роки після виходу із школи..» («Особбодженіє Росіи», 1907, стор. 36).

А ось офіційні дані з Волині: перед першою світовою війною на Ковельщині неписьменних було 87%. У самому Ковелі було 56% неписьменних. За переписом 1897 р. на Поліссі було 82,2%, на Холмщині — 72,7%, на Волині — 82,8% неписьменних. За тим же переписом 1897 р. на Київщині неписьменних було тільки 18,1%, на Катеринославщині — 21,5, на Херсонщині — 25,9. Але коли ми візьмемо показчик письменних з поділом на національності, то цифри виявлять нам ще більш застрашливі наслідки русифікаційної політики: на Київщині виявляється серед українців тільки 11,8%, на Катеринославщині лише 14,4%, на Херсонщині тільки 15,3, а на Волині тільки 9,4%. (Вісник Союзу Визв. України 1917, ст. 263, 297, 585 і 803). Невважаючи на такі жахливі цифри, комуністична Академія Наук УССР, видавши в 1953 р. «Історію Української ССР» дозволила одному з її авторів В. А. Дядиченкові написати, вибілюючи політику царського імперіялістичного уряду: «Українські націоналісти намагалися всіляко очорнити політику Російської держави, посилено висували на перший плян політику колоніяльного гноблення України, яку провадив царизм, і в той час замовчували проґресивне значення реформ, спрямованих до економічного й культурного піднесення країни, применшували значення проґресивного впливу російської економіки і культури на Україні...»

Коментуючи писання Дядиченка та його колеґ, Д. Ф. Соловей справедливо писав: «За їхнім писанням виходить, що щастя українського народу саме й полягало в тому, що Україна, бувши в XVIII в. на вищому за тодішню Московську державу культурному рівні (чого не приховували навіть старі російські «буржуазні» вчені) швидко втратила цей свій рівень культурности й перетворилася через оті «проґресивні» реформи імперського уряду в країну темну, злиденну й замучену російського типу кріпацтвом та абсолютизмом. А революція 1917 р. зустріла на 75% неписьменною, а якщо говорити про українську селянську масу, то неписьменною на 85—90%...» («Україна в системі сов. колоніялізму», Мюнхен 1959, ст. 21).

НЕПЛІДНІСТЬ — нездатність продовжувати свій рід; в усіх народів і в усі часи вважалася великим нещастям, і у нас приписувано її — в відношенні до жінки — карі Божій, або дії зловорожих сил (М. Сумцов в Журн. М. Нар. Просв., 1880, XI, 69). Те саме бачимо і в турків та в слов'ян Істрії. У давніх жидів не мати дітей вважалося найбільшим нещастям і соромом. Рабини вважали неплідного чоловіка за неживого, а кабалісти середньовіччя голосили що, хто не полишив потомства, не сповнив своєї місії і мусітиме ще раз вертатися на цей світ, щоб виконати свій обов'язок. Індуси й махоммеданн вважають неплідність за найбільше нещастя, а у ґерманців і в слов'ян неплідність була приводом до розводу. У балканських слов'ян до останнього часу існував звичай, що коли жінка до 7 літ не матиме дітей, то чоловік може її покинути (Кузеля, «Дитина..» I ст. 116).

Головну вину при неплідності приписувано жінці. Одначе, з давніх часів роблено відповідальним за неї й чоловіка: про це знав уже Гіпократ (460—437 до Р. Хр.), батько наукової медицини, і Талмуд теж звертав на це увагу. У нас, щоб пізнати хто винний в неплідності подружжя, уживали ріжних способів: зав'язували напр. конопляне сім'я в сорочки чоловіка й жінки з землею клали їх у ночви і ждали чи зійдуть: якщо сходило сім'я у чоловічій сорочці, то значить він був плідний, а в неплідності подружжя була винна жінка (тамже).

Неплідна жінка по всіх усюдах зазнавала зневаги. Відомо з Євангелії, як Христос пока-

рав неплідну смоківницю (Марка. XI, 13—14, 20). І у нас в народі співали псальму:

Неплодное древо в саду витинають,
Ой тое, що плодное, а в сад насаждають,
Неплодная матка в пеклі з проклятими
Ой тая, що плодная, в раю зо святими
М. Груш. Іст. у. літер. IУ. 633)

Тому вживано в нас, як і в інших народів, найріжноманітніших заходів, щоб спекатися лиха неплідности. На Поділлі, як і в Галичині, ходили по манастирях, служили акафісти Ісусові, Матері Божій, молебні Симеонові Богоприємцеві та Севастіянові, що їх малюють з дитиною на руках. Розповсюджений був також звичай ходити на відпуст до київської Лаври і «держати Младенчика» — себто замовляти в печерах Службу Божу, під час якої чоловік і жінка тримали в руках домовинку з мощами одної з 14.000 убитих Іродом дітей (там же, ст. 117). Але, крім помочі Божої шукали часто й помочі ріжних знахарів та баб, що вміли породити Пили відвар барвінку, житніх колосків або порошок з ріжних коренів вживали теж заячий, котяче містище, воду до якої вливали три краплі крови з пупа новородка. Підкурювалися листям із розмарину і альоесом, котячою м'ятою та насінням куколю; вкладали в матку яйце з зарізаної курки (там же).

На Гуцульщині вірили, що для неплідних жінок і чоловіків існувала спеціяльна кара на тамтім світі: «Тоті парубки й дівки, що умирають старими, не жонатими й не відданими, а не мають дітей, на тім світі ніколи не приходять до неба. Як умруть, то ідуть на тім світі на велику толоку з високими кичерами, голу-голісіньку, що й одної деревини нігде не уздрів би, а там сонце ніколи не гріє і нічого не родиться, лиш вічно стоїть мряка хмарно й холодно. Вони там ходять такі худі, що лиш шкіра кості держить у тяжких лапцях, та бігають одні за одними, але не можуть мати ніякої потіхи, нема кому їх відти вирятувати бо вони не мають свого приплодку тут на землі, щоб за ними упімнулися Там їх Біда водно вінчає залізними обручами і вони ся ніколи не можуть звінчати і так мусять каратися за те, що не вінчачі і без приплодку вмерли, аж до суда - віка. На ту саму толоку приходять ще й такі жінки, що були віддані за чоловіків і було їмназначено, що вони мають тільки й тільки дітей, а вони їх зачинили і не вчинили. За те вони мають тяжко покутувати бо це найгірший гріх Вони мусять їсти ті свої зачинені діти». (МУЕ НТШ. XУІІІ, ст. 87).

Про ЗАЧИНЕНИХ ДІТЕЙ див. спеціяльну розвідку В. Гнатюка «Пісня про неплідну матір і ненароджені діти» в ЗНТШ т. 133. М. Грушевський писав:

«У нашім фолкльорі живуть поруч себе дві ідеї: 1. Нежонаті і не віддані, взагалі бездітні люди не доступають Царства, бо за них нема кому молитися; 2. Ті, що умисно спричиняють собі безплідність, підлягають особливо тяжким мукам. Перша виходить із ідеї культу предків, друга — з вірування про душу, розвиненого головно під впливами християнства ... (Друга) Тема у інших слов'янських народів не звісна, але досить популярна в Зах. Европі, особливо відомі скандинавські варіянти її, кілька разів оброблювані літературно, в першій половині XIX в. Записувано їх також у німців, бретонців, в Італії, на Корсіці. Вони повніші від наших, бо звичайно мотивують «зачинення». Дівчина, або молодиця, хоче залишитися безплідною, щоб не стратити краси або не знати мук породу Описуються звичайно магічні засоби якими осягнено неплідність». («Іст. у. літ.» IУ 634).

В. Гнатюк у вищезгаданій розвідці настоював на самостійности наших варіянтів оповідань про зачинені діти, але М. Грушевський підкреслював їх споріднення з західніми легендами: «Зістається покищо неясним, чи аналогічні легенди існували також у сфері візантійської культури і наші і західні варіянти являються паралельними варіянтами спільного походження, чи наші варіянти були запозичені просто з Заходу. .» (там же ст. 635).

НЕПОМИЛЬНІСТЬ — прикмета, що її приписують собі усі диктатори дармащо ще з давніх часів дійшов до нас вираз: «Ерраре гуманум ест». — помилятися присуще людям Хто дозволяв собі висловлювати сумнів щодо непомильности Сталіна йшов на розстріл, або — щонайменше — на каторгу.

Т. Масарик писав: «Абсолютистична монархічна держава, що розвинулася з теократії, засвоїла собі теократичне поняття суверенности у змислі непомильности; вираз «король не помиляється» походить з демократичної Англії, в демократичній Америці наука про державу побудувала НЕПОМИЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ, як поступ супроти непомильности одиниці .» (Світова революція» Львів, 1930 ст. 468) «Абсолютизм полягав не лише в тому, що був один монарх, але в його непомильності; держава усамостійнювалася від опікунства Церкви та все-таки реклямувала для себе бодай частину тієї непомильности, якою користувалася Церква й папа. Висловом тієї непомильности яку пануючі старалися забезпечити собі для своєї диктатури є титул — «з Божої ласки» Папа бодай покликувався на об'явлення і традицію, що сягала аж до Христа — теорії монархічного й державного абсолютизму не є нічим іншим як малпуванням теоретиків церковного абсолютизму й диктатури.. Вже в римських часах диктатура обмежувалася слушно на час війни; у війні та взагалі в практиці ліпше один вождь,

ніж тузінь вождів. Диктатура з'являється теж у революційному часі, оскільки революція є теж війною. Але диктатура не може бути інституцією в мирний час. Політичні вожді не непомильні. Невистарчальність диктатури бачимо на російському большевизмі: большевизм проголосив себе непомильним — звідси його інквізиція і то з тих самих причин і мотивів, як еспанська інквізиція...» (там же ст. 497—98).

Ватиканський Собор 1870 р. ухвалив догму НЕПОМИЛЬНОСТИ ПАПИ, але тільки в деяких виняткових умовинах: тоді, коли він говорить про мораль, або про догмати з явно виявленим наміром здійснювати повністю своє пастирське покликання. У цих випадках кажуть що він приймає рішення «екс-катедра» себто в якості Пастиря вірних Католицької Церкви Це буває рідко, напр., коли проголошується догмат. У своїй звичайній учительній діяльності папа не має непомильности... (Ієром. Фер. Лелотт, єзуїт, «Рещенія Проблеми Жізні» Брюссель 1959, ст. 215). «Думають, що папа проголошуючи догмат, накидає вірним свою особисту віру, і це все. Згідно з догматичним текстом, папа лише відкриває вірним постійну безперервну віру св. Церкви. Папа лише урочисто проголошує цю віру Церкви, сам їй корпться і робить її обов'язковою всім вірним.» (там же, ст. 227).

Православні Церкви не признали католицького догмату непомильности Папи в справах віри. Зрештою, і на самому Ватиканському Соборі нова догма викликала була сильний спротив з боку деяких католицьких Владик.

НЕПОПУЛЯРНІСТЬ — осяг що його здобувається поборюванням фальшивих уявлень, приємних широким масам народу. Ів. Кедрич писав у «Свободі» 4. XV. 1950: «Бути непопулярним — це значить говорити своїм землякам речі, що їх вони воліли б не слухати. Це значить — грати ролю надокучливої мухи, яка силує звертати увагу на довкілля. Замість іти по лінії найлегшого опору — непопулярні діячі і публіцисти йдуть часто проти загальної думки, вказуючи на її хиби, поверховність, нереальність чи бодай на труднощі реалізації, з котрими заздалегідь треба рахуватися і до них приготовлятися. Хтось мусить бути непопулярним хтось мусить **мати відвагу бути ним і хтось му**сить за цю відвагу платити»

Людина що має відвагу бути непопулярним знаючи що боронить правду. — повна протилежність ДЕМАГОГОВІ (див.) що ратоє неправду, аби здобути популярність в народі. Л. Цегельський писав 29. XI. 1959 р. в «Америці»: **«Зі становища історії** лише дійсна правда вартісна, а всяка леґенда пожиточна чи шкідлива мусить уступити місце правді хоч би й як неприємним було розчарування улів вихованих на леґенді. Я не пишу леґенд. Навпаки: я розбиваю їх, хоч би коштом моєї популярности. Бо, як казав Драгоманів: «Часто, коли хочеться бути правим, треба перенести непопулярність». Це пригадує мені батька Чехословаччини, старого Масарика, якого вся чеська преса виклинала, та якому відібрано професуру на чеському університеті, коли він в ім'я правди розбив одну з чеських леґенд, а саме, коли виказав, що «Краледворський Рукопис» — фальсифікат. («Краледворсьий Рукопис» буцімто найдений був чеським ученим Ганкою, з початку минулого віку, на якійсь старій дзвіниці в Кеніґ-ґрепу — Краледворі). В тому рукописі, що мав нібито сотки літ, списана була старочеська поема про мітичну королеву Лібушу і її лицарів, та коротші лірики. Деякі з них переклав навіть на українську мову о. Маркіян Шашкевич. Чехи гордилися дуже цим рукописом, як доказом їх старої історії й культури. Аж тут у 80-тих роках минулого століття молодий учений, Масарик, відкрив, що остання вірша в цьому збірнику так написана, що перші букви її стрічок, читані згори вниз, дають речення: «Ганка зробив». Ясно стало, що Ганка сфальшував збірку, щоб тодішніх Чехів піднести на дусі. Пішли дальші досліди і показалося, що ввесь рукопис — це фальсифікат. Але зразу чехи обурилися так, що вигнали Масарика з університетської катедри, і він мусів виїхати до Америки, де жив у Чікаґо. Опісля його привернуто на професуру в Празі. А все ж потім він став «татічком» чесько - словацької держави. Бо вкінці правда перемогла, і вона буде завжди горою. А чим скоріше це станеться, тим менше шкоди з видумок та байок вийде для народньої справи».

Сам Масарик писав пізніше, вже коли був президентом Чехословаччини: «Зовсім не жалію мого виступу проти Краледворського й Зеленогорського рукопису і взагалі критичної діяльности, хоч часом неприємні мені згадки про похибки, які я робив.» («Світова революція» Львів. 1930, ст. 343).

У Франковому «Мойсеї» накреслено яскраво той тернистий шлях, яким мусять іти справжні провідники народу в їх боротьбі проти демагогів.

НЕПОЧАТА ВОДА — вода, що її беруть із джерела до-схід сонця, коли ще, як гадають ніхто її не брав. Таку воду вживали в нас для ріжних магічних обрядів, приписуючи їй велику силу. Так породіля ішла звичайно вночі по непочату воду і пила її. Коли ж вона не в силі була не сама зробити, йшла ранесенько баба і приносила тої непочатої води разом із хлібом який вона пускала в криницю (чи колодязь). Потім у тій же непочатій воді купали дитину (К. Ст. 1896. V, 284).

НЕПРАВДА — див. БРЕХНЯ.

НЕПРИМИРЕННІСТЬ — прикмета сильних душ, що воліють гинути у боротьбі, але ні защо не хочуть відмовитися від мети свого життя і здатися на ласку ворога. В. Липинський писав: «В очах поляків Хмельницький був усе ще тільки «збунтованим рабом» і чим більше він дбав про її будучину, тим голоснішою луною йшла по Польщі слава, що «раб» дрожить перед «маєстатом Речіпосполитої». Цей факт настирливо кидається в вічі кожному, хто в ті часи безпосередньо з джерел - листів, хронік, мемуарів, документів і актів тогочасних — студіював. . І відповідає цей факт зрештою тому, що все і скрізь, в житті всіх націй і суспільств запримітити можна. **Тільки повна побіда над гнобителем, або абсолютна супроти нього непримиримість** дають в його очах моральну вартість і рівновартість пригнобленому. Тут — у цім першім періоді — ані такої побіди, ані такої непримиримости у Хмельницького ще не було і тому його льояльні польсько - державні наміри, замість ослаблювати тільки змінялися польських ворогів реформ і України тільки скріплювали антикозацькі, антимонархічні, фанатично - католицькі сили польської шляхецько - магнатської олігархії. В результаті, замість реформ, прийшло Берестечко. За кривавий берестейський погром українського війська прийшла не менше кривава відплата польському війську під Батогом, замість співжиття двох, не вважаючих себе взаємно рівними, народів в одній державі, все ширше розливалося між ними море крови. З неморальних — бо на взаємних ошуканствах і взаємному культивуванню своїх слабостей опертих — паперових угод, виростала між цими народами така неморальна, дика, бо на почутті слабости оперта, ненависть. .» («На переломі. . » 1920, ст. 23).

Юрій Клен залишив у своїй епопеї «Попіл імперій» заповіт, якому й сам усе своє життя був вірний:

> «Зостанься безпритульним до сконання
> блукай та їж недолі хліб і вмри,
> як гордий фльорентієць, у вигнанні
> Та перед смертю дітям повтори
> ту казку, що лишилася, як спомин
> прадавньої забутої пори,
> як у грозі, у блискавиці й громі
> колись страшну почвару переміг
> святий Георгій в ясному шоломі. .
> І як дракон, звитяжений, поліг».

НЕПРОТИВЛЕНСТВО ЗЛУ — теорія, що її спопуляризував Лев Толстой хибно покликуючись на Євангеліє. Т. Масарик писав:

«У Толстого був я декілька разів. Я не міг негодитися з його ученням «не противитися злу»; я твердив що кожний з нас мусить противитися злу, постійно й всюди і це я протиставив Толстому, як правдиво гуманну ціль: бути постійно насторожі, побороти старі ідеали насильства, ідеали геройства й мучеництва, енергійно й з любов'ю взятися за працю, працю дрібну працювати й жити! В найкращих випадках відбивати насилля та напад, навіть залізом, — боронити себе й інших перед насиллям. Толстой не признавав психологічної, а тим самим і моральної ріжниці між обороною і зачіпним насиллям Не слушно: мотив тут і там різний, а мотив рішає про моральність: стріляє один і другий, але ріжниця саме в нападі й обороні. Коли два роблять щось однакове — то це не одно й те саме Механічний чин однаковий, але неоднаковий намір, ціль, моральність. Толстой арґументував на аритметичний лад: не згине, мовляв, більше людей, якщо нападені не будуть боронитися, противно, навіть менше, ніж коли б боронилися: боротьба роз'ярює людей по обох сторонах, і тому їх більше падає; якщо противник не стріне опору, слабне у нього розгін, і він перестане мордувати Але ж станьмо на практичному становищі: якщо вже мусить хтось гинути так хай же гине напасник. Чому має гинути людина, яка не нападає і не наміряє нічого злого, а не той, що хоче зла та мордує?. .» («Світова революція» 1930, ст. 59). Див. НАСИЛЬСТВО.

Бельгійський кардинал Мерсіє, якого країну окупували за першої світової війни німці теж писав: «Кривда всієї нації викликала загальне обурення й домагання направи. Замахи на громадський лад не сміють лишатися непокарані. Уряд, який надуживав би права ласки супроти злочинців, загрожував би публічній безпеці. Народи ж, які забули б про доконану несправедливість, не були б гідні свободи.

«Певно, Євангеліє схиляється до прощення. Але Церква знає, на яких умовах можна дати це прощення. . Як тільки наші вороги виповнять ці умови, для них ударить година милосердя. Деякі сентиментальні душі все ж таки непокояться на згадку евангельського слова: «А хто вдарить тебе у праву щоку, поверниєся до нього й другою». (Матв. V. 39). Але, коли б ви хотіли вслухатися в зміст цеї евангельської ради то візьміть, — каже св. Авґустин, — за приклад самого Господа Нашого. В той час, як наш божеський Учитель піддавався переслуханню в Каяфи якийсь старшина посмів ударити Його в обличчя. Солодкий Спаситель наш не відповів: «Ось моя друга щока!» Він протиставив винуватцеві дилему: «Коли я сказав зле, доведи це мені, коли ж я сказав добре, за що ти мене б'єш?»

«Апостол Павло також, — завважує св. Авґустин, — зазнав одного разу ударів прилюдно, на приказ первосвященика Ананії Чи він прийняв їх не сказавши ні слова? Ні. «Битиме тебе Бог, стіно побіляна — відповів він. — Ти сидиш тут, щоб судити мене за законом а проти закону велиш мене бити?» (Діян. Апост XXIII, 2—3). До цих слів додав Апостол ще

кілька гризучих і їдких дотепів. Отже слова Євангелії не треба брати після букви. Пе слово хоче сказати, що треба, щоб не трапилося, лишатися паном себе, затримати свою внутрішню терпеливість. Що ж до зовнішньої поведінки, то вона залежить від обставин. Мудро зрозуміла доброзичливість вимагає часом суворости супроти ближнього: треба вміти поправити його, хоч би й проти його волі, і уважати не так на його уподобання, як на дійсний його хосен. .» (ЛНВ, 1927, III, ст. 257—58).

Арак писав також: «Критика нераз констатувала в настроях Шевченка моменти «всепрощення» (Єфремов, Б. Лепкий) і навіть «непротивенства» (Чуковскій в «Русск. Мисль» 1911, кн. IУ—У) Єсть люди морально чулі до добра і зла, але позбавлені моральної енергії для боротьби. Здебільшого цей брак активности й стає ґрунтом непротивленства, всепрощення загального замирення. Маючи цю залежність на увазі, гадаю, що до подібних тверджень про Шевченка треба ставитись обережно. «В своей жізні я так многоо переньос іспитаній і неудач, что казалось би пора освоїться с етімі мерзостями, но не моґу» («Дневник», 24, II). Ця абсолютна непридатність «освоїться с мерзостями», терпіти зло пасивно, при частій неможливості боротись із ним, при примусовій бездіяльності чимало додали до мучеництва Шевченка. «Погано дуже, страх погано в отій пустелі пропадать, а ще поганше на Україні дивитись, плакати й мовчать». Звідсіль той кольосальний запас енерґії. Між іншими причинами запас цей збільшувався, очевидно якраз у зв'язку з багатством і силою Шевченкових емоцій: хто сильно почуває, той сильно й прагне. А сила прагнень, рухливість волі не сприяє непротивленським настроям. Тому неймовірно, що б Шевченко хоч епізодично був непротивленцем. «На те й лихо, щоб з тим лихом битись». Пасивно терпіти зло не вільно Звідсіль цей завзятий заклик, «Борітеся — поборете!» і це чуття обов'язку постійно бути наготові. .» («Вісник», 1939, I ст. 21). (Див. НЕВТРАЛЬНІСТЬ, ПИЛАТИЗМ)

НЕПТУН — див. ПОСЕЙДОН.

НЕРЕЙ — мітологічний син Понта і Ґаї — персоніфікація моря в гарну погоду. Стародавні греки й римляни уявляли його собі, як доброго дідуся з сивим волоссям, розважного й мудрого, що жив із своїми доньками в блискучій печері на дні моря. Як і всі водяні боги, Нерей знав і міг відкривати будуче, але робив це дуже неохоче, і тому, коли Геракл у своїй подорожі по золоті яблука до садів Гесперід запитав у нього поради, як йому легше їх добути морський бог всіляко намагався ухилитися від відповіді, приймаючи вигляд ріжних постатей, аж нарешті, не витримавши міцних обіймів героя, мусів задовольнити його бажання. Проте супроти Паріса він виявив себе далеко ласкавішим і добровільно пророк йому, що мало статися.

Одружений з океанідою Доридою, Нерей мав від неї, за давнішими традиціями 50, а за пізнішими — 100 дочок НЕРЕЇД. Це були гарні морські німфи, прихильні до мореплавців. Вони любили розважатися, бавлячись на хвилях, але зрештою, самі були усібленням тих ласкавих, пестливих хвиль. З-поміж них треба окремо згадати АМФІТРІДУ, що віддалася за Посейдона і була для водяного царства тим, чим ГЕРА була для царства неба. У Гомера вона ще тільки персоніфікація гомону морських хвиль яка бавиться в оточенні дельфінів. Лише пізніше поширився погляд на неї, як на дружину Посейдона. В Римі культ Амфітриди не прищепився, і там жінку Нептуна називали САЛАЦІЄЮ. Коли ж латинські поети вживали ім'я Амфітриди, то воно означало в них тільки — море.

Із інших нереїд треба згадати ТЕТІДУ, що керувала хором нереїд і віддалася за Пелея, від якого мала славного грецького героя АХІЛЛА, та ҐАЛЯТЕЮ, особливо популярну в леґендах Сіцілії та Великої Греції. Широко відомий її роман із циклопом Поліфемом. Образи Нереїд дуже часто зустрічаються в пластичному мистецтві: їх звичайно представляють верхи на дельфінах, чи тритонах.

НЕРЕСТ — час, коли ікриться риба

НЕРЕТ — рід рибальської сіті

НЕРІСТЬ — усе на землі (крім води), що не росте і не створене людськими руками себто загально кажучи, всякі мінерали.

НЕРІНІ ЕМІЛЬ — французький композитор, що написав оперу «Мазепа», яку 11 лютого 1925 р. було виставлено в Великому Театрі в Бордо.

НЕРІШУЧІСТЬ — трагічний стан людини що не наважується вибрати собі певний шлях і непохитно йти ним до наміченої мети. Ортеґа-Ґассет писав: «Одна з жахливіших речей в нашому житті це нерішучість, потреба вибирати між кількома однаковими можливостями». («Нотас», Б. Айрес, 1949, ст. III). Цей трагічний стан нерішучої людини дав привід до витворення приказки про БУРІДАНОВОГО ОСЛА, що терплячи від голоду і спраги і знаходячись на однаковій віддалі від води і сіна, здихав від виснаження, бо не може рішитися, чи йому перше напитися води чи з'їсти трохи сіна. Проте, французький соціолог, д-р Флесінжер, завважував, що треба розріжняти АБУЛІЮ (див.), себто брак волі, невміння здійснити своє хотіння від нерішучости, себто невміння пізнати своє власне хотіння. «Нерішучий — це не той, що ва

гається взяти якесь рішення, зважуючи ріжні можливості, роздумуючи над ними. Нерішучий це той, що, взявши якесь рішення, його не здійснює, запитує поради інших, підпадає під вплив того, хто йому радить останній, наштовхуючись на перешкоду, якої не передбачував, оглядається неспокійно на всі сторони і почуває себе найнещасливішою людиною в світі. Він дуже ріжниться від абулічної людини, яка знає чого вона хоче, але не має сили волі, щоб перетворити хотіння в чин, — нерішуча ж людина просто не знає, чого вона хоче. Абулічна людина бачить свою ціль, але не може її осягнути. — для нерішучої ж людини ціль губиться в тумані, зміняючи постійно свої форми в далеких хмарах». («Хвороби характеру» Париж 1916, ст. 116).

Д. Донцов одну з головних невдач наших визвольних змагань вбачав у нерішучості тих людей, що знайшлися в їх проводі в рр. 1917—1918: «Коли гримнув грім, вони виступили з програмою «І так, і ні». Були й за цілість імперії, і проти неї; і за російську демократію, і проти; і за угоду з большевиками і проти; і за самостійність, і за федерацію; і за революцію і за угоду; за армію і проти «мілітаризму»; за релігію і проти неї; проти зайдів, і за рівноправність; і, ніби, за націоналізм, і за інтернаціоналізм; і за своє національне «вірую», і за принесене з Москви.

«А головно, цей хаос думки панував не тільки щодо питання, **яку** Україну виборювати не тільки щодо питання **чи і як** її виборювати але й щодо питання — **хто** це має робити: ми самі, чи всеросійські Установчі Збори? Ми, Центральна Рада, ми — Директорія, чи — «сам народ?» Московська стихія, що лявиною сунула з півночі, була оформлена ясною кермуючою думкою: на питання **Що** — відповідь була: підбити Україну з усіми її природніми багатствами і величезним резервуаром населення. На питання — **Як?** відповідь була: вогнем і мечем, розбоєм і підбоєм. На питання — **Хто** має очолювати цю «революцію»? — відповідь була партія большевиків. Була аксіоматичність ідеї, жодних сумнівів, ніякої половинчастости була **сміливість думки,** виразне **Так** і виразне **Ні** Лежала в тім велитенська атрактивна сила, для маси, що шукає твердого проводу — наказу, — сила, яка — незалежно від її змісту (позитив чи неґатив) — завжди горує над силою, в якій її **За** нерішучо борикаються з її **Проти**. . » («Гомін України» 16. І. 1954).

І ап. Павло писав: «. .Коли й сурма невиразний голос дає, то хто готовитиметься до бою?» (І Корінт. XIУ, 8).

НЕРОН ЛЮЦІЙ ДОМІЦІЙ (37—68) — з 54 р. по Р. ХР. римський імператор, що вславився своєю жорстокістю — убив матір Аґріпіну (молодшу), жінку Поппею, і спричинив смерть багатьох сенаторів, а в тому славного філософа Сенеки, що був його вчителем. Нес праведливо був обвинувачений в пожежі Риму, який пізніше почав пишно відбудовувати. Жорстоко переслідував християн. Покінчив життя самогубством, висловлюючи жаль, що з його смертю світ губить незвичайного артиста (співака). В поемі «Холодний Яр» Т. Шевченко називав Нероном московського царя Миколу І:

Не ховайте не топчіте
Святого закона
І не кличте преподобним
Лютого Нерона. . .

НЕРОНОВИЧ ЄВГЕН (1888—1918) — член Української Центр. Ради, лівий есдек, з кінцем 1917 р. большевицький «народній секретар», розстріляний військом УНР (відділ Ол. Шаповала) на Полтавщині, коли з бандами МУРАВЙОВА (див.) тікав із Києва.

НЕРУШИМА СТІНА — абсидна частина мурів св. Софії київської, що непорушно збереглася з XI ст. разом із мозаїкою Богородиці — ОРАНТИ (див.). Назва її походить проте не з цього безперечного факту, що тільки спричинився до встановлення й поширення цієї назви, а з того, що охорона, яку дає присутність Богородиці більш надійна, ніж фортечні мури, — тому і в піснях Богородицю прославляють, як «Царствія нерушиму стіну» або «нерушиму стіну й предстательство» (К. Шероцький «Кіев», 1917, ст. 42).

НЕСВІДОМІСТЬ — стан людини, що несвідомо, без наміру поповнює якийсь гріх, чи злочин. Юдеї, розпинаючи Христа, не знали Кого вони розпинали, який злочин творили Навпаки, багато з них думали, що вони роблять діло праведне. Тому-то Христос, коли юдеї розп'яли Його, молився: «Отче, відпусти їм, не знають бо, що роблять» (Луки, XXIII, 34).

Величезний злочин поповнюють і ті люди що в наслідок свого неуцтва та інтелектуальної оспалости, допомагають несвідомо ворогові панувати над їх нацією, над їх батьківщиною. Таких несвідомих злочинців супроти України показав Т. Шевченко і осудив в поемі «Великий Льох», де три душі не знаходять входу до раю, бо несвідомо поповнили великий гріх. Не йдуть вони до пекла, бо були «несвідомі», але й двері до раю їм зачинені і вони мусять аж до страшного суду залишатися безпритульними. Про це писав проф. Ю. Бойко:

«Несвідоме сприяння здійсненню політики поневолення України є таким великим гріхом, за який душі померлих не знаходять дороги ні до пекла ні до раю і безконечно митарствують по світу: лише коли з Великого Льоху вийде переможна воля України, коли москаль все позабирає, коли сповниться чаша терпіння народ-

нього. і прийде над ворогами страшний суд тоді душі несвідомих зрадниць дістануться до раю. Навіть несвідома поміч Москві в її поневолюванні України такий же важкий злочин, як і вбивство рідної матері. Як Марко Проклятий, за народнім повір'ям, блукає неприкаяний по світу, носячи з собою голову матері в мішку, так митарствують і грішні душі за те, що одна перейшла дорогу з повними відрами (накликання удачі) Богданові, колі той їхав присягати Москві в Переяслав, друга напоїла коня цареві Петрові, коли той вертався після перемоги з-під Полтави. Третя душа навіть на митарства не потрапила, за її душу не борються між собою янголи й чорти, вона ближча, ніж інші душі до пекла, бо вона в своєму приязному ставленні до ворога виявила проблиск свідомости (? Є. О.), приязним усміхом немовляти (! Є. О.) усміхнулася до «голодної вовчиці» Катерини II коли цариця подорожувала на золотій ґалері Дніпром. Доля трьох душ трагічна. Трагізм у вчиненні страшного, безмірно важкого злочину сприяння ворогові, вдіяного несвідомо, отже, не винно. Цю невинність і чистоту в істоті душ характеризує те, що вони втілені в образі білих пташок». («Шевченко і Москва» 1952, ст. 16 — 17). Див. СВІДОМІСТЬ.

НЕСВІЖ — містечко слуцького пов. над р. Ушею, відоме з XIII ст. звісткою в літописі. Ставши резиденцією кн. Радивилів зробилося в XVI ст. справжнім осередком культури: була тут величезна, як на ті часи, книгозбірня в 50.000 томів, музей, друкарня, картинна ґалерія, навіть власний часопис (у XVIII ст.)

НЕСМІЛИВІСТЬ — прикмета людей, що хотіли б подобатися і бояться неподобатися. Вона дуже часто зустрічається в дітей і у жінок, рідше й у чоловіків, що терплять на комплекс меншевартости. Навіть Наполеон, коли був хлопцем, був несміливим, і дівчата в його рідинному містечку на Корсіці висміювали його несміливість, називаючи його «зайчиком у чобітках». Але з часом він ту несміливість переборов.

НЕСТАЛІСТЬ МОРАЛЬНА — постійне хитання між добром і злом. Достоєвський писав у романі «Підросток»: «Я тисячу разів дивувався цій здатності людини (і, здається переважно руської людини) плекати в душі своїй найвищий ідеал поруч із найбільшою підлістю і все це цілком щиро. Чи це широта якась особлива в руській людині, яка її далеко попровадить чи просто підлість — ось питання». Звідти у москаля й ота хиткість у добрі, оте постійне вагання в почуваннях і в волі, що про неї писав Достоєвський в «Дневнику Писателя»: «На вигляд ніби твердий він і непорушний, а насправді нема в ньому нічого більш хиткого й в собі непевного» Оця непевність без твердого берега без міцних моральних підстав, оця можливість обпльовування вчорашніх святинь й привела нині до страшних наслідків, які передбачав Достоєвський, геніяльний знавець московської душі: бо навіть «друг людства з хиткістю моральних основ — людоїд людства», як писав Достоєвський в «Ідіоті». Навіть «божий старець» у нього, не кажучи вже про звихненого інтеліґента, признається: «Трудно людині знати про всякий гріх, що саме грішне, а що ні; тайна тут така, що перевищує розум людський». І у Гоголя московський поміщик не в стані вирішити — вільно продавати мертві душі, чи ні. (Річинський «Проблеми укр. рел. свідомости», 1933, 128, 133).

НЕСТОР — мітичний цар Пільосу, грецький лицар під Троєю, мудрий і красномовний. Його іменем визначають тепер в літературі (і в культурному житті) мудру досвідчену старшу людину.

НЕСТОР — чернець Києво - Печерського манастиря (1056 — к. 1114), автор «Сказанія о Борисі і Глібі» і «Житія Теодосія» з багатьма відомостями про Києво - Печерський манастир. Йому приписують також перший український літопис «Повість временних літ».

НЕСТОРІЙ — царгородський патріярх в рр. 428—431. Він навчав, що Марія Діва не була Богородицею, а тільки Христородицею себто матір'ю людини — Христа. Його послідовників називають НЕСТОРИЯНАМИ. Єресь Несторія було засуджено на III Вселенському Соборі в Ефесі 431 р.

НЕТАКТОВНІСТЬ — душевна грубість, невиправлена вихованням та життям у суспільстві легша форма БРУТАЛЬНОСТИ (див.) Проф. А. Андрієвський в «Основних елементах правосвідомости українського народу» оповідає: «Кум позичив кумові черевики, зустрів його в черевиках коло церкви та й питає: — А що, куме, не тиснуть мої черевики? — а кум відповідає: «Черевики не тиснуть, та ваше слово тисне. .» Нагадувати про позичку, та ще й прилюдно, не тактовно, бо ранить гідність людини. («Сам. Думка» 1935, ст. 242).

Усі люди хочуть, щоб із ними інші поводилися дуже тактовно, але рідко хто вміє бути тактовним завжди і супроти кожного. Христос наказував: «Що хочете, щоб робили вам люди і ви їм робіть» (Матв. VII, 12) Бенедиктинець о. С. фон Оер писав: «Є такі люди, що посідають із природи тактовність, і вона лучиться з їхньою особою, як дідичне добро без труду з їхнього боку й несвідомо. Їхні рухи діла і слова керуються тактом чулого серця й розважного ума мимовільно та з шляхетною вільністю

Вроджений такт це справді цінне віно на життя, але йому треба дати розвинутися. Тим то і в цьому таланті почуття багато залежить від виховання. . В усякому разі треба його виробляти через виховання».

—Може бути хтось мистець у грі на скрипці, та як не має почуття такту, то не надається до оркестри. Він може вміти поводитись із своїм інструментом по-мистецьки, та не зважаючи на це, справлятиме муку дириґентові, що надарем но вимахує навиклою до влади батутою.

«Так також буває з деякими людьми, що хоч мають добрі маніри, світлий розум, або над звичайне знання, та проти всіх ударяють, бо не вміють провести кораблика своєї особистости поміж скелі й мілини товариського або трудового життя. Їхню добродушність уважають інші за неуцтво, їхню відвертість називають простацтвом, прозивають їх незручними, брусоватими, або також невихованими. Вони не можуть ні з ким дійти свого права, счиняють тяжкі в наслідки непорозуміння, одним словом: вони викляті киринники суспільства, а однак їм біднягам, нічого не бракує — крім такту». (Див НЕЧУЛІСТЬ).

НЕТЕРПИМІСТЬ — гостро - вороже наставлення до думки, до переконання, до віри інших, характерне для примітивних народів, або народів, що повертаються до примітивізму. Українці в протилежність до москалів давніше не відзначалися нетерпимістю. «Цікаво, що ще перед добою монгольського поневолення України релігійна нетерпимість була чужою для українських предків. І коли вона інколи десь виявлялась,, то звичайно було це діло зайшлих (зокрема грецьких) церковників. Релігійна нетерпимість супроти інших конфесій — маркантна риса історичного розвитку українського релігійно - церковного світогляду. Щойно примусове навернення вірних до унії з Римом (або до помоскволеного православія) ставало в нас причиною релігійно - церковної колотнечі. .» (Райгородський в «Розбудові Нації» 1931, V—VI, ст. 124). «Єдина християнська Євангелія стала в нас для двох конфесійних таборів рівночасно джерелом доказів «правовірности» одної конфесії та «схиблення» другої. Деякі наші сучасні церковники наперед виключають можливість порозуміння і співпраці з приналежними до іншої конфесії українцями. Немов забувають, що, як учить Євангелія (Лука XУ), Христос приймав навіть грішників та їв із ними — дармащо фарисеї та законники на Нього обурювалися. .» (Там же).

А. Річинський теж писав: «Хоч як росіяни посуджують старовірів у фанатизмі, відсталості, вузькій обмежености, але та сама темна й пристрасна московська душа виявляє себе в їхніх противниках. До того ж одні й другі ставляться до себе — і взагалі до всіх інакомислячих — однаково нетерпимо. За ріжницю релігійних переконань на Москві замуровували людей живцем, викидали на доживотне заслання, втинали руки й язики, вішали й палили на стосі з побожним наміром — заховання в чистоті московського благочестія, його непорушности й поваги. . . Всі насильства над еретиками й смертні кари виправдувалися тим, що Церкві не приспорить заслуг, а еретикам зменшить їх вину перед Богом. Супроти цього релігійна толеранція українців представлялася для москвинів просто злочинною, і Курбський (див.). напр., був обурений на українського діяча з Волині . Чаплича, який приймав у своїм домі еретиків - раціоналістів і сам допускався вільнодумства в товариських розмовах. Так само Курбський дорікав навіть кн. К. Острозькому за те, що він гуртував учених не тільки православних, а й протестантів, а навіть доручав їм вести полеміку з католиками. .» («Проблеми укр. релігійної свідомости», ст. 102). (Див. ВІДЬМИ. КУРБСЬКИЙ).

На жаль, за останні десятиліття нетерпимість до людей, що інакше думають і вірують, зросла у нас в досі небувалій мірі, і то не тільки в церковно - конфесійній сфері, а й у сфері громадсько - політичній. У великій мірі спричинилася до цього проповідь д-ра Д. Донцова, який, закликаючи до нетерпимости супроти всіх, хто не визнає його «модерного націоналізму», не вагався покликатися також на вчення Євангелія. У 1924 р. він писав у ЛНВіснику (кн. У, ст. 79): «Модерний націоналізм» "нетолерантний" і «фанатичний», бо занадто вірить у свою правду. І в тім знову відбивається світогляд тої великої організації, яка вчить, що «хто не зо мною, той проти мене» (Матв. XII, 30); яка своїх ворогів зве «зміями і кодлом гадючим» (Матв. III, 7), а не простягає їм руку в ім'я «міжнародньої солідарности;» яка вимагає самовідречення, що полягає «на певного роду зненавидженню батька, свояків, а навіть самого себе», що вимагає «відноситися до них, неначе до ворогів, наколи вони поступають проти Божої волі» (Меллер «Божественний Спаситель», Жовква, 1921, друк оо. Василіян ст. 242). Чи цей світогляд не є світоглядом сучасного націоналізму? І чи кривава фантазія Шевченка (випадкова фігура в нашім XIX в.!) про сонце, яке «встане і осквернену землю спалить», ближче до тих націоналістів, що переспівували його «садок вишневий коло хати», аніж до суворого образу виміряння останньої кари, який бачимо на картині Мікель Анджела в Сікстінській каплиці?»

У 1939 р. (поминаючи інші писання на цю ж тему) Д. Донцов пропаґував у «Віснику» в статті «Загадка III-ої імперії» погляди Гітлера на потребу нетерпимости: «Коли до німців міг ще вернутися ентузіязм 1914 р., то переду-

сім треба було знищити огнище зарази. Це був дух нетолеранції? — Певно! Гітлер писав: «Майбутне якогось руху залежить від фанатизму, від **нетерпимости** (підкреслення Д. Донцова), з якими сторонники цього руху представляють його, як єдино - правдивий. .»

Донцов продовжує: «Гітлер не вірив у ніякий «Цузамменшлюс» ріжних груп, які завдячують свою силу компромісам. Вони мусять розпастися скорше чи пізніше. Його не задовольняло становище «партії межи іншими партіями». Інші партії мусіли щезнути. «Навіть християнство, — писав він, — не задовольнилося тим, що вибудувало власний вівтар. Воно було змушене приступити до руйнування поганських вівтарів. Лише з цеї фанатичної нетерпимости могла постати аподиктична віра» — віра в спасення Німеччини (додає Донцов. Є. О.). Ніколи натомість об'єднання слабих або нездарних груп не створить чинника сили. «Не забуваймо, — писав Гітлер, (цитує Донцов. Є. О.)— що все дійсно велике на цім світі, ніколи не здобувалося об'єднанням. Завше це велике було перемогою, успіхом одного побідника», **одної групи** (додає Донцов і підкреслює), що знала свою мету, плян її осягнення, віру в свою безпомилковість. Так почалося уперте змагання націоналсоціялістів **за владу — проти всіх існуючих партій».** (підкреслення Донцова). Проповідь Донцова мала великий успіх. Не забракло і у нас людей, що теж повірили у свою «безпомильність», або вдали, що повірили, і тому поставали апостолами громадської й релігійної нетерпимости. А наслідки?

«Новий Шлях» з 3. VIII. 1956 р. зазначав у передовій:

«Що в нас буйним цвітом цвіте нетерпимість — цього не треба доказувати, бо аж надто промовистим доказом на це є внутрішнє розбиття на всіх ділянках нашого суспільного життя, від політичної ділянки почавши а на церковній, а то й науковій скінчивши. Однак помилявся б той, хто думав би, що отими розбивачами суспільности є тільки визнавці ідеології Донцова, який проповідує нетолерантність - нетерпимість і «розбрат у рідній хаті», як свого роду національну святість. Бо донцівці з своїм культом непримиримости і ненависти це просто немовлята в порівнянні з такими, наприклад, соціялістами, що то ніби визнають зовсім протилежну ідеологію й носяться з словом «демократія», як дід із писаною торбою. Подивіться, що виправляють від років із УНРадою кілька запілілих соціялістичних могіканів враз з кількома залишенцями по бл. п. УНДО (яке від 2-ої світової війни стало фікцією!). Донцівцям закидають, що вони не допускають до голосу меншість; а ці «демократи» роблять щось далеко гірше — вони не допускають до голосу більшість!

«Одначе у даному випадку не про них нам іде, а про їхніх заприсяжених оборонців і відповідників на терені Канади, які також при всіх нагодах (і без нагод!) мають уста повні слів про «демократію». Але як ця їхня «демократія», а тим самим і її складники — право більшости і право меншости, свобода думки і свобода слова, вирозумілість і толеранція тощо — виглядає, вистачить сказати, що їхні пресові органи цілими роками ні словечком не згадають, хочби в журналістичного обов'язку і для інформації своїх читачів, про інші українські організації й установи в Канаді, коли вони не належать до їх групового ґетта. Свої ґетта вони оточують китайським муром чи своєрідною невидною залізною заслоною. Члени цього ґетта можуть бути поінформовані про події в Тібеті, Ґватемалі, Альжирі чи Кенії, але вони не повинні нічого знати або знати як найменше про те, що діється в інших українських організаціях і установах, навіть коли ці останні знаходяться у віддалі 100 чи 300 метрів від приміщень їхнього органу».

І «Свобода» теж ствердила:

«Одним з найбільших лих під цим оглядом є, без сумніву, відсутність толерантности у відношенні людини до людини та її думок і переконань. Це та сама нетерпимість, що характеризує найбільше назадницькі періоди історії до спалювання противників на кострах включно. В редакції це видно на численних прикладах відгуків на поодинокі статті чи голоси. Член чи визнавець одної групи або партії протестує, як появиться стаття чи голос його партійного противника, або взагалі думка, з якою він не погоджується. І завжди те саме: навіщо редакція це пропустила? Часом трапляється, що того самого дня прийде до редакції кілька листів з цілком протилежними запитами. В одному соціяліст обурюється, що «Свобода» стала «цілком націоналістичною», націоналіст запитує, відколи «Свобода» почала пропаґувати соціялізм, католик добачує в тій самій газеті «православні впливи», а православний римські, і кожний хотів би, щоб був **тільки він і ніхто інший.** Що більше подібну нетерпимість можна спостерегти навіть серед тих кол, що не тільки називаються демократами, але й ними з кости й крови є. Бо одна нетерпимість і виключність викликає другу й все це — найпростіший розвиток до тих скрайностей, проти яких сьогодні мобілізується ввесь світ, як проти найбільшої загрози нашої цивілізації».

Американський католицький єпископ Фультон Шін писав:

«Існують люди, що обвинувачують своїх земляків, які також вірять у Бога, ніби вони нельояльні до своєї Батьківщини і намагаються накинути силою свою віру своїм співгромадянам. Такі брехні — погана служба Богові і

Батьківщині. Їхня ніби віра в Бога робиться сумнівною, бо ніхто, хто вірить в Бога, не ненавидить свого ближнього, ані не намагається підбурити одного громадянина проти другого шляхом його знеславлення. Хай католики, протестанти і юдеї пам'ятають, що місія релігії в посиленні духової діяльности людини, а не в тому, щоб виливати чаші гіркости в серця, підбурюючи людей проти своїх ближніх. Не до політиків, не до економістів та суспільних реформаторів повинні ми звернути свої очі, роблячи перші кроки на шляху духового відродження, але до сповіданих релігій. Хай цивільні особи співпрацюють в цьому, відкидаючи тих, що думають, ніби говорять в імені Бога і батьківщини, закидаючи ближньому, що він не любить ні одного, ні другої. **Релігія не повинна служити плащиком**, що вкриває кинджал ненависти». («Шлях до щастя» Барсельона 1956 ст. 212). (Див. ФАНАТИЗМ, ТЕРПИМІСТЬ, НЕНАВИСТЬ).

НЕТЛЯ — нічний МЕТЕЛИК (див.). «Летить, як нетля до свічки» — добровільно йде на велику небезпеку. Вірили, що з'ївши нетлю людина все відчувала б голод: «Чи ти нетлю з'їв, чи що тобі таке, що не можеш насититися?» (І. Франко «Прип.» ІІ, 187), а тому власне не можна їсти потемки (Етн. Зб. НТШ, У, ст. 82).

НЕТОЯ, НЕТОТА — рослина лікоподіум, що її сушили, а потім виваром з неї напивали хворих на «тоту хворобу» — себто на епілепсію. (Етн. Зб. НТШ,У, 246).

У піснях вона служила за символ розхолодження:

Ой, у моїм городочку розцвіла нетоя,
Бери любку, котру хочеш, бо я вже не
твоя (Етн. Зб НТШ, XI, ст 146)

НЕТРІ — непрохідні ліси, глушина. Також у переносному змислі: «Я живу в таких нетрях, де нема шкіл..»

НЕХВОРОЩА — рослина Артемізія вульґаріс. Нею у нас на Херсонщині підкурювали хворих на бешиху (Ястребов Лет. ІІІ 104). Символ неприємностей:

Ой, як тій дитині в нехворощі,
Так мені гулять у тій Польщі.
(Чуб. V. 609)
Ой у полі дерез, в степу нехвороща,
Бодай наших парубків напала короста.
(МУЕ НТШ ХVIII, ст. 213)

НЕХРЕЩЕНІ ДІТИ — див. ПОТЕРЧАТА.

НЕЦЕЛЬ КАРЛ (1870—) — німецький соціолог і філософ; автор багатьох праць про Росію і Україну. Перекладав твори Гоголя

НЕЧАЄВ СЕРҐЕЙ (1847—1882) — московський революціонер, організатор терористичної групи «Народная Расправа», попередник Леніна в визначенні большевицької моралі: в «Правилах революціонера» він писав «про свій ідеал підпільника: «Він зневажає мораль; моральне для нього все, що сприяє торжеству революції; неморальне все, що перешкоджає їй». Ціль виправдує для нього будьякі засоби — ошуканство, наклепництво, злодійство, грабіжництво і вбивство. Мих. Бакунін писав, що коли він, Н. П. Оґарев і дочка А. І. Герцена Наталія, зібравшись разом, довели Нечаєву, що він, бувши з ними у дружніх стосунках, шпигував за ними, викрадав у них листи, дурив і компромітував їх перед іншими, то припертий фактами до стіни Нечаєв цинічно їм заявив: «Ну так, це наша система! Ми вважаємо всіх, хто не йде цілком з нами, начебто за ворогів і ставимо собі в обов'язок компромітувати їх». (Д. Соловей «Україна в системі сов. колоніялізму», 1959, ст. 64).

У «Правилах революціонера» Нечаєв твердив: «У товаристві революціонерів іншої цілі нема, крім найповнішого визволення й щастя народу, тобто чорноробочого люду. Але, переконане в тому, що це визволення і осягнення цього щастя можливе тільки шляхом всенищівної народньої революції, товариство всіма силами і засобами **сприятиме розвитку тих бід і тих нещасть,** які мають вивести народ із терпеливости і пірвати його до одностайного повстання». (Цитовано у Ю. Бойка «Російське народництво...» 1959, ст. 29)

Такої думки був і Ленін, що спротивився допомозі селянам, які вмирали з голоду на Приволжі 1893 р. (див. ЗАСОБИ).

Нечаєв власноручно задушив члена своєї організації Іванова, який наважився сумніватися в його непомильності. Помер він від сухіт у Петропавловській фортеці після 10 років ув'язнення. Див. НІГІЛІЗМ.

НЕЧАЙ — ватажок українських козаків 1575 р. добув Кафу, і пустошив турецькі володіння; 1576 р. знову ходив на татар і турків.

НЕЧАЙ ДАНИЛО — за Хмельницького полковник брацлавський, улюблений герой українських історичних пісень, славлений бандуристами. Загинув 1651 р. в бою з поляками в місті Красному на Поділлі, і там же, коло с. Черемошного під високою могилою похований (В. Липинський «На переломі», ст. 159). А. Кисіль так його характеризував: «Чоловік багатий, уважають його рівним Хмельницькому, але більшого бунтівника над нього немає». Польські дипломати скаржились, що він, зайнявши Київ на початку повстання, «шукав ляхів і під землею» (там же стор. 156). Полк. Д. Нечай був дуже культурною людиною — мав у себе чи

не найбільшу на ті часи бібліотеку старовинних друків, володів сьома европейськими мовами та говорив плавно грецькою мовою (Гр. Лужницький в «Америка» 23. У. 1959).

НЕЧАЙ ІВАН — брат Данила і зять Б. Хмельницького, бо був одружений з його донькою Степанідою. Свою діяльність у повстанні він розпочав в 1649 р. перше під командою брата в брацлавському полку, але вже в 1650 р. виїхав до Криму, як посол козацького війська, де й відбував дипломатичну службу до 1653 р., коли його заступив при ханськім дворі Семен Савич. По повороті додому, гетьман вислав його, на місце померлого полковника Ів. Золотаренка, стерегти північну границю України, що була сильно загрожена від Москви. Універсалом з 29. 1. 1656 р. його було призначено «полковником білоруським». Тут у дипломатичній грі між Польщею й Москвою, Ів. Нечай зручно так повівся, що південна Білорусь протятом 4 років залишалась під протекторатом України, а частина населення й місцевої шляхти тут покозачились. Москалі його ненавиділи, і московські воєводи писали в 1656 р. цареві: «В старім Бихові живе гой зрадник зі шляхтою, — такими самими, як і він, зрадниками, — людей наших побивають» Ці доноси викликали дослідження з Москви, чи він часом не «лях» і не «католик», але поки був живий Хмельницький, рушити білоруського полковника з місця не щастило, і вся ненависть до нього тільки причіпками, доносами та інтриґами кінчалася. Але по смерті Богдана, москалі схопили Ів. Нечая в грудні 1659 р. під Биховом і запровадили в Сибір, до Тобольска Разом із ним було заслано й третього брата МАТВІЯ НЕЧАЯ, що був сотником білоруського полку, і що його брат уживав до ріжних дипломатичних справ. (В. Липинський «На переломі», 157, 149).

Юрій Хмельниченко і Яким Сомко кілька разів клопоталися про звільнення Ів. Нечая, і, мабуть, їхні клопоти, зрештою, мали наслідок бо після зречення з гетьманства Ю. Хмельницького в 1663, Ів. Нечай був разом із Павл. Тетерею, теж одруженим із донькою Б. Хмельницького (Оленою), кандидатом на гетьмана Правобережжя. (Костомаров «Собраніе Сочиненій» т. V, ст. 165), а в 1669 р. фігурує як полковник «литовського полку» під протекторатом польським і їздир до П Дорошенка з проектом впровадження московського царя на польський трон з умовою запевнення якнайширшої автономії України.

НЕЧАС ЯРОМІР (1888 —) чеський інженер, політичний діяч, в 1919 р. секретар Директорії Закарпатської України,. в рр 1924—29 — посол до чеського парляменти, пізніше міністер соціяльної забезпеки. Давній приятель українського народу, він був автором інформаційних брошур про Україну: «Українське питання» (1918 р.), «Щире слово про чесько-українські взаємини» (1919), «Прошу за один слов'янський народ», «Східньо - европейська трагедія і Україна», «Підкарпатська Україна та чеська журналістика» і т. д.

У 1931 р. інж. Нечас відвідав СССР і в 1932 р. видрукував статтю «Національне питання в СССР» в місячнику «Наша Доба», в якій третину присвятив українській справі під московським режимом. На жаль. Нечасова стаття надихана оптимізмом, бо під тим режимом ніхто з некомуністів, не посмів сказати йому правди. Він занадто довірливо поставився до декоративної конституції СССР і тому не помітив страшного московського русифікаційного централізму та не менш страшного колонізаційного визиску України.

НЕЧИСТА ЖІНКА — див. МІСЯЧКА.

НЕЧИСТЕ МІСЦЕ — «Бувають такі місця, що як стати на нім, або зробити що — викопати яму, зрубати деревину, вбити пальок, абощо то чоловік заслабне, або навіть нагло помре. Звичайно, це таке місце, де колись хтось чоловіка забив, або мати дитину стратила, або закопано такого трупа, що вмер без сповіді, повішеника, потопельника. То його душа на тім місці покутує і мститься на людях». (Етн. Зб. НТШ. V, ст. 213). Якщо на такому місці поставити хату, то в ній не буде спокою (Етн. Зб. НТШ. XV, ст. 36).

НЕЧОСА ГРИЦЬКО — кн. ПОТЬОМКІН (див.). Звали його так, бо він носив перуку, то ніби нечесаний ходив Щоб позискати собі запорожців, він під цим іменем записався у реєстр Запорозького Війська. У Т. Шевченка в поемі «Невольник» пригадується

Як цариця (Катерина II) по Києву
З Нечосом ходила,
Межигорського Спаса
Вночі запалила,
І по Дніпру у золотій
Ґалері гуляла,
На пожар той поглядала,
Нишком усміхалась;
І як степи запорозькі
Тоді поділили,
Та бахурям і байстрюкам
Люд закріпостили. . .

НЕЧУЙ-ВІТЕР — рослина Гієратіум Фільозелля. На Волині вживали її проти пропасниці (МУЕНТШ, VI, 103).

НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ ІВАН (1837—1918) — повістяр - реаліст, знавець українського народнього побуту і народньої мови, чистоту якої завзято відстоював в літературі, змагаючись

проти всяких новотворів та «галицизмів» (статті «Сьогочасна часописна мова на Україні» 1907 р. та «Криве дзеркало української мови»).

Славу свою письменник здобув повістями в яких, за виразом С. Єфремова, «виявив себе справжнім майстром рідного слова і громадянином рідної землі і, як ще Куліш зазначив, «перший доторкнувся життя нашого товариського та тим поклав засновок до романів соціяльних» («Іст. укр. письм.» II. ст. 169). І Вол. Радзикевич називає Нечуя - Левицького «творцем української побутової повісти. Схопив він народнє життя з ріжних боків і дав широкий, всебічний малюнок українського побуту. Життя селян у часах кріпацької неволі й по її усуненні, селянські злидні, сварки, нажива жидівських лихварів, трагедія безземельних («Прощаці»), панський двір, деморалізуючий вплив фабричного життя («Бурлачка»), побут духовенства в ряді поколінь, життя міщан, рибаків, професорів, студентів, зриви молодої інтеліґенції до праці на народньому полі — всі ці образці, виведені з реальною правдою, складаються на широку картину народнього життя». («Істор. укр. культури» Львів, 1937, 399 — 400).

Перша повість Ів. Нечуя-Левицького називалася «Дві московки» і була видрукована в львівській «Правді» в 1868 р. Далі треба особливо згадати такі, як «Кайдашева сім'я», «Микола Джеря», «Бурлачка», «Причепа», «Старосвітські батюшки та матушки», «Хмари», «Над Чорним морем», «Не той став»: оповідання: «Рибалка Панас Круть», «Баба Параска та баба Палажка», «Запорожці». Писав він і драми, і популярні історичні нариси і етнографічні студії («Світогляд укр. народу»).

Народився він в м. Стеблеві над Россю вчився в духовній школі в Богуславі, потім в київській духовній школі, а від 1861 р. в київській духовній академії. Вчителюючи в гімназіях в ріжних місцевостях України (Полтава, Кишинев) пильно приглядався до життя українського міщанства та інтеліґенції, відзначаючи згубні впливи систематичної політики московського поневолення України. «Хто з киян — писав він у повісті «Причепа», — не пам'ятає часу перед Севастопільською війною? То був тяжкий час для України, то було її лихоліття. Простий народ стогнав у тяжкій неволі під панами, мусів мовчати й терпіти гірше як до Хмельницького. А за кожний стогін його московським звичаєм катовано. Україна забула історичні перекази і не могла наукою дійти до страчених думок. На обох боках Дніпра опинились у чужих порядках, у чужій шкурі, набралися чужої мови, забували свою. Згинула наука впала просвіта, зоставшись тільки в схоластичних латинських духовних школах. Університетська наука була тільки азбука европейської просвіти, обрізаної по казенній мірі Та наука хотіла повиучувати собі людей на москалів, до війська, до уряду. З українських університетів і других шкіл повиходили ті хаптурники, хабарники - урядовці, неправедні судді, що правого робили винним, а винуватого правим; ті консерватори - вчителі і професори, що вертіли історією по московському наказу; ті офіцери - москалі, що забивали свій же народ на закуціях. А народ робив панщину, а поміщики, ляхи і москалі, дерли останню шкуру з України тим часом, як наші щиро - українці за свою молоду українську ідею сиділи вже в неволі, на далекій московській півночі. То був тяжкий час, бодай він не вертався!»

У повісті «Хмари» змальовано образ винародовлення інтеліґенції авторових часів і в таких словах подано ключ до зрозуміння провідної ідеї його повісти: «Закутали важкі чорні хмари Україну; зібралися ті сумні хмари з усіх усюдів й закутали в тінь та в мряку наш рідний край. І хто розжене ті сумні хмари?» Та поодинокі покоління ідейної української молоді кидаються до праці, щоб ті хмари розігнати, і ці зриви ідейної молоді у боротьбі з національним та суспільним лихом і виступають, як провідний мотив цієї повісти.

Особливо боліло Ів. Левицького те розбиття єдности української нації, що довершувалося в наслідок московської політики. «Московська школа на нашій Україні, писав він у повісті «Причепа», — багато одрізнила луччих людей од свого народу, од свого плем'я, од батька й матері. А знов народ дуже одрізнив сам себе од панів, од вчених українців і косим оком споглядає на них. Між ними викопана велика безодня! І потрібно великої - великої праці не одного генія, щоб засипати ту провалину, почату ляхами, скінчену москалями, щоб зв'язати те що порвала наша недбайливість та стидка українська байдужість та ледача недобачливість».

Перші сліди цієї безодні зарисував автор у гарних побутових нарисах із життя сільського духовенства «Старосвітські батюшки й матушки», де виразно вже позначилися ті умови, що порізнили народ із духовенством і довели їх потім до войовничого антагонізму («Поміж ворогами»).

Нечуй - Левицький гостро виступав проти поширювання московської літератури серед української інтеліґенції й народу, відзначаючи її низький моральний рівень. На його думку, яку він яскраво висловив в статті «На літературних позвах з Московщиною», читання московської літератури «може принести українському народові тільки шкоду, бо не піднесе його культурного рівня, а ще знизить до стану московського народу. Російська література, особливо народницька, познайомить українського

читача з таким брудом якого в українському житті немає, і від якого навіть неписьменні українські матері дітей своїх охороняють, щоб дитина її близько не була коло такого бруду, щоб не занечистила своєї душі, щоб не знала навіть що такий бруд у житті можливий. Російська література ознайомить українську людину з безсоромністю, лихослів'ям, снохачеством, грубістю і жорстокістю звичаїв і всякою московською «гряззю» в щоденному житті та зі злочинністю, про яку українська людина навіть уяви не має і подумати про таке вважає за гріх. Тим самим російська література розтліває і руйнує душу української людини, захитує її мораль і чистоту світогляду. Краще було б українській людині бути зовсім неписьменною, ніж бути письменною для того, щоб читати російську літературу. Українська неписьменна людина стоїть морально вище від найбільше освідченого росіянина, а з неосвіченим навіть саме порівняння було б образою для українця». (А Кирпич «Сучасне в минулому»).

Коли письменник помер 2 IУ. 1918 р. поховано його, згідно з постановою Укр. Центр. Ради на державний кошт.

НЕЧУЙНІСТЬ МОРАЛЬНА – дуже поширена в наші часи вада характеру, що нею визначаються не тільки вроджені злочинці, не здатні відчути, а з тим і зрозуміти страждання тих, яким вони завдають біль і шкоду, але й всякі холодні кар'єровичі, що намагаються будьяким коштом — хоча б найбільш нечесним і принизливим — осягнути матеріяльний добробут. Ця моральна нечуйність дозволяє їм купувати дипломи, або підписувати своїм ім'ям чужі твори взагалі намагатися виходити в люди не власними зусиллями, а плодами чужої праці будувати своє безтурботне життя, невважаючи на трагічний стан власного оточення, власної родини власної нації. Це ті, що про них писав Т. Шевченко в поемі «Сон», що вони

«... По московськи так і чешуть. .
Сміються та лають батьків своїх .
П'явки, п'явки! Може батько
Останню корову
Жидам продав поки вивчив
Московської мови .»

Тільки моральною нечуйністю можна пояснити ту жахливу байдужість, що її виявляють численні «малоросіяни» а тепер і червоні «українці», до стану неволі, в якому знаходиться їх рідний нарід, та ще й допомагають поневолювачам ще тугіше, ще міцніше кайдани в'язати

А якою моральною нечуйністю мають відзначатися всі ті, що, довідуючись про мільйони нещасних людей що повмирали з голоду в Україні і про інші мільйони, що були вивезені в льодові пустелі Сибіру та помучені по таборах примусової праці, тільки знизують плечима і цинічно заявляють, ще «де ліс рубають, на тріски не вважають», і що це все потрібно для побудови кращого світу. Мільйони людей, що вмирають з голоду — це лише «тріски»; мільйони людей, що вмирають від непосильної праці та нелюдських знущань по концентраках — це лиш «тріски»!

Цій жахливій звірячій нечуйності сприяє, мабуть і брак розвиненої уяви.

НЕШЕРЕТОВАНА ШЛЯХТА — збідніла неосвічена шляхта. Цей вираз походить від НЕШЕРЕТОВАНОГО, себто не очищеного від лупи, збіжжя.

НИВА — зоране поле.

НИВОРА — вівця, народжена попереднього року, що вже перезимувала одну зиму.

НИЖАНКІВСЬКИЙ НЕСТОР (1893 — 1940) — композитор, піяніст, син ОСТАПА, батько ОЛЕГА вищу музичну освіту здобув у Відні і в Празі. Л. Лисько писав про нього:

«Вроджений талан і музична освіта поставили Н. Нижанківського в перший ряд нової ґенерації українських професійних композиторів, що її започаткував у Галичині Ст. Людкевич ще в 1900-их роках. Композиційна майстерність пробивається з кожного такту Н. Нижанківського і надає його творчості високої якости. Своїм стилем він являється посереднім і зв'язковим звеном між старшими представниками цієї ґенерації Ст. Людкевичем та В. Барвінським і молодшими, як М. Колесса, чи Р. Сімович. Він завжди тональний, його гармонії витончені і барвисті, хоч дуже послідовні; залюбки послуговується контрапунктичними засобами;; побудову менших і великих музичних форм опановує знаменито; характеристична є співучість його мелодичних ліній і схильність до певного мистецького патосу. Взагалі все разом — це широкий вияв музичного аристократизму і культури, якими він визначався і в особистому житті».

Найповажніші композиції Н. Нижанківського інструментальні, напр., симфонічний «Полонез», майстерне «Фортепіянове Тріо е-моль», музика до комедії «Кирка з Льолео», далі низка фортепіянових творів що визначаються знаменитою фортепіяновою фактурою, як напр «Прелюдія і Фуґа на українську тему», «Фуґа БАХ» «Мала Сюїта», «Фортепіянові твори для молоді» і багато інших. З вокальної ділянки культивував хорову творчість, напр. відомі його більші хори «Галочка», «Наймит» (до слів Ів. Франка з оркестрою) і низка стрілецьких та народних пісень Крім того скомпонував цілий ряд сольоспівів з супроводом фортепіяну, з котрих найудачніші є «Жита» (до слів Олеся) і «Засумуй трембіто» (до слів Р. Купчинського). Композиторська спадщина Н. Нижанківського

скількістю невелика, — він же умер молодою людиною, 12 років після закінчення студій. Проте культура і якість його творів запевнили йому місце в історії української музики між передовими композиторами.

«Крім цього Н. Нижанківський був діяльний як педагог фортепіяну і теоретичних предметів і виховав у цих напрямах низку своїх учнів. Відомий був також у концертовому житті як добрий піяніст і особливо знаменитий акомпаніятор. Значні заслуги положив також в організаційній ділянці, бувши першим головою «Союзу Українських Професійних Музик» (СУПРОМ).

«З композицій Н. Нижанківського друком появилося дуже мало. Більші і менші його твори зберігалися здебільшого в рукописах у вдови п. Меланії Нижанківської. Одначе, коли до Праги прийшла советська армія і п. Нижанківська була заарештована, вся композиторська спадщина Нестора і його батька безслідно пропала («Християнський Голос» 17. VII. 1955).

НИЖАНКІВСЬКИЙ о. ОСТАП (1862 — 1919) — композитор, гарна постать українського діяча, що вмів поєднати обов'язки священика з великою організаційною працею на терені Стрийської землі. Зокрема багато часу і енергії Остап Нижанківський присвятив музичній культурі взагалі, а свого сина Нестора зокрема. Невтомно працював як дириґент, маючи непересічні дириґентські здібності. Його композиторська творчість захоплює й досі українську душу, предусім у таких популярних хорових творах, як «Гуляли гуляли», «З окрушків» та в сольових піснях, як «Не видавай мене заміж», «І молилася я», а зокрема в добре знаній пісні на слова Т. Шевченка «Минули літа молодії». Нитку життя цього гарячого патріота та великого культурного діяча перервала передчасно трагічна смерть: після відступу української армії з Галичини 1919 р. його замордувала патруля польської армії.

НИЖНИК — гральна карта, що її звуть також ХЛАП, ХВИЛЬКА, ВАЛЕТ

НИЗ — землі Війська Запорізького. Звідти НИЗОВИК — запорожець.

НИЗОВИЙ ВІТЕР — вітер південно - західній (на Київщині).

НИЗЬ, НИЗИНКА — один із способів українського вишивання: на полотні вишивають кольоровими нитками знизу (з відворітнього боку), притримуючися плетення ниток полотна й укладаючи кольорові нитки в одному напрямі. Це найстаріша техніка українських вишивок «Не зважаючи на теоретично просту техніку низі, практично цей спосіб низі дуже трудний. Жінка, що не шила низзю з дитячих років, ніколи не зможе шити нею так швидко й чисто, як гуцулка чи подолянка. Занизування обмежене технічними можливостями: воно допускає тільки геометричні мотиви з цілою низкою графічних комбінацій, складених із перехрестя ліній або їх ламання. Низинні мотиви мають символічне значення, їм приписують охоронну силу. До них належать такі елементи: ЗАМОРОКИ (для зберігання чоловічої потенції), ОРЛИ (схематичне зображення орлів), ВОВЧІ ЗУБИ (ламана зубчатка), ПОВНА РОЖА, БАРАНЯЧІ РОГИ, ПАВУКИ, КОЦЮБКИ, МЕТЕЛИКИ, тощо. Низь, шита вовною, виступає повніше, а заполоччю — плоскіше..» (ЕУ НТШ, ст. 296—97).

НИКИФОР — протосинкел царгородського патріярха Єремії, висланий в Україну на просьбу кн. Острозького. Головував на Берестейському (протиуніятському) соборі 1596 р. і, як патріярший екзарх, на вимогу собору, ставши на підвищенню з хрестом в одній руці й євангелієм у другій, проголосив свій декрет на митрполита і п'ятьох єпископів — володимирського, луцького, полоцького, холмського і пинського: за їх непослушність соборові, відступлення від православної Церкви і самовільне піддання Церкві римській, позбавив він їх єпископства й духовної гідности. (М. Груш. «Іст УР» т.У, ст. 610—611). Але польський уряд, що протеґував унію, кинув обвинувачення проти екзарха Никифора, що він — турецький шпигун і, користуючи з того, що патріярх Єремія, який давав уповноваження Никифорові, тим часом умер, наказав схопити його і замкнути у марієнбурзькій кріпості, де він і помер.

Проф. М. Грушевський дає такий портрет Никифора: «..Він був ректором елинських наук в падуанському університеті потім проповідником у Венеції; пізніше, маючи великі впливи на султанськім дворі, зайняв важну позицію в управі патріярхатом, з титулом протосинкела патріяршого трону. Два рази він був управителем — «місцеблюстителем» патріярхату, і в 1592 р. синод патріярхів признав йому патріярші компетенції, право засідати нарівні з патріярхами, президувати (головувати) на всякого роду соборах, вище митрополитів і архиепископів (хоч сам він мав тільки титул архидиякона) і розв'язувати всякі питання християнської науки. В 1595 р. пробував він у Молдавії.. Відти в серпні 1595 р. вперше обзивається він до наших православних в справі унії, з приводу вістей про приступлення владик до унії, і, разом із молдавськими владиками взиває владик вернутися до православія, під загрозою скинення з престолів, а православним каже не признавати їх у такім разі за своїх пастирів..» (там же ст. 603—604).

НИКИФОР ТУР — києво - печерський архимандрит в рр. 1593 — 99, визначний православний, протиуніятський діяч, завзятий противник митрополита М. Рогози.

НИКИФОР ФОКА — візантійський цісар в рр. 963—969. Був союзником в кн. Святослава проти болгар в 967 р.

НИКОДИМ — князь жидівський, фарисей таємний учень Ісуса Христа. який разом із Йосипом із Ариматеї поховав тіло Христове. Євангеліє від Івана (III), переказує його розмову з Христом. Під його іменем відоме було апокрифічне Євангеліє, в якому між іншим оповідалося про відвідини Ісуса пекла і вивід звідти Адама та інших праотців, що мало чималий відгук в давній нашій літературі, як драма «О збуренні пекла», «Пасхальні вірші» та інш.

НИКОН (в світі **МИКОЛА БЕЗСОНОВ** (1869—1919) — єпископ крем'янецький, а потім красноярський (в Сибірі), член IУ Державної Думи від Волині, де відстоював право навчання українською мовою; писав у київській «Раді» в обороні культурних інтересів українського народу. За це Синод заслав його з Кремʼянця на Сибір, єпископом до Красноярська де він допомагав іншим політичним засланцям. За першої світової війни коли Москва, окупувавши Галичину, почала там силою насаджувати «православіє», арештуючи та вивозячи українських греко - католицьких священиків та визначнішу українську інтеліґенцію, мав мужність виступити в пресі проти того «чорного гайвороння» (його брошура «Орли й ворони»), що на чолі з еп. Євлогієм, компромітувало своїми насильствами християнську ідею братолюбія. У перших днях революції вислав він телеграму до Ол. Керенського, тодішнього міністра судівництва, з домаганням «звільнити великого страдальця ґр. А. Шептицького, який у тяжку хвилину не покинув свого народу, а опинився при ньому, і за це його увʼязнено, чим вкрито ганьбою всю Росію перед світом. .»

Тоді митроп. А. Шептицького було негайно звільнено, і він у перших днях квітня 1917 р уже був в Петроґраді, звідки поїхав до Києва Єпископ Никон теж знайшовся в квітні у Києві і, прибувши на український Національний Конґрес, виступив на ньому з привітанням, яке зробило на присутніх велике враження. Його тут же, серед грому оплесків було обрано до почесної президії. (Дм. Дорошенко «Мої спомини .» 1923. I. ст. 37. 40, 78).

Незабаром прийшов повний розрив із московською Церквою, що ставилася непримиренно вороже до українського національного відродження, і єпископ Никон став Миколою Безсоновим, директором департаменту середньої освіти в Києві. В березні 1918 р. він видрукував у київській «Новій Раді» статтю «Дивна байдужість», в якій відмітив дивну відсутність українського чорного й білого духовенства в часі свята визволення Києва від большевицьких розбишак і грабіжників 2 березня». «На мою думку, — писав він, — київське духовенство повинно було 2 марта з митрополитом і єпископами на чолі стрінути українське військо повсюдним, по всьому Києву, церковним дзвоном з охрестям і радісними відправами» Автор не давав зразу до друку своєї замітки бо гадав, що день 2 марта була просто помилка, що більше цього не буде. «Але — вже чотири полки українців вийшли з полону, а наше недбале духовне начальство й «вухом не веде» та не хоче навіть привітати вірних дітей України, що повернулись з неволі до Рідного Краю. » («Вісник СВУ»,1918. ст. 246).

НИКОН ВЕЛИКИЙ — ігумен києво - печерського манастиря в рр. 1078 - 88 — йому приписують продовження найдавнішого київського літописного зводу..

НИКОН — московський патріярх — див НІКОН

НИКОПІЛЬ — містечко на другому березі Дніпра, засноване в 1782 р. на місці зруйнованої Січі. В околиці великі родовища манґанових руд.

НИТКА — довга й тоненька частинка витканої вовни, бавовни, шовку, тощо. «Тонка, як нитка» — казали в нас на струнку дівчину (Ів. Франко «Прип.» II 449). Звідти нитка робилася в піснях символом коханої:

Ой, Боже мій милосердний,
Ти — шовкова нитка;
Гей, всі рибки сюди ходять,
Моєї не видко. (Голов. 406).

Зрештою, ця символіка могла постати, як розвиток іншого символу: ЗВИВАТИ — любити.

Була у нас нитка й символом добре вибраного шляху: «За ниткою дійдеться до клубка». З другого ж боку, казали також: «Нитка йому урвалася» — коли хтось несподівано потерпів невдачу (Франко «Прип.» II 449).

З ниткою вʼяжуться й забобони: Вагітній жінці не можна мотати нитки, бо у дитини пуповина може обмотатися навкруги шиї (МУЕ НТШ, VIII, 8. Див. МОТУЗ НАМИСТО). Під Андрія дівчата перевʼязували ворота ниткою: хто її порве, за того дівчина має віддатися (Зап. ЮЗ Отд. II. 1872 ст. 386).

НІБЕЛЮНҐИ — карлики давніх германських леґенд, що стерегли безмірні скарби у підземеллі; хто важився на ті скарби, зазнавав

ріжного роду нещастя й згуби. Див. ПІСНЯ ПРО НІБЕЛЮНҐІВ.

НІВ — молодик, місяць у першій чвертці своєї зміни.

НІВЕЛЮВАННЯ, НІВЕЛЯЦІЯ — визначення висот точок земної поверхні в відношенні до певного умовного позему, напр., до позему моря, що відбувається при допомозі спеціяльного приладу — НІВЕЛІРА. Але в політичній та публіцистичній літературі нівеляція означає загальне зрівняння, зведення всіх до одного рівня. А. Річинський писав: «. . Азійський деспотизм загальмував розвиток особистости та громадської самодіяльности і, замість суспільства створив отару, де брак внутрішньої дисципліни заступлено батогом. .. Але в отарі всі рівні. Звідци властиве в російській психіці стремління всіх на загал зрівняти передовсім стягаючи до спільного позему тих, хто чимнебудь стоїть вище над юрбою. Отже, це не та рівність яка буває на початку змагань коли кожний мусить ще виявити максимум творчих зусиль, щоб перевищити вкінці конкурентів; Ні, це обов'язкова рівність остаточних вислідів; тут якраз не вільно «переганяти»; тут муситься втопити особистість в масі в ім'я «рівенства, завнсти й пищеваренія» (Достоєвскій). Якщо в економічному житті це кінчалося домаганнями переділу землі та руїнницьким грабунком колись фільварків нині «куркулів», то в сфері духового життя це повело до «опрощенія» російської інтеліґенції «хожденія в народ» — коли надягали «рубаху» (сорочку) по коліна, ішли косити і, заїдаючи дріжджевими булочками з кавою, залишали кришки на бороді, як це оповідають про Л. Толстого: «Все глядить: у нас у бородах кришки з житнього хліба, так щоб і в того були. Того й не бачить, що кришки його солодкі. Різниця» (ЛНВ. 1931, IУ) «Тепер стараюсь поґлупеть, чтоб расейская публіка лучше понімала меня» — писав Бєлінскій (до Боткіна 1841) Очевидно легше було ідеалістично - розмріяному інтеліґентові ніби «знизитися» до простолюдина (на якийсь час, та й то маючи забезпечену каву з булочками!) ніж направду попрацювати хоч би над народньою освітою. Так було знайдено найлегший спосіб загальної нівеляції — не в праці над піднесенням низів, а в на ців - театральнім «сошествії» ніби чесніших одиниць із верхів, які не добачали всієї фалші й безплідности такої . .пози.» («Проблеми укр. рел. свідом.» 1933 ст. 104).

«Ще герої Достоєвського заповідали: «Ми всякого ґенія потушім в младенчестве. Все к одному знаменателю, полное равенство» («Беси») «Каждий принадлежит всем а все каждому. Все рабы і в рабстве равни» (там же) — ось ідеал новітньої орди на евразійському пограниччі» (Річинський, там же ст. 131).

Цю тенденцію до загальної нівеляції в культурі навіть у мові вперто здійснюють й червоні москалі в усьому СССР. Сталін відверто говорив: «Ми прихильники злиття у майбутньому національних культур в одну спільну (за формою і за змістом) культуру з одніею загальною мовою» (Сочиненія т. VII, ст. 369 Цитовано в «Укр. Збірн.» Мюнхен кн. XI, 1957 ст. 31). Сталінські послідувачі докладають усіх зусиль щоб здійснити якнайскорше цей безглуздий і жорстокий московський ідеал (див. МАРР, МОВА, МИРНИЙ ПАНАС РІВНІСТЬ)

НІГІЛІЗМ — заперечування основних засад суспільного життя, що переходить у повний скептицизм та цинізм, і буває наслідком зневіри. Першими нігілістами були грецькі циніки. але саме слово викував із латинського «нігіль» (ніщо) німецький філософ і теолог Франц фон Баадер (1824), що розумів під нігілістом людину, яка заперечує існування Бога Але пустив це слово широко в світ московський письменник Ів. Турґенев у романі «Батьки й діти» (1862) де він змалював у Базарові тип московського нігіліста, революціонера без жадних моральних застережень. Московський критик Пісарев проголосив, що цей тип нігіліста відповідає справжньому наставленню московської «проґресивної» молоді, що, заперечуючи існуючий стан речей, повинна бути сама своїм власним мірилом і йти за голосом свого власного розуму, який один має визначати, що має бути зроблено. Він ставить сам собі питання, чи можна вбити власну матір і відповідає: «Чому ні, якщо я цього хочу і вважаю це потрібним?» (Див. НАДЛЮДИНА). Цей нігілізм знаходить своє практичне завершення в НЕЧАЄВІ (див.), а теоретичне в писаннях Ніцше та Достоєвського, особливо в романах цього великого знавця московської душі. У «Дневнику писателя» за 1873 р. він писав про «потребу заперечування», що існує в людині — «заперечування всього, найбільшої святині свого серця, найповнішого свого ідеалу, всієї народньої святині в усій її цілості що перед нею він допіру побожно схилявся...» (Див. ЗАПЕРЕЧУВАННЯ ІНСТИНКТУ)

С. Франк писав: «Русска людина або має в своїй душі справжній страх Божий правдиву релігійну просвітленість . або вона цілковитий нігіліст, що вже не тільки теоретично, але й практично ні в що не вірить і що йому усе дозволено. Нігілізм — невіра в духовні основи і сили, в духову первооснову громадського й приватного життя — разом і одночасно з глибокою непорушно - цільною релігійною вірою корінна, споконвічна властивість русскої людини .» На його думку, першим московським нігілістом був ніхто інший, як Петро I, який не побоявся піддати радикальній операції найсвятіші традиції московського побуту. (Збірник «Проблеми русск. религ. сознанія» 1924, ст. 301, 315).

Але з моментом, як москаль перестає вірити в Бога і в позагробове життя, він уважає собі все дозволеним, і то не тільки в теорії, як у Писарева, що вважав можливим «при потребі» вбивство власної матері, але й в щоденному житті, в щоденній практиці, як виказав Достоєвскій в своїх романах, де один із його персонажів завважує: «Але ж як розвиненому (себто освіченому) убивці не вбити, коли йому грошей треба?!» («Біси»), а другий таки дійсно вбиває («Кара й злочин»).

У третьому романі («Брати Карамазови») льокай Смердяком, наслухавшись теорій нігіліста Івана Карамазова, вбиває його батька, щоб пограбованими грошима забезпечити собі заможне існування, а потім каже синові забитого: «Це ж ви справді мене учили, бо багато тоді ви мені такого говорили, бо, коли ж безконечного Бога немає, то немає й ніякої чесноти, та і не треба її зовсім.. ви самі тоді все це мені говорили, що все дозволено, а тепер чому ж не ви так затурбувалися?»

Нігілістична проповідь іде тепер у всьому світі, де все більше шириться матеріялістичне бажання якнайбільше насолоджуватися життям і здобувати собі до того засоби будьякими засобами бо, мовляв, Бога нема, і все дозволено. Наслідки того ми бачили в Росії, але починаємо бачити і в західньому світі, де, одночасно з поширенням пропаґанди клясової ненависти, шириться в небувалих розмірах зокрема злочинність молоді, що найлегше піддається нігілізмові.

Не минає це лихо й нашої української молоді. «Після поразки наших визвольних змагань і страшних катаклізмів, що їх нам довелося пережити в останніх кільканадцяти роках, серед наших людей на чужині можна часто помітити прояви духового нігілізму, зневіри й занепаду всякої віри. Цим чадом, на жаль, отруїлась уже й велика частина нашої молоді. Вона вже в ніщо не вірить, кепкує собі з усього Така людина хворобливо критикує все, що рідне, вона не має жадних ідеалів, думає тільки про повний шлунок і гроші. Не треба й говорити, що народ, у якому таких одиниць багато, призначає сам себе на загибіль..» (мґр. Ів. Бодњарук в «Визв. Шлях». 1959, X, -089).

НІГТІ — рогові покриття кінців пальців. З ними в українського народу в'яжеться багато всяких забобонів, як, зрештою, і в інших народів. По всій Україні поширене було вірування, що відрізаних нігтів (і волосся) не слід кидати дебудь, бо ті нігті могли б попасти в невідповідні руки, і від того їх колишній власник міг зазнати шкоди, захворіти, тощо. Радять звичайно збирати їх і потім кинути в річку, або спалити. Подекуди радять, натомість, кидати обрізки нігтів за пазуху, щоб «показати янголові при переході через міст на тамтой світ» (М. Сумцов в К. Ст. 1889, XII, 585). В Галичині казали: «По смерті душа кожної людини мусить перейти через річку, а щоб перейти її, має ставити кладку зі своїх нігтів». «Тому й треба кидати обрізані нігті за пазуху, бо по смерті всі вони там знайдуться». (Ів. Франко, «Припов.» II, 453. Етн. Зб. НТШ, У, ст. 84. XXXI, 250). Подекуди вірять, що нігті потрібні на тім світі, щоб чіплятися ними по скляній горі, що веде на той світ (Дикарев, ст. 112).

В українських старих документах знаходяться вказівки, що обрізані нігті (і волосся) могли служити як для вигоєння, так і завдавання хвороб. Для вигоєння хворого, у нього обрізалися нігті і трохи волосся і, разом із деякими іншими речами, забивалися в лутки дверей осиковими цвяхами. (В. Антонович в «Трудах» Чубич. I, 357). Ідея, що людину можна зачарувати, чи завдати їй якусь шкоду через відрізання нігтів та волосся, поширена в усьому світі: вона ґрунтується на ідеї симпатичного зв'язку, що ніби залишається між особою та будьякою частиною її тіла, хоча б і відділеною від нього. Тому, напр., і в Норвеґії вірили, що кажани збирають обрізки нігтів і волосся і відносять їх чортам, які завдяки тому набирають великої влади над тими людьми. Тому в Норвеґії радили обрізати нігті, коли в церквах відбувається Служба Божа, і потім зараз же їх палити, або закопувати в землю. В Німеччині існував звичай, для вигоєння хворого, обрізати нігті і волосся і потім в казаночку винести їх на роздоріжжя: хто підійме той казанок, на того перейде хвороба.

Заборона кидати обрізки нігтів і волосся зустрічається вже в давніших законодавствах. В Авесті ми зустрічаємо пояснення, що той хто залишає обрізки нігтів і волосся, сприяє розвиткові сили демонів. (М. Сумцов в К. Ст. 1889, XII, 585—88).

На Київщині казали, що дитині до року не можна обрізати нігті ані стригти волосся — «то в рай не приймуть» (НТШ. IX, 27). Але що нігті за рік могли вирости надто довгі, то роблено поступок: «Нігті скосювати можна, як великі виростуть». І в сучасному Римі «поки дитина не матиме року життя, не слід обрізати їй нігтів, інакше, як виросте, буде злодієм». (Дзанццо, I, 45).

Як хто на кого задивиться то, щоб не пошкодило урочливим оком, найліпше зараз же подивитися на нігті (Франко, «Прип.» III, 283. МУЕ НТШ. УШ, 38. Етн. Зб. НТШ. XXXII, 307)

З нігтями зв'язані й деякі прикмети на Гуцульщині, коли родиться дитина, баба ворожить по її нігтях: «Якщо нігтики на пальцях шпильковаті, то та дитина швидко вмре, коли ж навпаки широкі, приплешковаті, то довго буде жити. (МУЕ НТШ. ХУШ, 103). У кого нігті за

життя цвітуть, себто мають білі крапки, чи плямки, той має щастя (Етн. Зб. НТШ. У, 18). Подекуди кажуть, що білі крапки на нігтях віщують подарунки (Сумцов в К. Ст. 1890, І, 85). Так само вірять і в Англії, Німеччині, Норвегії, а на Фароських островах кажуть, що білі плямки вказують на щастя людини (там же). Коли в хворого нігті синіють, це віщує близьку смерть (Білгородщина в Етн. Зб. НТШ. т. XXXII. 408 і Галицьке Підгір'я Етн. Зб. НТШ. У, 187).

Вірять також, що в упиря й по смерті нігті ростуть. «Нераз, як відкопають такого чоловіка, а в нього на пальцях нігті такі довгі повиростали, як у яструба кіхті». (Етн. Зб. НТШ, У. 187). Це вірування, зрештою, відповідає фактові, що нігті взагалі у всіх людей продовжують рости ще деякий час після смерти.

Поширені оповідання, що нігті — залишок рогової одежини, що спочатку вкривала все тіло людини: «Не потребувала вона тоді ні одежі, ні чобіт. А як согрішив (Адам), то якраз той ріг зліз із нього і лиш на пам'ятку що він був колись увесь укритий, лишилося потроху того рогу на пальцях» (Етн. Зб. НТШ. ІІІ, 1-2 і XII. 21) Такі вірування поширені не тільки в Україні, але й поза нею (паралелі у Денгардта, І, 226).

Звичай фарбувати на червоне нігті (і вуста), що поширився після другої світової війни в усьому світі, існував в Єгипті уже за перших династій, зберігався до останнього часу на Сході і звідти прийшов у Европу та в Америку.

НІЖ — прилад, щоб різати, з держаком, що зветься КОЛОДКОЮ. Служили ножі й за ручну зброю. Звідти — НІЖ ДО ГОРЛА ПРИКЛАДАТИ — загрожувати смертю (Франко, «Припов» II 450). Як зброя, ніж служить охороною не тільки проти людей і звірів, але й проти нечистої сили. На Проскурівщині роговий ніж клали в колиску дитини, щоб чортівка не одміняла дитину (див. ОДМІНА. Чуб. І 194). Підкладали ніж, або яку іншу залізну річ, і під тіло покійника. Було поширене вірування, що як ударити ножем в вихор, то можна забити чорта (Чуб. І, 74). Але саме тому не можна ображати святий огонь, наставляючи проти нього ніж, ніби як проти нечистої сили: «Як упхати в огонь ніж, буде сварка» (Франко, ІІ, 450). Так само й на Єнісею, де, може бути, були українські переселенці, зареґістровано заборону замірятися на вогонь гострим приладом і втикати в огонь ніж — «очевидячки, щоб не вразити духа-господаря вогню» (Зеленин в Изв. Ак. Наук 1931, УІ, ст. 728—31). Астраханські українці, коли до хворого приходив священик для сповіді клали на стіл ніж — «щоб смерть, яка прийшла з попом, злякалась ножа і втікла від хворого» (там же). Заборона залишати ніж на столі на ніч походить, мабуть, із страху образити, чи поранити домового, який звичайно скидає так залишений ніж зі стола на підлогу (там же). Коли робиться щось грішне, що приваблює нечисту силу, то тоді теж треба боронитися ножем: «Як у понеділок сорочку надівать, так треба ножик тричі протягати через неї од коміра крізь підтячку. Гріх, бач, у понеділок сорочку надівать так (звичайним способом) — напасть яканебудь нападе» (Дикарев, ст. 100).

Ніж, як охорона від нечистої сили, відограє цю свою ролю завдяки по-перше матеріялові (залізо), з якого зроблений, а з другого боку, завдяки своїй гостроті. Тому його можуть успішно заступати КОСА і СОКИРА, або навпаки.

На Великдень святили звичайно ніж, яким мали різати свячене. Натомість на Головосіки не можна було вживати ножа ввесь день, навіть при обіді (В. Андрієвський, ст. 34).

НІЖЕНЬ, НІЖИН — місто на Чернігівщині, згадується вперше в грамоті з 1625 р., яку йому дав Сіґізмунд III. З тої грамоти видно, що Ніжин в 1618 р. одержав Маґдебурське право В 1649 р. Ніжин зробився осередком Ніжинського Полку. В 1659 р. тут з'явився московський воєвода, згідно з Переяславською умовою, підписаною на Раді того ж року. Тут же в 1663 р. був обраний на гетьмана, після бійки, Брюховецький. В 1708 р. Ніжин було приписано до Київської губернії, а 1781 р. він зробився повітовим містом Чернігівського Намісництва; в 1797 р. увійшов в склад Малоросійської губ., а 1802 р. в склад Чернігівської.

Б. Хмельницький в 1657 р. надав Ніжинові ріжні привілеї і дав початок двом ніжинським ярмаркам, що понад століття були найбільшими в Україні, а в торгівлі закордонним крамом не мали конкурентів в усій Росії. Але з відкриттям чорноморських портів значення ніжинських ярмарків стало швидко занепадати, і в 1847 р. Всеїздна ярмарка взагалі перестала відбуватися.

Ілля Безбородько в 1820 р., брат канцлера кн. Ол Безбородька пожертвував 450.000 рублів на відкриття тут ліцею що носив його ім'я, і що був перетворений в 1875 р. на Історико-Філологічний інститут, за большевиків — ІНО. В Ніжинському ліцеї вчився М. Гоголь. З Ніжина походив архиєп. Георгій Кониський (див.).

НІЖНІСТЬ — ласкавість, сповнена любови, з якою мати пестить дитину, а також велика делікатність та м'якість, що ми її бачимо, скажім у дитячій ручці. У Нечуя-Левицького: «Притуливши до рота ніжненьку пученку, вона думала...» (Сл. Грінченка).

Ніжність — риса характерно жіноча, жінка без ніжности то хіба мегера. М. Зеров пи-

сав про Лесю Українку: «... З усім героїзмом своїх почувань, з усією напруженістю волі, з усім культом нелюдської сили й мужніх чеснот, Леся Українка скрізь і завжди в своїй поезії залишається жінкою. «Українська Сібіла», що в своїй віщій уяві бачить на рідних степах «лише кров і кров» (як характеризує її Донцов), чи Міріям — «грішниця», яку любов «ненависти навчила», чи просто «одна з прекрасних жіночих душ, що здатні, раз загорівшися святим огнем мрії, горіти нею все життя» (є і така характеристика), — вона тим і сильна, тим і займає свою власну постать в історії українського слова, що завжди поєднувала в собі пристрасні, Прометеєвим огнем пройняті пориви з нотами ніжности, з прославленням жіночого героїзму, терпіння й саможертви...» («До джерел», ст. 164).

НІКЕ — в давніх греків богиня перемоги. У римлян їй відповідала ВІКТОРІЯ.

НІКЕЯ — місто в Малій Азії. Тут відбулися два вселенські собори: перший в 325 р. що засудив єресь Арія і уклав перші сім членів Символа Віри, і сьомий в 787 р., що засудив єресь іконоборців.

НІКОВСЬКИЙ АНДРІЙ (1885—) журналіст. В рр. 1913-14 редаґував у Києві «Раду», в 1915 — журнал «Основу» в Одесі, в рр. 1917—19 — «Нову Раду» в Києві Був членом Укр. Центр. Ради, в 1918 р. був першим головою Укр. Нац. Союзу, в 1920 р. був міністром закорд. справ УНР. В 1924 р. повернувся з еміґрації в Україну і був засуджений в процесі «Спілки Визволення України» 1930 р. на 10 років ув'язнення з суворою ізоляцією — це була в ті часи найсуворіша, після смертної, кара.

НІКОЛЯ о. ЖАН (нар. 1901) французький католицький священик, що перебув 8 років у советських концентраках і після того написав книжку «Одинадцять років в раю. Свідчення про Росію» р. 1958.

В 1943 р. з доручення Ватикану він виїхав до Одеси щоб там провадити місійну працю, а в 1944 р. Одесу заняли советські війська, а в 1945 р. о. Ніколя було заарештовано і вивезено перше до Свердловська, потім Казахстану, Караґанди, Аґадіру, а в 1947 р. до Воркути, де він і пробув до свого звільнення. Звільнили його, як французького громадянина

«У Воркуті, — оповідає він, — мене переводили з табору до табору. В кожному з них я зустрічав сотні українців, які творять там, як, зрештою, і в усіх інших таборах, у яких я перебував, найчисленнішу групу з-поміж усіх національностей Советського Союзу. Головно тоді я мав нагоду познайомитися з багатьома українцями, пізнати їх ближче, навчитися цінити їхню любов до батьківщини, їхню силу духа і, накінець, їхню згуртованість та зорганізованість — коротко, прикмети, що їх я не помітив у в'язнів ніякої іншої національности. Про самих тільки українців я міг би вже написати велику книгу... Адже сотні їхніх страдницьких, але мужніх облич, я бачив у кожній тюрмі, у кожному таборі, під час кожного транспорту».

Хто були ті українські в'язні, з якими зустрічався французький священик? «У 99% це були політичні в'язні. Їх склад змінявся, в залежності від років. Спочатку це були вояки, які попали в німецький полон і яких звільнила советська армія, ті, які повернулися до СССР, після звільнення їх арміями західніх аліянтів, вояки української дивізії, люди, засуджені за воєнні злочини, депортовані і, накінець, вояки УПА та члени підпілля До всіх українців відношення таборової адміністрації і охорони, що її творили тільки росіяни та монголи, було завжди вороже.» Українці були для них «червоною плахтою». Однак той факт, що українці жили завжди окремою, дуже здисциплінованою групою де не було місця сексотам, створював проблему, з якою адміністрація мусіла рахуватись. Українські в'язні жили завжди в замкнених колах і проникнути до них посторонним було неможливо.

«Якщо й доходило серед них до спорів, вони полагоджували їх внутрі між собою. А коли адміністрації і вдавалося часом когось зломити та намовити стати сексотом, його дуже скоро викривали та знищували».

«В одному таборі, у Воркуті, де українці, виявляючи мені довір'я, прийняли мене до свого гурту, я слухав їхні розповіді і таким чином мав змогу багато дізнатися про післявоєнну ситуацію головно в західніх областях України, звідки більшість цих в'язнів походила: про боротьбу українських повстанців, насильний перехід на православ'я, колективізацію і т. п. Дуже часто розповідачами були 16—18-літні юнаки. (Пересічний вік українських в'язнів, засуджених за участь у збройній підпільній боротьбі був 16—30 років). Не подаючи точної назви місцевостей, не подаючи прізвищ осіб, вони в деталях згадували, аналізували поодинокі факти їхньої протисоветської боротьби і збройні напади, ліквідації того чи іншого місцевого поліційного чи партійного керівника... З українських в'язнів ніхто й ніколи не нарікав на долю, яка тепер їх стрінула, всі вони жаліли радше, що не мали змоги зробити більше. Мене завжди вражала постійна надзвичайна життєрадісність українських в'язнів, не зважаючи на умови в яких всі ми знаходилися».

«Виїнятково врочисто і зворушливо проходили українські свята: Різдво і Великдень. Уже місяць перед тим українці збиралися гру-

пами, співали коляди, робили приготування до святочної трапези при спільному столі. Для цього кожний з них щодня відкладав щось із харчів, для цього зберігалися теж і продукти, які надсилали їм їхні рідні в пакунках з України. Я був свідком одної сцени, яка залишиться мені в пам'яті на все життя. Це діялось у таборі ч. 7 у Воркуті в надвечер'я Різдва. Після повернення з праці, в'язні, помившись, а ті, в яких це було, переодягнувшись у краще та чистіше, зачали приготовлятися, після провірки в 20 год., до спільної вечері. Коли всі українці засіли за накритий стіл, склали собі взаємно побажання, двері бараку раптом відчинилися, і ввійшов молодий лейтнант зі служби охорони, москаль. Він зачав називати українців образливими словами, глузувати собі зі свята і, на кінець, перекинув стіл зі святочними стравами, на приготування яких витрачено стільки зусиль. Після цього він скоро вибіг, побоюючись, що українці з ним розправляться».

«Святкування було зірване, і в багатьох українців я побачив на очах сльози. Простити цьому нахабному москалеві українці не могли. Підібравши делеґацію, вони пішли до команданта табору скласти протест проти непошанування їхніх релігійних почувань, ґарантованих конституцією, проти порушення їх вільного часу (від 20 до 22 год. в'язні були вільні від яких-будь зайнять і мали змогу використовувати цей час згідно зі своїм бажанням) і, нарешті, проти некультурної поведінки совєтського старшини. В'язні виграли. Командант висловив лейтнантові сувору догану за його поведінку з українськими в'язнями».

НІКОН (1605—81) — московський патріярх в рр. 1652—66. Користуючись допомогою українських учених, що несли в Московщину київську науку, він виправив церковні книжки і зреформував богослуження, чим викликав РОЗКОЛ (див.) старообрядців. У «Новому Єрусалимі», як він назвав свою резиденцію, ввів він службу Божу з київським співом. Але це не перешкоджало йому твердити, що «греки і малороси потерялі веру і крепость і добрих нравов нет у них» (Річинський, «Проблеми», ст. 97). Для нього тільки Москва зберігала віру «непогрішно».

Не маючи ще до того ніякого права, бо Українська Церква і після Переяславської уґоди залишалася деякий час незалежною, Нікон підписувався після 1654 р. на грамотах як «патріярх Великої, Малої та Білої Руси». Може бути, що привід до цього дав йому воєвода А. Трубецкой, який, коли патріярх благословляв його військо, що йшло в Україну заводити там московські порядки, назвав його — «патріярхом усієї Великої і Малої Росії.» Це була звичайна московська безправна узурпація, що проте вказувала ясно, до чого змагала вже тоді Москва. Але, в наслідок конфлікту з царем Олексієм, Нікона було в 1666 р. позбавлено патріяршого престола і заслано на північ, де він і помер.

НІКУДАНИ — див. **САМОПОСВЯТА.**

НІМБ — на іконах сяйво навкруги голови святих — у православних кругле, у католиків переважно променисте. Таке сяйво давні римляни й греки малювали навкруги голови Аполлона як бога сонця, як його емблему слави. Малювали німб і навкруги голів обожених імператорів, і тоді німб символізував не тільки їх славу, а й суверенність. Св. Авґустин називав німб прероґативою слави. (Каіро, ст. 27). На мозаїці «Вигублення немовлят», що її зробив Як. Турріта в 1292 р., і що її й досі можна бачити в базиліці св. Марії Більшої в Римі, Ірода представлено, власне, як суверена, що має повноту влади, з круглим німбом навкруги голови. І в рисунках нашого «Святославового Ізборника» з 1073 р. постаті Зодіяку — стрілець та водолій — мають навкруги голів німби, що ми звикли бачити у святих. Такі німби ми нерідко знаходимо і в сассанідських образах, напр., в ловах на кабанів, що знаходиться в Так-і-Бостані» (Стасов в ЖМНПр. 1882, 1, ст. 196).

В християнстві вжиток німбів не швидко прищепився і зазнав довгої еволюції. В абсидальній мозаїці церкви Козьми й Даміяна в Римі, що її датують рр. 526—530, голови апостолів Петра й Павла ще не мають німбів, і над головами мучеників по катакомбах німби не з'являють до часів імп. Константина. У Ватикані знаходиться саркофаґ із IV ст., а на ньому ягня з німбом навкруги голови. Коли ж звичай малювати німби поширюється, надають їх не тільки святим, а й прославленим у благодаті, так що врештою папа Урбан VIII визнав потрібним уреґулювати цю справу, наказавши в р. 1625 малювати німби лише над головами канонізованих святих. З того часу трикутний німб символізує Бога Отця, хрестовидний німб — Ісуса Христа, круглий золотий належить Богородиці, янголам і головним святим. Іноді в такому німбі бачимо монограму Христа, або ім'я святого.

Поза тим на давніх великих групових іконах зустрічаємо ми іноді квадратовий німб — він означає, що та особа ще жила, коли образ було мальовано. Означувано ним звичайно добродіїв церков.

Давні іконописці вважали потрібним малювати й Юду Іскаріота з німбом, але в відміну від інших, той німб був чорний. (Ронкетті, ст. 459).

НІМИЦЯ — див. **БЛЕКОТА.** «На Маковія святять і німицю» — бо від неї зуби заніміють, як приложити це зілля» (Яшуржинський в

К. Ст. 1889, УШ, ст. 524—27). В Галичині насіння німиці сипали до миски, паливали окропом і пускали пару на хворі зуби, щоб перестали боліти. (Етн. Зб НТШ. У, ст. 168, 183). Вживали німиці проти зубного болю і в Зах. Европі (Кабанес, I, 188).

НІМФИ — другорядні богині давньої Греції, персоніфікації первісних сил природи. Були німфи джерел — НАЯДИ, гір — ОРЕАДИ, долин — НАЛИ, лісів — ДРІЯДИ, луків — ЛІМНІЯДИ, моря — ОКЕАНІДИ та НЕРЕЇДИ. У нас їм відповідали РУСАЛКИ. (Див. ЕҐЕРІЯ).

НІОБА — донька фрігійського царя Тантала і Діони, Атлянтівни, дружина тебанського царя Амфіона. Запишавшись своїм гарним численним потомством (Гезіод і Піндар нараховують 20 хлопців і дівчат, Сапфо — 18, Евріпід і Аполлодор — 14, Гомер і Ферекід — 12), щаслива мати почала глузувати з богині Лятони, що мала лише двох — Аполлона і Артеміду. Розгнівані за образу матері, Аполлон і Артеміда на очах Ніоби вбили стрілами всіх її дітей, а сама Ніоба закам'яніла від страшного горя. З тих часів Ніоба символізує невтішне горе кожної матері, що втрачає своїх дітей. Цей міт, надхнув великих поетів, як Есхіл і Софокл, і великих мистців, як Скопа і Праксітель.

НІРВАНА — в індуській філософії блаженний стан повного занику індивідуальної свідомости, якого можуть досягти лише люди, що звільняться від усяких еґоїстичних бажань, від усякої залежности від натури, від спокус життя.

НІС — орган нюху. НАСТАВИТИ НІС НА ВІТЕР — намагатися зорієнтуватися в обставинах. НОСА СВОГО ТИКАТИ — втручатися не в свої справи. ВТЕРТИ КОМУ НОСА — поставити кого на місце, відбити охоту втручатися в чужі справи. ДЕРТИ НОСА ВГОРУ — гороїжитися, пиндючитися, задаватися. Навпаки НІС ПІД СЕБЕ БРАТИ — соромитися, намагатися залишитися непомітним. ВОДИТИ КОГО ЗА НОСА — дурити кого. Образ узятий із звичаю водити ведмедя за ніс. (Франко, «Прип » I, в. II, 251).

Коли чухається перенісся, то це мало б віщувати смерть (М. Сумцов в К. Ст. 1890, I, 85). В Норвегії натомість казали, що як чухається перенісся, то це віщує досаду, гнів. I в давньому світі ніс уважали за «осідок гніву» (Марціял). У Прусії говорили, що ніс чухається перед новинами, а в Римі ще донедавна вірили, що ніс чухається перед великими неприємностями (Дзанаццо, I, 151).

НІС СТЕПАН (1829—1900) — етнограф, з фаху лікар. За українство був на засланні. Писав популярні книжечки з медицини і співпрацював в «Основі» і «Кіевс. Старині».

НІССЕН НІКОЛАЙ КРІСТІЯН (1899-1953) — данський вчений, що цікавився українським фольклором. В 1920 р. він присвятив одну зі своїх статтей в «Гойсколеблядет» українським кобзарям, їх творчості та впливові, який вони мали на український нарід. Описавши зовнішній вигляд кобзаря і кобзу, та переказавши зміст їх кобзарських пісень, автор писав: «Хто в північній та західній Европі знає щось основніше про Україну? Звичайно, знають із мапи, що Україна була провінцією великої російської держави. Лиш ті, що знають стару данську історію, знають, що туди їздили старі нормани, шукаючи багатства й слави. Знають теж, що там живе народ, який зветься «малоросами»... А що там є національне життя, що там провадиться боротьба за національне визволення, як у нас у південній Ютляндії, про це більшість і не чула. Коли б то лише сама українська інтеліґенція змагалася до визволення, то проголошення України самостійною державою було б неможливе. Але насправді вся Україна мріяла про свою національну незалежність. Іскра спогадів про стару волю і великодержавність України жевріла на дні народньої душі. На сторожі цієї іскри стояли кобзарі. Вони виспівали любов до України, до краю «з глибокими річками і широкими рівнинами», в свідомість молоді... я чув, як молоді хлопці й дівчата співали цих пісень теплими літніми вечорами. Пісні звучали то переможно, сильно, то сумно й поважно. То співала молодь, яка пішла в першій лаві, як тільки вибухла революція... Кобзарські пісні розказують багато про боротьбу за християнство, за рідний край. Ця любов до рідного краю, оспівана кобзарями,, спонукує українців віддавати свої найкращі сили в боротьбі за визволення України...» (Яр. Рудницький «В подорожі до Скандинавії» 1957, ст. 53).

НІЧ — частина доби між вечером і ранком, або між заходом і сходом сонця. Темна ніч протиставляється ясному дневі, і тому справа, розпочата вдень, при приході ночі може цілковито відмінитися: «Мав уродитися чоловік, а вилупився чорт» і навпаки: «Мав вилупитися чорт, та півні заспівали, то й вилупився чоловік». «Мала вродитися сатана, та півні заспівали, то вродилася дитина» (Номис, 2915). Тому й заборонено в нас, «коли сонце закотилося», починати новий хліб, бо, мовляв, бідність переможе, позичати кому хліба чи гроші, рахувати гроші, викидати сміття, тощо. «Ніч нікому не сприяє». (Номис, 594). Уночі, аж поки перші півні не заспівають, ходить нечиста сила в своїх найріжноманітніших виявах і виглядах, і тому небезпечно згадувати її проти ночі: — «Цур йому, не проти ночі згадуючи!»

Увляється ніч нашим людям в образі їздця, до якого так звертаються в замовляннях: «Ніч темна, ніч пишна, сидиш ти на коні, на буланому, на сідлі соколиному, замикаєш ти комори, дворці й хлівці, церкви й манастирі, і київські престоли: замкни моїм ворогам губи й губища, щоки й пращоки, очі й праочі» (Чубин. І, 95).

НІЧНИЦЯ — злий дух, що, як вірять гуцули, ссе молоко у жінок (Шухевич, І, 43; Ів. Франко, «Прип.», II, 454). НІЧНИЦІ — безсонниця (Сл. Б. Грінченка).

НІЧНИЦЯ, ПІД'ЇДЕНЬ — нічний метелик (Аґротіс), якого гусениця, дуже ненажерлива, об'їдає ріжні рослини.

НІЩИНСЬКИЙ ПЕТРО (1832—1896) — письменник і композитор. Мав літер. псевдонім БАЙДА. Переклав українською мовою Гомерову «Одіссею» й частину «Іліяди» та Софоклову «Антігону». Скомпонував «Козак Софрон», «Байда» і «Вечерниці» до «Назара Стодолі» Т. Шевченка, і переклав «Слово о Полку Ігореві» на грецьку мову, яку знав досконало, бо жив один час в Атенах, як співак при російському посольстві, там одружився з грекинею і там скінчив університет, діставши титул маґістра.

Російська цензура заборонила друкувати український переклад «Одіссеї» («запрещается безусловно»!), і прийшлося його видрукувати у Львові (рр. 1889-92). Хорова пісня Ніщинського «Закувала та сива зозуля» на довгі роки здобула була собі найбільшу популярність.

НКВД — Народний Комісаріят Внутрішніх Дел (справ), знаряддя сталінського терору, що було створено, розпорядженням Виконавчого Комітету СССР з 10. УІ. 1934 р., на місце ОГПУ (див.), що надто стало всьому світові ненависним. Проте, зміна назви нічого по суті не змінила, — особливо щодо методів знущання з арештованих, призначених в більшості до винищення — нагального чи повільного. На чолі НКВД, як і на чолі ОГПУ, стояв далі Яґода, але до складу НКВД увійшло й Головне Управління Державної Безпеки — ГУГБез. Таким чином влада Яґоди зросла подвійно. Але Сталін уже підготовляв його ліквідацію. 1936 р. його усунено з посту керівника НКВД і ГУГБезу, а хоча й призначено на міністра пошти, внедовзі заарештовано (у 1938 р.), а потім і розстріляно. Наступником його став Ніколай Єжов (1895 — 1939), який у порозумінні з Сталіним розпочав у всій московсько-комуністичній імперії масовий терор, відомий під назвою ЄЖОВЩИНИ, що формально ґрунтувався на постанові пленуму Центр. Комітету Комуністичної партії, з лютого-березня 1937 про поширення терору. Протягом 1937 р., як засвідчував Хрущов, кількість арештів зросла, в порівнянні з 1936 р., вдесятеро. Рахують, що тоді було розстріляно в усьому СССР коло 300,000, а заслано до концентраків коло 3.500,000 осіб. На Україні тоді було знищено не тільки силу української інтеліґенції, українських свідоміших селян і робітників, а навіть і 162.000 членів комуністичної партії, себто 35% членства, що було заподозрено в симпатіях до українського національного руху. На 98% винищено навіть склад Цен. Комітету КП(б)У й уряду УССР, на 80% обкоми партії й виконкоми обласних рад. Тоді зникли такі відомі комуністи, як П. Постишев, С. Косіор, В. Затонський, О. Шумський, О. Шліхтер, А. Хвиля, В. Баліцький, письменники — І. Микитенко, І. Кулик, Б. Коваленко, І. Кириленко, М. Філянський і багато інших.

Після проведених чисток в комуністичній партії, коли були знищені всі видатніші її члени, що могли бути в якійсь мірі небезпечні Сталінові в його змаганні до єдиновладної диктатури, Єжов не був більше потрібний Сталінові, і в кінці 1938 р. він його звільнив, замінивши Берією.

На часи Берії припадає перша окупація Зах. України московським військом і впровадження терору на західніх українських землях. Тоді в'язниці заповнилися українськими націоналістами і просто українцями, що видавалися чимось небажаними НКВД. Втікаючи в 1940 р. з тих західніх українських земель, НКВД вчинило жахливу розправу з тими в'язнями: у Львові, після виїзду советських властей, знайдено 2.400 вбитих в'язнів, в Луцьку — 3.000, в Дубні 528, в Рудках80, в Жовкві 50, в Лопатині 27. І в інших містах —в Стрию, в Станиславові — в'язнів теж було помордовано. Така доля спіткала в'язнів,, зрештою, в усій Україні. Евакуйований із Києва транспорт в'язнів НКВД розстріляла біля станції Дарниці. На підставі картотеки НКВД, залишеної в Одесі, тамтешнє НКВД розстріляло 13.000 осіб. Пізніше знайдено спільні могили на передмісті Татарці, де було розстріляно 5.000 в'язнів. Такі ж спільні могили були знайдені в Вінниці, де замордовано 7.000 в'язнів, у білоруському Катині, де було розстріляно 10.000 полонених польських старшин. Злочини НКВД безконечні, і їх не перерахуєш. . .

Юрій Клен в своїй епопеї «Попіл Імперій» так схарактеризував цей жахливий орган поліційного терору:

Як всевидюще око угорі,
Якась потвора, чудище стооке,
За нами стежить пильно день і ніч,
Думки відгадує і числить кроки. . .

Див. також ПОЛІЦІЯ ПОЛІТИЧНА, ЧЕКА, ОГПУ.

НКГА — Начальна Команда Галицької Ар-

мії. Начальними комендантами Галицької Армії були за чергою: полк. Д. Вітовський, полк. Г. Коссак, полк. Г. Стефанів, ген. М. Омелянович - Павленко, ген. О. Греків, ген. М. Тарнавський, ген. О. Микитка

НКГБ — Народний Комісаріят Государственной Безопасности (Державної Безпеки). Його створено в 1941 р., а потім ще раз в 1943 р. виділенням із НКВД. Він перебрав на себе всі справи невійськової таємної советської розвідувальної і контррозвідувальної служби на території СССР. Начальником його був генерал Меркулов, що був передтим заступником Берії, начальника НКВД. НКГБ створило на Україні штаб червоних партизанів, що діяли на окупованих німцями територіях. (Див. ОББ).

НОБІЛІТАЦІЯ — підвищення нешляхтича до шляхетського стану: нобілітованому давали герб та інші ознаки шляхетства, — іноді навіть зміняли прізвище. Цю нобілітацію за Виговського почали були поляки застосовувати й до частини козацької старшини, але в українському козацтві це викликало обурення, а й самі «Нобілітовані» не були своєю нобілітацією надто захоплені. В. Липинський писав: «Коли, по смерті Хмельницького, нобілітовані в Варшаві козаки, виходячи по нобілітації з Сойму, кпили собі, питаючи, чи тепер од тієї нобілітації «їх тіні не стали часом довші», — то не була це смердяковщина і «наплевательство», а гордість козацького лицарства, яке себе шляхецтву рівним почувало і яке нобілітації польські собі легковажило. . («На переломі. .» ст. 127). Див ЛИЦАРСТВО.

НОВА ЕРА — політика зближення центральної австрійської та краєвої галицької влади до українців в 1890-х роках, що мала г увазі, шляхом заспокоєння деяких їх національних домагань, осягти їх льояльність. Ініціятива в цій справі вийшла з австрійського міністерства зак. справ, і з польського боку посередничали галицький намісник Казімір БАДЕНІ, маршалок Евстахій Санґушко, посол Антон Хамєц та інші, а з українського — головну ролю грали митроп. Сембратович і Ол. Барвінський. Відповідні заяви в угодово - льояльному дусі зробили під час соймової сесії 1890 року посли К. Телішевський і Юл. Романчук. Останній, під натиском радикалів скоро покинув «ново-ерівство». Наслідком нової ери було призвання української мови краєвою, введення по школах фонетичного правопису, створення т-ва взаємних забезпечень «Дністер», українські щадниці в Перемишлі, українська гімназія в Коломиї, субвенції для НТШ та інших культурних товариств. (Укр. Заг. Енциклопедія). Д-р Ст. Баран оцінював політичні осяги «нової ери» дуже низько. Він писав:

«Були спроби українців в Галичині, де довгі десятиліття скупчувалось усе українське життя, найти після царського указу з 1876 р. шлях до політичної співпраці з поляками. Такої співпраці з огляду на спільну для українців і поляків московську небезпеку шукав у галицькому соймі ще 1869 р. український діяч Юліян Лаврівський, віцемаршал галицького сойму. Друга спроба т. зв. НОВА ЕРА, вийшла в галицькому соймі в 1890 р. від Юліяна РОМАНЧУКА, довголітнього політичного провідника галицьких українців , пізнішого (до 1918) віцепрезидента австрійського парляменту. Домагання українців були мінімальні. Не було там навіть згадки про домагання з 1848 р. щодо поділу Галичини, як теж не було і згадки про демократизацію публічного життя, ані про якібудь соціяльно - господарські реформи. І з такої, більш ніж скромної, пропозиції угоди ні в 1869 р., ні в 1890 не вийшло нічого. Польська сторона не хотіла поступитись українцям навіть на дрібниці. З нової ери Ю. Романчука не вийшло нічого, і сам посол Романчук, як і тодішні українські народовці, не зискавши ніяких уступок, і тих найдрібніших, перейшли вже 1892 р. до опозиції проти всевладного тоді галицького намісника ґрафа Казіміра Бадені, що фактично очолював польський табор. Щоб зломити цю українську опозицію, яка щораз більше зростала та кріпшала, намісник К. Бадені перевів у 1897 р. т. зв. баденівські вибори до австрійського парляменту в Галичині з масовими арештами українських виборців і численними трупами. При помочі нечуваного терору, масових виборчих зловживань і проливу крови він не допустив до вибору українських послів. У хвості польської політики плентався ще якийсь час посол Ол. Барвінський зі своєю маленькою групкою, але й він остаточно зневірився, і на старі свої роки і він і його маленька групка християнських суспільників перейшли до найгострішої опозиції проти поляків. .» («Сто літ укр. польськ. взаємин. .» в «Проблеми» 1947, ч. II, ст. 6).

НОВАКІВСЬКИЙ ОЛЕКСА (1872—1935) — —видатний мистець, маляр - імпресіоніст, родом із Поділля. Виїхавши в ранніх літах із Росії, вчився в Кракові у Матейки, Унежіцького й Вичулковського. Перед українською публікою виступив вперше на виставці «Товариства для руської штуки» в 1901 р., але ширшу популярність здобув збірною виставкою 1911 в Кракові. В 1913 р. переїхав з Кракова на постійне до Львова, де користувався підтримкою митр. А. Шептицького. і довший час був безконкуренційною мистецькою постаттю галицької України, викликаючи загальне захоплення зокрема своєю чудовою кольористикою. З його творів треба спеціяльно згадати портрет його дружини, відомий під назвою «Моя Муза», портрет митр.

А. Шептицького, портрет О. Барвінського, численні автопортрети, пейзажі Гуцульщини, св. Юра у Львові та інше. Він провадив у Львові також малярську студію, в якій сформувалися такі визначні мистці, як Едвард Козак, Михайло Мороз, Антін Малюца, Антін Павлось, Вол. Ласовський, Гриць Смольський, Ольга та Василь Дядинюки та інші. Мих. Дмитренко писав в «Нових Днях» (листопад 1951): «Значення Новаківського для України не підлягає сумніву. Оминаючи аналізу його творчости, яка говорить сама про себе, — діяльність його в розбудові й активізації мистецького життя Галичини надзвичайно велика. Цілий ряд вихованців школи Новаківського активно працюють у ділянці образотворчого мистецтва, і це говорить про те, що його студія переросла поняття школи. Це була справжня академія мистецтв Галичини. А творчість самого Олекси Новаківського — розбурханий вулкан, що, за порівнюючи короткий час, викидав багато насичених до крайнього напруження звучними кольорами картин. .» (ст. 20).

НОВА СЕРБІЯ, НОВОСЕРБІЯ — московська урядова назва для кол. запорізької території (півн. частина кодацької паланки), що її 1762 р. московський уряд заселив сербами, що прийшли з Угорщини. В 1764 р. вона ввійшла в склад Новоросійської губ., а пізніше стала частиною Херсонської губ. Головним містом Новосербії був Новомиргород. Заселення запорізьких земель сербами почалося ще до офіційного проголошення Нової Сербії, як це видно з листа Фед. Мировича та Фед. Нахимовського (див.), якого вони вислали із Криму в 1756 р. до Гр. Орлика. Тут вони оповідали про відвідини їх запорізьким старшиною: «. .Зі сльозами на очах розповів нам цей старшина, що московський уряд заселює козацькі землі чужинцями — волохами та сербами, що кошового отамана вивезено в кайданах до Киева, і що козаки в Україні в одчаю не знають, що їм робити. Незабаром на Україні не буде вільного місця для природного населення. .» (Борщак «Великий мазепинець. .» ст. 159—60).

НОВА СІЧ — див. ПІДПІЛЬНА.

НОВГОРОД ВОЛИНСЬКИЙ — містечко на Волині при впаді Смолки до Смусу; до 1793 р. називалося ЗВЯГЕЛЬ. Згадується 1257 р., коли належало до Володимиро Волинськог князівства.

НОВГОРОДОК, або НОВГОРОД ЛИТОВСЬКИЙ — стародавне місто, що його заснував Володимир Вел. (або Ярослав Мудрий) на т. зв. Чорній Русі. Його в 1240 р. зруйнували татари. а потім відбудували литовці. Якийсь час належав кн. Данилові Галицькому, потім перейшов до литовських князів.

НОВГОРОД СІВЕРСЬКИЙ — місто на Чернігівщині над Десною. Невідомо, коли й хто його заснував. Карамзін приписував його побудову Володимирові Вел., але більш імовірний здогад, що його приписує Ярославові Мудрому, коли він в 1040 р. ходив проти Литви. В усякому разі в 1080 р. він уже був настільки значний, що звернув на себе увагу половців, які того року його сильно попустошили. З 1098 р. Новгород С. був уже столицею Сіверського князівства. Першим тут княжив Давид Глібович. Усіх сіверських князів було 9, а серед них Ігор Святославович, (1180—1198), герой «Слова о Полку. .»

У 1238 р. татари попустошили Сіверське князівство, і його столиця ввійшла в склад Брянського князівства. У др. половині XIУ ст. ним заволодів литовський король Ольґерд. В 1444 р. Казімір віддав Новгород С. кн. Ів. Шем'яці, що втік із Московщини в Литву. Його син Василь, з огляду на намагання литовського кн. Олександра запровадити католицтво, перейшов під опіку Івана III московського. Звідси розпочав свою акцію т. зв. Лжедімітрій I (Гр. Отреп'єв), і тут в 1604 р., московські війська, під командою кн. Мстиславського, невважаючи на численну перевагу, були цілком розбиті польським військом Лже-Дімітрія. Але Новгород С. був тоді цілковито зруйнований.

В 1619 р., за умовами Деулінського миру, Новгород С. перейшов до Польщі, а після повстання Б. Хмельницького ввійшов у склад Гетьманщини.

В 1782 р. Новгород С. став столицею Новгород - Сіверського Намісництва, в склад якого ввійшли 11 повітів — Новгород - Сіверський, глухівський, стародубський, погарський, мглинський, кролевецький, коропський, сосницький, конотопський, новомістський і суразький. В р. 1796 Новгород - Сіверське намісництво було перетворено в Малоросійську губ., і Новгород С. став повітовим містом.

Тут був славний Спасо - Преображенський манастир, де ченцем був Гр. Отреп'єв. З 1699 по 1701 р. архимандритом тут був св. Дмитро Туптало (Ростовський). Тут в 1663 р. арх. Лазар Барановський відкрив друкарню, що проіснувала 5 років, але потім була знову відновлена. За описом 1767 р. при п'яти манастирських церквах були школи — «де дяк і пономар», а при одній школа — «де дяк і 4 псаломщики з козаків». В 1785 р. тут відкрито духовну семінарію.

НОВЕЛЕТА — музичний твір (здебільшого для фортепіяно) у вільній формі з багатьма темами.

НОВЕЛЯ — короткий літературний твір, що відзначається такими рисами: 1. ляпідарністю стилю з осередженням уваги на одній основній темі; 2. драматизмом високої психоло-

гічної напруги з найкоротшим описом подій; 3. глибоким проникканням в психологію діевих осіб з уникканням описових моментів. Серед наших українських новелістів на перше місце треба поставити Вас. Стефаника, — потім М. Коцюбинського, М. Черемшину, В. Винниченка, С. Васильченка, Ю. Яновського.

НОВИЙ РІК — свято початку кожного нового року. Тепер ми святкуємо Новий Рік 1-го січня. Але не всі народи і не в усі часи приймали день 1-го січня за день Нового Року. Ще досі напр., жиди святкують Новий Рік восени. Давні китайці теж святкували Новий Рік восени. Грецька Церква, а за ним і наша православна Церква, святкує день Нового Року 1-го вересня — день перемоги імп. Константина Вел. над Максенцієм. Коли ж Петро І переніс святкування Нового Року з вересня на січень, московські старовіри завважували, що він так зробив, щоб люди не пізнали, коли саме в заповідженому часі має прийти антихрист, але він забув, що в січні не могло бути сотворення світу, що його пригадується в святі Нового Року, бо в ту пору ще нема спілих яблук, і змій не мав би чим спокусити Єву!

В Україні цивільний Рік з датою 1-го січня введено було вже в XIУ—XУ вв., але в Московщині Собор 1505 р. затвердив святкування Нового Року 1-го вересня. До XIУ ст. у нас за Новий Рік часто правила також дата 1-го березня, як то видно з наших літописів (Копержинський в «Перв. Громад.» 1928, І, 89—90). У сільсько -ж-господарському житті, натомість, за початок року вважалися дні, зв'язані з початком господарського сезону. Про це писав проф. М. Грушевський. Студіюючи наш річний сільсько - господарський цикль обрядів, прийшов він до висновку, що «старий річний круг починався місяцем перед Колядою.. Початок нового господарського року в введенських повір'ях виступає ясно. Хто перший прийде рано до хати, буде першим ПОЛАЗНИКОМ (див.) на Новий Рік, — він приносить добро, або лихо. .» («Іст. у. літ.» І, ст. 144—45).

Коло 532 р. учений чернець Діонісій, обраховуючи дату народження Ісуса Христа, прийшов до висновку, що вона припадала на день 25 березня, і цю дату він установив, як перший день християнського числення. Цю дату прийняла Італія, Франція, Німеччина та Англія. Отже і в Англії і в Америці день Нового Року святкували 25 березня аж до 1752 р., коли і в Англії і в Америці прийняли Юліянський календар, а з ним і святкування Нового Року 1-го січня.

Подекуди натомість, як от у Скандинавії, Прусії, Угорщині, Швайцарії деякий час починали Новий Рік від Різдва. І в Україні стиль від Різдва входив через Польщу. Іконніков указував на спорадичну різдвяну дату нового року в одній галицькій купчій 1351 р. ДмитроСамозванець став уживати теж числення років від Різдва. Петро І запровадив з 1700 р. остаточно січневе числення років.

З Новим Роком у нас в'язалося багато цікавих обрядів та забобонів, починаючи вже з попереднього вечора, що зветься у нас ЩЕДРИМ або БАГАТИМ ВЕЧЕРОМ. Називають його й МАЛАНКОЮ (див.), бо 31 грудня святкується пам'ять св. Маланії Римської. Того вечора діти, а то й дорослі, ходили ЩЕДРУВАТИ попід вікна хат і діставали за те книші та пироги. На Поділлі та Волині того вечора ХОДИЛИ З МАЛАНКОЮ (див.). Також багато того вечора ворожили, щоб довідатися, що буде в наступному році.

Щоб довідатися, яка буде погода, — важлива справа в хліборобському господарстві, — здіймають із цибулини 12 кожушин і надають кожній назву місяця. Потім кладуть до них по грудці соли і залишають так на всю ніч. Де сіль на другий день змокріє, той місяць буде мокрий, а в котрій кожушині залишиться суха, той буде сухий (Беньковський в К. Ст. 1896, І, ст. 5—7). Якщо вечір під Новий Рік погідливий та сухий, будуть жнива погідні та сухі, а як вітер, або заверюха, то будуть і в жнива сльоти та часті дощі. (Ржегорж в Наук. Зб. т. XXУІ, ст. 134). Якщо ніч під Новий Рік зоряна, то буде врожай на ягоди. Якщо ж на самий Новий Рік (також і на Різдво) буде на деревах іней, то добре хліб вродить. (Беньковський). Так само вірили й на Буковині (Зап. ЮЗОтд. II, ст. 353).

Щоб взнати, що чекає людину в наступному році, треба, казали, піти опівночі до церкви і прислухатися: якщо почуєш «Ісаія лікуй», буде весілля, а як почуєш «Со святими. .» буде похорон (Беньковський). На Буковині під Новий Рік ставили по лавах сторч поліна: чиє поліно до ранку упаде, той має скоро вмерти (Зап. ЮЗОтд., II, 353). Хлопці робили тут з дерева різні речі — «бички» в вигляді церкви, хреста, сонця, стога ітп. Потім розносили по хатах і пропонували тягти «на щастя»: хто витягне труну, або хрест, скоро умре; хто витягне стіжок, буде багатий і т. п. (там же ст. 349—50).

З Новим Роком зв'язуються натурально й ворожіння т. зв. **ПОЧИНУ:** хто як проведе перший день Нового Року, так йому буде йти й упродовж усього наступного року: тому всі намагаються провести Новий Рік весело, не сварячись і не плачучи. І злодії намагалися того дня обов'язково щось маленьке вкрасти, щоб була удача ввесь той рік (Беньковський). Звертали також пильну увагу на те, хто перший ввійде до хати (і намагалися відповідно влаштувати, щоб увійшов хтось бажаний!), — якщо ввійде перший чоловік грошовитий, щасливий, то будуть і в тій хаті водитися гроші; якщо ввійде людина здорова, то й всі хатні будуть того року здоро-

ві; а якщо ввійде який каліка, чи жебрак, чи хворий, то нічого доброго не можна буде ждати від наступного року (Етн. ЗБ. НТШ. V, 207). Див. ПОЛАЗНИК.

В Галичині на Новий Рік досхідсонця жінки йшли по воду. Вони брали з собою сніп, що стояв на покуті, і хліб, а в другій руці коновку. На річці змочували той сніп і примовляли: «Онітій змиваю, полон (себто врожай) призиваю зо всіх чотирьох сторін на моє подвір'я.» Вертаючись із водою, заносили сніп до боща (?), а з хлібом і водою йшли до хиж і примовляли: «На щастя, на здоров'я з Новим Роком!», а їм із хиж відповідали: «Дай Боже поспполу з вами!» Від порога жінки пускали хліб, щоб котився до стола, а хтось другий пускав хліб від стола до порога. Якщо хліб упаде сподом униз, то то буде добре вестися, але якщо впаде сподом нагору, то буде в хаті мерлець.» (Зубрицький в МУЕ НТШ ІІІ, ст. 37).

Входячи на Новий Рік до хати, треба невідмінно зараз же виголосити, засіваючи при тому ріжним збіжжям: «На щастя, на здоров'я, на Новий Рік, дай Боже, жито - пшеницю,, всяку пашницю, а льон, щоб отакий виріс. .» і кидають жменю льону під стелю. Якщо засівали молодим, то мусіли додавати: «. .а вам дітей копицю!» Засівали звичайно вранці діти років до дванадцяти, але й дорослі, якщо куди йшли, несли з собою жменю всякого насіння (Ржегорж). Засівали звичайно зерном, вимолоченим із «ДІДА», що стояв на покуті, молотили його ввечорі під Новий Рік. Решту того зерна вживали на сівбу, а господині, позбиравши «засіяне» на Новий Рік, примішували його почасти до насіння на сівбу, а почасти давали курам, щоб добре неслися.

Засівати ані гречкою, ані горохом не годиться, бо кому сіється гречкою, у того водитимуться ввесь рік блохи, а кому горохом — тому будуть ввесь рік чиряки (Ржегорж). Але ці пояснювання виказують, що люди, які їх давали, вже призабули справжні причини, чому не можна засівати гречкою (див.) і ГОРОХОМ (див.). Про це під відповідними гаслами.

З інших вірувань треба відзначити дуже поширене, ніби худоба під Новий Рік, рівно опівночі, розмовляє людською мовою. (Беньковський). Також рівно опівночі горять синім вогнем усі гроші, що знаходяться в землі. Хто побачить той вогник, повинен зараз же накрити його будьчим: якщо накриє шапкою, прийдеться копати в зріст людини; якщо поясом, копатиме по пояс, і т. д. Добувати гроші треба самому, а то і гроші пропадуть, і сам можеш загинути. (Беньковський).

Досхідсонця на Новий Рік господарі палили сміття в городі, або в саду, щоб город і сад краще родили. (Милорадович в К. Ст. 1903, ІІ, ст. 189). Гуцули, палячи сміття в городі, примовляли: «Господи, будь ласка, зродити жита, пшениці і всякої пашниці, Кирилейси» (себто «Кирие елейсон»), потім перескакували тричі через вогонь наперед і назад. (В. Шухевич, ІУ, 201—02).

НОВИНА — недавня подія. Також земля, вперше заорана. У цьому розумінні у весільній обрядовості — символ молодої. У Новогород-Волинському пов. співали на весіллі:

Гей, бояри, ідіть у лози
Та зрубайте нам занози:
Поїдемо орати, новину здобувати.
Хто новини добуде, той господарем буде.
(Вовк «Студії. .» 288).

НОВИЦЬКИЙ ГРИГОРІЙ — компанійський полковник за Мазепи; за П. Орлика резидент при польськім короннім гетьмані Сенявськім. По повороті на Україну в 1712 р. був засланий на Сибір. Склав там «Краткоє описаніє о народе остяцком». Забитий в 20-х роках в Сибірі.

НОВИЦЬКИЙ ІВАН (1844—90) — етнограф і історик права; працював в К. Старині, в «Трудах» Чубинського, в Архіві Ю-Зап. Росії. Опрацював «Словар для об'ясненія юрид. термін. старого слов'. язика».

НОВИЦЬКИЙ ОЛЕКСА (1862 — 1934) — дійсний член ВУАН і НТШ піонер українського мистецтвознавства. Наукову працю почав у вісімнадцятих роках минулого століття і вже у своїй історії російського мистецтва належне місце дав мистецтву свого народу. Живучи до революції в Москві, відогравав значну ролю в житті тамошньої української громади. Одною з головних праць О. Новицького були досліди над малярською творчістю Т. Шевченка. У 1914 р. Наукове Т-во ім. Шевченка у Львові видало його монографію про Шевченка, як маляра, а у 1928. році харківське В-во «Рух» другу монографію на цю саму тему. З того ж 1914. року О. Новицький обраний дійсним членом Наук. Т-ва ім. Шевченка, а ще у 1909. рці Українське Наукове Т-во у Києві та архівна комісія в Чернігові іменували його своїм членом.

У Москві О. Новицький провадив і кермував науковою працею в українській секції Т-ва Слов'янської Культури, викладав історію українського мистецтва в українськім Шкільнім Союзі, улаштував виставку праць Т. Шевченка, лекції про церковну архітектуру в Галичині і т. д. Ввесь час працював у відомій «Украинской Жизні», як мистецький референт і автор цікавих статтей з українського мистецтва, між ними «Символіки в українськім мистецтві».

По революції О. Новицький вернувся до рідного краю, де продовжував свої праці. У 1917 році його обирають почесним членом ки-

ївського Мистецько - Промислового Музею, а в 1922 році дійсним членом Всеукраїнської Академії Наук. Кермуючи працями Мистецької Секції, О. Новицький перевів дослідну працю коло нашого найціннішого мистецького скарбу — київської Софії.

НОВИЦЬКИЙ ЯКІВ (1847—1925) — етнограф, збирач українських пісень, оповідань, переказів та вірувань на Запоріжжі. Залишив праці з історії міста Олександрівська та Запоріжжя.

НОВОРОСІЯ — штучна московська назва південних українських земель, що були відібрані в запорожців та в татар. Перше тут було створено НОВУ СЕРБІЮ (див.), а в 1764 р. Нову Сербію було перейменовано на Новоросійську губернію. Після знищення Запорізької Січі в 1775 р. вся Південна Україна дістала назву НОВОРОСІЙСЬКОГО КРАЮ, що поволі охопив губернії Катеринославську, Херсонську, Таврійську (без Криму) та Басарабію. Ця назва спричинилася до того, що в XIX ст. поширилося хибне уявлення, ніби Новоросія не Україна, і вона, за висловом В. Кузелі, «стала випадати з поля зору істориків, які вивчали минуле Лівобережної та Правобережної України». Відбилося це уявлення і на вимогах російського тимчасового уряду під час переговорів із Центральною Радою влітку 1917. (ЕУ, ст. 12).

НОВОСІЛЛЯ, ВХОДИНИ — обряд, що супроводить оселення в новій хаті. Дуже було поширене віруванн, що входити на життя до нової хати небезпечно, і тому у ріжних слов'янських народів, при переході в нову хату, на ніч впускають якесь звірятко, найчастіше кота, півня, або курку, обов'язково чорних. Коли рано випускають півня, чи курку, примічають, чи заспіває, чи закричить, бо це був би добрий знак. При тім вірять, що ці звірятка однаково скоро згинуть. На Переяславщині закутували в ганчірку цвіркуна, коли він жив у старій хаті, і переносять та кидають його у запічок — на щастя (Л. Шевченко в Перв. Гром. 1926, ст. 91). Цвіркун — символ щастя. Італійці переносять до нової хати пляшку з олією, вино, вугіль і квітку рути — все речі, що ніби приносять щастя (Дзанаццо, I, 155).

На Волині, коли переходили в переставлену хату, замітали за собою стару хату, щоб не залишити щастя, а сміття несли в нову хату, як талісман, і сипали його або під піч, або під покутя. Коли хто виходив із старої хати, залишалися там далі люди, що на них переселець був лихий, то кидали сміття жужмом серед хати, щоб «у хаті не велося» (Л. Шевченко ст. 92). Про переношування сміття — «щоб доля бува не залишилася в старій хаті» — засвідчував і проф. М. Сумцов (К. Ст. 1889, V, 499—502).

На Звенигородщині до нової хати входили вперше з курищем, з жаром і з страсною свічкою — «щоб зігнать усе нечисте, а щоб наступило світло, тепло й пахощі в новій оселі» (Перв. Гром. 1926, ст. 92). На Білорусі, молода, покидаючи батьківську хату й сідаючи на воза, примовляла: «Добрая доле, да ідзи за мною з печі полум'ям, ,з хати каменем» (К. Ст. 1889, V, 502).

На Шепетівщині, перед переходом до нової хати, її обкурювали зіллям, причому затикали комина, щоб хата добре обкурилася (Перв. Гром. 1927, I, 163).

Коли, палили вперше в новій хаті. то на Коростенщині і піч і вогонь кропили йорданською водою (там же). У м. Славуті, шепетівської обл., коли палили вперше в новій хаті, клали дрова навхрест, а, підпалюючи, примовляли: «Ти служив батькам, ти служив дідам, служи і нам» (там же).

Для входин до нової хати за найкращий час уважається — «на другій кватирі» — у підповні досхідсонця. Господар входив із хлібом і сілю, часто діти перші несли ікону (Л. Шевченко в Перв. Гром. 1926, 91— 92).

Залежно від матеріяльних обставин, господар потім справляє новосілля. Як рідня, так і гості пильнують, щоб не прийти з порожніми руками. Увесь день входин проходить здержано й уважно — на кожне слово, на кожний вчинок звертається увагу, бо від того, як пройде цей перший день, залежить усе життя в новій оселі — — відома віра в ПОЧИН.

Часто того самого дня відбувається й посвячення хати.

Б. Кравців написав вірш «Закладчини», в якому серед інших звичаїв згадав і народне вірування, зв'язане з новосіллям:

> . . .А завтра дім звершивши. . .
> В хороми пустим півня голосного,
> Щоб вигнав криком бісів коромоли
> І злидні злющі і злорадну звягу.

НОГА — прилад для підтримування речі; в тварин одна з кінцівок, що служать для підтримування і переміщування тіла; в людини — одна з двох нижніх кінцівок, щоб стояти і ходити. БРАТИ КОГО ПІД НОГИ — упокоряти, перемагати: «Бери ворога під ноги!» (Франко, «Припов.», I, 118). ДО НОГИ — цілковито «До ноги попродати» — продати всю худобу до останньої. «До ноги вирізати» — вирізати всіх.

Найбільше ноги символізують ходіння, біготню, взагалі рух: «Вовка ноги годують» (Номис. 7207). «Которі в плач, а которі в ноги — тільки залопотіло!» — себто дуже швидко побігли. З огляду на те, що ноги необхідні для

свободи руху, СХОПИТИ КОГО ЗА НОГИ — значить приневолити, набрати над ким владу. Звідци приповідка, якої вживають в пристосуванні до гордяка, якому добре ведеться, і він не хоче зрозуміти людей нещасливих: «Здається йому, що він Бога за ноги вхопив» (Франко «Прип.» І, 78).

Бовтати, чи, сидячи, колихати ногами вважалося в усій Україні (а також і в Норвегії, Греції та деінде) непристойним: «Свистіти, або махати ногами — значить забавляти чорта» (М. Сумцов в К. Ст. 1890, І, 85). «Не колихай ногами, бо чорта колишеш» (Етн. Зб. НТШ. У. 187). На Гуцульщині казали, що вимахування ногами «попускає ланцюг на Сатані», прикованому в пеклі, і взагалі йде йому на користь, — і тому треба того вистерігатися (МУЕ НТШ, XI, 770).

До заборонених рухів належало також і миття ноги ногою, — може бути, як вияв лінощів, що людина лінується нагнутися, щоб помити ноги рукою: тому ЛІСНИЦІ (див.), танцюючи, співають: «Не мий ноги ногою, не пий води рукою» (Шухевич, У. 198—200).

Не дозволялося також жінкам, особливо вагітним, класти ногу на ногу, бо це, мовляв, перешкоджало б щасливому породові.

НОГАВИЦЯ — штанина. НОГАВИЦІ — сукняні штани. (Сл. Грінченка).

НОГАВКИ — в Західн. Україні штани з льняного полотна.

НОГАЙ — татарський хан, що в рр. 1262—69 воював у Персії й на Закавказзі, а потім десь в 1270 р. перекочував в українські степи і встрявав у галицько-волинські, та навіть балканські справи. Його погромив в рр. 1294-96 Тохтай, хан Золотої Орди.

НОГАЙЦІ — тепер незначне турецьке плем'я на Кавказі в Сер. Азії. Частина їх, т. зв. МАЛІ НОГАЙЦІ жили в українських степах під владою кримських ханів та турецьких султанів. За Катерини II їх виселено в степи між Доном і Кубанню, а пізніше більша їх частина переселилася до Туреччини.

НОГАТА — двадцята частина гривні кун. В другій половині XI ст. «доброю платою за денну роботу майстрам уважалася ногата, — 1/20 гривні» (М. Грушевський «Іст. У-Р. III, 344). Згадується ногата і в «Сл. о Полку..»: тут «чага» (дівчина, рабиня) цінується в 20 ногат. Ногата ніби має значити шкірку соболя з ногами, цілу. (М. Груш. там же, ст. 352).

НОЖИЦІ — знаряддя з двох рухомих лез, гострих із середини. Символ хижої пащі. На Святий Вечір, господар на Гуцульщині, упоравшись із застиланням стола отавою, тощо перев'язував ножиці волічкою — «щоб зав'язувалося все лихо, яке є в господарстві», і при цьому примовляв: «Не ножиці в'яжу, а вилиці ведмедя та вовка, аби не мали моці мою маржинку (худобку) ушкодити». Перев'язані ножиці він клав на скатерть на столі, у якого також перев'язував волічкою перехрестя — «щоб не розверзлося через рік» (себто щоб не забракло на столі страви. (МУЕ. НТШ. УІІ, 10-11).

Зав'язували ножиці і в іншому випадку — коли малося на увазі виявити неможливість різати зав'язаними ножицями, що в свою чергу мало впливати магічно на неможливість поповнення якоїсь небажаної дії: «Коли в печі печеться паска, зав'язує господиня волічкою ножиці, перев'язує нею навхрест стіл по дошці, а під нею зв'язує ґудза. Зав'язуючи ножиці, примовляє ґаздиня: «Не ножиці зав'язую, але серце мойому чоловікові, аби він мене не міг так позбиткувати, як цими ножицями не може нічого врізати. Аби йому руки були так зв'язані, як ці ножиці». Зав'язавши ножиці, кладе їх у постіль, де вони залишаються впродовж свят» (МУЕ. НТШ. УІІ, 232).

НОЖКОВЕ ПУЩЕННЯ — заговіни перед масницею, коли їли холодець із свинячих ніжок. (Маркев. 153).

НОЙ — старозавітний праведник, що, на наказ Божий, побудував великий корабель, в який взяв кожної тварини по парі, і таким чином порятувався від всесвітнього потопу, і відновив тваринний світ на землі. Мав трьох синів — Сема, Хама й Яфета, що від них пішов після потопу новий рід людський.

НОМИС М. — прізвище, що часто згадується в цій УМЕ: псевдонім **МАТВІЯ СИМОНОВА** (1823—1900) (див.), що під цим псевдом видрукував дуже цінну збірку «Українські приказки, прислів'я і таке інше», СПБ, 1864). С. Єфремов писав про неї: «Багата й цілком наукова, хоч і вельми пошарпана збірка народніх приказок і загадок». (Іст. у. письменства, І, 294).

НОМОКАНОН — Кормча книга, збірник і пояснення постанов і норм, прийнятих у візантійській Церкві від апостольських часів до останнього вселенського собору, куди входило також і світське законодавство. В Україні користалися давніше Номоканоном болгарським, під назвою «Кормчі Книги», зберігся рукопис з XIII ст. редакції Івана Схолястика (уложений в УІ-УІІ ст.) безсумнівно болгарського походження. В Кормчій ХУІ ст. була збірка документів, які обґрунтовували незалежність української Церкви. (Н. Полонська-Василенко в «Укр. Збірник. т. ХІУ, Мюнхен, 1958, ст. 64).

НОРБЛЕН П'ЄР (1745—1830) — французький маляр, що в рр. 1772—1804 був у Варшаві, де мав малярську школу. Йому приписувано також один відомий портрет ніби гетьмана Ів. Мазепи з довгою бородою. Про цей «норбленовський» портрет Мазепи згадував вже Ф. Уманець в своїй монографії «Гетьман Мазепа» 1897 р. Проте, Р. Млиновецький в своїй праці «Гетьман Мазепа в світлі фактів..» 1959 р., документально виявив, що цей портрет Мазепи пензля Норблена був портретом не гетьмана Івана, а старого жида, орендаря князів Чарторийських, у яких жив і працював Норблен. Він зробив із цього жида 6 шкіців, що один за одним розробляють портрет, надаючи йому нові риси. Всі вони були вміщені свого часу в монографії про Норблена д-ра Зиґмунта Батовського, амануента львівської бібліотеки, що її видало в 1911 р. «Вид-во Т-ва Викладачів Вищих Шкіл у Львові..» як XIII том серії «Наука і Мистецтво». Книжку друковано в Кракові, і вона має 220 сторінок і 148 ілюстрацій, а серед них і оті 6 шкіців старого орендаря Мазепи. Про це докладніше в вищезгаданій праці Р. Млиновецького (ст. 109-114), де видруковано і 4 фотокопії з тих шкіців.

НОРВЕГІЯ — західня держава Скандинавського півострова, батьківщина великих приятелів українського національного відродження — письменника **Б'ЄРНСОНА** (див.) і міністра МОВІНКЕЛЯ (див.). Після виступів останнього в обороні українського народу в Лізі Націй з приводу організованого Москвою голоду в Україні в 1933 р.. О. І. Бочковський та І. Паливода, себто голова і ген. секретар Громадського Комітету Рятунку України в Чехословаччині, писали йому: «Від останньої сесії Союза Націй наш нарід уважає Вас своїм великим і щирим приятелем. Ми побачили та переконалися, що Ви не тільки зрозуміли, але й **відчули** трагіку сучасного положення на Радянській Україні, коли піднесли справу голодової катастрофи в нашій батьківщині в Раді Ліґи Націй. .

Це не вперше перехрестилися шляхи Норвегії та України. Бо вже на початку цього століття, напередодні загибелі московського царату, що прямував до знищення України, Ваш великий національний поет **Б. Б'єрнсон** виступив на захист нашого народу й мови, прилюдно тавруючи непримирну українофобію тодішнього міністра Плеве. Згодом, цим разом з приводу польського українoжерства в Галичині, він перед усім світом поставив українську справу руба, звертаючи увагу культурного людства на гноблення українського народу другим його історичним сусідом. Ваш великий національний поет щиро захопився визвольними нашими змаганнями. «Піднести 30 мільйонів українців — писав норвезький велитень — до щабля свідомого й освіченого народу; скинути столітнє ярмо — така велика річ мусить кожного підбадьорити!»

«Б'єрнсон до кінця свого життя залишився щирим приятелем і оборонцем українського народу. Його ім'я вписане до аналів української історії серед тих, хто боровся за волю України та промощував до неї шлях.

«Минуло 30 років від того часу. Український нарід загибає в большевицькій неволі, ще гіршій від царської. І ось Ви, Високоповажаний Пане, немов поновлюючи традицію Вашого безсмертного поета, апостола свободи та непримирного ворога неволі, — взяли на себе шляхотне завдання піднести справу фізичного винищування українського народу перед найвищим европейським ареопаґом сучасної доби.

«Таємниць історичної причини ще не виявлено остаточно. Проте не підлягає сумнівові, що кожний факт, або подія в житті народу має завжди свою рацію, свою глибшу причину. Отже це не випадок, що вже вдруге історія звела **Норвегію з Україною.** Адже є певна **спорідненість** долі цих двох народів. Бож чи не була Норвегія протятом цілих століть скандинавською Україною?! Чи не мусіла вона виборoти свою самостійність також проти двох своїх історичних сусідів?! Або чи норвезький нарід не є таксамо суто селянська та від давніх часів демократична нація, як український нарід? Чи ж його ідеологія національно-визвольної боротьби Норвегії в XIX століттї, в основу якої покладені були засади людяности, справедливости та волі, не та сама, що присвячувала національному відродженню українського народу, за що катований **був в азійській неволі** найбільший український поет Тарас Шевченко й за що непохитно боролися провідники українського національного руху?!

«Отже, не було тільки примхою історії, що Б'єрнсон захопився визвольною боротьбою України, й також не випадок, що Ви, Високоповажаний Пане, так живо відгукнулися на теперішнє страшне лихоліття українського народу. Ні, в обох цих випадках певна аналогія історичної та національної долі Норвегії й України була цього причиною.

«Норвегія виборола свою волю та самостійність. Вибоpе її також і поневолена Україна. Вільна й незалежна Україна згадуватиме двох великих норвезьких приятелів і оборонців українського народу — Б'єрнсона й Мовінкеля».

Норвегія була також батьківщиною відомих ВІКІНҐІВ-НОРМАНІВ, що прославилися в середніх віках своїми морськими походами й підбоями не тільки в Европі, бо доходили й до Америки. Вперше Норвегія політично об'єдналася в 872 р. і була (з перервою в рр. 1028—35) незалежна до 1397 р., потім же аж до 1814 р. належала до Данії, а з цього року до 1905 р. була в персональній унії з Швецією. Цю унію

було мирно розв'язано, і відтоді Норвегія стала суверенною конституційною монархією. Це одна з найкультурніших держав світу, бо неписьменних і злочинців тут майже нема, а смертність немовлят найменша в Европі (5%). (Укр. Заг. Енцикл. II).

НОРДБЕРҐ ҐОРҐ АНДРЕАС (1677 - 1744) — духовник Карла XII, з яким зробив усі походи. Після Полтави був у московському полоні, перебуваючи ввесь час у Москві. В 1715 р. його було звільнено в обмін на двох московських священиків, що були в шведському полоні. Вже в 1716 р. він почав працювати, з доручення королівського уряду, над Історією Карла XII, що появилася в двох томах в 1740 р. у Стокгольмі і незадовго також у французькій мові (1748). у німецькій (1742—1746 та 1745 — 1751). Використовував він для своєї історії не тільки свій щоденник, але також ріжні матеріяли з королівського архіву та спогадів міродайних осіб, учасників походів Карла XII, до й по битві під Полтавою, які йому їх. на його просьбу. надсилали. Всі дослідники життя й діяльности Карла XII уважають твір Ґ. Нордберґа за першорядне джерело. Таким він є також для усвідомлення переходу гетьмана Івана Мазепи від московського царя Петра І на бік Карла XII. Його автор, Ґ. Нордберґ, знав нашого гетьмана дуже добре і часто його бачив при дворі свого короля. Простору й цікаву студію Історії Нордберґа та її значення для українців, написав Д. Олянчин.

НОРИЦЯ. ВОВЧОК — дірочка в болячці, що гноїться. Звідти прокляття: «Щоб тебе нориця сточила!» (Номис. 13626). «Нориці-гноявки поробилися та й течуть» (Сл. Грінченка).

НОРИЦЯ — польова миша.

НОРМА — встановлений зразок, правило. Звідти НОРМАЛІЗАЦІЯ — встановлення норми. зразка. а також приведення до нормального стану. НОРМАЛЬНИЙ СТАН — той стан, що відповідає встановленим нормам, правилам. Ортеґа-і-Ґассет писав: «Не можна говорити про ідеї, чи думки. якщо не прийняти перше серію норм, до яких можна відкликатися в дискусії. Ці норми — засади культурности. Такі, або інакші. не має значення які. Головне, що нема культурности там, де нема норми, що до них наш ближній міг би відкликатися. Немає культурности там, де нема засади громадянської леґальности, до яких можна було б апелювати. Нема культурности там, де не існує пошанування певних інтелектуальних основ, до яких можна відкликається в дискусії. Нема культурности там де не панує над економічними відносинами торговельний режим. яким можна було б оборонитися. Нема культурности там, де полеміки про естетику не визнають необхідности виправдати мистецький твір. Коли всіх цих умовин нема, нема культурности. Існує лише варварство в найточнішому значенні цього слова.. Варварство — це відсутність норм і неможливість до них відкликатися. Багатство і бідність культури виміряються ступенем точности норм («Бунт мас» ст. 70—71).

НОРМАНИ, ВІКІНҐИ — мешканці Норвегії, які вславилися в VIII—XII вв. морськими походами. Під іменем ВАРЯГІВ вони виступають активними учасниками творення РУСЬКОЇ держави в Новгороді і Києві. Т. зв. НОРМАНДСЬКА ТЕОРІЯ приписує їм саме походження назви РУСЬ (див.).

НОРНИ — богині долі в скандинавській мітології. Відповідають латинським ПАРКАМ (див.).

НОСАТИЗНА, НОСАТИНА — рід нежиту в коней. дуже небезпечна й зарazлива також для людей.

НОСАТКА — міра місткости в 3 відра й більше.

НОСАТКА — рід глечика з довгим носом. Згадується в «Енеїді» Котляревського:

Барильця, пляшечки, носатку,
Сулії, тикви, баклажки —
Все висушили без остатку (IУ, 31).

НОСАЧ ТИМІШ — полковник остерський, потім ген. обозний за Б. Хмельницького, Виговського та Ю. Хмельницького.

НОСОРОЖЕНЬ — казкова велика птиця з рогом на носі, що, покладаючись на свою силу. не захотіла ввійти доНоєвого ковчега і тому загинула під час потопу. (Сл. Грінченка). Символ ЗАРОЗУМІЛОСТИ.

НОСТАЛЬГІЯ — туга за рідним краєм. що в багатьох еміґрантів набирає хворобливих форм. «Хто живе у власній країні, — пише один із них, італійський письменник, не може собі уявити, що означає батьківщина для тих, хто примушений жити постійно поза нею.. Там десь їх батьківщина живе й розвивається, але те життя й той розвиток доходять до них лише. як бліді відгуки чужої преси, як щось, що до них не відноситься, як щось, що в ньому вони не брали й не беруть жадної участи. Вони живуть поза батьківщиною. як злочинці, живуть поза суспільством. — живуть життям, що не можна навіть назвати їх власним, але не можна назвати й життям тої країни, що дала їм захисток, але де вони почувають себе чужинцями. Наскільки можуть, вони намагаються щось зробити для їх батьківщини, але їх мучить думка, що

ніхто там на батьківщині того не знає і тим не цікавиться. . Вони хотіли б вернутися додому, щоб бодай померти на рідній землі, але їм боляче думати, що не знайдуть вони там знайомого обличчя, ніяких приятелів, що зворушилися б їх смертю і відчули б, що помер їх земляк, що зникла жива людина, яка любила ту свою батьківщину і працювала для неї й тужила за нею, а не була тільки сухим прізвищем, видрукованим на папері, нікому незнаним. .»

О. Олесь відбив цю носталь'ґію політичного емі'ґранта в чудовому вірші, повному психологічної правди:

В вигнанні дні течуть, як сльози,
Думки в вигнанні сплять, як мертві,
Солодкі спогади сичать, як змій,
Душа розірвана, як рана. . .
Душа ридає, як дитина,
Бальзам далеко так, як сонце,
А сонце, сонце, як і щастя.
Там, там. лише в краю коханім.

НОСТРДАМУС МІШЕЛЬ (1503—66) — французький лікар і астролог, що відзначувався незвичайним талантом ясновидіння і залишив книжку пророцтв «Століття», (1555). написану важкою до зрозуміння мовою в формі коротких віршів. У тій книжці він точно описав близьку смерть короля Генріха II в 1559 р., свою власну смерть з точною датою 2. УП. 1566; імперію Наполеона і її кінець, а також кар'єру Гітлера (у Нострдамуса «Істер»), якого зве «лисом, що зручними фікціями прийде до влади і, живучи веґетаріянцем, зробиться тираном».

Але «станеться катастрофа. коли цей. народжений під бараном себто в березні (Гітлер народився в квітні), зустрінеться з Юпітером (В. Британією) та Сатурном (Росією). Нострдамус передбачив появу літаків і навіть атомових бомб — «живий огонь в жахливих кулях, де замкнена смерть перетворює міста в попіл».. Невважаючи на деякі зрозумілі неточності, передбачування Нострдамуса протягом чотирьох століть приваблюють увагу дослідників. Про них у «Віснику» 1939, ст. 381—85.

НОТА — у дипломатії урядове повідомлення представника одної держави. передане представникові другої держави.

НОТА — в музиці умовний значок, що має подвійне завдання — визначити висоту музичного тону та його тривалість; висота тону залежить від ключа (скрипкового. басового і т. д.) і від положення на нотоносці, а тривалість від форми ноти.

НОТИ — музичний твір, написаний чи надрукований на п'яти рівнобіжних лініях, на яких і між якими проставлено ноти, себто умовні музичні значки. Ця лінійна система стала відома в Україні й Галичині. прийшовши з Заходу, в другій половині ХУІ ст. Найдавніша пам'ятка її — супрасльський ІРМОЛОЙ у книгозбірні Києво - Печерської Лаври в Києві, з 1593 р. Давніше ж музичні знаки церковних книжок, а властиво рукописів (перший український НОТОДРУК це Ірмолой 1700 р., що вийшов щойно в 1707 р. заходом оо. Василіян при церкві св Юра у Львові, а другий — Ірмолой 1709 р., що його видало львівське Ставропігійне Братство), були безлінійні: їх ставлено над складами і словами тексту. Вони звалися ЗНАМЕНАМИ, а пізніше КРЮКАМИ. Знамена ті ділилися на КОНДАКАРНІ (були це дрібні знаки) і СТОВПОВІ (великі, грубі). Найдавніша система нашого церковного співу одержала тому назву ЗНАМЕННОГО РОЗПІВУ. Його ще й досі не досліджено так, щоб у цілості можна було переписати після сучасної нотної системи. Тимто не тільки його графіка, але й термінологія та її значення, виявляє багато неясного, а то й суперечного. (Вас. Барвінський в «Укр. Культура», 1937, ст. 697).

НОЧВИ — дерев'яна продовгаста посудина для миття білизни. Бачити у сні ночви — значить мати родинну втіху. (Франко «Прип.» III, 146). Це вірування склалося, мабуть тому, що ночви відограють важливу ролю в весільній обрядовості: в них кладуть муку, заготовлену для коровая, наливають в неї води та ще й трохи горілки — «щоб коровай був веселий», і розчиняють тісто. Тільки розчинивши тісто, перекладають його у діжу. (Вовк «Студії» 193—94). У ночвах же готують і другий обрядовий, не менш важливий, хліб — паску (Етн. Зб. НТШ. V, 135).

З огляду на таке застосовування ночов, вживають їх і в медичних цілях: «Коли мала дитина дістає конвульсії, то треба скупати її в нецках (ночвах), у яких печеться паску, а коли скупається, а разом із водою перевернути і накрити нецками (символ охорони, Є. О.), а на тих нецках збити новий горнець (жертва, Є. О.). То від того конвульсії минуться». (Етн. Зб. НТШ. V, 185).

НОЧЛІГ — так зветься на Чернігівщині частина весільного обряду, а саме обряд смаження сала після встановлення «чесности» молодої і вислання сповіщення про це матері. Тоді свекор дає всім жонатим чоловікам, що ще залишаються на весіллі, по шматку сала, по трісці для вертела та сніп соломи, запрошуючи їх: «Ідіть, добрі люди, на ночліги; хто вернеться з добром, тому почот буде». Гості йдуть на порожнє місце і смажать на вогні сало, намагаючись своє зберегти, а чуже з'їсти, а потім вертаються до свекра на закінчення учти (МУЕ, НТШ, III 157).

НОЧЛІГ, НОЧІВЛЯ — нічний відпочинок, а також нічне випасання худоби.

НУАНТЕЛЬ ШАРЛЬ ФРАНСУА ОЛІЄ ДЕ.. (1631—1698) — амбасадор Франції в Царгороді в рр. 1670 — 1680. Його звідомлення (в архіві французького міністерства закорд. справ) містять багато цікавого для української історії тих часів. Акція, яку розпочав Ю. Хмельницький в Туреччині в 1677 р., знайшла повну підтримку з боку Нуантеля, як це видно з листа, що його, за посередництвом Нуантеля, переслав Ю. Хмельницький королеві Людовікові XIУ після того, як був підписаний договір між Юр. Хмельницьким і турецьким урядом:

«Ваша Величносте! Я мав честь сповістити ВВ через Вашого посла (Нуантеля, Є. О.) про бучне прийняття, яке влаштували мені в цій столиці і про надзвичайні почесті для моєї особи. Нині ВВ побачите з договору, який я вручив послові при цім дворі. те, що Отаманська Порта зробила для мене й для козацької нації. Я не сумніваюсь, що чутливі до послуг, яка козацька нація завжди старалася давати християнству. ВВ візьмете участь у щасливих подіях мого життя. Це буде найбільше задоволення для мене ВВ. якщо я зможу заслужити честь Вашої поваги, незалежно від стану моєї справи. Я сподіваюсь ВВ на цю ласку, знаючи Вашу великодушність і природну доброту.

Маю честь залишитись з глибоким поважанням Вашої Величности

Ґеорґій Ґедеон Хмельницький. Князь Малої Рутенії України і генерал Запорозьких козаків... Константинополь 7 серпня 1677».

Переклад цього листа вмістив Іл. Борщак свого часу в варшавській «Українській Трибуні». Тут його трохи виправлено.

21. IX. 1673 р. Нуантель переслав Людовикові XIУ рукопис в латинському і грецькому тексті «Православного Визнання Віри» митроп. П. Могили. що, його було схвалено на царгородському синоді чотирьох вселенських патріярхів в 1643 р. Цей рукопис, що зберігається в Парижі. ліг в основу першого видання «Православного Визнання». що його було зроблено в 1667 р. в Голляндії; перший румунський переклад з'явився 1691 р.. а церковно - слов'янський у Москві 1696 р. За життя П. Могили його чомусь не було видруковано. В 1645 р П. Могила видрукував в Лаврській друкарні тільки «Малий Катехизис», і в ньому великий митрополит покликався на свій «Великий Катехизис». (І. Борщак в «Соборна Україна» 1947, IV, 42 — 43).

НУДЬГА — духова порожнеча. наслідок нездатности знайти щось цікаве в нас самих. в нашому духовому світі. Той. хто намагається шукати розваги тільки в зовнішніх речах, а не в ідеях і не в почуваннях, неминуче підпадає почуттю нудьги. А. де Віньї писав у своїому щоденнику, що, щоб втекти від нудьги, треба любити або хотіти: «Любити байдуже що, або хотіти постійно чогось». Інакше кажучи, треба мати якусь ціль у житті. яка б обмежена вона не була. але яка вимагала б від нас зусилля волі і давала відчувати, що ми комусь потрібні, що ми корисні суспільству. Коли ж нема ніякої цілі в житті, коли шукається тільки розваг, людина неминуче починає відчувати в душі страшну порожнечу і — разом із тим — розпачливе бажання втекти за всяку ціну від цієї порожнечі, втекти від себе самого, втекти від цього безконечного часу, що невимовно довго пересувається по цифербляті годинника..

Бо нудьга — це розпачливо-ясне усвідомлення часу, що нормально повинен би залишатися неусвідомленим. Хто ж помічає його в цікавій інтенсивній праці? Але в нудьзі він завжди присутній... І тому люди відчувають бажання його вбити, будь як, аби тільки позбавитися його осоружної присутности..

Людина вимагає зміни вражень. Найкраще видовисько, повторене кілька разів, більш не цікавить, викликає нудьгу. В кінематографі теоретично кожний має право дивитися на ту саму фільму з рана до вечора, але, проглянувши раз, встає і виходить —бо вже більш не цікавить, бо вже нудить. Усвідомлення цього факту примушує театри й артистів не тільки відміняти видовища але й вдосконалювати їх, бо кожне вдосконалення викликає нове, інакше враження. Та не тільки театри й артисти дбають про забезпечення громадян від нудьги. Про це дбають і уряди, які знають, що з нудьги люди здатні на найгірші. на найризиковніші речі, навіть на державні перевороти й на революції, чи контрреволюції. Не дурно ж народня приповідка каже: хоч гірше, аби інше!

Тому давати народам «панем ет цирценсес» — хліба і розваги, все було верхом державної мудрости. І тому, напр.. у Советському Союзі, невважаючи на загальне зниження культурного рівня, театри й кінематографи не тільки залишилися на давній вишині, але ще й піднеслися та розвинулися. Бо ніхто краще від советського уряду не розуміє небезпеки нудьги, що її розсіває советський уряд у країні, де зрештою завжди, завдяки малорозвиненому духовному життю, знали тільки два засоби проти непереможної нудьги — карти й горілку, горілку й карти.

Але намагання прогнати нудьгу самими тільки видовищами та іншими пасивними розвагами що в них творча здатність людини залишається приспаною, цілком марні: вона відроджується хвилину пізніше, вносячи в душу почуття ще більшої порожнечі. Тому-то, невважаючи на досконалі театри, советський інтелі-

ґент терпить на жахливу нудьгу, одноманітну, осоружну, гнітючу, що ніби сірим попелом обсипає душу, вкриває її важким саваном безнадійности, роз'їдає її незадоволенням, нищить пориви ентузіязму (справжнього, а не того штучного, що його в СССР аж забагато!) і плекає зерна лінивого й безвільного скептицизму. Ось, напр, як характеризує нудьгу навіть такий «орденоносний» совєтський інтеліґент, стовідсотковий комуніст Мик. Бажан у своїй «Трилогії пристрасти»:

«. .Приходять до серця непрохані гості,
Та з них **найприкріша** нудьга. .»

Він називає її жахливим спрутом, що тілом своїм, непорушним і бистрим.

«Вгортає, висмоктує мудрість і
пристрасть,
Заповзаючи серцю під спід. .»

Тут, видно, штучні розваги мало допомагають. . Та й взагалі погоня за штучними розвагами, що в них людина грає ролю тільки пасивного глядача, сумна ознака.

«Той хто почуває себе щасливим, — писала Джіна Льомброзо, — не шукає розваг, ані не потребує особливої забави. Учений, схилений над своїми дослідами; мати, захоплена своєю дитиною; філософ, що компонує нові теорії, — не бажають відриватися від своїх занять, так само, як різьбар, або мистець - маляр, та кожний інший, що зазнає природних радощів роджених власним розумом і серцем, і що сам у собі знаходить джерело тих розкошів. .» «Відберіть людині заспокоєння її природних нахилів, відберіть їй радість боротьби й перемоги, змогу залишити по собі якусь пам'ятку, якийсь слід власної особистости у власній праці, відберіть їй радість любити, віру в ідеал і змогу линути до того ідеалу — і **от все життя зробиться подібне до довгого сірого сну. .»**

Люсьен Ром'є у прецікавій студії «Ускладнення нашого часу» 'звертався до своїх французьких земляків: «Якщо ти чекаєш вечора щоб знайти свою розвагу, ти — раб, невільник. Коли розвага й приємність існують для тебе тільки поза щоденним ритмом твоєї праці, то це доказ, що ти не наладнав як слід, твого дня й не любиш своєї праці, — що ти на ланцюгу. . Коли нарід плекає вечірні розваги, то це недобре. . бо це значить, що цей нарід марнує свої дні..»

У цьому твердженні є правда, але є й очевидне перебільшення, бо ми знаходимо таке «марнування днів» по всіх усюдах, себто й там, де люблять свою працю. В США, напр., перед другою світовою війною витрачувано на вечірні розваги щороку 20 мільярдів дол., себто одну четвертину всього національного доходу. У цих вечірніх рзвагах люди, втомлені своєю працею, шукають зміни вражень, щоб врятуватися від можливої нудьги. Але чи рятуються?

Часто нудьга зроджується з самих «розваг», якщо вони стають звичними. Ось, напр. опис із життя заможної буржуазії одної з европейських держав: «Подивімся навкруги, поспостерігаймо особливо тих, що мають стільки засобів, щоб розважатися: обличчя у них — без жадного виразу; душі — втомлені; мозки — пасивно ліниві; серця — заброндзовані так, ніби відчування були б уже для них прогріхом — жалюгідні істоти, що дозволяють нудьзі, цьому найжорстокішому ворогові життя, крадькома залізти й закублитися в них. . Вони відвідують елеґантні дансинґи без ентузіязму, танцюють і п'ють без захоплення, вони признаються, що «примушені» приймати ріжні запросини і приносити себе в жертву ріжним світським обов'язкам. І так марнують ночі і вертаються додому вдосвіта, нетверді на ногах, незадоволені собою й іншими, з гірким несмаком холодного попелу на вустах і в серці. . Ця молодь, хоч і не вимірює всієї непотрібности свого існування, відчуває проте якусь нехіть, якийсь неспокій. Вона не шукає більше любови, бо занадто вже скептична, щоб задовольнятися короткоминулими пригодами, що на мить загораються і зараз же загасають; вона висміює щирі чуття давніх часів, як наївні, і кориться тільки мізерним наказам власного сухого егоїзму. Ось вам світ, де направду нудьгують, — світ, що хотів би розважитися, але не вміє звільнитися від своєї нудьги. Скільки тут позіхань! Скільки стоїчної боротьби проти бажання спати, щоб тільки не зробити непростимого гріху й не піти додому, коли ще ввесь елеґантний світ заповнює нічні бари й дансинґи. Нема сміху, нема жартів і тільки — нудьга, нудьга, що її не може більше розважити ніяка наспіх спорожнена пляшка шампану. . ніяка спорожніла душа товариша, чи товаришки, цих безнадійних ночей. .»

У такому суспільстві людина почуває себе безнадійно самітною, — невимовно самітною серед моря людських істот таких самих нудних і занудженних. Самітна, але не на самоті. Бо в справжній самоті людина часто віднаходить сама себе, віднаходить життеві підстави власного існування в обличчі Бога і натури— несподівано для самої себе скидає нудьгу. Але в самітності серед людей людина часто божевільно нудьгує. . І це також причина, чому і в Совєтах інтеліґентна людина жорстоко нудьгує. Там людина ніколи не може почувати себе цілковито на самоті, цілковито віддана самій собі, бо там усе стежить за нею холодно -льодове око всеприсутньої НКВД, що не дає можливости вільно рухатися і навіть вільно думати. Там, у тій стомільйоновій масі совєтського сколективізованого люду, кожна жива людина мусить почувати себе безнадійно самітною. З ким поділитися своїми думками, своїми почуваннями? Кому висловити свої нездійсненні бажання, що гаснуть, не вспіваючи навіть, як слід, сформулюватися? Там

панує невимовна нудьга кожної в'язниці, де всяке бажання вмирає з зрозуміння його марности. (Див. СІЗІФ).

Свідомість марности чину — одна з головних причин нудьги. Вона єднає спільним ланцюгом совєтського інтеліґента, що задихається без припливу свіжих вражень в сірому одноманітному житті совєтських буднів і одноманітних бундючних свят, з пересиченим плютократом, у якого «завелика кількість розваг та завелика їх ріжноманітність викликають нудьгу, бо поміж одним враженням і другим, що занадто часто черґуються, бажання, ледве народжене, відразу здійснюється, і свідомість уже наперед передбачує ту порожнечу, яка прийде за його здійсненням, — і це притуплює самий порив бажання». (Тільґер).

На нудьгу найкращий лік — вільна творча праця, яку кожний сам собі вибирає за власним уподобанням і якій кожний присвячується, вбачаючи в ній найкращій засіб для здійснення свого призначення в цьому світі. Коли людина вірить у своє призначення і робить усе можливе, щоб його виправдати, вона ніколи не нудьгує. Див. ПОКЛИКАННЯ.

НУП — Народня Українська Партія, яку створив в 1902 р. М. Міхновський, переконавшись, що РУП (див.) зійшла зі шляху самостійности України, наміченому в його брошурі «Самостійна Україна».

За революції 1917 р. вона перейменувалася на партію «Соціялістів - Самостійників».

НЮХ — здібність пізнавати й розріжняти запашні речовини. Орган нюху — ніс.

НЮХАР, НЮХАЧ — людина, що нюхає табаку.

НЯВКИ див . МАВКИ.

НЯРАДІ ДІОНІСІЙ (1874—1940) греко - католицький епископ, народжений в Руськім Керестурі, в Бачці, що тепер належить Юґославії. У січні 1914 р. Апостольська Столиця іменує д-ра Діонісія Нярадія апостольським адміністратором Крижевацької дієцізії і титулярним епископом абиленським, (висвячений в Римі 9. I. 1915) а в січні 1920 р. стає він крижевацьким епископом. В рр. 1922—27 урядує, як апостольський адміністратор Мукачівської та Пряшівської епархій, а до того ж від 1924 р. і Боснії. В 1939 р. він повертається знову на Карпатську Україну, де мадяри його інтернують в епископській палаті. Помер 14. IV. 1940 р., залишивши по собі пам'ять великого українського патріота, що багато попрацював для відродження найбільш на захід висуненої ґалузки нашого народу. Його біографічні дати УМЕ завдячує В. Буженкові

ОАЗА, ОАЗИС — острів буйної рістні серед підрівникової пустелі навкруги якогось джерела. У Т. Шевченка: «Мов оазис в чистім полі село зеленіє».

ОБАПОЛОК — крайня дошка від розпиленої колоди. Звідци алеґорично - віддалена частина міста: «Кий там чорт у Харкові городи! хіба по обаполках міста» (Сл. Грінченка).

ОБАЯСНИК — див. ЛІТАВЕЦЬ, ПЕРЕЛЕСНИК.

ОББ — Отдел по Борьбе з Бандитизмом (Відділ Боротьби з Бандитизмом) створений в 1944 р. зі штабу червоних партизанів у Києві під керуванням Тимофія Строкача. Залежав від НКГБ. Його діяльність була скерована на інфільтрацію українського націоналістичного підпілля.

ОБВИНУВАЧЕННЯ — намагання представити когось винним у злочині. Норма західньо - европейської культури — домагатися доказів обвинувачення від обвинувача,, а не доказів безневинности від обвинуваченого. Не обвинувачений має обов'язок доводити свою непричасність до злочину. а прокурор має доказати провину обвинуваченого. Цієї засади дотримувалося й наше давнє українське право. зафіксоване в «Руській Правді». У московській правосвідомості та в московських законах панує протилежна засада: кожного можна обвинуватити в найжахливіших злочинах., а вже він має доказати що він не має ніякої провини. В італійській конституції зазначено ясно: «Обвинуваченого не можна вважати злочинцем. поки його не буде остаточно засуджено», себто поки йому не буде доказано його провини. У московській судовій і життевій практиці вважається кожного заарештованого злочинцем бо. як казав Сталін, «краще засудити сто безневинних людей анім випустити з рук одного злочинця» (причому тут під злочинцем розуміється «контрреволюціонера» людину, що не погоджується з совєтським режимом).

Американський соціолог. проф. В. Сумнер констатував: «Трудно не піддатися навіянню, що обвинувачений в злочині, дійсно винний. («Народні звичаї» 1906. ст. 24). Особливо легко піддаються такій думці натовпи. що й приводить нерідко до жорстоких самосудів. жертвою яких падають безневинні люди. Але саме з огляду на можливість. що й суд може піддатися такому навіянню. західньо - европейське право формально забороняє ставитися до обвинуваченого як до злочинця, доки йому не буде доказано безсумнівно його провини. В Европі, як і в

нашій «Руській Правді», право (закон) стає в обороні громадянина проти зловживань влади, а в СССР — навпаки — закон сприяє зловживанню влади, бо ж оскаржений, замкнутий у в'язниці, не має фізичної змоги зібрати докази своєї безневинности, а влада, навпаки, шляхом тортур, фізичних і моральних, має можливість добитися «признання вини» у людей до ніякого злочину непричасних. Див. САМООБВИНУВАЧЕННЯ.

ОБВІСТКА — оплата, що її платили в XVI ст. на Україні приїжджі торговельні валки при сповіщенні про свій приїзд. (М. Груш. «Іст. УР». VI ст. 18).

ОБГОРТКА — шматок вовняної тканини, тканої смугами, поперемінно чорною й темно-червоною, що ним жінки в Галичині огорталися поверх сорочки, замість спідниці, підперезуючись крайкою. (Сл. Ґрінченка).

ОБГОРТКА, ОБКЛАДИНКА КНИЖКИ — її зовнішня прикраса, звичайно, — але, на жаль, не завжди, — органічно зв'язана з її змістом. У нас мистецтво книжкової обгортки — важливий показник національної культури, — осягло значного розвитку, завдяки головно Юрієві Нарбутові та його учням і послідовникам — з котрих слід особливо назвати П. Ковжуна, Р. Лісовського, М. Бутовича, В. Січинського, В. Цимбала, П. Холодного ((старшого й молодшого) С. Гординського, М. Дмитренка, Б. Крюкова...

ОБДУВАННЯ, ОБДМУХУВАННЯ — магічний акт, доконуваний над поліжницею після охрещення дитини. Коли її приносили з церкви, баба обризкувала водою з-під хреста хату, давала поліжниці пити, бризкала водою їй на голову, примовляла, плювала і «обдувала до трьох раз жінці голову, роблячи парою свого рота їй хрест на голові». Цей обряд мав явно очисне значення: «Тогди поліжниця вже не є така дряхавична, і ніяка нехар не може ся до неї окаснути так легко, як до того часу». (МУЕ НТШ. XVIII, ст. 111).

ОБДУКЦІЯ — лікарські оглядини трупа з його розтином для встановлення причин смерти.

ОБДУРЮВАННЯ — див. МАЄРБЕРҐ, ОБМАН.

ОБЕЛЕЦЬ — тонкий берестовий стовбур, вживаний на обід колеса.

ОБЕЛІСК — високий, чотиригранний, звужений догори кам'яний стовп, що закінчується пірамідкою, походженням з Єгипту, де він був зв'язаний з культом сонця. У Римі знаходиться їх тепер 13. Можна бачити їх і в Парижі та в Лондоні.

ОБЕР АРТЕМ (1843 —) — російський різьбар, французького роду, академік. Зробив коня для Микешиного пам'ятника Б. Хмельницькому в Києві.

ОБЕР ДАНІЕЛЬ ФРАНСУА (1782—1871) — французький композитор, автор 45 опер, а поміж ними таких, як «Німа», «Фра-Диявольо», «Чорне Доміно». Коли 25. VIII. 1839 р. в Брюсселі виставлено було оперу «Німа», що мала за сюжет боротьбу неаполітанців проти еспанського поневолення, юрба, під впливом тої опери, пішла вулицями і збурила палату голляндського намісника, — це стало гаслом до загального вибуху, що скінчився унезалежненням Бельгії.

ОБЕРЕЖНІСТЬ — намагання забезпечитися від наслідків надто спішної чи нерозважної дії. Початкові спроби захопити Україну голою силою, бандитськими методами Муравйова, викликали непереможний спротив української свідомої інтеліґенції та селянства.

Тому В. Ленін на VIII всеросійському з'їзді комуністичної партії в 1919 р. проголосив, що в національному питанні «ми мусимо бути дуже обережними. Обережність особливо потрібна збоку такої нації, як великоросійська, яка викликала до себе у всіх інших націях шалену ненависть, і лише тепер ми навчились це виправляти, та й то погано».

В журналі Комінтерну наприкінці 1919 р., Ленін писав:

«Деякі товариші на останніх нарадах в українському питанні обвинувачували (його — Леніна) в надмірному «вип'ячуванні» національного питання на Україні. Дані про вибори до Установчих Зборів показують, що ще в листопаді 1917 року на Україні дістали більшість українські есери і соціял - демократи. (3.4 мільйона голосів + 0 19 = 3.59 млн. проти 1,9 млн. за російських есерів, при загальному числі голосів по всій Україні 7.9 млн.). На південно - західньому і румунському фронтах в армії українські соціялісти дістали 30% і 34% всіх голосів (при 40% 59% за російських есерів). При такому становищі іґнорувати національне питання на Україні, значить, робити глибоку і небезпечну помилку. Не може бути випадковістю розділ російських і українських есерів на Україні ще в 1917 році. І, як інтернаціоналісти, ми мусимо передусім особливо енерґійно боротися проти залишків (інколи несвідомих) великоросійського імперіялізму і шовінізму у «російських» комуністів..»

Так говорив тоді Ленін під впливом обставин і фактів, але Сталін та Хрущов вирішили пізніше, що така «обережність» вже цілком зайва.

ОБЕРОН — цар ельфів у французьких та німецьких леґендах. Герой творів Спенсера, Чо-

сера і Шекспіра, а також поеми Вілянда і опери Вебера.

ОБЕРПРОКУРОР — цивільна особа, що в царській Росії кормувала православною Церквою. Архиепископ тверський Сава (†1896) казав, що історію Російської Церкви доводиться писати за XVI ст. — по митрополитах, за XVII — по патріярхах, за XVIII — по царях, а за XIX — по оберпрокурорах — «що ж буде вгодно Господу постановити про це в XX столітті — не в Його святій волі. .» (І. Власовський в зб. «В обороні віри» III. Торонто 1957). «В часах цезаропапізму в Російській Церкві від Петра І, який взяв цю систему «державної церковности» з протестантського Заходу, впродовж XVIII ст. дійсно таку ролю в церковному управлінні відогравали не так оберпрокурори, як самі царі (особливо Петро І, Єлизавета Петровна, Катерина II), а в XIX ст. — оберпрокурори (особливо А. Ґоліцин, Н. Протасов, Д. Толстой, К. Побєдоносцев, що впродовж 73 років керували Церквою). Але чи безпосередньо царі, чи впливові й владні їх оберпрокурори, — все одно Церква в їх руках стала в Росії службовим органом політичної влади, включно до того, що, за ст. 41—43 Основних Законів Російської Імперії, російський імператор був признаний «головою» Російської Православної Церкви. Ця службова політична роля Церкви, як авторитету релігійного характеру для опертя російського самодержавства, у великій мірі сприяла витворенню нехоті й байдужости до Церкви в шарах поступової інтеліґенції, в її опозиції до самодержавного режиму й царської бюрократії та боротьби з ними.

Для української ж інтеліґенції, національно свідомої і радикальної, до цієї загально політичної ролі Церкви в служенні самодержавному режимові додавалась ще русифікаторська її роля в житті українського народу, як причина одіюма до «офіціяльного православія» (Там же ст. 55—56). Див. ЦЕЗАРОПАПІЗМ.

ОБ'ЄКТИВНІСТЬ — безстороннє відношення до якоїсь справи, намагання пізнати правду без усяких упереджень. Об'єктивність не має нічого спільного з НЕВТРАЛЬНІСТЮ (див.). Об'єктивна не та особа, що не бере участи в палкій дискусії, а та, що знаходячись в її осередку, не перестає шукати правди. Не можна намагатися бути об'єктивним, не маючи відповідної дози громадської мужности. Бо об'єктивність не означає холодної байдужости, а навпаки визначає етичну пристрасть, що не може не інтервенювати на користь того, що визнає за правду, часто навіть наражаючись на великі неприємності (Див. НЕПОПУЛЯРНІСТЬ). «Об'єктивність — це певна в собі й смілива оцінка кожного явища, що ні перед якими «невигідними» сторонами питання не відступає, — це прикмета міцних, сміливих і певних правоти своєї справи людей». (Л. Окіншевич в «Україна» ч. V. 1951, ст. 333).

ОБ'ЄКТИВІЗМ — науковий напрямок в історичних дослідах, що намагається якнайвірніше відтворити життя, думання й діяння людей певної країни в ту чи іншу добу, на основі пам'яток минувшини. В країнах тоталітарного режиму, як СССР, де кожна діяльність контролюється державою, об'єктивна історіографія не можлива. Бо там ніхто не сміє шукати правди, а кожний мусить виконувати чергові завдання політичної пропаґанди. І тому, напр., історію України в СССР безсоромно викривлюється, щоб виказати, що Україна завжди користувалася допомогою і приязню Москви, — що не має нічого спільного з об'єктивною правдою. В СССР об'єктивізм неможливий, бо там усе має бути партійне, себто все має бути представлене в інтересах комуністичної партії. В. Ленін писав що «безпартійність» — це тільки ширма, що маскує приналежність до партії визискувачів (Соч. т. XI, ст. Є. О.). Саме тому об'єктивізм корисний, мовляв, тільки буржуазним ідеологам, які охоче проповідують його в політиці, в суспільних науках і особливо в філософії. (Соч. т. XIX ст. 7—8). (Вестник Інстит. по науч. СССР. 1960 т. I/33 ст. 66). Большевики же повинні викривлять історію та інші суспільні науки так, як їм наказує партія. Див. СУБ'ЄТИВИЗМ

ОБЖИНКИ — Кінець жнив і святкування з цього приводу, що відбувалиися в Україні ще в XIX ст. Мали вони дуже велику історичну давність. Дослідники визнають існування хліборобства ще в праіндоевропейській групі народів. Що ж до слов'ян, то воно ще на прабатьківщині було головним джерелом поживи. Хліборобство вимагає більшої кількости рук до роботи. І це примушувало слов'янські племена жити ширшими родинами з спільним майном, під управою старшини, найчастіше старшого в роді. В святі збору хліба мусіли брати участь великі громади люду. Традиції колишніх великих свят, у яких брали участь спілки сусідніх ширших родин - родів, перейняли пізніше великі панські економії. Святкування з приводу закінчення жнив, звичайних або толочних, на панськім або селянськім полі, в ріжних землях слов'янського світу мало ріжні назви. На Україні найбільш поширеною назвою були — Обжинки, але й дуже поширена була назва ВІНОК (див.) на Волині, Поділлі, в Галичині.

У багатьох місцевостях України робота на полі при жнивах закінчувалася обрядом СПАСОВОЇ БОРОДИ (див.), себто залишеної смуги незжатого колосся. У близькому відношенні до обряду з «бородою» стояв також ОСТАННІЙ СНІП та ВІНОК. В слов'янській обрядовості найбільше даних збереглося про ВІНОК, — він,

так би мовити, витиснув усяку іншу обрядовість, розвинувся за рахунок і Бороди і Останнього Снопа. Зв'язок Бороди з Вінком і Останнім Снопом позначається насамперед тим, що і для вінка брали звичайно колосся з того місця, що було залишене під Бороду. Про останній Сніп і про Вінок я говорю окремо. Тут же треба зазначити щодо Вінка та Снопа в обжинковій обрядовості такі окремі моменти: Роблення вінка і снопа, що іноді відбувається одночасно; Вінчання вінком; несення Вінка та Снопа, і, нарешті, Приймання Вінка та Снопа, господарями та Учта з того приводу.

На Полтавщині, замість снопа, в'язали з колосків ОБЖИНКОВИЙ ХРЕСТ, і потім, ідучи додому господиня, а як з женцями її не було, то її донька, несла в руках той хрест, а женці, йдучи за нею, співали ОБЖИНКОВІ ПІСНІ. Прийшовши до дому господаря, женці клали обжинковий хрест на заслану вишиваними рушниками тарілку і, зо співами гуртом ставали перед хатою. Їм назустріч виходила господиня, брала з тарілки хрест, цілувала його і, внісши в хату, як святість, урочисто клала на покуті. Другого дня обжинковий хрест господиня забирала з покутя й вішала біля образів. (Г. Мироненко в «Нов. Шляху» 12. X.. 1951) .

Обжинкові пісні, що їх співано при плетенні Бороди, а особливо при несенні снопа, чи хреста, й вінка додому, були спочатку робочими піснями, що мали допомагати в самій роботі, а потім набрали більш величального та навіть весільного, а іноді й сатиричного характеру. Ось деякі з них:

Зашуміла діброва, залящала дорога,
Господареві женці йдуть, золотий вінок несуть.
Місяцю — місяченьку, світи нам доріженьку,
Щоб ми не заблудили, віночок не згубили,
Бо наш віночок красний, як місяченько ясний,
Іще вищий від плота, ще дорожчий від злота,
Іще вищий від гори, ще ясніший від зори.

Або:

Ой, весело, господарю, весело,
Що ми віночок несемо,
А ще буде веселій,
Як положим на столі.
Маяло, житечко, маяло,
Поки на полі стояло,
Та не буде маяти,
Як буде на столі лежати:

Заходячи до подвір'я господаря, женці співали перед хатою:

Вийди, господарю, в цей час, викупи вінок у нас:
Дай нам таляр битий за той вінок витий,
Бо то дівоньки плели, що горілоньку пили.
Віночок на кілочок, нам горілочки дзбаночок,
Єще вищий від плота та ще кращий від злота.

Або співали:

Закотилось те сонечко за зелений бір,
Ми поїдем вечеряти у багатий двір.
А в багатому дворі хліба-солі на столі.
І хліба і солі, і всього доволі.
Вареники в маслі, горілочка в пляшці.
Розгорися, вечірняя зоре, перед ранньою стоя.
Прерядися, наша господонько, перед нами женцями,
Одінь ти куни, соболі та білі горностаї.
«Не гріють мене тії куни, соболі, ні білі горностаї,
Тільки гріє моє здоров'я мужикове подвір'я».

Господар виходив із хати, приймав вінок та «квітку» («Квітку» плели на Поділлі — це п'ять - шість окремих пучків жита чи пшениці, зв'язані в один спільний пучок, що дійсно нагадував велику квітку), і всіх женців - толочан просив до господи. У хаті вже накриті столи і приготований смачний обід з «могоричем». Женці - толочани пили горілку, їли смачні вареники і знову співали:

А ми жито зажали, щоб ще за рік діждали,

Скільки на небі зірочок, стільки на полі копичок,
Суди, Боже, звозити та у велику стирту зложити,
Та з панами добре пожити.
Ой, обжинки, наш паночку, обжинки,
Дай нам ще меду й горілки. . .

Застольні пісні, що їх співають толочани при обжинковому обіді, цікаво змішували мотиви величальні з мотивами весільними. Якщо у обжинковому вінці приходила дівчина, то їй бажали стати у церкві під весільний вінець. (О. Степовий - Воропай «Звичаї нашого народу»).

К. Копержинський, дослідник Обжинок, дав в «Перв. Громадянстві» (Київ, 1926 ст. 71—73) такий висновок із своїх дослідів: «В своїй розвинутій формі обряд збору врожаю є сукупністю чинностей наслідування цілорічної хліборобської праці коло поля: від оранки до знесення додому. Увага робітників скеровувалася на предметі сподіванок — хлібові та на головних виконавцях обряду. . Головними виконавцями були первісно старша жінка, хлопчик — носитель снопа та старіший господар роду. Головні виконавці на початку в уявленні громади представлялися відокремленими,, сакральними людьми: увага зосередковувалася на чинностях, а не на особах, що їх виконують. В поступованні громади та її керівників було багато руху, багато міміки та пантоміни. Зразком у цьому служили рухи животин. Синкретичне коло та процесія — були тими головними формами, навколо яких зосередковувалися всі обрядові чинності. Поруч із головними формами були й другорядні — можливо вся система доручення, приймання предмету, що над ним роблять чинності, перше споживання його, тощо. Найпер-

ше значення має первісно імперативний магічний момент, потім уже елемент розваги і найменше — просильний, молитовний. Скільки небудь просторих пояснень дії у слові в первісній обрядовості збору врожаю не припускаємо. Переважали рухи, значну ролю відогравала символіка кольорів та магічний танок і відповідна музика гуркотів та шумів.

«Ще в найдавнішу добу сталася велика зміна в обрядовості Обжинок: просякнення її весільними елементами. Чим з'ясовується це, точно визначити важко, — однак шлюбні елементи в обрядовості збору врожаю треба припускати вже в найдавніші часи.

«До трьох головних предметів, навколо яких зосереджувалася обрядовість збору врожаю, прилучився ще четвертий — вінок. . Головними виконавцями обряду дедалі почали ставати молоді, шлюбного віку люди: вони відсунули на задній плян дітей. Хлопчик, який несе снопа, і укоронована дівчина — це перший етап (Згадаймо опис Терещенка). Хлопчика міг далі заступити парубок, спочатку зі снопом, потім із вінком, укоронований. Пізніше вже з'явилися дві дівчині. Шлюбних оточували дружки. Так само, як і раніше, синкретичне коло й процесія залишалися головними обрядовими формами. Як і раніше переважала в обряду міміка і пантоміна.

«Попередні обрядові чинності почали подекуди набирати іншого характеру. Доручення вінка для несення було вже не тільки змалюванням початку перенесення врожаю додому, але й приготуванням до весілля. Така роздвоєність уявлення про сутність, значення дії просякає ввесь обряд, навіть почасти Бороду — в деяких місцях її зв'язували в косу!

«Магічний зміст рослинного обряду поновився новим мотивом — заворожити щастя й добробут для тих, що мають побратися. В обрядовий ужиток ввійшло немало нових обрядових прийомів, як замикання воріт, проходження через ворота, гроші — дарунок, тощо. Елемент розваги побільшився, як і просильний елемент. За об'єкт, до якого почали звертатися з чимсь подібним до зародкової форми молитви, були головні виконавці обряду, властиво носії снопа-вінка. Особі їхній почали надавати більшої уваги на рахунок предметів і дій, що коло них виконувалися. Животинні елементи відступали ще більше назад, упорядкувалася музика, збільшилась організованість словесного матеріялу. На ґрунті ускладненої обрядовости збору урожаю утворювалися навіть сценки. В багатьох місцях Слов'янщини Снопові, Бороді надавали вигляду людини, називали їх Дідом, Бабою. Однак, все-таки перед нами далеко ще не ідол, а тільки персоніфікація. Нашому обрядовому бенкетові далеко ще до жертівного обряду. Обрядові чинності навколо Снопа - Вінка були ще міцно прив'язані до їх магічної основи. .» (Див. ПЕРЕГЕНЯ, ПОЛОН, ТОЛОКА).

ОБЗОРИНИ — звичай в Зах. Україні оглядати, після сватовства, господарство жениха, чи його батьків, щоб вирішити остаточно, чи варто віддавати дівчину. На Гуцульщині обзорини відбуваються до сватовства, причому парубок та його батьки намагаються довідатися, як дівчина заходжується коло хати, та який взагалі у хаті порядок. (МУЕ НТШ, V, ст. 11—12). (Див. ОГЛЯДИНИ).

ОБИВАТЕЛЬ — обмежена, безідейна людина, що в її житті головну ролю відограють не духовні, а чисто фізіологічні потреби. Духових потреб обиватель не тільки не відчуває, він їх просто не розуміє. ОБИВАТЕЛЬЩИНА процвітала в дореволюційній Росії. С. Єфремов писав в 1912 р.: «Відомий ґрот Лермонтова в П'ятигорську якийсь час треба було держати на замку — «щоб не гадили». Із місця святого для культурного світу обиватель зробив собі попросту щось гірше за смітник; ніякі нагадування про поета не помагали, — та й що значить поет, велика людина, для обивателя, коли йому хочеться свою «потребу» задовольнити. Для обивателя нема великих людей, нема ніяких святощів, аби він певен був, що всяке знущання, усяка капость, усяка непристойність зійде йому гладко. Коли єсть така певність, — о, тоді він сміливий, він вдереться в беззахисну святиню, положить ноги на стіл і розгостюється так, що культурній людині і не потикайся. . Щось отаке робиться тепер на Тарасовій могилі. .» («За рік 1912» ст. 193).

Обивателів повно в оповіданні Чехова. Це — люди матеріяльно забезпечені, що мають багато вільного часу, але витрачають той час безглуздо - грають у карти, випивають, провадять сплітк арство, інтриґують... Духовий світ для них не існує.

Д. Донцов писав: «Обиватель ніколи не кермується в своїм житті «ілюзіями», лише буденними інтересами свого містечка і з цеї точки погляду оцінює всі світові події й явища. Він керується у своїх учинках не абстрактними ідеалами, а інтересами найбільшого числа... Будови пірамід, середньовічних катедр, великих імперій, хрестоносні походи — все це продукти «варварської» епохи, про які смішно говорити в «наш освічений вік». Їх ідеал — сидіти тихо в хліборобській «мирній країні», що плила б медом і молоком, і,, крий Боже, не дати себе з неї вивести жадному Мойсеєві...» (Націоналізм» 1926, ст. 34).

Ікер дав чудовий малюнок обивательщини в одному зі своїх фейлетонів в «Свободі»: «Деякі наші організації (за що їм честь і слава!) пробують ввести щось нове в цьому секторі, — пробують, напр., получити пікнік, або фестин, з голодовою маніфестацією... І от виходить з цього така, приблизно, панорама: перед трибуною стоять (бо мусять!) нещасні прапороносці,

на трибуні припікаються на сонечку заслужені сини народу, а до мікрофону підходять один за одним достойні промовці, представники братніх націй, і в хвилюючих, сповнених болю словах, змальовують картину страшного голоду в Україні. І згадують пам'ять мільйонів замучених голодовою смертю братів наших — жертв червоного терору. А в затінку і затишку, під корчиками (кущами, Є. О.), на траві, чи таки в машинах, сидить народ і трапезує, і завзято знищує привезені з дому продукти, підливаючи час від часу відповідними спіритуаліями. З мікрофону летять в простори трагічні спомини про голод 30-их років, і ніби їм у відгомін — вистрілюють корки з пляшок, тріщать кісточки смачних курчат між зубами патріотів...» (Див. МІЩАНСТВО, ФІЛІСТЕЙ).

ОБИДА — термін Руської Правди, що заступає сучасний «переступ», каригідний вчинок. (М. Груш. «Іст. УР», III, 359). Див. ОБРАЗА.

В «Слові о Полку Ігоревім» ці каригідні вчинки, що набрали грізної форми княжої міжусобиці, геніяльно персоніфікуються в образі Крилатої Діви, що появляється на сході, віщуючи велике лихо:

Встала Обида в синах Даждьбожого внука,
Ступила дівою на землю Трояна,
Заплескала лебединими крильми
На синім морі біля Дону;
Плещучи, прогнала багаті часи...

— бо там, де міжусобиці між князями, лютує ворог, і земля убожіє.

ОБИХОД — книга деяких богослужбових співів на неділі або свята. З нього зроблено було скорочення, і цього «учебного» чи шкільного Обиходу вживали, як підручника церковного співу в духовних та парохіяльних школах в Україні.

ОБІД, ОБІДИ — час головної їжі вдень, а також всі ті страви, що тоді споживалися. СТАНОВИТИ ОБІД — у Грінченка влаштовувати поминки. Але в наших піснях цей вираз має ширше значення — влаштовувати взагалі громадський обід. В с. Перекопівці Ромен. пов. було братство св. Параскеви, що становило обід 28 жовтня, в день святої.

У піснях також співається:
Поможи нам, Боже, Київ город боронити,
Дождемо Першої Пречистої
Будемо обід становити.

ОБІДНЯ — св. Літургія.

ОБІДНИЦЯ — служба Божа, яку правлять в разі неприсутности священика. (Річинський, «Проблеми», ст. 233).

ОБІЙМИЩЕ — міра товщини: «Такі дуби, що по півтора обіймища» (Сл. Грінченка). «Дуб товстий, мабуть, обіймищів двоє або троє буде» (Сл. Уманця) — себто, щоб його обняти, треба двох або трьох людей.

ОБІРНИК — гній, мішанина тваринних відходів, сечі та підстілки.

ОБІРНИК — у гуцулів — мосяжників рід круглого долотця з вістрям, зробленим рурочкою — щоб вибивати кружальця з мідних платівок.

ОБІЙМАННЯ, ОБІЙМИ — символічний акт любови. У Шевченка: «Обніміте ж, брати мої, найменшого брата». Грецькі ГРАЦІЇ завжди представлялися в образі трьох дівчат, що стоять, обнявшись, на знак взаємної помочі, що її повинні давати люди одні одним.

ОБІЦЯНКА — перебрання на себе обов'язку зробити комусь щось. Люди мало культурні, що не виховали в собі взагалі почуття обов'язку, дуже легко дають обіцянки, але, як тільки переконуються, що виконати обіцяне не так легко, як обіцяти, даного слова не додержують. Від таких людей походить і приповідка: «Обіцянка — цяцянка, а дурневі радість». Натомість додержування даної обіцянки характеризує людину, не тільки високо духово розвинену, але й волево сильну, що вміє переборювати власну нехіть й зовнішні труднощі, ріжні спокуси самовиправдання й зовнішні обставини, — характеризує людину — пана життя, а не раба обставин.

ОБКІСКИ — святкування кінця косовиці.

ОБКЛАД, ОБКЛАДКИ — важка хвороба, дифтерія. Від обкладок лікували в народі замовлянням та нагріванням (МУЕ НТШ, IX, 63).

ОБКУРЮВАННЯ — магічний акт, що його вживали проти всякої нечистої сили, а тим самим і проти хвороб. На Гуцульщині, якщо народини траплялися вночі, баба світила свічку й примовляла:

Свічу свічку,
Піду по запічку,
Ладану шукати,
Обкурити хату (МУЕ НТШ, XVIII, ст. 103).

На Волині перше, ніж іти до нової хати, її добре обкурювали всередині. (Перв. Гром. 1927, І, 163).

На всій Україні був колись звичай підкурювати, чи обкурювати молодих, чи молоду, як вона йшла з молодим до його хати (там же, ст. 174-75). Коли захорювала породіля, її теж підкурювали «гарячим камінцем», — щоб прогнати хворобу (там же, ст. 173). Особливо вживалося підкурювання, чи обкурювання проти трясц-

ці. (Див. ДИМ). Обкурювання вживалося і в інших народів в аналогічних випадках.

ОБЛАВА — натовп, що полює, оточуючи зі всіх сторін.

ОБЛАВОК — край (борт) корабля. У козацькій думі: «Тогді козаки у каюки скакали, тую галеру за мальовані облавки брали та на пристань стягали» (Сл. Грінченка).

ОБЛАДА — нерухоме майно.

ОБЛЕСЛИВІСТЬ — прикмета дрібних людей, що намагаються піддобритися більшим за них. «Як називається найнебезпечніша звірина? — запитав один король мудреця. Той відповів: «З-поміж хижаків — тиран, з-поміж хатніх звірин — облесник». Так писав Лессінґ, але він запозичив цю думку в Плутарха «Про облесливість». І дійсно облесники видаються короткозорим людям приятелями, як вовки — собаками. Наш народ у своїх приповідках гостро засудив облесність. Про нещиру, облесну людину, що за облесними словами ховає лихі наміри, у нас казали: «Віншує щастям-здоров'ям, а дарує безголов'ям». «Звивається, як вуж», казали про облесливу людину, що западає чиєїсь ласки, і так, певно, думали й думають, коли читають всі облесливі статті й вірші, що ними повна була при Сталіні й залишається далі повна при Хрущові советська облеслива преса. Особливою облесливістю за часів Сталіна визначався, поряд із Тичиною, М. Рильський, що недурно ж пережив усіх своїх колишніх товаришів НЕОКЛЯСИКІВ (див.). За Сталіна він писав в одному зі своїх численних підлесливих віршів:

Ми збирали з сином жолуді дубові
І про слово Сталін я сказав синкові.

Але тим часом Сталін помер, і нове видання творів Рильського вийшло вже за Хрущова. Попередній вірш відповідно змінено:

Ми ходили з внуком по горішки букові.
Хто такий Нікіта, оповів я внукові.

Як може спідліти душа людська!

ОБЛИВАННЯ ВОДОЮ, як і ОБСИПАННЯ ЗЕРНОМ — магічний обряд насилання щастядолі. В Галичині перед від'їздом молодих до вінця, співали: «Кропи нас, матінойко, свяченою водойкою з доброю долейкою». На Юрія обливали пастуха, щоб худоба, яку він пас, була здорова. Тут пастух виступає, як ідеальний осередок стада. Дуже поширені були колись в Україні великодні обливання (див. ОБЛИВАНИЙ ПОНЕДІЛОК), і не можна сумніватися, що й ці обливання в'язалися з бажанням здоров'я і щастя (зокрема подружнього). (Див. ВОДА).

Крім того, обливання водою служить за законами імітативної магії, засобом до викликання дощу. 16 червня 1899 р. під час молебну про дощ, одну бабу, що її вважали за відьму, облили водою (Аничков, І, 244). Коли немає відьми, поливали її могилу. Обливали іноді й священика, як носія особливо сильної МАНИ (див.). Так, в Ямполі, на Поділлі в 1890 р., під час молебну про дощ селяни облили священика в ризах. Іноді, замість обливати, просто кидали людину в воду. В 1870 р. в Чернівцях селяни примусили всіх жінок скакати в воду одягненими, в наслідок чого одна втонула, а кілька захворіли (там же).

Після 17 років подібний випадок повторився на Буковині: селяни кинули в воду двох румунок, що їх вважали за відьом (там же).

Подібні вірування й обряди існують і в інших країнах, мабуть, у всьому світі. Як посвідчує Аничков, в Уфімській губ., кожний, хто проходив через село під час посухи, ризикував дістати холодний душ (обливання). У Полінезійців існує навіть особлива кляса жерців, що їх поливають водою під час спеки й посухи. Якщо в Україні колись обливали водою священика що молився про дощ, то в Даґестані, муллу, себто махомедданського священика, що молився про дощ, просто кидали в воду.

ОБЛИВАНИЙ ПОНЕДІЛОК — великодній понеділок, відомий також під назвою ВОЛОЧЕБНОГО (див. ВОЛОЧІННЯ). Цього дня парубки обливали водою дівчат. Цей звичай згадується в наших давніх пам'ятках, причому опис його в Густинському літописі дав привід декому навіть думати, що українці приносили воді людські жертви (!), і то тільки тому, що молодь, бавлячись, не обмежувалась іноді на саме обливання, а й спихала, при загальному реготі, неуважного в воду, — причому могли, розуміється, траплятися й нещасливі випадки. (Костомаров, У, ст. 361). М. Грушевський, ідучи, мабуть, за Аничковим, уважав, що й великодне обливання водою служило для закликання дощу. («Іст. у. літ.» І, 174). Можна сумніватися, щоб наші селяни саме на Великодні свята, коли ще по всіх усюдах мокро і вогко від розталого снігу, дійсно думали про потребу дощу. Зрештою, маємо й безпосередні вказівки, що Великодні обливання служили не для викликання дощу, а власне як магічний засіб накликання щастя й здоров'я. Не дурно ж і на весіллях і на народинах можна часто почути в нас побажання: «Будь здоровий(-ова), як вода!»

Ів. Франко, описуючи звичаї галицького Підгір'я, теж писав: «Обливаються головно молоді люди, парубки й дівчата, сикавками, коновками, збанками. Часом парубки, зловивши котру веселу дівку, кидають її в річку. Кого ліпше обіллють того дня, так, щоб аж капало з нього, той буде ввесь **рік здоровий і веселий.**

Замужніх жінок не годиться обливати; така жінка, обіллята чужим чоловіком, має право виляяти його, тим часом як дівчина не повинна противитися, а якщо лається, то з неї сміються, і обливають ще дужче». (Етн. Зб. НТШ. У, 205). Остання увага, що обливають тільки дівчат, вказує й на те, що обливання, відповідно до символіки ВОДИ (див.), має сприяти також паруванню. Жінок, що вже спарувалися, воно не повинно чіпатися.

Гр. Лужницький в «Нотатнику Шпарґаляра» в філядельфійській «Америці» за р. 1960, писав, що, крім обливаного понеділка був ще й ОБЛИВАНИЙ ВІВТОРОК, коли дівчата спеціяльно обливали парубків:

«До сьогодні задержався у нас звичай **«обливаного понеділка»**, тобто другого дня свят Воскресення Христового, хоч чомусь заник звичай «обливаного вівтірка», бо в минулому в Україні в понеділок Світлого Тижня мужчини обливали жінок, а у вівторок жінки мужчин. «Обливання» не було таке просте, як сьогодні, і радше можна було його назвати «купіллю» як обливанням, бо по селах, що лежали над річкою чи над ставом, парубки від раннього ранку ловили дівчат на вулиці, волікли їх до води і просто кидали у воду або в найкращому випадку схоплювали за руки й ноги дівчину й кидали до корита на якому-будь подвір'ї та поливали водою з відра.

«Не краще було по містах, в яких — як пише наша львівська хроніка — «після обливаного понеділка доми виглядали як по повені». Міщани — а по селах дворяни — уже заздалегідь приготовлялися до «обливання», виносили зі спалень меблі, килими тощо, бо коли гурт молодих мужчин вдерся до дому, де були молоді панночки, то після «обливання» залишалась просто руїна. А горе було цій панночці, яку застали ще сплячу в ліжку, бо тоді відрами лили воду на неї. Тому то дівчата вставали вже досвіта й ходили по місті громадою, щоб могти боронитись перед напасниками. Але за це все могли вони, ще й з наддатком, віддячитись хлопцям у вівторок».

ОБЛИВАНЦІ — презирлива назва, яку москалі давали **українцям тому, що в Україні** з давніх часів обряд хрещення виконувався і занурюванням і обливанням, в Московщині ж — практиковано тільки занурювання в воду. Москалі не визнавали хрещення обливанням за правдиве і домагалися від українців, щоб вони творили над собою повторне хрещення — зануренням у воду. Московський Собор 1620 р. ухвалив перехрещувати «латинян». Про те, якої гостроти набрала полеміка про «занурення» та «обливання», свідчить такий факт. Єпископ Єзекіїль-Йосип Курцевич, якого висвятив у Києві на єпископа володимирського патріярх Теофан, дістав архиепископство суздальське. З ним переїхало туди й чимало священиків. За кілька років на нього зроблено донос, що всі вони — обливанці і не погоджуються бути охрещеними занурюванням у воду. Справа пішла на суд патріярха. Тільки Собор 1667 р. відмінив перехрещування чужинців, в тому й українців. (Н. Полонська-Василенко в «Укр. Зб.» Мюнхен, 1958, ст. 67). Зрештою, в цьому впертому невизнаванні обливання за правдиве хрещення, дарма, що воно дуже поширилося в Україні через свою практичність, москалі йшли за греками: «Греки христили тільки через потрійне занурення. І доходило часом, — звичайно дуже рідко, — до того, що греки не вважали латинського способу хрещення за дійсний, і тому перехрещували. Року 1054, коли папські леґати прокляли «єресі» Константинопольської Церкви, то в Відлучній грамоті вони написали: греки «подібно й Аріянам, перехрещують хрещених у ім'я св. Тройці, особливо латинян» (Митрополит Іларіон «Поділ...» ст. 89—91). (Див. ПЕРЕХРЕЩУВАННЯ;.

ОБЛИЗЕНЬ — невдача. З'ЇСТИ ОБЛИЗНЯ говорилося перше про собаку, що їй показували ласий шматок, а потім не давали, і вона тільки облизалася. Але потім цей вираз ПІЙМАТИ, СХОПИТИ ОБЛИЗНЯ перенесено й на людей — потерпіти невдачу. ДАТИ ОБЛИЗНЯ — відмовити.

ОБЛИЧЧЯ — див. ЛИЦЕ. Загально відомий вираз, що обличчя — дзеркало душі. «Вираз обличчя стоїть у природному зв'язку з модифікаціями настрою духа, тому що він у всьому світі має те саме значення», — казав німецький філософ Кант. Тут мається на увазі власне не ті чи інші фізичні риси — відміни форми носа, чола, вуст, — як власне вираз обличчя, що відбиває внутрішні духові переживання. Що бідніше внутрішнє духове життя, тим менш виразне й цікаве обличчя. Ще Чаадаєв писав: «Росіянин не має обличчя», — себто власне жадного виразу. А Гончаров так описував Обломова: «Се була людина літ тридцяти двох, трьох, середнього зросту, приємної зверхности, з темно сірими очима, але з відсутністю всякої означеної ідеї, всякої скупчености в рисах обличчя». Норвезький письменник Зіґфрід Ундсет, що в 1950 р. видрукував книжку про своє перебування в СССР, підтверджує: «Під час тих чотирьох днів, що ми їх провели у Москві, мандрував я з Гансом (син письменника) все вулицями міста. Якось ніби людина губиться порушуючись серед повені зовсім чужих людей, з якими нема змоги розговоритися і яких обличчя **зовсім не мають виразу...»**

І. Л. в «Свободі» (ч. 188), стверджуючи зі свого боку безвиразність облич підсоветських людей, намагається дати їй таке пояснення:

«Советська держава основана на колектив-

ній системі. Теорія, що висуває цю систему, признає питому вартість тільки загалові, заперечує її натомість у поодинокої людини, як такої. Держава являється самозрозумілою цілістю, носієм духових і матеріяльних дібр людини і її сил. Поодинока людина не має там ніякої вартости. Вона тільки член спільноти і від спільноти вона одержує все своє культурне і матеріяльне буття і тільки для цієї спільноти вона існує. Поодинока людина не може там мати своєї власної цілі, не має ніяких природних прав.

«Іншими словами, у колективній системі пересічна людина **не потребує думати** про суспільні, політичні чи релігійні справи — все те за неї роблять — а вона це все має сприймати, **як добрий грамофоновий кружок,** і після влучення струму із державного апарату віддавати це на зовні. Вираз облич громадян такої держави — це вислів духового настрою і думок її політичного проводу. Політичний провід совєтської держави визнає матеріялістичний світогляд. Заперечує царину духа й духових вартостей — його думки обертаються тільки і виключно у світі матерії, в крузі природних потреб і функцій людини. При помочі виключно матеріяльних вартостей ці провідники хочуть ущасливити своїх громадян, а дальше і все людство. Масове ув'язнення людського духа на просторі всієї держави — це наслідок цієї політики».

ОБЛІГ — давно неоране поле. В піснях облоги, себто поля, що не дають ніякої користи, символізують ворогів:

Ой, колись були ярі та пшениченьки,
А тепер облоги;
Ой, колись були вірні та сусідочки,
А тепер вороги (Гол. ІУ, 446).

Або:

Ой всі нивки поорані, одна облогує;
Усі дівки на мя добрі, одна ворогує...

ОБЛІЙ — покритий водою від одлиги сніг.

ОБЛЯГИ — час, коли лягають спати.

ОБЛЯМІВКА — обшивка, лиштва.

ОБЛЯТА — вписання якогось документу до судових книг давньої Польщі (нам цікаве за козацьких часів) і копія — випис цього документу з тих книг.

ОБМАН — свідоме використання чужого довір'я на шкоду особи, що довірилася. Данте в своїй «Божеській Комедії» представив обман в вигляді ҐЕРІОНА — потвори, що має людське привабливе обличчя, тіло гадюки і хвіст скорпіона. Зачарувавши свою жертву ніжним поглядом своїх очей, Ґеріон обвиває її потім своїм тілом і вбиває їддю свого хвоста. Див. МАЄРБЕРҐ.

ОБМЕЖЕНІСТЬ — властивість людини, нездатної вийти за коло звичних уявлень і поглядів. Ортеґа-і-Ґассет писав: «Людина має в собі певний запас ідей; вона вважає, що його досить, і що вона духово ним цілком забезпечена. А що вона не помічає нічого, що виходить поза межі її обрію, вона остаточно вигідно розташовується в цьому запасі...» («Бунт мас», 1937, стор. 67).

Отто Вейт в своїй цікавій праці «Трагедія доби техніки» (Мілян, 1937) відзначив жалюгідні наслідки надто швидкого — в порівнянні з духовим розвитком людини — розвитку техніки. «Багатосторонність і складність наукового й технічного світу, — пише він, — зробили неминучим, що людина побачила себе примушеною присвятитися спеціяльній діяльності, ясно окресленій. Помалу-помалу спеціяліст звик не поширювати своїх обріїв поза межі своєї щоденної праці. Його не цікавлять навіть духові підстави його діяльности. Ортеґа-і-Ґассет ствердив, що більша частина лікарів, техніків, інженерів навіть і не думає про те, що їх професія має наукові підстави, які, якщо ніхто про них не турбується, поволі втратяться. Вони «вправляють свою професію з наставленням тих людей, що користуються автом, чи купують рурочку аспірини, не нав'язуючи до того жадної думки про долю науки, чи людства». Та й самі науковці мають обрії обмежені. Поступовий розподіл окремих наук довів до того, що поле діяльности вченого все більше обмежується. Втрачається зв'язок із сумежними ділянками знання — панує байдужість до того, що діється поза вузьким колом професійної діяльности. Раціоналізована держава вибирає своїх урядовців зовсім з іншими критеріями, ніж колись: в сучасній бюрократії бажані люди компетентні (себто фахівці), а не люди культурні, люди зі спеціялізованим знанням, а не з загальною культурою» (ст. 189 - 192).

Цей процес особливо гостро відбувається в СССР, де взагалі диктаторіяльний уряд не хоче мати в державі людей широкої культури, з власним розумінням світових проблем, а виховує тільки кадри вузьких техніків-спеціялістів, що мають слухняно виконувати накази влади.

ОБМЕТИЦЯ — порохи з борошна, що залишаються на жорнах та на коробі, що їх вкриває, і що їх звичайно обмітають. УХОПИВ, ЯК СОБАКА ОБМЕТИЦЮ — зазнав поразки, невдачі. (Номис 12156). На Гуцульщині також рід вишивки.

ОБМИВАННЯ — не тільки акт фізичного очищення, але й символічний акт очищення духового. Тому йому надають особливого значення в похоронній обрядовості. На Гуцульщині «перед похоронами миють мерця водою, що стояла в горняті в його головах, а обтирають руш-

ником, яким було тіло прикрите — а це на те, щоб він на тойсвіт ішов чистий» (МУЕ НТШ, V, 248). В м. Тростянці на Снятинщині казали в такому випадкові: «Щоб його так і Бог обмив від гріхів, як люди водою». (Етн. Зб. НТШ. XXXII, 308). Аж до відвезення на кладовище тут кожного ранку вмивали лице мертвого чистою водою. «Померлого миють сусіди, або чужі: рідним не годиться мити, бо, якби мили, то з ним не виділися б у небі. Купіль виливають у такому місці, куди ніхто не заходить. Купелем не годиться підливати овочевих дерев, щоб не посихали. .» (там же, також ст. 204, 233). У єгиптян навіть і душа мусіла перше, ніж з'явитися на Суд в Палату Правди, зробити купіль, яку звали Купіллю Покути.

ОБМІЖОК — вузька смуга землі поміж нивами.

ОБМІН — акт, що в ньому якась річ переходить від одної особи до другої взамін за якусь іншу річ. ОБМІН ПЕРСТЕНЯМИ — шлюбний акт, що символізує одружіння (див. ОБРУЧКА). ОБМІН ХЛІБАМИ — весільний обряд: при сватовстві свати клали на стіл свій хліб, а батьки дівчини, якщо сватовство приймалося, давали сватам свій хліб. Якщо ж сватовство відкидалося хліб сватів їм повертався. НАТУРАЛЬНИЙ ОБМІН — рід первісної торгівлі, на перших ступенях господарського розвитку, коли обмінювалися лише лишками продуктів, бо все потрібне вироблялося в межах кожного окремого господарства. Коли ж виникли гроші, почали люди вимінювати свої продукти на гроші. ОБМІН РЕЧОВИН — складні фізичні й хемічні процеси в кожному живому організмі, в зв'язку з прийманням поживи, працею та видалюванням відробленої матерії.

ОБМОВА, ОБМОВЛЯННЯ — осуджування когось перед чужими людьми, що часто дорівнює НАКЛЕПОВІ (див.), але часто й відріжняється від нього тим, що наклеп — вигадана неправда, а обмова може й мати в собі зерно правди, але навмисно надто злісно й кривдно інтерпретоване, ніби в обороні моралі та здорового суспільного життя. А тим часом, якщо хто справді прогрішає, сам за це відповідає. Христос казав: «Не судіть, щоб вас не суджено. Бо яким судом судите, вас судитимуть, і якою мірою міряєте, вам одміряється.» «Чого ж дивишся на порошину в оці брата свого, у своєму ж оці поліна не чуєш?» (Матв. УП, 1—3). І в Старому Завіті сказано: «Не будеш обмовляти між людьми твоїми, і не вставатимеш на життя ближнього твого» (III Мойс. XIX, 16). І Давид співав у псальмі ХУ: «Господи, хто пробуватиме в наметі Твоїм. Той, хто ходить в невинності, і творить справедливість і говорить щиру правду. не обмовляє язиком своїм, і злого не чинить сусідові своєму і не допускає неслави на ближнього свого» (1—3). А в псальмі 101 знову повторює: «Хто таємно обмовляє ближнього свого, того б я знищив», бо величезну шкоду всьому суспільству завдають обмовники, пригашуючи в людських серцях духа любови, підриваючи пошану й авторитет нелюбої їм людини руйнуючи товариську приязнь і взаємне довір'я, знеохочуючи людей доброї волі в громадській праці.

Багато дрібних душ, більш схильних до лицемірства, ніж до ненависти, волють вживати тиху обмову, ніж надто явний наклеп. Знаючи, що наклеп карається законом і тому небезпечний, вони вибирають обмову, як більш тонку й гнучку зброю. Наклепник більш сміливий, він ризикує й готовий зустріти кару, обмовник — боягуз, що ховається в тіні поміж іншими, такими ж, як він. Без підлої трусливости нема обмовників. Дуже часто вони навіть не наважуються відкрито висловити свій гострий осуд, — вони волють інсинуацію, натяк, многозначне знизування плечима. . Розмовляючи про немилих їм людей, вони вміють висловити ніби між іншим усе погане, що до якого «певно нема нічого певного», але й промовчати одночасно все те добре, що вони знають цілком певно. Обмовники — жахливі отруйники громадської суспільної атмосфери. Українські приповідки, наша народня мудрість, подібно Святому Письму, гостро ганьбить обмовників, констатуючи, що «Вода все сполоще, лише злого слова ніколи», або «Не втопила вода, втопила людська обмова». «Коли всі злі, то й ти не ліпший», кажуть обмовникові. «Не сміється вода з болота, лише болото з води». Ворона ніколи не каже: куку! лише все: кра!» так і обмовник нікого ніколи не похвалить, не заохотить, а все тільки згудить та знеохотить. (Ів. Франко «Прип.» І, в II, ст. 245, 263, 291).

І все ж, як констатував В. Приходько в цікавій статті «Українська соціотехніка і українська справа», в українському суспільстві надто процвітають обмовники. «Першою й може найголовнішою хибою нашої української соціотехніки, себто стосунків між українцями, пише він, « треба уважати, що у нас майже ніхто не користується повагою, пошаною, авторитетом. Хто-б то не був — чи то учений, політик, письменник, громадський діяч , — кожний має серед широкої публіки свій «епітет». Коли учений, — то він пляґіятор — (списує чужі праці), коли політик, — то дурень, письменник — нездара, громадський діяч — злодій і т. д. При чім це говорить «широка публіка», себ-то люди,, що в очі не бачили праць відповідного науковця, які зовсім не в курсі плянів і намірів того чи іншого політика, як не перечитали ані одного рядка з творів «нездарного» письменника і, нарешті, цілком не знають, чому кваліфікують того чи іншого громадського діяча, як злодія. І оце властиво, та «атмосфера», в якій живе укра-

їнське суспільство і провадиться українська праця. Атмосфера — неприємна, некультурна, неінтелігентна, пригноблююча, — атмосфера, при якій у більш вразливих людей опадають руки й вони кидають всяку національну працю та втікають кудись далі й замикаються у колі свого приватного, родинного життя.

«А між тим, дійсність українська зовсім не така трагічна і провідна українська верства складається далеко не лище з неґативних типів, а, навпаки, серед цієї верстви значно більше постатей позитивних.

Це, між іншим, добре підмітив один чужинець, болгарин, проф. Софійського Університету, Шишманов, зять нашого відомого діяча Михайла Драгоманова. Буваючи часто в родині Драгоманових у Софії, — проф. Шишманов часто зустрічався там з українцями й чув розмови та характеристики тих чи інших українських діячів ще із старих часів (Володимир Антонович, Олександер Кониський, Іван Франко, Михайло Павлик, Борис Грінченко, Панас Мирний, Іван Нечуй-Левицький та інші). Характеристики — в стилі, нашої, української «соціотехніки». А потім, у того ж Драгоманова чи іншим шляхом, доводилось йому зустрічатися з тими людьми, яких характеризували. — Придивлявся, прислухався й переконувався, що Х чи У зовсім не такий то нездара, недотепа чи чудак, як то виглядало з характеристики. Дуже часто зовсім навпаки. І ось тому, проф. Шишманову належить цей вислів: «Кожний українець ліпший, ніж його репутація», — чи то пак, опінія про нього». («Свобода» р. 58, ч. 302). (Див. ОБРАЗА, СОБАКЕВИЧ).

ОБМОЛОТИНИ — закінчення молотьби і учта з цього приводу.

ОБНІЖЖЯ — квітковий пил у бджоли на ніжках.

ОБНІЖКИ — вовна з овечих ніг.

ОБНІЖОК — перекладини межи ніжками стола, або стільця.

ОБНОВЛЕНЦІ — т. зв. Українська Синодальна Церква з осередком у Харкові, створена в противагу Українській Автокефальній Церкві, — вона ставилася прихильно до большевиків та ніби на правах самоуправи признавала над собою подібну ж «Обновленську» Московську Синодальну Церкву, яку большевики підтримували проти православної Церкви, яку очолював патріярх Тихон. Оруддям української «обновленщини»став прот. Павло Погорілко, священик із Поділля. Він бажав незалежности Української Церкви від Москви, але в канонічних межах і дорогою канонічної висвяти української єрархії. Сам він був призначений на єпископа УАПЦ і в тій цілі висланий на висвяту до Грузії, але туди не доїхав. На всеукраїнському соборі в Києві в 1921 р. Погорілко належав до тих, що запротестували проти неканонічної висвяти єпископів, назвавши її «ухилом до протестантства» і «зрадою православія». Після Собору П. Погорілко одверто виступив проти УАПЦ та її єрархії. Тереном його діяльности було Поділля, зокрема Вінниця, де архиєпископом УАПЦ був Іван Теодорович, пізніший митрополит в США. Тут за свідченням митроп. Липківського, його «привабило вінницьке ДПУ», а коли його було обрано єпископом у Вінниці„ те саме ДПУ «послало його на висвяту до Москви до обновленського митрополита». Повернувшись із Москви Погорілко багато шкодив УАПЦ, виступаючи, як український «благодатний» єпископ.

Другим визначнішим діячем української «обновленщини» був Теофан Булдовський, що діяв на Полтавщині, де ДПУ відбирало парафії від УАПЦ і передавало їх Булдовському. Третім головним діячем української «обновленщини» був єп. Іоаникій Соколовський, «авантюрник катеринославський».

Погорілко, Булдовський і Соколовський і взялися за організацію «благодатної» і «канонічної» Української церкви, висвятили ще кілька єпископів, об'єдналися в т. зв. «Соборно - Єпископську Церкву» і так діяли проти «всенародньо - соборницької» УАПЦ. Проте, обновленці, хоча й багато шкодили розвиткові УАПЦ, не виправдали всіх надій большевицької влади щодо розкладу УАПЦ, — вони не мали великої популярности в народі, і їх розкладова діяльність була обмежена до деяких провінцій

ОБНОГА ГОРИ — місце, з якого гора підноситься.

ОБОВ'ЯЗОК — підстава кожної моралі; те, що треба робити згідно з приписами закону, релігії, моралі, власної свідомости, чи сумління, і т. д. Кант зворушливо вітав обов'язок: «Обов'язок, чудове слово, що не має в собі нічого приємного чи привабливого, але що вимагає послуху. . . перед ним мовкнуть усі інстинкти, що проте продовжують інтриґувати в темряві. Яке ж твоє шляхетне походження?» Для релігійної людини почуття обов'язку заложено в наші душі Богом, який дав проте людині свобідну волю, що часто підбиває її занедбувати свої обов'язки.

Ніцше завважував: «Мені здається, що ми народжені не тільки на те, щоб шукати щастя, але також на те, щоб сповнити наш обов'язок. Ми щасливі, коли знаємо, в чому той наш обов'язок полягає.» Всі українці в вільному світі можуть бути щасливі, бо вони знають, в чому полягає їх обов'язок — допомогти всіма силами

поневоленій Україні увійти « в народів вольних коло. .»

ОБОЗ — всі вози, призначені для обслуги війська, за виїмком гармат та інших бойових возів. За князівських часів обоз звали ТОВАРИ, від XIII ст.. — СТАНИ. Коли військо йшло в дальший похід, перед полками йшов наперед обоз, що віз харчі, шатра й тяжку зброю. Володимир Мономах згадував, що раз заскочили його половці — «ми радо б були з ними побилися, але зброю вислали наперед на повозах». Підводи, «повози» постачало населення. Цей обов'язок звався ВЕЗТИ ПОВОЗ, — виводили його ще з часів Володимира В.

В означеному місці обоз спинявся, — на це були за князівської України вислови СТАТИ ТОВАРАМИ, ПОСТАВИТИ ТОВАРИ СТОЯ ТИ ТОВАРАМИ. Місце, де стояв обоз, звалося ТОВАРИЩЕ або СТАНОВИЩЕ. Обозні вози, здається, уставляли довкола так, як це пізніше робили запорожці, порядкуючи свій табор. Між возами ставили намети — ШАТРА. СТАТИ ШАТРАМИ значило те саме, що й стати обозом. (Ів. Крип'якевич «Іст. у. війська» ст. 49—50).

ОБОЗНИЙ ВІЙСЬКОВИЙ, що з 70-х років XVII ст. почав зватися ОБОЗНИМ ГЕНЕРАЛЬНИМ — був найвищим командантом козацької гармати (артилерії). До нього, мабуть, належало й уставляти оборонний табор під час воєнного походу. Він мав перше місце по гетьманові серед генеральної старшини, і, в неприсутності гетьмана, головував на раді, а в поході повнив функції наказного гетьмана. За Б. Хмельницького ген. обозний Чернята списував козаків у реєстр. Ген. обозному підлягали ПОЛКОВІ ОБОЗНІ.

ОБОЗНИЙ ПОЛКОВИЙ — командант полкового обозу і артилерії, а в неприявності полковника — його заступник. При ньому були: полковий артилерійський осавул, полковий артилерійський писар, хорунжий полкової артилерії та отамани.

До Б. Хмельницького був тільки один обозний — загальний, «військовий». Хоча Самовидець і згадував про те, що після Корсунської битви, під час перебування під Білою Церквою, ніби Б. Хмельницький попризначував полкових обозних, але ця його вістка викликає тим більші сумніви, що в договорі 1654 р., при перераховуванні інших полкових урядів про обозних полкових нічого не згадується. Безсумнівне існування полкових обозних тільки за часів Многогрішного та Самойловича. З 70-х років XVII ст. вже маємо відомості й про платню не тільки військовому обозному, але й полковим. Полкові обозні, замість платні, одержували особливі ранґові землі. (Слабченко «Полк» 1909, ст. 80—81).

ОБОЛОКИ — блакить небесна:« Це, що ми бачимо над собою синє, то це ще не небо, а це оболоки, а те, що ходить по під оболоками, то хмари». (Чуб. I, ст. 2).

ОБОЛОНА, ОБОЛОНКА — кругла віконна шибка. У Т. Шевченка: «А з оболонками вікно в садочок літом одчинялось».

ОБОЛОНЬ — низьке болотяне місце, вкрите травою.

ОБОРА — загорожене місце для худоби.

ОБОРІГ — дах на чотирьох стовпах, під яким складають сіно, або збіжжя. ХОДИТИ ОБОРОГА — святочна гра, звичайно на Великдень; четверо люду носять на плечах в себе двох інших. Подекуди це зветься також РОБИТИ ВЕЖУ, ДЗВІНИЦЮ. ОБОРОЖИНА — стовп в оборозі.

ОБОРОТНИЦТВО — забобонне вірування, свого часу дуже поширене в усіх народів (див. МЕТАМОРФОЗИ), ніби деякі люди мають можливість перекидатися в ріжні істоти, чи речі, відповідно до своїх бажань і потреб. «Сл. о Полку. .» зберегло нам відбитку цього вірування в образі кн. Всеслава, що «в ніч вовком рискав, із Києва дорискав до кур Тъмутороканя, великому Хорсові вовком путь перерискав. .» В билинах знаємо оборотнів Вольгу і галицького кн. Романа (Груш. «Іст. у. літ.» I. 135). В пізніші часи ці властивості приписувалися відьмам та деяким чародіям. Див. ВОВКУЛАК.

ОБОРЮВАННЯ — магічний обряд. Давніше, коли закладали нове село, оборювали його, запрягши в плуга бика й корову від однієї матки. За плугом ішов парубок, а поганяла дівчина — брат і сестра, щоб рід був міцний (Драгом. «Малор. II» 232). В пізніші часи оборювали село під час людського помору, чи пошести на худобу. Оповідали, що в с. Новоселки на Київщині, дідичка звеліла, під час однієї пошести, оборати село маленьким плугом, що в ньому був запряжений півень. (М. Сумцов в К. ССт. 1889, V—VI, ст. »90).

Звичай оборювання оселі відомий з дуже давніх часів, і Варрон називав його «етруським звичаєм», кажучи, що його дотримувалися і в сколипях Риму. З описів Плутарха та Діонісія знаємо, що цей звичай був дотриманий і при закладинах першого Риму. Оборювання оселі мало на меті створити навкруги неї своєрідне чарівне коло (Докладніше про це Є. Онацького «Чарівне коло та ритуальне оголення», Париж, 1938).

ОБПРОВАДЖУВАННЯ — назва порядку, в якому має йти похоронний похід: на переді не-

суть хрест, потім хоругви. За хоругвами йде, або їде, священик, за ним несуть, або везуть, домовину, за домовиною ступають «хатні», за ними «кревні», а чужі закінчують похід.» Цей порядок звуть обпроваджування» (Етн. Зб. НТШ. XXXII, ст. 313).

ОБРАЗА — ураза чести, іноді навіть тільки уявна. Наш нарід каже: «Словом заб'єш гірше, ніж книжкою». А москалі: «Брань (лайка) на вороту не вісіт». З того видно, що українець образу морального характеру приймає глибше, ніж москаль, який більше розуміється на матеріяльних речах, тим часом, як в українця переважає духовий первень. На це вказував ще П. Куліш (Гончаренко «Основи укр. нац. вихов.» в «Укр. Вістях» 27. XII, 1959). Тому-то і в давній «Руській Правді» за образу чести каралося (грошима) вище, ніж за скалічення тіла: за відрубаний палець, напр., платили покривдженому 3 гривні, а за урваний ус чи бороду, за удар батогом, або іншою річчю, (але не мечем) платилося 12 гривен! У пізнішій «Правді» XII ст., при зниженні кари за каліцтво (напр. за відтятий палець — одна гривна, замість трьох) і залишенні тої самої оплати за образу чести це надавання більшої ваги образі чести виступає ще виразніше: за урваний ус, за удар батогом платилося продажі 14 гривен. До цього прилучилося й вибиття зуба, що, очевидно, уважалося також образою чести (М. Груш. «Іст. УР.» III, ст. 363—64).

Дуже гостро реаґувало в нас і лицарське козацтво на образу чести.

Натомість у пізніші часи, в наслідок загального зматеріялізовання суспільства, наші люди, разом із іншими формами московлення, перейняли й московську думку, що «лайка на вороті не висить» і дуже щедро обсипає тою лайкою — то відкрито у часописах, то ховаючись за т. зв. «шептану пропаґанду» — немилих їм земляків. П. Кізко писав в «Укр. Самостійнику»:

«.. Ми вважаємо також за неправильний той факт, що в нас проходять безкарно випадки моральної чи громадської зневаги або й образи одне одного. Чомусь за злочин вважається розтрату сотень громадських долярів чи марок, але образу людини вважається за цілком нормальне явище. Тим часом моралі не можна купити ні за які гроші. Те саме можна сказати не лише про побутову чи соціяльну, а й політичну толеранцію. Оплюгавлення, сплямування українцем українця лише з причин різних політичних поглядів чи переконань — це фактор, що мов хробак підточує наші сили і збільшує сили нашого прямого ворога — большевиків і російських імперіялістів».

Хто легковажить власну честь, ще більш легковажно поводиться із честю інших. (Див. ОБМОВА).

ОБРАЗНІСТЬ — необхідна прикмета кожного справжнього поета, що мислить головно художніми образами, що випливають із досвіду, знань та вражень мистця, і що їх відповідне комбінування творить стиль письменника. Ось, напр., образність стилю М. Зерова, в його думці про молодість у поезії «Тягар робочих літ. . »:

І як не заздрить вам і молодості вашій —
Цій сповненій вина і ненадпитій чаші.
Цій гострій свіжості передсвітних годин,
Цій смужечці зорі над білим сном долин. .

Тут кожна фраза — низка проникливих думок в поетичних образах великої краси. Див. ПОЕТИЧНИЙ ОБРАЗ.

ОБРИ — тюркське плем'я аварів, що в половині УІ ст. по Р. Хр. прийшли з Азії, підбили болгар, що тоді кочували в наших степах між Доном і Дунаєм, і просунулися аж до Панонії, де й осіли, створивши державу, що охоплювала західню Україну і значну частину надчорноморського степу. Але вже в першій чверті УІІ ст. могутність аварської держвви була зламана об'єднаними силами Візантії, повстаннями населення тодішньої західньої України та інших народів, серед яких найбільшу ролю відіграли болгари. Остаточно розбив аварів та знищив їхню державу Карло Великий' Вони зникли, не залишивши сліду. І це відмітив наш літопис у фразі «погибоша, аки обри». Були ті обри, як зазначав наш літописець, — «горді духом і сильні тілом». Підкоривши наших дулібів, вони запрягали їх жінок у воза по три, по чотири і примушували возити себе.Але це насильство не тривало довго. Авари принесли з собою з Даґестану високорозвинену техніку обробки металю. Тому в «Сл. о Палку. .» згадуються «шеломи оварські», Київський музей мав ориґінальні зразки тих аварських шоломів.

М. Зеров в сумволічному сонеті «Обри» змалював москалів, як вони в часи т. зв. воєнного комунізму грабували український хліб:

На полі котяться зелені вруна,
В кущах лящить-співає соловій.
А по шляху, немов казковий змій,
На зсипище сільське ватага суне.
І в селах плач. Герої саг і рун,
Воскресли знов аварин, ґот і гун,
Ораба посіпацька, гадь хоробра. . .
Сільської ситости останній трен,
Усюди лемент — крик дулібських жен
Під батогом зневажливого обра.

(25. V. 1921).

ОБРІ ДЕ ЛЯ МОТРЕЙ (1677 — 1743 — французький мандрівник, мандруючи в рр. 1708—12 по Туреччині, був у Бендерах, коли там був Карло XII і українська еміґрація. Він знав особисто Орлика й Войнаровського. У книзі «Історичні та критич. замітки до історії Карла XII», що служить важливим джерелом для

історії шведчини в Україні, він полемізував із історією Карла XII Вольтера.

ОБРІЗАННЯ — церемонія відрізання крайньої шкірки статевого органу в хлопців. На основі біблійного оповідання, жидівський нарід приписував походження цієї церемонії Авраамові: вона мотивується, як союз, зав'язаний між Ягве, їхнім Богом, і згаданим патріярхом. Обряд обрізання має передаватися будучим поколінням, як символ цього союзу, і як матеріяльний доказ походження жидів від обраного Богом пращура їхнього народу. Але цей погляд не витримує критики, бо обряд обрізання існував не тільки в жидів, що походили від Авраама, але і в хананеян, що походили від проклятого Богом Хама. До того ж обряд цей поширений не тільки серед семітів, а в тому й серед арабів, що не хочуть мати нічого спільного з жидами, — але й серед народів Австралії та Океанії. Тому дослідники висунули чимало теорій щодо причин і походження цього обряду. Довший час панувала думка, що обрізання заступило давній звичай жертвоприношення дітей. С. Рейнах писав: «Часто кажуть, що обрізання, звичайне в фінікійців, жидів, арабів і багатьох інших народів (навіть Океанії), виявляє попереднє існування жертвоприношення дітей, викуплених таким чином жертвоприношенням частини їх тіла. Але це часткове жертвоприношення може бути лише символом повного жертвоприношення яке насправді ніколи не практикувалося. .» («Орфей» Париж, 1922, ст. 62). Натомість Ван Ґеннеп уважав, що обрізання переводилося, як «простий спосіб відріжнення, без жадньої задньої релігійної думки». (в «Меркюр де Франс» I, XII, 1924).

М Грушевський писав в «Початках Громадянства» (ст. 140): «Церемонія обрізання, яка практикувалася при посвяченні молоді в мужі, і яка, при затемненні її розуміння, була перенесена на дитячі літа, в своїй основі має, мабуть, не інше значення, як магічний засіб запевнити або збільшити здібність розродження». В цьому М. Грушевський ішов слідом соціологічної школи Дюргейма, що в 1912 р. писав: «. .Жорстокі обряди обрізання (хлоп'ячого й дівочого) мали на меті надати родильним органам особливої сили. Справді бо, молодик допускається до шлюбу (в Австралії) лише по обрізанні, — значить йому надається відповідне значення. Єднання статей в усіх нижчих суспільствах відзначається релігійним характером, і це робить необхідною цю своєрідну ініціяцію. Вважають, що вона вводить у гру страшні сили, що їх людина не може безпечно зустріти. якщо не вживе засобів певного імунітету, і для цього служить ціла низка практик. позитивних і неґативних. . Калічачи орган, надається йому особливий характер, і таким чином він одержує можливість протиставитися силам(також особливим), — що проти них людина інакше нічого не могла б вдіяти. .» («Примітивні форми релігійного життя» ст. 450).

ОБРІК — релігійна обітниця: «Обреклися бо обрoком нищити краї турецькі. .» (ЛНВ. 1901, 247). Цього релігійного засобу часто вживали в нас неплідні жінки: «Є, що побиваються, якби його так знайти, щоб уже зайшло хоч на старість на дитину... Одне тільки й є средство — ОБРІКАННЯ. Обрікаються, чи на прощу сходити пішки, як Бог пішле дитину, чи подарувати на церкви, що з добра свого. .» (МУЕ, НТШ. УПІ, ст. 114).

ОБРІК — овес із рубленою соломою на годівлю коням.

ОБРІСТ ҐЕОРҐ — німецький педагог у вищій реальній школі в Чернівцях. Він перший із західніх чужинців зацікавився Т. Шевченком і видав в 1870 р. розвідку про нього в німецькій мові. з додатком 12 перекладених шевченкових творів: «Гамалія», «Іван Підкова». у виїмках «Гайдамаки», «Лілея», «Русалка», «Причинна», вірші: «Дві тополі», «Ідилія». «На Різдво» «Тече вода», «Ой, чого ж ти почорніло». «Доля». Ця перша літературна вістка в Німеччині про Шевченка — дуже прихильна. Ґеорґ Обріст подав не тільки життепис Шевченка, підкреслюючи його великі здібності. багату фантазію, цікавість пізнати світ і людей, але й витривалість у національній приналежності, витривалість у боротьбі за визволення свого закріпаченого народу. Він писав: «Шевченко, бувши на волі, в кожній хвилі обставав за бідним, закріпаченим народом Його молодечі спомини що пригадували йому тяжке ярмо недолі, під яким стогнав колишній вільний і незалежний український народ, виринали й тепер яскраво перед його очима, запалюючи його до пориваючих пісень. у яких змальована в живих образах незавидна доля його земляків під москалем. Подібно, як американець Лонґфелло у своїх «Піснях невільництва» або ще перед цим Беранже в своїх «Співаках» звертали увагу своїх земляків на нелюдське гноблення ближніх. так і Шевченко ненастанно працював над визволенням нижчих верств народу».

Свою розвідку закінчує Обріст словами: «Шевченко — співець усього прекрасного й доброго, велично одухотворений співець волі. співець правди і мученик за волю».

ОБРІТЕННЯ — свято Обрітення голови Ів. Хрестителя 24 лютого ст. ст. У низці ріжних асоціяцій, підданих не завжди зрозумілими назвами церковних свят, народня етимологія перетворила «обрітення» на «обернення». Цього дня, мовляв, «обертаються птиці до гнізд. хлібороби до плугів» (Номис, 523), а птахи в

вирію — «обертаються до нас головами, збираються летіти до нас». «Діти від хліба, а птиці для гнізд» (Чуб. III, 7, МУЕ НТШ, III, 40, ХУ 63; Етн. Зб. НТШ, II, 99, 10-, 355). М. Грушевський відзначив, що цей термін початку весни точно збігається з календарем Карла Великого, що починав весну 23 лютого.

ОБРОК — чиншовий дохід із княжих маєтків в Україні - Русі; пізніше державний податок у натурі. «Терміни «урок» і «оброк», що стрічаємо в літописі, не означають спеціяльних податків, а тільки певну, умовлену суму» (М. Груш. «Іст. УР.» III, 256).

ОБРОТЬ — узда без удил.

ОБРОЧНИК (-НИЦЯ) — людина, що дала релігійну обітницю — ОБРІК.

ОБРУС, УБРУС — в давнину хустка, урізок полотна або рушник, тепер — скатертина, настільник. На Волині — не дуже довге (метрів 1½—2), але досить широке полотнище: його кладуть на голову, а кінці його висять на плечах. Це таке саме давнє головне покриття, як НАМІТКА (див.), тільки що намітку не просто кладуть на голову, а зав'язують навколо голови. (Вовк «Студії..» ст. 129).

ОБРУЧ — смуга гнучкого дерева чи заліза, що охоплює дерев'яне відро, бочку, барило, тощо, і тримає разом клепки. У сл. Папасній на Богучарщині, якщо який парубок не ходив на ВУЛИЦЮ (див.), дівчата палили обручі з діжки і вуглем з обручів присипали ворота тому парубкові, щоб він ходив на вулицю (МУН, НТШ, ХУIII ст. 189—90й. Може бути, що тут діяла асоціяція думки обруча з ОБРУЧКОЮ (див).

ОБРУЧКА, ПЕРСТІНЬ — кругла золота, чи срібна, чи взагалі металева прикраса, яку носять на пальці. Звичай носити персні дуже давній. Він був поширений серед давніх єгиптян. Знаходимо його також у Вавилонії, в Персії, в Фінікії і в жидів. Можливо, що через Малу Азію він поширився і в греків. Проте, як здається, за часів троянської війни греки ще перснів не носили. Принаймні Гомер, що так старанно описує одяги й прикраси вояків в тій війні, ніде не згадує про персні. В пізніші часи греки, а за ними й римляни носили персні на четвертому пальці лівої руки, вірячи, ніби нерв від цього пальця йшов просто до серця. В Італії звичай носити персні теж давній: його знаходимо, вже в етрусків, що й передали його римлянам, які вживали перше прості персні з заліза, — лише при кінці республіки поширився звичай носити персні з дорогих металів. Пліній дає про це цінні вказівки: «Доведено, писав він, що сенатори почали носити золоті персні дуже пізно. Республіка давала такі персні тільки своїм послам, без сумніву, тому, що золоті персні були в чужинців за високу відзнаку. Ніхто інший не мав права носити їх навіть в тріюмфі, — і хоча на голову тріюмфатора клали золотий етруський вінець, на пальці в нього залишався простий залізний перстінь, такий самий, як у раба, що тримав над ним вінець». В імператорську добу на перснях почали вирізувати портрети імператорів, а потім і інші поганські знаки. Почали носити персні на кількох пальцях, і кілька перснів на одному. Отці Церкви ганьбили цей звичай, і св. Климент Олександрівський (150-215?) писав з цього приводу: «Якщо громадські чи приватні справи віддалюють нас від нашої родини, то можна носити при собі один перстінь який служить для припечатування листів деякої важливости. Всі ж інші персні, які не служать цій меті, нам заборонено носити. Що ж до дозволеного персня, то не треба його носити на тому самому пальці, де носять його жінки, але на кінці мізинця, щоб він нам не перешкоджав користуватися рукою. Щодо образів які на ньому вирізуються, і які служать за печатку, то там повинні бути насамперед голубка, риба, корабель з розгорнутими вітрилами. Можна на них вирізати ліру, або якор, нарешті чоловіка, що ловить рибу на березі моря і нагадує нам Мойсея, або апостола Петра. Але не можна носити на перснях образів ідолів, що сама думка про них — злочин..» (Менар і Саважо, т. III, 376-77).

Отже, персні з найдавніших часів вживалися, як печатки, себто як символ влади і власности. Тому, коли який монарх передавав кому свій перстінь, то це означало й передачу влади. Олександер В. Македонський, вмираючи, зняв із пальця свій перстінь і передав його своїм генералам зі словами: «Найбільш гідному!». Людовик XI, примусивши свого брата герцоґа Беррійського, віддати йому Нормандію, примусив віддати йому й герцогський перстінь, і в урочистій асамблеї в Руані 9. IX. 1469 розбив цей перстінь: для нього його брат не був ще цілковито розбитий, поки не був знищений символ його влади. (Ґ. Ферреро «Психологічні закони символізму» ст. 75). Перстінь єпископів означає ту духовну владу, яка їм довірена.

І у нас в Україні, персні за князівських часів вживалися також, як символ власности і влади для припечатування офіційних документів, приватних листів, контрактів куплі й продажу, і потім усього того, що вважалося цінним і повинно було мати знак власника. Тому ті персні все мали на собі якийсь символічний значок, що вказував би, кому він належить. Тільки в цілком виняткових обставинах міг він покинути свого власника: коли власник уважав потрібним виделеґувати когось замість себе, і

тоді перстінь служив знаком уповноваження.

Саме тому ВИМІНА ПЕРСНЯМИ вважалася за знак найбільшої згоди між двома особами, найбільший приклад приязні й любови, що в ньому молоді люди запевняли один одного, що «все моє-твоє» — на все життя.

Хв. Вовк твердив, що звичай обмінюватися обручками (як називаються шлюбні персні), поширений у багатьох народів, майже не має значення в українських весільних звичаях». «У нас обряд із перснями не має жадної супровідної церемонії та, мабуть був уведений Церквою разом із іншим релігійним ритуалом запозичим від античних народів» («Студії...» 268). Це твердження про відсутність «супровідних церемоній», себто обрядів, надто категоричне: досить тут нагадати, що коли в Україні вмирали неодружені парубок, чи дівчина, то при їх похороні, вживаючи весільних обрядів, вдягали їм обов'язково на палець воскову обручку (Етн. Зб. НТШ. XXXII, 329 349 387). На Кубані під Новий Рік, клали на стіл картку білого паперу, посипали його попелом ставили на нього склянку з чистою водою і кидали у воду перстінь, потім дивилися в склянку аж поки не бачили в ній судженого (Крамаренко в Етн. Зб. НТШ. I, 17).

Не вірна також заввага Хв. Вовка, що «народні пісні вказують тільки на каблучки, оздоблені дорогим камінням, що у римлян та Церквою були заборонені». («Студії...» 268). Маємо пісні, в яких фігурує перстінь — обручка, дарунок чоловіка і символ його самого: молодицю посилають з наказу свекра в темну ніч по воду, але їй не страшно:

Ой не журіться, близькі сусіди,
Нічкою темненькою, —
Ой, єсть у мене золотий перстінь,
Він буде мені світити.
Ой, єсть у мене молод Іванко,
Він буде мені годити.
(Потебня в РФВ. III, ст. 92).

У весільних піснях величального характеру ми нерідко зустрічаємо МОСТИ (див.), символ любовного єднання, вимощені з жуковин, себто із перснів, які тут фігурують тільки для того, щоб посилити символічне значення мосту:

Ой через воду, та й через Дунай...
Стоять мостоньки калинові,
Калинові, покощені,
Покощені жуковинами.
(Голов. II, 27-28)

У Зах. Европі символіка персня як союзу взагалі, а шлюбного зокрема знайшла дуже широкий розвиток, і ми зустрічаємося там напр., зо звичаєм ШЛЮБУ З МОРЕМ (див.) що при ньому кидано перстінь в море. Як виказав С. Рейнах, цей звичай, що особливо був відомий в Венеції, де, починаючи з 997 р дож, виїздючи на свято Вознесіння на ґалері Буцентаврі у відкрите море, виконував цей символічний акт шлюбовання моря з Венецією, — походив з дуже давніх часів — його знали вже давні греки і крітяни. («Міти...» II, ст. 206 208).

Кругла форма обручки нагадує, що любов між подругами має бути безперервна, тривала й вірна. І навпаки обручка зламана й відкрита символізує зраду й чужоложство.

Але саме тому, що персневі приписувалося з одного боку властивість в'язати нерозривними вузами, а з другого боку символізувалося в ньому владу і власність, що ніби засвідчувало про якусь особливу силу, що мала б бути у персні, набрав він значення амулета, оберега від нечистої сили, а іноді й талісмана. «Ловити відьму, — казали в нас, — треба ось як: заложити шлюбні обручки на шлюбний очкур і тоді накидати його на відьму» (Гнатюк «Знадоби...» I, 281). Якщо жінка мала важкі породини, подекуди перед нею тримали обручку (М. Сумцов в К. Ст. 1889, X, 24), — очевидячки, щоб охоронити її від злої сили, що не дає їй породити. У Тиролі казали, що вагітна жінка ніколи не повинна здіймати з пальця обручку, бо інакше відьми та інші нечисті духи можуть її опанувати (Фрезер, «Золота Галузка», I, 405). У лаппонів людина, що мусить класти покійника до труни, дістає від чоловіка, жінки чи дітей покійного перстінь, який він має тримати в руці, аж поки не закінчить свого діла. Лапонці вірять, що той перстінь охоронить гробівника від усякого лиха, яке захотів би зробити йому дух покійного (там же). У наших замовляннях, що відносяться до народин, зустрічається згадка про «золотий перстінь». Сумцов уважав, що ті замовляння ґрунтувалися на літературних переказах про перстінь Богородиці. В «Небі Новому» Галятовського увесь дев'ятий розділ присвячений чудесам, що їх творив той перстінь Богородиці, себто обручка, що вона його одержала при заручення від св. Йосипа. Передача персня від св. Йосипа Діві Марії віддана в багатьох творах мистецтва, а між ними в славнозвісному Рафаеля в мілянській пінакотеці Брера, в чудових барельєфах Джан Болоньї в катедралі Пізи та Сансовіно в Льорето. Дуже популярні в західньому мистецтві також заручини святих дів із Христом, що виявляється в надіванні обручки на палець святої. Найславніша картина на цю тему «Пошлюбовання св. Катерини» Тінторетта в Палаці Дожів у Венеції.

ОБРЯД НАРОДНИЙ — встановлена з давніх часів традиційна практика із символічним наподібнюванням явищ природи, зв'язана з релігійними уявленнями, що в'яжуться також із умовами побуту давньої людини і скерована на покращання її життя. Поки та людина думає хоч і не ясно, що, як би точно вона не вико-

нала який обряд, вища істота, на пошану якої той обряд виконується, може просьбу (молитву) тої людини не задовольнити, вона знаходиться в площині релігійній. Але якщо вона думає, що та вища істота, до якої звернено точно виконаний обряд, мусить задовольнити бажання вірного, тоді релігія переходить в МАГІЮ (див.)

Обряди зазнають ріжних клясифікацій, але найбільш прийнято ділити обряди на календарні (різдвяні, новорічні, весняні, великодні, купальні), родинні (весільні, породільні, хрестильні, похоронні) та громадсько-суспільні (сіяння, обжинки, вечерниці, вулиця, тощо). З обрядами часто в'яжуться обрядові пісні, іноді дуже давнього походження (колядки, веснянки, обжинкові і т. д.).

В минулому столітті панували щодо студіювання обрядів — перше теорії братів Ґрімів, що під обрядом розуміли відбиття народніх уявлень про боротьбу й зміну атмосферичних явищ, як зими і літа а потім Шварца та Куна, які вважали, що всякий обряд відбиває якийсь міт. Такий підхід до справи відкривав незвичайно широкі простори фантазії, і довгий час усі були переконані, що первісна людина дивилась на природу незвичайно поетично, і що більшість обрядів — ніщо інше, як наподібнювання небесних явищ витлумачених аналогічно до схожих земних явищ. При такій точці погляду славнозвісне Кунове тлумачення звичаю виганяти худобу вперше на пасовисько ударом свіжої галузки, або свяченої верби, як символічне виображення вигнання блискавкою хмарної отари на пасовисько неба не знаходило жадного спротиву! Скромний весільний обряд витлумачувався, як релігійне відтворення першої громовиці! Таку точку погляду прийняв, студіюючи обряди східніх слов'ян і московський учений Афанасьєв у своїй дуже відомій свого часу праці «Поетичні погляди слов'ян на природу», що мала чималий вплив і на українських дослідників, і між іншими на Нечуя-Левицького що написав працю про «Світогляд українського народу» (1876).

Теорії поетичного погляду на природу які витворили були т. зв. МІТОЛОГІЧНУ ШКОЛУ і скерували студіювання германської та слов'янської обрядности на зовсім не науковий шлях, були ще в повній силі, коли з'явилися праці Тейлора та Леббока, побудовані на цілком інших засадах. Ці англійські вчені розглядають обряди й звичаї поза всяким їхнім зв'язком із мітологією. Для них обряди — життєві явища, що ґрунтуються на даних побуту, які мали колись реальний, практичний змисл. Саме поле досліду було перенесено з Европи в ріжні дикунські країни, і це робило непотрібним вживання лінґвістичного методу, що ним крайнє зловживала мітологічна школа (у нас Дикарів Митрофан, 1854-1900).

Погляди Тейлора та Леббока відбилися на творах німецького вченого Мангардта, який перший поставив студіювання обрядів на належну височину. Але й Мангардт не був вільний від мітологічних захоплень першої молодости, і це відбилося на його працях про лісові та польові культи, де він, залишаючи твердий ґрунт фактів, часто запускається в царину нічим не оправданих зближень, даючи повну волю фантазії. На диво, саме ця мітологічна сторона праці Мангардта, ця його спроба відродити духа, чи бога, рослинности, мала далеко більший успіх, ніж справді ґрунтовна його праця над обрядністю.

Слідами Мангардта в його мітологічності пішов не тільки чеський вчений Соботка, що опрацював слов'янський фолкльор, рабськи наслідуючи Мангардта, але й англійський учений Фрезер, якого «Золота Галузка», цитована не раз і в цій нашій УМЕ, мала величезний успіх в усьому світі.

Отже, невважаючи на хиби мітологічної системи Мангардта та його учнів, що виходили з занадто абстрактного уявлення, на яке первісна людина не була здатна, (вона ще не вміє узагальнювати, її мові незнайомі загальні тямки, і якщо вона вміє одним і тим самим словом назвати ріжні породи дерев, всеж протиставлення рослинного царства царству звіринному їй ледве чи приступне), — то все ж безсумнівною заслугою цієї школи було те, що вона висунула самостійне студіювання обряду без необхідного перше зв'язку з мітологією; вона справедливо прийшла до переконання, що на обряд не можна дивитися, як на пережиток культу того чи іншого бога, як це думав у нас, скажім П. Єфименко у своїй праці «Ярило», 1869 р. До цілої низки обрядів Мангардт відносився, як до дій, що переслідують чисто практичні цілі. Отже, Мангардт прискорив появу й вкорінення погляду, що більшість обрядів може служити об'єктом самостійних студій поза всяким зв'язком із пробами відродити якусь давню поганську віру. Простудіювати обряд «значить насамперед звільнити його від усього випадкового й наносного, що калічить його історичний змисл, і дошукатися таким чином його справжнього змислу, пильно придивляючись до побутового застосовування даного обряду. Мітологічне його значення відходить при цьому на бік. Обряд виступає скорше як зародок якогось релігійного вірування, ніж вияв мітологічних уявлень.

Робертсон Сміт в своїх лекціях про релігію давніх жидів навчав: «В усіх відгалуженнях християнської Церкви визнано, що ритуал, себто обрядовість, має значення тільки в зв'язку з догматом. Таким чином серед християн студіювання релігії означає студіювання вірувань, догм. В усіх античних релігіях догматику заступала мітологія. Але віра в певну сис-

тему мітів не була обов'язковою. Обов'язковим і вартим похвали вважалося тільки виконування певних обрядів, освячених традицією. А як що це так, то мітології ніяк не слід відводити те перше місце, що воно колись займало в наукових студіях давніх релігій». (ст. 17—18). Доповняючи цю думку, французький вчений Берар в книзі про аркадійські культи оповідає, що, коли Павзаній приїздив до якоїсь святині, він знаходив там силу обрядів, богослужбових символів, святих речей тощо, і жерці вважали, що дотримуватися їх було необхідно, але значення їх кожний пояснював по свойому. Тому Павзаній дозволив собі багато мітів назвати абсурдними. А Берар зробив із того висновок: «Не міт — основа релігії, він тільки її одяг і прикраса».

При такій точці погляду зрозуміло що ані германський ані слов'янський Олімп не відограють уже ніякої ролі в досліджуванні народньої обрядовости. І поганські боги, і християнські святі згадуються в обрядових піснях та замовляннях або з метою підсилити якийсь релігійний обряд, коли віра в його силу вже захиталася, або в наслідок причин чисто календарного характеру: якщо обряд відбувається в час, що на нього припадає й святкування якогось святого (чи бога), то обидва ріжні з початку релігійні акти зливаються разом і ім'я святого (чи бога) входить у пісню, чи в молитву, що супроводять обряд. Християнські святі згадуються в ве... ріжних обрядових піснях ще й як «празничники», як персоніфікації того часу, коли відбувається обряд (див. ЮРІЙ, МИКОЛА, ПЕТРО). Обрядова пісня любить персоніфікації і більшість тих загадкових назов, що зустрічаються в піснях, це все назви або самого обряду, або того свята, коли він відбувається. . .

Надавати особливе значення часовому пристосуванню обрядів було б, як зазначив Анічков в своїй праці про весняну обрядність, помилкою. Обряди свобідно прив'язуються то до одного, то до другого свята. В одного й того самого народу ті самі обряди припадають на ріжні свята. Напр., у Німеччині свято Першого Травня і Духів День відбувалися цілком однаково в ріжних місцевостях. І що далі в глибину віків, то більша воля в часовому перенесенні обрядів. З пізніших весінних свят Юр'їв день, Тройця й Русальний тиждень приваблюють до себе всю обрядову дію Східньої Европи, і те саме можна було б сказати про Різдвяний цикль що перебрав на себе багато обрядів із попередніх свят. «Ріжні обряди і церемонії, — писав із цього приводу М. Грушевський («Іст. у літ.» I 162), — переходять із одного свята на друге, зв'язуючись по асоціяції з ріжними церковними церемоніями. Так, освячення води з Введення перейшло на Новорічну ніч, або на Водохрища. Розмови худоби зв'язуються то з Різдвом, то з Новим Роком. Ріжні заклиття — ворожіння лучаться то з Багатою то з Голодною Кутею, то з різдвяним то новорічним вечером».

Подібним процесом пояснюється й те, що можна б назвати синкретизмом сучасної народньої обрядовости: декілька обрядів, спочатку зовсім між собою не зв'язаних не тільки починають відбуватися одночасно, але навіть зливаються в один. Тому треба розглядати всі обряди насамперед наріжно, не надаючи занадто великого значення їх часовому застосуванню та їх зв'язку між собою. (Анічков, 1, 56 — 59).

Про вартість і значення студіювання наших обрядів писав проф. Л. Білецький: «Релігійна правда що ховається в мітах обрядах і поганських віруваннях спочиває зовсім не в тім, що вони дають нам якесь знання нарівні з знанням про природу, про землю і т. д., а в тім що вони символічно й психологічно розкривають якісь найглибші процеси, що відбуваються за межами нашої зверхньої дійсности й дають можливість збагнути ту глибшу, національну правду, що виявила себе особливо яскраво тоді, коли поганство українського народу зіткнулось із християнством. Тому вивчення всього того народнього, релігійного, обрядового, історичного легендарного побутового й поетичного скарбу нашого народу необхідне особливо тепер, коли Україна знову повертається до свого національного життя. Тільки той зрозуміє основи й суть духового єства української нації,, хто дійсно заглибиться й пізнає її релігійний, моральний і національний сенс..» («Іст. у літ.» 1947, ст. 25).

Цікаву студію про «Форми та елементи народньої обрядовости» видрукував у 1928 р. в журналі «Перв. Громадянство» проф. Є. Кагаров. Тут зроблено дуже докладну клясифікацію всіх народніх обрядів, а також обрядових рухів і словесних елементів, з яких ті обряди складаються.

ОБРЯД ЦЕРКОВНИЙ — це не тільки одна з традиційних подробиць церковної Богослужби, але й комплекс всіх тих подробиць, що творять певний стиль і відріжняють, скажім, український православний обряд від латинського римо - католицького. В князівській Україні, в XI—XII ст. про поширення християнського обряду в широких народніх масах ще не можна говорити, але серед вищої верстви ми вже зустрічаємо людей, щиро відданих обрядам християнського богослужения. Таким був, напр., Володимир Мономах, що радив своїм синам ходити щодня до церкви, вставати на поклони серед ночі, а і в день мали повсякчас в голові молитву: «Коли не маєте ніякого діла ні з ким, навіть і на коні сидячи, говоріть собі потай молитву; коли інших не вмієте, то мовте неустанно «Господи, помилуй!», — лінше молитися, ніж думати не знати що в дорозі!» Таким був Ростислав Мстиславич, що причащався

що-тижня, і все марив постригтися в ченці... Проф. М. Грушевський зазначав: «Взагалі формальна сторона християнства — обряд, зверхня ПОБОЖНІСТЬ (див.), легші до перейняття, головно були перейняті при християнізації й часто поручалися духовенством, мов би головний зміст християнської науки. Напр., інтересне й очевидно оригінальне «Поучение сином і дщером духовним» (при сповіді) передовсім займається поклонами, постами, молитвою; каже робити кожної години 12 поклонів і 30 разів казати «Господи, помилуй», в понеділок, середу й п'ятницю їсти тільки сочиво, у вівторок, четвер і суботу — рибу, в неділю — м'ясо й три чаші меду; великим постом перший і останній тиждень сушити («сухо»), в інші тижні — сушити понеділки, середи й п'ятниці, і т. ін. Чисті моральні науки стоять тут на другім пляні. Не всі були так гострі в цих обрядових вимогах, як це поучение, але вони скрізь грали як не першу, то дуже важну ролю, і в тім, що звалося християнською побожністю займали перше місце. Ходження до церкви, піст, жертви на церкви, духовенство й старців — це були головні прикмети й прояви тієї побожности вже від дуже ранніх часів і таким зісталися до новіших часів. .» («Іст. УР» III, 406) (Див. ПАЛОМНИЦТВО, ПІСТ, ФОРМАЛІЗМ).

Українці з найдавніших часів, визначалися ЕСТЕТИЗМОМ (див.), замилуванням до краси зовнішніх форм, в тому й до краси церковного культу. Навіть перехід до християнства наш літописець зв'язує з тим захопленням, яке викликала в послів Володимира В. величність візантійського богослуження. І вже в XIX ст. Тадей Рильський, на підставі тридцятилітніх спостережень твердив: «Селянин наш піддайний на поезію зовнішнього культу ». І коли йшло про вибір нового священика, навіть вже і в пізніших часах, за Автокефалії, селяни запитували: «А чи він гарно править?» («Розб. Нації», 1934, 76). А в наслідках того і чужинці, як от ревний католик віконт де Воґюе, констатували, що серед християнських обрядів для них був «найшляхетнішим в своїй суворо - поважній красі обряд український («рутенський»)» (ЛНВ. X, ст. 176).

Проте, замилування в естетичних формах церковного обряду ніколи не вироджувалося в українському народі до БУКВОЇДСТВА (див.), до пристрасного дотримування мертвих форм обряду, позбавлених справжньої духовости, до підношування форми обряду на ступінь догмату, як це бачимо в москалів, де це буквоїдство породило фанатизм розкольників і трактування українців, як еретиків, яких треба перехрещувати (див. ОБЛИВАНЦІ). «Українська Церква ніколи не відзначалась тільки зовнішнім, обрядовим благочестієм, і зовнішня форма ніколи не затуляла внутрішнього змісту віри. Тому не знала вона ні сект, ні розбиття. Навпаки, московська Церква в добу, коли їй підпорядкована була українська Церква, була ізольована від сторонніх впливів. В ній панувало ставлення до чужинців, як до «бусурмен»..» (Н. Полонська-Василенко» в «Укр. Збірнику» XIУ. Мюнхен, 1958, ст. 65).

На Соймі в Чигирині в травні 1650 р. Богдан Хмельницький, обстоюючи дипломатичні позиції удержання і зміцнення молодої Держави Української, чітко і виразно відмежував формування глибини християнської православної віри від обрядовости і ритуальности московського православія, яке суть і глибину віри замінило в себе зовнішніми обрядовими ознаками.

Полковник Іван Богун, що у відношенні віри був однодумцем Богдана, виступаючи на Соймі говорив таке: «А вір у них стільки, скільки слобод і в них домов.., а вся віра состоїть у них в розборі образів і крестов, і хто з них лучший той і єсть достойній к почитанію і сильній к помощі людській; для Бога же, Творця всіх і Господа, не відомо, что у них оставляється».

ОБРЯЖЕННЯ — тестамент, заповіт. «Уже в умові Олега з греками для русинів (українців), що були в службі візантійського імператора, уставляється порядок передачі їх майна на Русь і в тім випадку — «аще кто умреть не урядив свого іменья» і в тім — «аще сотворить обряженіе». (М. Груш «Іст. УР: III, 370).

ОБСИДІЯН — вулканічне скло. Його вживали в кам'яній добі, головно в неоліті до виробу приладдя, яке знаходиться і в розкопках в Україні. Я. Пастернак уважає, що обсидіян міг приходити в Україну тільки в наслідок торговельних зносин через Ужоцький провал із Закарпаття. Він писав в «Новому Часі» 2. V. 1937: «Тепер під час недавніх розкопів у Комарні знайшлося в неолітичній могилі знову кілька обсидіянових відщипків, саме на відвічнім шляху, що провадив ще в кам'яній добі з Посяння у Подністров'я, а один прислали до Музею НТШ з Павелча коло Станиславова. Виходить отже, що вже на яких 3000 літ до Хр. були в нас торговельні зв'язки з Закарпаттям, а шлях купецьких караван ішов тоді через Ужоцький провал і Самбірщину на Комарно й там, минаючи великі болота від півночі, скручував на схід в долину Дністра та йшов нею в сторону нинішньої буковинської границі».

ОБСИПАННЯ ЗБІЖЖЯМ — магічний акт. Про обсипання на Новий Рік див. ЗАСІВАННЯ. Відомий також по всіх усюдах звичай обсипати зерном Молодих. Час, коли їх обсипають, буває ріжний. В давнину молодих обсипали і перед від'їздом до вінця, і після виходу з церкви, після входу до хати, і перед входом у сіни, також на другий день після виходу з комори. На Гуцуль-

щині мати обсипала молодих пшеницею й білою вовною зараз же після виявлення їх обопільної згоди та подачі рушників на заручинах (МУЕ НТШ, V, 13). В Галичині мати обсипала молодих перед від'їздом до церкви, коли вони сиділи вже на возі (Вовк «Студії..» 253), а молода обсипала всіх гостей пшеницею, вівсом та житом зараз же після виходу з комори після шлюбної ночі (там же ст. 313). У всякому разі обряд обсипання молодих, що на Наддніпрянщині відбувався останніми часами головно після повороту з церкви, така сама істотна частина весільної обрядовости, як і печення короваю та покривання молодої. Значення цього обряду видно з пісні, яку співали, коли мати обсипала молодих:

Ой, сип, матінко, овесець,
Щоб наш овесець рясен був,
Щоб Юрасько красен був.
Ой, сип, матінко, пшеничку,
Щоб наша пшеничка рясна була,
Щоб наша Маруся красна була..

З порівняння новорічного та весільного обряду обсипання збіжжям значення його виступає ще ясніше: з одного боку, як уподібнювання сівби, він мав би служити магічним засобом до збільшення врожаю збіжжя, а значить і добробуту, багатства. В цій цілі до збіжжя додавали іноді ще й гроші, а іноді інші символи багатства, як білу вовну, тощо. З другого ж боку обсипання нагадує заплідньовальний дощ, що має викликати плідність землі, і людей, нового подружжя. І тут засівання має також своє ясне значення. На обсипання на балях та під час карнавалу конфетті треба дивитися, як на пережиток колись поширеного в усіх народів обсипання збіжжям (Є. Кагаров в Перв. Громад. 1928, I, ст. 37).

Окреме значення має обсипання дрібним зерном, напр., маковим насінням, мерця, або мерцевої могилки, що зустрічається і в українців, і на польських територіях, близьких української етнографічної території. Тут ціль обсипання виявляється в заклятті, яке при цьому вимовляється, щоб мерлець аж тоді міг повернутися до людей, коли перелічить усі зернятка. Тут маємо запобіжний акт охорони, що вживається, розуміється, тільки в відношенні до «небажаних» мерців, ріжних відьом, злочинців, тощо (Перв. Громад. 1926, 137). Див. МАК.

ОБСКУРАНТИЗМ — намагання тримати народні маси в неуцтві та некультурності, що було характерне для керівних кол московського суспільства. «Ворожість до науки (в Росії) не допускала навіть богословських студій і стала причиною вбогости російської богословської літератури.. Згадати, напр., що догматичне богословіє митр. Макарія й багато інших праць були тільки переробками західніх взірців; та коли митроп. Макарій через нещасливий випадок передчасно скінчив життя, один із духовних старців заявив, що небіжчик — «тому й потонув, що догматичне богословіє писав..» Це — той певний свое московський обскурантизм, який з такою злобою прорвався у відомій пораді Фамусова:

.. Уж колі зло пресечь,
Забрать все кніґі би да сжечь..
Не раз таке й бувало.
Або як оповідає Скалозуб:
..Я вас обрадую: всеобщая молва,
Что есть проект насчот ліцеев,
школ, гімназій.
Там будут ліш учіть по нашому:
раз, два,
А кніґі сохранят так, для большіх
оказій. . .

Що це не було жадною пересадою, доводить факт, що й після 1848 р. був замір взагалі всі університети в Росії перетворити на вищі військові школи.. Та й пощо народові освіта? На пораду Штольца — заснувати в селі школу, Обломов відповідає: «Чи не рано? Письменність шкідлива мужикові: вивчи його, а він, чого доброго, і орати не стане..» (А. Річинський, «Проблеми..» 1933, 120—21).

Чи ж дивуватися, що знайшовшись під владою таких обскурантів, український нарід утратив в значній мірі давню культуру і став за московського царського режиму майже на 85% неписьменним (див. НЕПИСЬМЕННІСТЬ, АЛЕППСЬКИЙ ПАВЛО).

В. Державин визначає обскурантизм, як «антикультурну тенденцію принципово обмежувати (а за сприятливих умов і забороняти) самостійне мислення під неслушним претекстом, начебто «надмір» мислення шкодить.. При цьому зовсім не важить, чи то творча самостійність мислення обмежується в галузі інтелектуально-пізнавальній, а чи в практично-моральній, чи в естетично-мистецькій: метафізична єдність істини, добра і краси та базована на ній онтологічна гідність людини однаково терплять від атентатів (замахів) проти незалежної науки, проти незалежної етики, проти незалежного мистецтва..» («Пороги»» 1952 р. ч. I—II, ст. 21).

З цього визначення ясно випливає, що совєтський уряд, що не дозволяє ані незалежної науки, ані незалежної етики, ані незалежного мистецтва — найбільш обскуранський в світі. А до того ж і найбільш лицемірний, бо як завважує той же В. Державин, «лицемірство органічно притаманне всякому обскурантизмові (там же)

ОБСТАВИНИ — випадковий стан речей, з яких приходиться діяти. Невдачники завжди виправдуються: «Обставини були сильніші за нас». Але це виправдання не завжди відпові-

дає правді. Успіх залежить не тільки від обставин, але і від того зусилля, яке ми вкладаємо, щоб ті обставини перемогти, себто в великій мірі від нас самих, від сили нашого характеру. І тому, коли в нас щось не витанцьовується, не варто складати всю вину на «обставини», а варто придивитися уважно до нас самих, щоб пізнати, де і в чому ми самі завинили в нашій невдачі, щоб цьому лихові зарадити. І це відноситься як до окремих осіб, так і до цілих народів. Ів. Кедрин писав: «Коли кількадесятимільйоновий нарід по нинішній день не має своєї державности, то вже цей однісінький факт доказує, що щось у нашому минулому було не в порядку, та що так само, як у житті одиниці, примітивно скидати всю вину за такий стан виключно на ворогів, на злих сусідів, на т. зв. обставини. Значить власні помилки в історичному минулому України — річ безспірна, так само, як безспірна потреба пізнавати їх, вивчаючи минуле в його доброму й злому» («Свобода»).

Не обставини творять щастя нашого життя, а наш підхід до них. Моруа оповідав, як дві особи, перелітаючи океан одним і тим самим літаком, в одних і тих самих обставинах почувалися цілком по різному: одна з них думала весь час про можливі небезпеки подорожі, про пожежу, що могла виникнути на літаку, про мотори, що могли спинитися, про бурю, що могла налетіти, і в наслідок того протягом всієї подорожі почувала себе дуже нещасливою, — це була, за її словами, «жахлива подорож». Друга особа натомість захоплювалася краєвидами, які перед нею — кожної хвилини все нові — відкривалися, спостерігала рух і зміни хмар, що над ними пролітав літак, провадила приємну розмову зі своїм сусідом і, висідаючи з літака, заявила, що мала надзвичайно «приємну подорож». Ті самі обставини, — але цілком різний спосіб їх сприймання. Гете теж казав, що з одного й того самого матеріялу одні люди будують палац, а другі — крамницю, а треті ще щось інше: цегла і цемент залишаються цеглою й цементом, аж поки архітект не зробить з них щось цілком інше. Не можна заперечувати, що бувають обставини, що спеціяльно сприяють розвиткові того чи іншого генія. Але треба до тих обставин ще й відповідної людини, відповідного характеру. Обставини служать лише тому, хто їх гідний. Маккіявелі, говорячи про тих, хто вмів вийти на поверхню життя, констатував: «Без випадку (обставини! Є. О.), їхній талант і відвага були б непотрібні, і без цих їхніх особистих прикмет випадок був би також даремний. .»

ОБСТРУКЦІЯ — гальмування якоїсь справи. ПАРЛЯМЕНТАРНА ОБСТРУКЦІЯ виявляється звичайно в тому, що частина послів навмисне затягає дискусії, не дає голосувати і під час промов противників, їх перебиває. Славна залишилася в аналах австрійського парляменту обструкція українських послів в 1912 р., що були примушені схопитися цього засобу, з огляду на політику австрійського уряду: ідучи по лінії бажань польських шовіністів, він відмовляв полагодити справедливі бажання українців, що домагалися українських катедр у львівському університеті та створення українського університету в тому місті. У комісіях військовій, бюджетовій та фінансовій — скрізь спинилася безпосередня робота під натиском українців. Головний момент обструкції був у комісії військовій, перед якою саме стояла нагальна праця над реформою військових законів. Вже перший український промовець, д-р Окуневський справу поставив ясно. «Українці, — казав він у тригодинній промові, — не перепиняли досі праць військової комісії, хоча настрій серед народу був здавна вже неприхильний. Ми сподівалися, що правительство змінить свої погляди й додержить даного слова. Але правительство свого слова не додержало. Воно хотіло підсунути цісареві таке відручне письмо, в якім говориться, що українці просили за університет, а поляки мають його дістати».

Але на всю широчінь розгорнув українські домагання д-р Лев Бачинський, що **промовляв 14 годин**, від пів до десятої вечора 31 травня до пів до дванадцятої ранку 1 червня, побивши своєю промовою **рекорд усіх** обструкційних промов, які будьколи були виголошені в австрійському парляменті.

Така завзята обструкція показала австрійському урядові, що українці не відступляться від своїх домагань, а загальмують і спинять усю державну роботу, — і він пішов на уступки. І червня виступив з промовою міністер народньої освіти Гусарек, який заявив, що уряд зовсім не має на думці зменшувати права українців у теперішньому університеті у Львові, що термін для заснування окремого українського університету може бути зменшений,, що уряд подбає про те, щоб якнайшвидше підготовити наукові сили для майбутнього університету, і що, нарешті, місце для університету буде визначено законодатним шляхом. «Правительство, — закінчив міністер, — готове здійснити ці обіцянки і таким чином виконати практичний свій обов'язок — допомогти в культурному розвиткові великого й могутнього народу». По такій заяві українці обструкцію припинили, але війна 1914 р. перекреслила пляни щодо створення українського університету у Львові.

ОБУВ'Я — див. ВЗУТТЯ

ОБУРЕННЯ — справедливий протест душі проти поповненої несправедливости. Брюне пи-

сав у «Меркюр де Франс» (1931, I, ст. 7): «Еспанський письменник Унамуно докоряв Анат. Франсові та Ренанові, що вони загубили шляхетну здатність обурюватися. І справді обурення — часто вияв душі створеної для любови. Але хіба іронія Ренана і Франса не була свого роду обуренням, що його свідомість даремности зусиль поліпшити існуюче назавжди заморозила? Це обурення, що в Дюгамеля розгорається брутальним полум'ям, часто переміняється в іронію, що січе й бичує. .»

Шопенгауер натомість писав: «Велич обурення пропорційна величі доповненої несправедливости і осягає свого максимуму при т. зв. подвійній несправедливості, коли людина бачить щось морально гидке, що кличе про помсту до неба, такий злочин неспокутний, що перед ним і боги повинні закрити свої лиця. Ця подвійна несправедливість має місце, коли хтось, навмисно приставлений для охорони когось іншого в якомусь відношенні (і тому невиконання того обов'язку вже само по собі — несправедливість), ще й сам на нього нападає в тому, в чому він повинен би боронити. Такий приклад маємо ми в нанятому сторожеві, чи провідникові, що робиться вбивцею, в людині, якій довірено скарб, а він його краде, в опікуні, що обкрадає довірену його опіці сироту, в адвокаті, що зраджує свого клієнта, в судді, що дозволяє себе підкупити, — все речі, що підходять під тямку зради, що всіх обурює, і що її Данте містить в найглибшій прірві свого пекла, де місце самого Люціфера. .» («Шопенгауер» вик. Ґарзанті. .» Мілян. 1941, ст. 176).

Не можна, про те, не признати, що в світі твориться тепер,особливо під советським режимом, в Україні та в інших поневолених Москвою країнах, так багато жорстоких несправедливостей, що люди вже все менше обурюються: на місце святого обурення приходять моральна байдужість та холодний цинізм, що мертвять душу. Поки людина ще здатна обурюватися, душа в неї ще жива, вона ще зберігає свою людяність, в ній ще горить іскра святого вогню. . Не дай, Боже, її втратити!

ОБУХ — частина сокири, протилежна лезові.

ОБУШНИК — ковальський молот.

ОБУШОК — див. КЕЛЕП.

ОБХІД, ОБХОДИ — магічний акт, що має на меті створення т. зв. ЧАРІВНОГО КОЛА, що має охоронити від злих сил ту річ, що навколо неї робиться обхід. Щоб захистити, напр., свою хату від усього злого, або худобу від звіря, або город, чи поле від черви і горобців, господар тричі обходив хату, подвір'я, город, або поле, і то звичайно не з порожніми руками, а з чимось, що в його очах мало характер святости: коли то буває на Великдень, то зі «свяченим», а то просто з хлібом (іноді з хлібом, вийнятим першим із печі, а іноді, навпаки, з хлібом — забудькою, що його господиня була забула в печі). У Космачі, на Гуцульщині, як тільки під Різдво показувалися зірки на небі, господар зганяв всю худобу до одної кошари, а господиня засвічувала в хаті; потім виймав господар «столове вікно», брав під пахву перший хліб, веретено в ліву, а сокиру в праву руку, обходив із тим тричі обістя, ставав кожного разу перед вибраним вікном і казав: «Добрий Вечір!» на що хатні відповідали: «Дай, Боже, здоров'я!» Після цього господар висловлював побажання, щоб — як тихо і мирно, без тучі, бурі й грому було на Святий Вечір, щоб так було і в усім році. Крім того, господар звертався до диких звірів, щоб вони не сміли нападувати його худоби — він «замикав пащі тих звірів залізними обручами та залізними ключами». Потім він закривав усі ворота й двері і входив у хату. З цього моменту ніхто не смів виходити з хати (В. Шухевич, IУ, ст. 12). Ясно, що ми тут маємо творення чарівного кола.

Новорічне водіння кози та ведмедя було колись теж справжнім обходом навкруги хати. так само, як тягання плугу було колись оборюванням навкруги хати все з тою ж самою метою — створення в такий важливий переходовий момент, яким був Новий Рік, чарівного кола «Новорічне водіння ведмедя, — писав Коробка в Изв. Ака. Н. 1902, УІІ, кн. III, ст. 247, — маючи, можливо й інші основи, не може не бути зближене із звичаєм водити навкруги хати ведмедя, щоб чужі домові не осилили свійського. Ідея цього звичаю таким чином споріднена з ідеєю обходу з плугом (з ОБОРЮВАННЯМ, див.). Змисл того й другого — охорона дому в наступному році від усього злого, що могло б зашкодити хаті й господарям. Водіння кози, треба думати, має характер тотожний із водінням ведмедя.

Ось ще кілька прикладів обрядового обходу, чи оббігання, що має творити чарівне коло. «Святощю», що мала б підсилити чарівне коло, виступає тут — ГОЛЕ ТІЛО. На Київщині в Подосах Бердич. пов. під час холери 1831 р., перелякані селяни то святили воду на чотирьох коловоротах, то примушували баб оббігати без одежі навкруги села. (Д. Щербаківський в Наук. Зб. 1924, т. XIX, ст. 210). Голі жінки під час пожежі оббігали свої хати, щоб не загоріласся (К. Грушевська в Перв. Гром. 1927, I, ст. 16). На Звенигородщині вже за большевиків гола жінка оббігала навкруги своєї хати, щоб захистити її від якихось дитячих хвороб. У Шепетівській окрузі жінки

під час пожежі теж оббігали навкруги своїх хат, але вже не роздягалися, а тільки здіймали з себе хустку (там же). У с. Липинці на Черкащині гола жінка на початку цього століття оббігала навкруги своєї хати, щоб спинити пожежу. Подібні факти вже за большевиків траплялися і на Херсонщині (там же). П. Єфименко в збірці замовлянь подав такий текст замовляння проти горобців та інших шкідників городів та ним: «До пашні стань од першого краю і молися Богу. Та скинути сорочку, та кинути горобцям трохи землі, назначить одежу і покинути там. Оббігти з тою землею і стати, де сорочка лежить, прокинути навхрест землю: «Агу,горобець, і я молодець!» Сказати, оббігти ще два рази і землю кинути три рази». (Чт. Моск. Ун. 1874, I, ч. 140). На Київщині в с. Рубежівка радили, щоб на Зелені Свята вдосвіта господиня роздяглася і оббігла засаджені грядки..» (К. Грушевська в Перв. Громад. 1927, I, ст. 14).

Є. Кагаров, аналізуючи обряди обходу навкруги чогось, відріжняє три варіянти обрядового обходу, в залежноості від того, де міститься магічна сила, що її звикли називати в науці орендою, або МАНОЮ (див.):

1. Вона міститься **в середині кола,** і ті, що обходять, чи оббігають, сприймають таким чином магічну силу, чи благодать, із центру. У цім рація грецьких амфідромій, коли новородка обносили навкруги вогнища, і аналогічних обрядів приєднання до оренди хатнього вогнища в інших народів. На Виленщині баба тричі обносила новородка навкруги стола, а за нею йшли куми й гості. В даному разі стіл заступає вогнище. Таку саму рацію має хресний хід навкруги вівтаря, чи церкви. У нашій обрядовості, — додамо від себе, — маємо численні обходи навкруги стола в весільному ритуалі, або навкруги діжі: після повороту з церкви, де молодих було обводжено навкруги аналоя, — коли вони прибували на подвір'я, — «старcста наказував молодому взяти в руки кінець рушника, що він його носить через плече під час усього весілля, а другою взяти молоду за хустину. Наказавши їм обійти тричі навколо діжи, що стоїть серед двору, він пропонує їм пройти ще й під віком діжи(«Коли викснували цю церемонію, їх вели до хати, і тут знову «їх обводять тричі навколо стола..» (Вовк «Студії..» ст. 258). Перед виїздом весільного поїзду по молоду, всі поїжджани теж обходили тричі довкола стола (там же ст. 261). Коли всі виходили на двір, мати, а за нею й молодий та поїжджани знову обходили тричі навкруги діжи і т. д. (там же).

Якщо у жінки бували трудні породи, то на Гуцульщині баба обводила її тричі навкруги хати, себто теж навкруги стола, чи навкруги місця, де було колись вогнище, — причому баба примовляла:

Як ми прутко хату обходили,
Ні раз ся не забарили,
Так аби й цілі злоги прутко скінчили.
(МУЕ НТШ XVIII, 101).

2. Але бувають і випадки, коли могутнішу оренду мають ті, що обходять, і струмінь магічної сили мав би йти **від периферії до осередку: сюди** відноситься церемонія обнесення святощів, , напр., ікон навкруги весільного поїзду, або звичай оббігати навкруги будівлі, що горить, тощо.

3. Третій варіянт становлять обходи для освячування самого кола, що його обводить похід. Сюди відносяться всі звичаї ОБОРЮВАННЯ (див.).

Отже, — закінчує свою клясифікацію Є. Кагаров, — «магічний обхід може носити характер або сакраментальний (освячування), або катартично - антропеїчний (охоронний). У першім випадку людина намагається підсилити оренду, у другім — одігнати злі сили..» (Перв. Гром. 1928, I, ст. 36).

ОБЦЕНЬКИ — слюсарські кліщі, щоб витягати цвяхи.

ОБШАР, ОБШИР — за литовсько - польських часів викорчоване поле, лишок поза призначеним на осаду. Тепер — просторінь, територія. («Рідна мова», 1937, ст. 77).

ОБЩИНА — форма селянського землеволодіння в Московщині, що мала величезний вплив на прищеплення в ній пізнішого комунізму в формі колгоспів, радгоспів, тощо. Московський письменник Євг. Соловйов писав, відзначаючи вплив общини на загальний світогляд московського народу, що відбивався в московській літературі: «Особливістю нашої літератури являється та обставина що в осередку її ми вбачаємо общинно - хліборобський світогляд. З ним вона змагається, його виясняє, його підтримує і, врешті, в особі Толстого, дає йому найвищий художній вислів» («Очерки із історії русск. літ. XIX в.» М. 1923, 24).

«У цьому общинно - хліборобському світогляді ми бачимо і початки комунізму, і основи справжнього християнського братства і ніби грунт що вирощує «праведную народную інтеліґенцію» і «святих народних угодників» — ми вбачали навіть панацею від усіх вад Заходу. Ми захоплювалися, звичайно. Але все ж, нема сумніву, деякі сторони цього світогляду московська література носила в собі, як стихію, як інстинкт, як неясний спогад, і носила їх у серці своєму. Голос общинно - хліборобської стихії то вкривав і глушив, як у слов'янофілів і у Толстого, голоси й хор европейських ідей, то, як у народників -

радикалів, переплітався з останніми. Але в обох випадках його все ж було завжди чути».
(Його ж «Опит філософії русс. літ.» Спб. 1909, ст. 30). «Нашу літературу гризла турбота про добро, про щастя народу, і тому, слухняні голосові общинно - хліборобської стихії, ми протягом XIX ст. вели вперту боротьбу з Заходом, мріяли про негайне встановлення «селянського царства», сторонилися від спокус захід. - европ. лібералізму і зах. европ. свободи. Московська община що представлялася (але не була, Є. О.), як християнське братство, була постійним джерелом надхнення. Тому-то, мабуть, нема нічого більш яскравого, характерного й настирливого в московській літературі, як «опростительна тенденція» (див. ОПРОЩЕННЯ). (там же ст. 31—32. Цитовано в Ефимова «Соціологія літератури», 1927, ст. 61—62).

Поєднання цієї московської «общинно - хліборобської стихії» з запереченням зах. - европ. лібералізму та свободи і дало московський комунізм як породження типово московського націоналізму й імперіялізму.

«В общині одиниця цілком гине. Вона не має ніяких прав проти загалу. Ніщо не є її власністю, навіть кусник поля, оброблений власними зусиллями, належить їй тільки на час, щоб завтра його відобрали від неї. Община може видалити з-поміж себе кожного зі своїх членів за віякий злочин, тільки за проступок чисто індивідуальної натури, напр., за пиятцтво. Може змусити його запровадити на його землі таку культуру, яка їй подобається. Особисте зусилля, особиста думка тут непотрібні та, як такі, не респектуються. Викорчуваний моїми виключно зусиллями ліс може на черговім переділі відійти якомусь неробі в ім'я засади рівности всіх перед загалом. «Моє» зовсім не відділене від «твоє»: одно може завтра стати другим і навпаки. Прав одиниці, незалежних від комуни, прав, котрих титул — власна праця, община не знає. Так само не знає вона особистих обов'язків. Там де панує «кругова порука» (солідарна відповідальність), за податки відповідає не одиниця, тільки загал.. Кожний член такої організації, як Платон Каратаєв (з «Війни і мир» Толстого) — не «тільки частинка», сама в собі «ніщо», індивідуальних переконань або поглядів на світ ьсна не має.. «Все може зробити така частинка, — писав Успенскій, — вирвана з привичних обставин, привична без застановлення коритися чужій волі, готова на все..» Нині можуть такі частинки «усмирять польський м'ятеж», завтра «освобождать братьев - слов'ян», позавтра «битися за третю інтернаціоналю»... Описуючи безпорадність такого чоловіка в місті, відданого під впливи всіх і кожного, Успенській каже: «Він тут весь чужий, людина сторонніх впливів, чужих приказів, навіть чужого бажання. Власного переконання і моральности в нього нема. Це — тільки порожній глечик, що його можна наповнити чим хочете», — царською або комуністичною юшкою. Така людина кориться всьому, на що її «Бог нанесе», всьому, що волею - долею «набіжить на неї». Вона аморальна, бо не має ні поняття права, ні обов'язку до інших. Вона не відповідає за свої вчинки, бо до цього привчило її кріпацтво, коли за неї відповідав «барін» і — община». (Д. Донцов «Підстави..» 1921 ст. 24—25).

ОВЕС — збіжжя з віхуватим колосом і тонким довгим зерном, витривале на холод і невибагливе на ґрунт. Походить воно із Сер. Азії і було в нас відоме з давніх часів, для годівлі коней в нас сіяли багато вівса. У вв. XVI—XVII продукція вівса на наших землях була така висока, що серед усіх родів збіжжя, на першому місці стояв овес.. Те саме було, мабуть, і за княжих часів. В зах. Україні, на Волині вже в XIII ст. селяни платили данину вівсом. (Ів. Крип'якевич «Іст. Укр. війська» ст. 36).

Був він у нас символом плідности, розсівности, як видно з назви — «Овес - самосій» (Чуб. IV, 413). Мабуть, тому відігравав він велику ролю в весільній обрядовості. Вівсом прикрашали гільце, а в Скалатщині, коли не було квітів, то й короваї (Вовк «Студії..» 234, МУЕ НТШ, XVIII, 85). Вівсом та іншим збіжжям і горіхами обсипали молодих (див. ОБСИПАННЯ) (у греків одне й те саме слово означає і орган відтворення, Вовк ст. 255):

Мати сина вівсом обсипала,
Вівсом обсипала, щастям дарувала:
— Пошли, Боже, щастя, як овес рясно!

І в овес, як повідомляє весільня пісня, «закидає молода свої ключі, щоб і інші дівчата пішли тією ж дорогою, себто пішли заміж. (Вовк, 278) У зв'язку з цією ж, мабуть, символікою на Бережанщині, коли робили ЗЛИВКИ (див.) породіллі, клали в купіль вівса (Перв. Гром. 1926, І, 81), щоб породіля не втратила своєї «розсівности».

Мабуть, тому ж, коли покійника виносили з подвір'я, зав'язували ворота червоним поясом, або рушником — «щоб слідом за небіжчиком не пішла з двору худоба», а господиня «сипала ввесь двір вівсом» (Вовк, ст. 209), — очевидячки, щоб спаралізувати мертв'ячу силу покійника і спонукати загальну плідність. Тому й на Новий Рік посипали переважно вівсом.

Рясний вівсяний колос був у нас улюбленим символом гарного роду:

А в полі да овес рясен,
А в нас ввесь рід красен (Чуб. IV, 413).

Або:

Ой, сій, мати овес та на наш рід увесь:
Щоб наш овес рясен був,
Щоб Івашків рід красен був!

Як засіб поживи для людей, овес розці-

нюється в нас дуже низько, в усякому разі нижче від пшениці, жита та рижу:

«Казав (Ясенько) давати Косі пшеничного хліба, казав їй давати зеленого вина, казав класти на пухових перинах. Мати Яся не слухала казала давати овсяного хліба, давала їй пити помий із корита, казала їй спати у яшній полові.» (з остюками!) (Чуб. V, 726).

В приповідці: «Везп овес до Парижу, не буде з вівса рижу» — так само висловлюється низька оцінка поживности вівса.

Хоча овес витривалий на холод, наш нарід уважає, що він боїться вітру, як то видно з приповідки: «Овес у трьох кожухах та вітру боїться» (Номис, 650).

ОВИД — кружок, що на нім ніби сходяться небо з землею. Колись думали люди, що там, на овиді, небо спирається на залізні стовпи, що вбиті в землю. Тарас Шевченко малим хлопцем пускався в мандрівку до тих залізних стовпів. Овид звуть також ВИДНОКРУГОМ, або ГОРИЗОНТОМ, ОБРІЄМ.

ОВІДІЙ НАСОН (43 до Р. Хр. — 177 по Р. Х.)— славний римський поет, автор «Метаморфоз», «Фаста» (свят) та «Мистецтва кохання» і «Ліків на кохання». Останні твори були однією з причин гніву цього імператора Авґуста, який заслав бідолашного поета до маленького містечка Томі (біля теперішньої Констанци) на березі Чорного Моря. Тоді в поблизькій країні, що відповідає теперішній Добруджі, жили Скити, що їх римляни вважали за варварів, але що варварами не були. Там, у Томі, поет написав свої «Смутки», елеґії, в яких оплакував свою долю, і там він і помер, після дев'яти років сумного вигнання. В одній з тих своїх елегій описав скитів, що заселювали тоді і наші степи: «Між ними нема ні одного, який не мав би при собі лука зі стрілами та двосічного меча при боці. Їхній голос грімкий; вигляд грізний, справжній образ Марса. Їх рука не повільна, коли треба вжити меч. Всі вони добрі їздці. Вони ненавидять римлян і часто серед білого дня засипають стрілами римські твердині. Гордий римлянин, який всіх неримлян уважає за варварів, із здивованням переконується, що скити вважають римлян за варварів і глузують з латинської мови. Скити шанують лише свою націю, лише свою мову, лише своїх богів, лише свої звичаї.»

Хоча спочатку скити глузували і з Овідія, він зумів здобути їх симпатії і довір'я, вивчив їх мову, писав нею вірші і був ними увінчаний, як їх поет.

М. Зеров присвятив йому дві з своїх чудових поезій — «Овідій» і «Безсмертність».

У першій з них, звертаючись до своїх приятелів неоклясиків, відомих, як «п'ятірне ґроно», він описує гірку долю поета вигнанця, що була долею й Зерова й багатьох інших українських кращих поетів в спролетаризованій й зварваризованій Наддніпрянщині (див. НЕОКЛЯСИКИ ЗЕРОВ, ФИЛИПОВИЧ, ДРАЙ-ХМАРА):

Братерство давніх днів! Розкішне
любе ґроно!
Озвися ти хоч до вигнанця Насона
Старого, кволого забутого всіма
В краю, де цілий рік негода та зима
Та моря тужний рев, та варвари довкола.
Убогий, дикий край! Весною бруд і
холод.
Улітку чорний степ.. Ні затишних гаїв,
Ні виноградників, ні золочених нив.
А там морози знов і небо в синій ризі.
І от риплять вози, копита б'ють по кризі,
Вривається сармат і все руйнує вкрай,
І бранців лавами виганить за Дунай

У другій автор висловлює свою певність, що вигнання великого поета, як і пізніше самого М. Зерова, знищивши життя жертви дикої сваволі, не —може знищити його слави, що дасть безсмертя:

Вінець Овідія довіку не зів'яне:
Безсмертний «Плач» його, гіркий і
незрівняний,
Душні елеґії, мов цвіт весняних лоз,
І чари сонячні його «Метаморфоз»,
І мудрі тонкощі ученого кохання. . .
Хай Цезар злоститься, і хай літа
вигнання
Зігнуть високий стан і сивину вплетуть,
І хай гуде сармат, і ґети смерть несуть,
А гнівний Понт реве і гори набігають, —
Народи і віки не раз іще згадають
Дзвінких його пісень легкий свавільний
лад
Стогнанням ніжних альб і дзвоном
серенад.

ОВРУЧ — містечко над Гориню на Поліссі що в літописах згадується під назвою ВРУЧИЙ. — було воно столицею деревлянської землі в X—XI вв За литовських часів тут був сильний замок рішти якого заціліли. Знаходиться тут чимало пам'яток і ще з кам'яної доби, — свідки дуже давніх поселень.

ОВСЯНИКО - КУЛИКОВСЬКИЙ ДМИТРО (1853—1940) — літературознавець і лінґвіст, член української одеської громади, професор університету в Одесі, Казані й Харкові, автор цінних праць про Потебню, Гоголя та інше.

ОВСЯНИКО - КУЛИКОВСЬКИЙ МИКОЛА (1768/?/—1846) — український композитор, автор 21 симфоній і двох опер (загублених) «Фіделіо» і «Полтавська перемога». Про його XXI симфонію, написану на відкриття одеського театру в 1809 р. потім загублену, віднай-

дену в 1948 р. і виконану 20. XII 1948 в Одесі і в Києві в січні 1949 р. Маестро Р. Придаткевич писав в «Свободі» 12. VI. 1958 р.:

«Цей світового значення високомистецький твір, написаний ровесником великих композиторів Гайдна, Моцарта та Бетховена, знайдено випадково через півтори сотні років після написання. Зваживши на те, що Куликовський написав передтим двадцять симфоній, а після знайденого твору ще якесь число симфоній, квартетів і інших творів включно з загубленою оперою на тему битви під Полтавою, бо він жив після того ще 37 років — виникає вповні оправданий острах щодо наших культурних надбань, які навіть у випадку таких високих осягів, як XXI-ша симфонія (виражена звуками, міжнародною мовою) ідуть в забуття.

Поява високоталановитого загубленого твору українського композитора між особистостями клясицизму Европи дає історії української музики нові, сильні, підстави. Ми горді, що слідами українських композиторів після барокових часів Бортнянського, Березовського і Веделя пішов національний український композитор - клясицист світового значення, і то рівночасно з народженням новітньої української літератури.

Слухаючи XXI симфонію, українець переживає різнородні почування. Він захоплений свіжістю думки, і завважує українськість чим раз більше в поступі твору, ба навіть розпізнає українські народні мотиви, знаючи, що в клясицизмі всяка народовість — виїмкова.

Друга частина симфонії, під назвою романци, замітна своїм кольоритом та інтимним настроєм. Головну тему приділено для виконання двом сопрановим тромбонам, тутим інструментам, яких тепер не уживається. Їх заступають тепер трубками та рогами (горнами). Коли зважити на те, що Бетховен був першим композитором, що почав уживати тромбонів, і то аж у фіналі своєї п'ятої симфонії, написаної, можливо, пізніше, ніж XXI Симфонія Куликовського, то Куликовський в оркестрації також інноватор. А хай слухач тільки вслухається в романцу, го в тягучій мелодії тромбонів (трубок), що снується довгою лінією, він відчує поезію українського села, гулянку в саді або гайку гостинного українського хутора. Чим далі слухач ще більше захоплюється дуетом флейти та гобої, що є щасливим контрастом до головної мелодії романци.

Третя частина — менует. Це танок, що в часи Куликовського був уже старим, але все ще модним танком з часів пізнього барокко та рококо. Він звучить здорово як українська веснянка слів якої слухач не може собі пригадати. Цей танок своєю клясичною гідністю та двочастинною формою знов нібито на хвильку пригадує нам великих віденців, аж тут нараз, на здивовання слухача, появляється тема «тріо» (контрастуючий другий менует) наша пісня «Сонце низенько» (або «Ой під горою під перевозом»). Ця пісня подача також у двочастинній формі з відповідними повтореннями, і зворушений слухач при повторенні головної частини менуету свідомий великої приємности та задоволення. Однак, це ще не кінець цієї чудової симфонії! Четверта частина, фінал, у формі т. зв. ронда, є козачком: Цей кусник твору гідний хіба руки Бетховена в його найбільше вдалих моментах. Маю на думці фінал Бетховена на українську тему 8-ої скрипкової сонати і фортепіянової Вальдштайнівської сонати.

У Куликовського є безконечний рух чудового екзотичного «козачка» так в головній, як і в додаткових темах. І слухач здає собі справу, що все на своїм місці і все разом з досконалим спануванням великої форми дає враження сили, українського здоров'я і гумору..»

Ф. Коваль в лондонській «Укр. Думці» з 23. IV. 1959 р. повідомив, ніби комісія, призначена урядом УССР для докладного вияснення обставин, в яких було віднайдено XXI симфонію М. Д. Овсянико - Куликовського, встановила дату його народження — р. 1788, але, з огляду на те, що XXI симфонію він написав перед 1809 р., і до того отже було вже написано інших 20 симфоній, здається більш правдоподібна дата, яку дав в «Свободі» п. Р. Придаткевич — р. 1768.

ОГАЛЬОН — золота стрічка, що нею на Гуцульщині прикрашували вбрання, а дівчата — чоло:

Давно, давно гуцулки встали.
Шумлять, щебечуть говірки...
Як мак червоний, в барвних строях,
І в огальонах, як зірки.
(Олесь «На зелених горах»)
«..І сонце кинуло на гори
Вогняно - злотний огальон..» (Там же)

ОГАР - обпалений пень. Також порода качок.

ОГЕР, ОГИР — ЖЕРЕБЕЦЬ. В «Енеїді» Котляревського: «Прискочив перше до Даміли, як огир добрий до кобили..»

ОГІРОК — рослина з породи гарбузуватих із подовгуватими їстивними овочами, походження з Азії.

Сіяли в нас огірки в день Івана Довгого (8 травня, Івана Богослова), щоб і огірки росли довгі (Зап. ЮЗОтд. II, ст. 35). В день Івана Сочавського — 24 червня — кидали в огірки маленькі кварцяні камінчики, щоб їх було так багато, як тих камінчиків (там же, 358). На Здвиження заборонялося їсти огірки, як і

всього того. що мало всередині хрест. (там же. 359).

Народня етимологія в'язала назву огірків зі словом «гіркий», і тому в народній поезії вони символізують горе, сльози.

Посадила огірочки близько над водою,
Поливала огірочки дрібною сльозою.
(«Ліра» вид. Тищенка ст. 291.

«Хоч кавуни. хоч огірки бачити в сні не добре. кажуть — буде горе» (Дикарев. 22).

Але з другого боку огірок символізує тугість тіла. що надає йому красу: «І дитинка в іх була, дівчинка, як ясочка. свіжа, і повна. як огірочок».

В «Енеїді» Котляревського:

..Не в шутку молодець був жвавий,
Товстий високий, кучерявий,
Обточений. як огірок. . .

Молоді зелені огірки символізують молодих хлопців, а жовтяки — старих парубків:

Ой, гіркі жупляки. старійтеся парубки.
А в нас огірочки самі зелененькі
А в нас парубки самі молоденькі. (Чуб. III., 208)

Люблю Іванка. він молоденький,
У нього носочок як огірочок,(там же).

ОГІРОЧКАМИ звуть також весняний хоровод. в якому дівчата беруться за руки, роблячи ніби ланцюг. який в'ється. як огірочне огудиння. При цьому співають гаївку. що теж зветься «Огірочки»:

Зелені огірочки. стелїться, стелїться,
Чи великі чи маленькі. не рвїться не рвїться.
Мої милі огірочки. звивайтеся до купочки,
Жовтий цвіт.
Любі мої огірочки, завивайтеся.
А ви. парубочки. та вінчайтеся...

ОГІРОЧНИК — назва ріжних рослин. Найчастіше прикладається до Бораґо Оффіціаліс Його клали, разом із іншими рослинами до купелі новонародженої дитини (НТШ, VIII, ст. 27).

ОГЛАШЕНИЙ — людина. що вдавнину готувалася до хрещення. Приймали таких людей до Церкви не відразу. часом ОГЛАШЕННЯ розтягалося до двох літ. Оглашених змушувано зодягати волосяниці й ходити з закритим обличчям. Навіть оглашені другого ступеня мусіли покидати церкву, коли диякон проголошував «Оглашені, ізидіте!» Через це вироблялося й згірдливе відношення до оглашених. З бігом віків Церква забула оглашених, бо всі стали християнами. що над ними хрестини відбувалися незабаром після народження. Але виголос на літургії «Оглашені, ізидіте!» залишився, і породив погляд. що їм не місце в церкві. Звідси й українське значення слова «оглашений» — не сповна розуму: «Відчепися, оглашений!» У Стороженка в «Марку Проклятому»: «Може ти, оглашений, і дитину її задавив..» «Крутяться. як оглашені...»

(Рідна Мова. 1937. тс. 77 - 78).

ОГЛЯДАТИСЯ — заборонений в народніх віруваннях рух, бо він виявляє шкідливу цікавість, або кволість духу, що лякається ріжних марев і вагається поміж спокусами. замість простувати просто до цілі.

У давнегрецькій леґенді про Орфея й Евріdіку, Орфеєві пощастило своїм співом і грою на арфі так зворушити Гадеса і всіх його підручних що він дозволив Орфеєві вивести Еврідіку яка була померла від укусу гадини, з підземного царства. але під умовою, щоб він не оглядався на неї, аж вийдуть на світло денне. Але Орфей, майже при самому виході з пекла, не міг стриматися. щоб не глянути на свою любу дружину. що йшла за ним. і вона на віки зникла.

В наших казках і оповіданнях часто зустрічається заборона героєві оглядатися, і в «Енеїді» Котляревського таку заборону дає Енеєві Сівілла:

Зломивши (чарівне деревце).
Як мога швидше утікай,
Не становись, не оглядайся,
І уха чим позатикай;
Хоть будуть голоси кричати,
Щоб ти оглянувся. прохати.
Гляди. не озирайсь, біжи!
Вони. щоб тільки погубити,
То будуть все тебе манити.
Оттут себе ти покажи!..

Еней дотримується цієї поради і щасливо осягає свою мету. (Див. Пропасниця).

ОГЛЯДИНИ — звичай, після сватовства оглядати господарство жениха, що його довершували батьки молодої. і що звичайно закінчується їх частуванням. Ці оглядини господарства молодого прийшли на зміну давніших оглядин господарства молодої (Див. ОБЗОРИНИ) Г. Мироненко в розвідці «Весілля на Полтавщині» писав:

«Звичай т. зв. оглядин, очевидна річ, такий давній. як і сватання та весілля. Оглядини з давніх - давен сполучені з т. зв. зашлюбинами-заручинами, що з часом, у мові весільників. окреслювалися ще й як «запоїни».

У далеку давнину многоженства і пов'язаного з ним добирання жінок, як робочої сили, молодий давав батькам молодої викуп за вибранку. Очевидно, при цьому він приглядався не тільки до її вроди, але й здібностей до праці, що й набрало окреслення т. зв. «оглядин молодої».

Із занйком многоженства заіснував звичай протилежний: батьки молодої почали дава-

ти молодому за доньку ще й придачу — придане. Прийшовши у свати. договорялися про суму приданого за молодою. при чому приглядалися не тільки до молодої. але й до її надбання. т. зв. «виправи» та заможности її батьків; після чого вже довершувано ритуальний обряд зашлюбин - заручин. Звичай цей знаний був також у Литві, Польщі. Чехії та навіть в Угорщині і Британії.

Причиною нових оглядин в Україні. коли батьки й рідня молодої почали оглядати господарство молодого стало те, що в давнину. як відомо простори України, зокрема Лівобережжя, були заселені рідко, і тому справді виникла потреба побачити. оглянути оселю молодого, побачити. де і що молодий чи його батьки мають у своєму господарстві десь там за 20 чи й більше верств. — щоб дитину не «втопити». не «зав'язати їй світу», щоб знати за що рушники дати — як часто висловлювалися дбайливі про долю дітей матері. («Укр. Прометей» 26. IV. 58).

ОГЛЯДНЕ — плата (гріш), яку отримував в XVI—XVII вв. ДАВНИК за визначення шкоди (ОГЛЯДИНИ), якої зазнавали селяни від потрав та в інших подібних справах (М. Груш «Іст. УР» V. 382).

ОГНИВО — сталева пластинка в кресаку проти курка: в неї б'є кремінь кресака.

ОГНИВО — в даху ОБОРОГА кожна з чотирьох горизонтальних бантин що складають чотирикутну основу даху.

ОГНИК -- рід екземи. пухиристий висип на обличчі.

ОГНИЩАНИН — в князівській державі княжий муж. «Княжі мужі. як і більші люди громади. інакше звалися ще БОЯРАМИ Давнішою назвою їх було ще ОГНИЩАНИН — назва неясна щодо свого початку :вона виступає в старших редакціях Руської Правди, тим часом. як у новіших заступає її КНЯЖ МУЖ.Її виводили давніше від ОГНИЩА — в значенні оселі. отже значило б це господарів; але огнище в значенні дому взагалі не звісне в старих пам'ятках; тепер пішло в курс об'яснення цього слова від ОГНИЩЬ — невільник, отже — більший господар. що володів невільниками, але й це пояснення не можна вважати зовсім певним. Огнищани. про котрих говорить Руська Правда - це старша дружина княжа, а не земська аристократія. .» (М. Груш. «Іст. УР», III. 302)

ОГОНОВСЬКИЙ ІЛЯРІЙ (1854 — 1929) перекладач творів багатьох античних письменників. автор греко-українського словника до творів Гомера.

ОГОНОВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДЕР (1848—1891) — професор львівського університету (право). член - основник Т-ва ім Шевченка і «Просвіти» у Львові.

ОГОНОВСЬКИЙ ОМЕЛЬЯН (1833—92) — брат Олександра. професор української мови й літератури протягом 27 років — з 1867 до смерти — у львівському університеті. де, на початку 1871—72 року інавгураційну промову виголосив по-українському, що викликало обурення серед польських професорів. Це обурення, що перейшло в ненависть, збільшилося ще більше. коли, в 1878 р. проф. О. Огоновський, як декан філософічного університету, застерігся проти промови нового ректора проф. Л. Білинського. в якій той підкреслив польський національний характер львівського університету. Це застереження проф. О. Огоновського було передано до міністерства в Відні, і звідти прийшло потвердження про утраквістичний (а не оригінально - польський) характер університету. За цей виступ О. Огоновського його ні разу не було обрано ректором. Йому належить перше збірне видання Шевченкових творів, переклад із коментарями Слова о Полку Ігоревім, шкільні підручники української мови. а найголовніше — шеститомова — на жаль. не закінчена через несподівану смерть — Історія Української Літератури (1888-1894) — перша основна джерельна праця про українську літературу. «Літературу малоруську. або русько - українську. — писав він там. — уважаємо окремою від літератури російської, тому що народність русько - українська єсть окремою від народности великоруської або російської». І розпочав він цю свою історію окремої української літератури з пам'яток княжої доби. Тепер це видається нам природним. Але тоді це викликало негайний протест навіть такого ніби «українофіла». як Пипіна. на думку якого історію української літератури ніяк не можна почипати з письменства княжої доби. що. мовляв належить до спільної «русской» історії» (Див. ПЛЯГІЯТ)

С Єфремов так характеризує «Історію літ. руської» Огоновського: «Заслуга його в тому. що він зібрав і використав велику силу матеріялу — біографічного, бібліографічного та історично - літературного, і з цього погляду праця його вікопомне матиме значення, як справочник для дальших прапівників. На жаль, і хиби цієї «Історії» так само не малі. а напереді між ними стоїть методологічна плутанина, а власне брак усякого методу. Тому-то історичного розвитку ми в Огоновського не бачимо: він дав у своїй праці не так історію письменства. як номенклятуру письменників. окремі етюди й монографії,

не счеплені між собою внутрішньою ідеєю; а в них найбільш приділено місця на переказування змісту творів кожного письменника з одноманітними, шаблоновими увагами естетичної марки та квазі-патріотичними приспівами.. Огоновський можна сказати, закінчує собою добу збирання матеріялу, і вже по ньому можливим зробився той синтез, той підрахунок літературного надбання, що становить істотню справжньої історії письменства рису. .» («Іст. у. Письменства», І. ст. 41—42).

ОГОРОД — частина господарської землі, де культивується городина, як цибуля, огірки, капуста часник, морква, тощо.

Огородник — людина що плекає городину. В XVI—XVII вв. огородниками називали малоземельних селян без орної землі. Вони були обложені т. зв. ПІШОЮ ПАНЩИНОЮ, себто служити по одному дню на тиждень пішо, без обов'язку ставити до роботи й свою худобу. (М. Груш. «Іст. УР.» V, ст 137). Але подекуди огородники працювали на панів і по два дні на тиждень та ще й давали їм по 12 гр (там же, ст 213).

ОГОРОДНИЦТВО — плекання городини, себто пожиточних і промислових рослин. Про нього в Україні ми маємо виразні звістки вже з XI ст.: в Житиї Феодосія оповідається, як черці «в ограді копахуть зелинного ради растенія», а в Вишгороді були не тільки огородники, а й старшина огородників, мабуть, чи не княжих: в усякім разі мала тут бути сильно розвинена городницька культура. В середині XII ст. в описі оборони Києва бачимо навколо його теж «огороди на велику просторонь». Про САДІВНИЦТВО звістки дуже бідні: тільки в оповіданні Патерика (XIII ст.) про черців XI ст. бачимо при келіях городчики з «деревами плодовитими»; при тім, як і досі слово город (город, градень — огорожене місце взагалі) уживалось однаково для означення і города і саду, і можливо, що в вище поданих звістках про великі київські або вишгородські городи треба розуміти й сади. (Мих. Груш. «Іст. УР.» І. ст. 254)

В XV—XVI ст появляється в нас багато нових господарських рослин, про які перше не було згадки. Чужинці, що осідали в Україні привозили з собою різні роди городини поширені в їх батьківщині, а також наші подорожники по чужих країнах переймали немало нового. В ті часи вперше згадується ФАСОЛЯ, про яку не маємо вісток із княжих часів КАПУСТА, що в княжу добу належала до рідкости, ставала популярніша. З Італії в XVI ст. перейнято САЛАТУ, КАЛЯРЕПУ, КОЛЯФІОРИ (квітна капуста), ПЕТРУШКУ, ПАСТЕРНАК та інше. З того самого часу походять ГАНИЖ, КМИН, СЕРЕЛЕЙ, ПОРЕЙ, МАЄРАН, КАРЧОХИ, ШПАРАГИ, ШПІНАТ. Всі ці рослини перше появилися по панських фільварках, а потім перейшли й на селянські грядки. Городину, поширену з давніх часів, садили й сіяли нераз цілими ланами. В Любачеві, коло 1530 р. сіяли багато цибулі, деінде розводили мак, коноплі, льон. У Стрийщині й Дрогобиччині селяни мали обов'язок збирати кмин й давати до двора по кварті з кожної хати. В Долині коло 1630 р. згадують, як звичайну городину: ріпу, капусту, моркву, пастернак, петрушку, цибулю.

Німець ВЕРДУМ (див.), під час своєї подорожі по Україні в 1670 рр., зазначував низький стан городини — «бо цей народ не здатний до такої акуратної роботи, якої вимагають городи». Але в подорожі по Галичині він бачив, що тут плекали «земні продукти, як різне коріння, буряки, пастернак і інше в великій кількості». В іншому місці він каже те саме: «Щодо капустяних рослин і тих, що їх коріння можна їсти, то вони пильніші, посвячують тому багато праці й культивують їх у великій кількості між ними найбільше поширена капуста. Мають один рід редьки, яку називають буряками; вона має ту прикмету, що в сирому стані цілком червона, а зварена робиться біла як сніг, і має дуже добрий смак. Огірки їдять також часто, не тільки квашені й приправлені як салата але також до кусня хліба, з лушпинкою, а все з руки, як яблуко». Кавуни, мельони й тютюн бачив він на Поділлі. (Ів. Крип'якечич «Іст. у. культ.» ст. 91—92). Див. ТЮТЮН, ХМІЛЬ, КАРТОПЛЯ, МАК, ЛЬОН, САДІВНИЦТВО).

ОГОРОЖА — символ власности. Хв. Вовк писав: «Огорожа двору, чи обістя — предмет особливої старанности українських господарів, що, мабуть, має зв'язок із зах. європ. значенням огорожі, як символу власности; цим Україна відрізняється від Великоросії (Московщини), де двори часто зовсім не мають огорожі — можливо, також у зв'язку з пануючим там т.. зв. ОБЩИННИМ (див.) ладом. Відсутність огорожі в українського селянина — ознака останньої розпусти та недбальства в господарстві. Спосіб та характер огорожі, звичайно, також залежить від місцевих умов. Найзвичайніша огорожа в середній смузі України — це ЛІСА, майже завжди горизонтальна, і тільки дуже рідко вертикальна, чи скісна.

На півдні через брак хворосту, ставлять іноді огорожу з очерету а іноді просто обкопують обійстя ровом, а на схилі, що його становить викидана з рову земля, насаджують терен, чи якусь іншу колючу рослину.

В деяких місцевостях, де багато каміння, а дерев немає, як напр, на Катеринославщині, ставлять огорожу з шматків плитняку, чи іншого сланцю складаючи його без цементу а в лісових місцевостях ставлять або ПАРКАНИ з дощок,

або ЧАСТОКОЛИ, а то ще обводять садибу огорожею з горизонтально покладених довгих жердин, як. напр., у гуцулів; така сама огорожа трапляється де-не-де й на Волині, а у бойків ці жердини рубають на шматки та вбивають в землю, або вертикально, або під кутом, а іноді й зв'язують їх невеличкою лісою. В огорожі, явна річ ставлять ВОРОТА, а іноді й двоє воріт. Найчастіше це просто ґратчасті ворота з дерев'яних брусів; на Волині їх часто підвішують до гиляки, що йде від дерева під прямим кутом, і таким способом вони бувають з одного шматка з вертикальним круготочним бруском. Іноді ворота роблять із дощок, з більш-менш вибагливими вирізами, іноді над ними споруджують цілий надвіс; в старовинних козацьких садибах ці ворота, або краще сказати БРАМИ, мали цілком монументальний вигляд як це можна бачити, напр. на відомому малюнку брами Лизогубової садиби в «Живоп. Україні» небіжчила Льва Жемчужнікова. До певної міри, коли не монументальний то дуже тяжкий вигляд мають брами в деяких садибах на Угорській Україні; в с. Золотареві нам. напр., довелося зарисувати браму, що в ній зверху була ціла деревина, а масивний нижній кінець її давав противагу, і це дозволяло відчиняти цю занадто тяжку браму без особливого зусилля»... («Студії ...» ст. 114).

ОГУД ОГУДИННЯ — стеблини огірків. динь, кавунів, гарбузів.

ОГУЗКА — задня частина чогось

ОГУРНЕ — кара за недбальство, накладувана на селян, згідно з постановою «Устави на волоки» 1557 р. коли вони не виходили на визначену їм роботу: Хто не вийде на роботу, за перший день платить «огурного» один гріш, за другий день — барана, а коли третій день «огуриться», або, запившися, не вийде, «іно бичем на лавці скарати», а занедбані дні казати йому відробити». (М. Груш «Іст. УР.» У. 208).

ОГПУ — Об'єдінеенное Государственное Політіческое Управленіе, апарат поліційного терору в СССР, що до 6. II. 1922 р. називався ЧЕКА (див.). Тоді цей апарат було ще більше розбудовано і встановлено такі відділи:

1 Слідчий відділ. Люди, що в ньому працювали, не потребували мати будьяку правну підготовку, але мусіли мати «пролетарський інстинкт». Їх завданням було ствердити вину арештованого не так на основі доказового матеріялу, як з допомогою терористичних метод. що мали зломити арештованого фізично й психічно, щоб він сам «признався» до вини.

2. Особовий відділ (ОО). Він розбудував сітку донощиків, що на мові чекістів називалися СЕКРЕТНИМИ СОТРУДНІКАМИ. Нарід, скорочуючи назву, називав їх СЕКСОТАМИ. При вербовці сексотів ОГПУ, не мало значення соціяльне походження кандидатів, а тільки корисність їх «праці». В сексоти попадали люди і внаслідок шантажу.

3. Оперативний відділ. Користувався матеріялами від сексотів і розробляв справи «фахово». Йому підлягали і збройні сили ОГПУ, що виконували оперативну роботу — збройні акції, врешти облави, охорону приміщень ОГПУ, тюрем і концтаборів. У цьому відділі працювали переважно молоді фанатики.

4. Господарський відділ. Він завідував конфіскованим майном арештованих, і дбав про матеріяльне забезпечення чекістів. Йому підлягали й окремі льокалі та ресторани, призначені виключно на уприємнення життя чекістів. До нього належало також утримування шкіл ОГПУ та видавання підручників і фахових журналів для працівників ОГПУ.

5. Комендантський відділ. До нього належали: організація вартівничої служби ОГПУ, справи службового персоналу та справи його обслуги (харчування, матеріяльне, технічне й санітарне утримування приміщень ОГПУ і т. п.)

6. Відділ залізничний. Контролював транспорт, дбав про охорону залізниць та провірював «благонадійність» працівників транспорту.

7. Військовий відділ. Його завданням було контролювати в першу чергу старшинський склад армії, авіяції та фльоти. У військовому передовиці він розбудував широку мережу сексотів до яких вербовано і старшин і рядовиків.

Ця аґентурна мережа ОГПУ охопила всю територію СССР — всі ділянки політичного, військового, соціяльного культурного й господарського життя.

Перейменування Чека на ОГПУ не внесло жадних суттєвих змін у методах праці цієї терористичної організації. Чека в СССР і за кордоном надто стала відома як орган жахливого терору Змінюючи назву, Москва хотіла тільки витворити фальшиве враження про «гуманізацію» московського поліційного апарату, але направді все залишилося, — щодо жахливих методів — так, як було.

В 1922 р. почалися вивози в'язнів із переповнених тюрем до концтаборів. В 1924 р. ці вивози прибрали вже масового характеру. На друге місце після Джержинського висунувся Ягода Він почав розбудовувати старі відділи та творити нові, намагаючись піднести ОГПУ на вищий фаховий та технічний рівень. Постають такі відділи ОГПУ: Контррозвідки (КРО), Секретний (СО), Особливий (ОО). Економічного управління (ЕКУ), Інформаційний (ІФО), Оперативний (ОПО), Прикордонний (ПО), Закор-

жонний (ІНО). Спеціяльний (СПЕО). Майже для кожної ділянки суспільного життя намагався Яґода створити в ОҐПУ окремий відділ За Яґоди створено окрему підслухову команду, яка вмонтовувала підслухові апарати (мікрофони) в робочих кабінетах високих державних службовців, а навіть і в кабінетах народніх комісарів. Керівником секретно - оперативної централі ОҐПУ був Яґода, до якого належав і відділ контррозвідки.

На керівника закордонного відділу ОҐПУ (ІНО) Яґода призначив чекіста Трилісера, який уперто й послідовно почав розбудовувати закордонну діяльність ОҐПУ. Він у кожному закордонному московсько-большевицькому представництві збільшив штат чекістів, наслідком чого їх діяльність прибрала широких розмірів включно з вербуванням нових аґентів в даній країні.

ІНО провадило «персональні студії», вивчало характер і життя окремих визначних діячів щоб пізніше, з допомогою компромітуючих матеріялів, шантажом змушувати їх до шпигунської праці. (С. М. Мечник в «Визв. Шлях» 1961, І—11, ст. 47—50)).

19. УІ. 1926 р. нагло помер Джерзинський, визнаний за «героя революції». Наступником його став Менжинський, але він був хворий, і фактичним керівником ОҐПУ став Яґода, який перепровадив, починаючи з 1929 ліквідацію «куркулів». В 1930 р. було вже півтора мільйона «розкуркулених», що сиділи в 90 концтаборах. Колективізацію ухвалену ХУ З'їздом ВК-П(б), також проводив Яґода.

1929 р. ОҐПУ створило «Головное Управління концтаборів» (ГУЛАҐ) керівником якого став чекіст Ґарбокін. Завданням в'язнів цих таборів було: розбудувати індустрію, згідно з ухваленою в 1928 р. П'ЯТИЛІТКОЮ, себто п'ятилітнім пляном індустріялізації Росії, будувати канали, дороги, вирубувати ліси і т п В люгому 1931 р. розпочато будову Біломорсько - Балтійського каналу ім. Сталіна, що закінчилася 1. V. 1933 р. На будові цього каналу працювало 800.000 в'язнів. (Там же. ІУ . ст. 362 — 69). Див СОЛОВЕЦЬКІ ОСТРОВИ.

За Яґоди 10. УІ. 1934 р., розпорядженням Виконавчого Комітету СССР, ОҐПУ переймено-вано на Народний Комісаріят Внутрішніх Дел — НКВД (див.). Ця зміна назви мале таке ж саме значення й такі ж самі причини, що й перейменовання Чека на ОҐПУ. Крім назви, все інше, включно з терористичними методами, залишилося без змін Див. ПОЛІЦІЯ ПОЛІТИЧНА.

ОДА — лірична пісня з метою піднести подію, чи оспівувану особу, на найвищий щабель емоціонального переживання. До од належать також ДИТИРАМБ, ГІМН і ПЕАН. Давні греки співали оди, як усі роди ліричної поезії, в супроводі музики. Найвизначнішими одописцями були в греків Піндар, у римлян Горацій. У нас оди поширилися в XVII-XVIII вв., коли їх складувано на вшанування кн. К. Острозького, гетьмана Сагайдачного, гетьмана Ів. Мазепи. (Див. ПАНЕҐІРИК). Особливо ж розвили разом із іншими родами підлесливих писань, оди за панування в Україні московських большевиків, коли між вельми численними одописцями на шану Сталіна, Хрущова та тиранічної комуністичної партії, особливо визначилися М. Рильський та П. Тичина Ю. Клен в поемі «Прокляті роки» присвятив тим українським одописцям красномовні рядки:

Помолимось за тих, кому на герць
Піти не вистачить снаги і сили,
За всіх отих, кого гірка як смерть,
Недоля під ярмо важке схилила,
Хто чашу горя п'є, налиту вщерть,
Вславляючи життя своє немиле;
За тих співців, які за хліб і чай,
Виспівують нам пекло, наче рай.
Бо, може, жереб їх з усіх найгірший:
Вони вславляють тиск чужих долонь,
На самоті ж їм груди дишуть ширше:
Як ніч обвіє пахощами скронь,
Вони складають потай п'яні вірші,
Де плаче серце, і кидають в огонь.
Не вчує світ: весна крізь ті канцони
Ридає так, що на душі холоне. . .

І М. Зеров в сонеті «Арістарх», присвяченому Б. Якубовському теж згадав отих жалюгідних одописців, протиставляючи їм «вченого Арістарха, філолога й естета» що в ньому справедливо вбачають прообраз самого М. Зерова:

В столиці світовій на торжищі ідей,
В музеях портиках і в затінку алей,
Олександрівських муз нащадки і послідки,
Вони роїлися — поети і піїтки,
Ловили темний крок літературних мод,
Сплітали для владик вінки нікчемних од
І сперечалися, мирилися змагались. . .
І був один куток де їх невпинний галас
Безсило замовкав: самотний кабінет,
Де вічний Арістарх філолог і естет,
Для нових поколінь на глум зухвалій моді,
Заглиблювався в текст Гомерових
рапсодій.

ОДАЛІСКА — покоївка в гаремі турецького паші або султана; гарна невільниця.

ОДВІР, ОДВІРОК — кожний з двох стоянів дверей що впираються на поріг і підтримують дверного гловня. У народній пісні співається: «Ногами за поріг зачіпає, а руками за одвірок хапає»

ОДВОДИНИ — останній день колись довгого тижневого весілля на Чернігівщині. Надяг-

нувши пошиту молодою одежу, молодий із молодою йшли обідати до батьків молодої. З ними йшли й батьки молодого. Збиралося й кілька родичів та сусідів. Пообідавши, молоді збирали дарунки, і молодий віз їх додому. куди йшли за ним вечеряти й тесть із тещою. Молода ж залишалася ночувати в батьківській хаті, йшла в неділю на службу Божу, зустрічалася з товаришками, а потім ходила, або їздила, по тих,, що були перезв'янами, по дарунки. Потім молодий приїздив по молоду і відвозив додому. Тим кінчалося весілля. (Литвинова в МУЕ НТШ III, ст. 170).

ОДВУ — Організація Державного Відродження України. Націоналістична українська організація в США.

Від часу свого заснування в 1929 році до війни ОДВУ розрослася в потужну організацію що напередодні другої світової війни нараховувала 187 організаційних одиниць (відділів) включно з братніми їй організаціями Українського Золотого Хреста й Молоді ОДВУ. У той час ОДВУ охоплювала практично все свідоме й активне українське громадянство Америки. У фінансових звітах ОДВУ тих часів фіґурують сотні тисяч долярів, вислані на потреби української визвольної боротьби, на допомогу українським політичним в'язням і на розбудову українського культурного життя в Европі.

Одначе головне значення і роля ОДВУ полягали не так у цій фінансовій акції, а в її **політично - пропаґандивній праці в американському світі.** Вона утримувала єдині в той час на західньому континенті два українські Пресові Бюра в Нью Йорку й Вашінґтоні і видавала знов таки єдиний на той час в США місячник в англійській мові «Трідент» («Тризуб»), який допоміг здобути для української справи багатьох американських діячів. У своїх публікаціях а також у безлічі меморіялів. а навіть і кабльоґрам до дипломатичних представників і голов різних держав світу ОДВУ увесь час настирливо й безкомпромісово висувала вимогу незалежности України як суверенної й ключевої країни Східньої Европи.

У березні 1941 р. «Трідент» писав: «З стратегічної точки погляду алянти роблять велику помилку. коли вони уникають дати допомогу українському визвольному рухові, а замість того залицяються до Сталіна Ясно. що при першій нагоді ряд народів буде бунтуватися проти Сталіна, так само як назрівають революції в кожному народі, окупованому Гітлером. Якщо Гітлер увійде в Україну й створить там незалежну українську державу з українськими Квіслінґами. було б забагато сподіватися від битих тероризованих і нещасних українців, які на протязі останніх 20 років не знали нічого іншого, як лише чобіт ГПУ ,щоб вони не вітали такої зміни. Після Сталіна вони вітатимуть самого чорта. Допомагаючи Сталінові. алянти можуть втратити Україну».

ОДВУ ніколи не мала ілюзій щодо правдивих намірів Німеччини щодо України. І правильно розцінювала «українофільські» зацікавлення Німеччини — як лише тактичний трюк для з'єднання собі симпатій українців перед плянованою війною з СССР. Точно за рік до вибуху совєтсько - німецької війни «Трідент», стверджуючи неминучість совєтсько - німецького конфлікту саме за Україну, писав:

«Ані Німеччина, ані Росія, байдуже чи вони залишаться в дружбі. чи стануть ворогами, не зможуть примусити Україну скласти зброю» («Трідент» червень 1940).

ОДЕЖА — див. ОДЯГ.

ОДЕНКИ, ОДЕНЬКИ — сходини замужніх жінок удень для рукодільних праць.

ОДЕНКИ — залишки на дні. гуща. вибовтки.

ОДЕНОК — на Гуцульщині стіг сіна.

ОДЕРЖИМИЙ — див. НАВІЖЕНИЙ

ОДЕСА — найбільший чорноморський порт України. Ще до Р. Хр. була тут пристань істріян та ісіяків що звалася Одес, чи Ордас, — вона зникла в III—IV ст. по Р. Хр. в наслідок нападів азійських народів У XIII ст. тут виникло селище й невеликий порт Копюбієво, що їх зруйнували татари. а потім відбудували під назвою Хаджібей Для оборони своєї Османської імперії турки побудували тут 1764 р. фортецю Єні - Дунья. міцні мури якої високо підносилися над глибоким урвищем У морській затоці. недалеко від берегів, завжди перебувала тут турецька військова фльота. В 1789 р. російські війська під командою ген О де Рібаса зруйнували фортецю Єні Дунья і селище Хаджібей. Щоб закріпитися напостійне на березі Чорного моря тримати в покорі Україну та створити базу на дальший наступ на Туреччину та Балкани, Москва доручила ген Суворову збудувати на місці Хаджібея нову фортецю Тоді Москва пригнала на будову тієї фортеці тисячі українського населення з Київщини Чернігівщини. Полтавщини та Волині. переселюючи родини з майном і тягловою силою Яським договором 1791р. Хаджібей признано за Росією, а в 1794 р. його перейменовано на Одесу. На початку XIX ст. Одеса вже нараховувала 100.000 населення. До Одеси втікало закріпачене російськими поміщиками українське селянство. Олекса Воропай в лондонській «Укр. Думці» оповідав:

«З усієї закріпаченої України відважні молоді люди тікали у вільні степи, на Басарабію

за, найбільше, до Одеси. В одній жартівливій народній пісні співається, що навіть порося задумало тікати до Одеси. Його, як порядного, купили на ярмарку і почали готувати до Великодня: всунули в піч, там прив'язали ланцюгами, дали йому в зуби хрін і почали смажити, але,

як сказав піп: Христос Воскрес!
порвало порося ланцюг увесь,
втікло воно під Одес,
понесло хрін в зубах, як пес!

«Бо-ж мовляв, і порося знає, де йому буде вільніше. В Одесі:

На панщину не ходять,
Подушнього не платять,
Ні за плугом, ні за ралом. —
Називають мене паном...

«Одеса гостинно приймає до себе втікачів, а особливо молодих здорових хлопців, що ще не женилися:

«..А я жінки не маю і в Одесі погуляю».
«..А в Одесі добре жити,
Є що їсти, є що пити;
Чорнявую дівчиноньку
за руку водити..

В одній з пісень дається порада, що на випадок голоду, чи якоїсь біди, тікати до Одеси:

А Одеса — рідна мати,
Не дасть-же нам погибати..

«Одеса в той час була справжнім золотим дном, де кожний міг знайти своє щастя. Заробити гроші було де. Одні з втікачів ставали чумаками, набирали соли в одеських лиманах і возили її продавати на великих ярмарках у центральних районах України. Другі наймалися «хурщиками» і возили заморські товари, що згружалися з чужинецьких кораблів на одеській пристані.»

До розвитку Одеси дуже причинився кн. Рішельє, що був «ґрадоначальником» в рр. 1803—18. Від 1805 Одеса стає столицею т. зв. Новоросійського Краю. Під час Кримської війни 1853—56 рр. Одеса була частинно зруйнована, але її швидко відбудовано. По скасуванні кріпацтва і впарі з розвитком промисловости в Україні, Одеса дуже зростає. До порту щодня прибувають кораблі зза кордону, і наприкінці XIX ст. місто нараховує вже 500.000 мешканців. В грудні 1917 р. тут відбулися вуличні бої між большевиками й гайдамаками. За австрійської окупації 1918 р. тут був осідок найвищого австрійського командування в Україні. 18. XII. 1918 Одесу заняли антантсько - добровольчі війська. Зимою 1919 р тут був осідок запільних формацій Української Галицької Армії (УГА). 8 лютого 1920 р. армія Котовського заняла Одесу, яка з того часу знаходиться в складі УССР.

ОДІН — головний бог скандинавської мітології, відповідає німецькому Воданові, бог віт-ру й померлих, війни і перемоги, провідник «диких ловів», пан Вальгалі.

ОДІССЕЯ — славнозвісна поема, приписувана Гомерові, про 10-літню мандрівку Одіссея — Улісса після упадку Трої та про його поворот додому. Одіссею був переклав Ніщинський українською мовою, але цензура заборонила (в 1884) друк українського перекладу цього світового твору, і він був видрукуваний аж 1905 р., коли Ніщинського давно не було вже серед живих.

ОДНОРІГ — казкова тварина. У нас було дуже популярне оповідання, що з усіх звірів один тільки одноріг не схотів піти до Ноевого ковчегу, покладаючись на свою силу, бо він міг плавати хоч би й 40 днів. Але на його ріг, що стирчав із води, понасідали всі інші птахи, і він утопився. Тому й не стало на землі однорога. Але тут він фігурує, як птах. (М. Груш. «Іст. у. літ.» IV. 460).

У «Голубиній книзі» одноріг — «звір всім звірям батько .Ходить він під землею, не здержуть його ні гори кам'яні, ані ті ріки бистрі. Коли він вийде з сирої землі, то шукає собі супротивника — лютого льва звіря..» (там же ст. 249) (див. ІНДРИК).

Діодор Сіцілійський залишив нам опис цього казкового звіря: мав він тіло коня білої масти, з рудою головою і блискучими блакитними очима, з козячою борідкою та довгим, гострим і прямим рогом посередині чола Зуби нарвала, що зустрічалися в землі, сприяли поширенню цієї леґенди про однорога.

В дуже популярному колись у нас «Житті Варлаама та Іосафа» одноріг женеться за людиною що, втікаючи, падає в безодню, але затримується на дереві, яке, як він бачить, підгризають дві миші — одна біла, а друга чорна, а долі змій чигає з роззявленою пащекою Сам Варлаам пояснив свойому учневі: одноріг — це смерть; безодня — світ цей повний всяких нещасть; дерево — тимчасове життя кожного з нас; миші — день і ніч; вогнеподібний змій, пекло. Мед, по який тягнеться людина на дереві, забуваючи про небезпеки, що її оточують, — спокуси цього світу, задля яких людина забуває клопотатися про свій рятунок. На одному з барельєфів баптистерія (хрестильниці) в Пармі з XIII ст. знаходиться вся ця сцена.

У середньовічному мистецтві одноріг був символом Христа. Давні зоологи запевняли, що однорога ніхто не може опанувати, такий він сильний, — але, якщо на свойому шляху він знаходив чисту дівчину, робився незвичайно тихий і сумирний, підбігав до неї клав їй на груди голову і робився зовсім ручним Отже: пійманий одноріг кориться чистій дівчині, як і Христос, невловний для янголів по Батьковому допусту, оселився в Діві. У виданні «Бесе-

ди Іоана Златоустого на 24 послані» 1623 р. в літерах Р і Б фігурує одноріг. А народня пісня каже: «В святого Юра (труба) з буйного тура, а в Господа Бога — з однорога» (Голов. IV, 544).

ОДОАКЕР — ватажок германців — ґерулів, що десь коло 470 р. по Р. Хр. вступив до римського війська, як найманець, а в 475 р. начальник найнятого війська Орест прогнав із Риму імператора Непота і проголосив імператором свого сина Ромула Авґустула. В 476 р. військо, особливо на півночі, в Норіку, збунтувалось вимагаючи земель під поселення. Але Орест відмовив, тоді воно проголосило Одоакра вождем, і Ореста в сутичці 22. VII 476 р. вбили. Одоакр примусив Ромула зректися імператорства і перебравши владу на себе, роздав землі повстанцям в Норіку і по-сусідству. Східній імператор Зенон зробив Одоакра своїм намісником. Але Одоакер поводився незалежно, завоював увесь Норік та Далмацію і виявив намір ширити свою владу далі. Зенон, щоб спекатися небезпечного конкурента, намовив Теодоріха, остроґотського короля, і цей в 490 р. зліквідував владу Одоакра, а в 493 р. вбив його.

Нам постать Одоакра цікава не тільки тому, що Самійло Зорка, секретар гетьмана Богдана Хмельницького, промовляючи над його труною, називав його: «Древній Руський Одонацер» стверджуючи, що слава Одоакра жила в XVII ст. серед українців, а й тому, що в християнській катакомбі Ювави в австрійському Зальцбурґу стоїть досі мармурова плита з висіченим на ній оттаким написом по латині (тут подано його в перекладі):

«Року Божого 477 Одоакер, князь (король) над Русинами, Гепідами, Ґотами, Унґрами і Герулами, лютуючи проти церкви Божої, благочестивого Максима з його 50 товаришами, що молилися з ним у цій печері по латинському, за їсповідання віри жорстоко мучених, скинули вниз, а провінцію Норців мечем і огнем спустошили».

Заслуга введення цього напису в наші досліди належить проф. С. Шелухинові, авторові кельтської теорії походження Руси. В українському літописі Самуїла Величка видруковано універсал Б. Хмельницького з 1648 р., що його, можливо, написав теж Зорка. В ньому знову пригадується ім'я Одонацера ,що, мовляв на чолі хороброго, хоча й не дуже численного війська «Руссов» взяв давній, гордий Рим і панував над ним 14 років. — — отже «хто і нам тепер, за прикладом тих давніх Русов, предків наших, може заборонити діяльність нашу військову і поменшити відвагу нашу лицарську? » З того С. Шелухин робить висновок: «У всякому разі зостається факт, що на Україні в XVII ст. жив переказ про похід Одоакра з Норіку на Рим із Руссю в 476 р., і про те, що ця Русь була одним із предків українського народу. .» («Звідкіля походить Русь» Прага, 1929, ст. 24, 27).

Проф. В. Січинський писав: «Шрифт зальцбурґського напису — виразно ренесансовий, отже плита постала в XVI, чи навіть у половині XVII ст. Не зважаючи на це, все таки багато мотивів промовляє, що цей текст і самий зміст старшої дати себто в XVI ст. був відновлений зміст запису старшої таблиці, чи старшого переказу. . Брошура 1661 р. «Бревіс Гісторіа. . ін сівітате Салісбурґенсі», видана з нагоди віднови Зальцбурґських катакомб, покликаючись на документ з 1529 р., каже, що Одоакер мав королівський титул «Руґорум вель Рутенорум» Далі ця брошура покликається на літопис Ґотфріда Віртемберзького з пол. XII ст., де говориться, що «Одонасер натіоне Рутенус» — «вирушив походом з турлінґами, скирами і ґерулами з останніх країн Панонії щоб напасти на римлян». («Визв. Шлях» 1957, ст. 55).

ОДОЛЯН - ЗІЛЛЯ — рослина Валеріяна офіціналіс. У нас ним боронилися від нечистої сили На Гуцульщині, в день весняної Одокії (1 березня) «кожна тямуща господиня» повинна була підмазати вим'я у корови, починаючи від пупа навхрест, між дійками і між рогами на чолі свиняком часником і одоляном (Етн. Зб. НТШ, V, 61). Щоб звільнитися від напастувань чорта, одна дівчина, на пораду ворожки, мусіла носити при собі одолян та чорноту, а також курити ними в хаті. Чорт здалеку почув сморід, що закурено тим зіллям і почав скаржитися: «Коли б не одолян та не чорнотоя, то ж би була, певно була б дівчинонька моя» (Гнатюк «Знадоби» I, ст. 3.).

Також ЛІСНИЦІ, танцюючи співають: «Якби не лук, часник і одолян - зілля, мати б сина на світ не сплодила» (Шухевич, V, 198—200), себто була б дитина загинула.

А що хвороби в нас уважалися за наслані теж нечистою силою, то й вірили, що «якби не тоя та не одолян, ходила б хвороба, як пан» (Франко «Прип.» III, 219). Номис теж зазначав, що тою бідрич і одолян вважали над Прутом помічними від мору.

І в офіційній медицині запашний одоляновий олієць («валеріянка») — вживається, як добрий лік на заспокоєння нервів отже й на відігнання всяких примар.

ОДР — ліжко князівської доби, вже досить високе, так що на ньому можна було сісти, — первісна постіль була тільки ПІДСТІЛКОЮ на долівці. (М. Грушевський, «Іст. УР» I, 274). Звідти ОДРИНА — була опочивальнею, чи спальнею, кімнатою для спання (там же).

ОДРИНА ДМИТРО (1893—1919) — лікар, належав до партії укр. соц. революціонерів (есерів). В 1919 р. був міністром здоров'я і зас-

тупником голови Ради Міністрів УНР у Кам'янці Под.

ОДУМЕРЩИНА — майно, що залишається після смерти. Термін актів XV—XVII вв.

ОДЧАЙДУШНІСТЬ — відвага й завзяття на все готової людини (ОДЧАЙДУХА), що виражається в словах пісні:

Ой, чи пан, чи пропав,
Двічі не вмирати. . .

ОДЯГ — все те, що людина вдягає на себе, боронячись від холоду, спеки, дощу, тощо З того випливає, що одяг буває дуже різнородний, в залежності від підсоння, ступеня, культурности, суспільного стану, статі й віку людини.

Функція одягу в людському суспільстві не обмежується тим, що він служить для оборони тіла від різних небезпечних чи неприємних метеорологічних явищ, а ні тим, що задовольняє почуття сором'язливости, бо цивілізація привчила людство вкривати деякі частини тіла, — одяг відограє й велику символічну ролю, визначаючи ріжні ступені суспільної єрархії. Для людей маси ріжниця межи людьми ріжної якости полягає головно в ріжниці одягу (одностроїв) що вони носять. Це добре зрозуміли свого часу московські большевики, що в період боротьби за знищення військової дисципліни та за загальне зрівняння, вбивали тих старшин, що не хотіли здіймати своїх еполетів, і тих бідолашних пань, що надто трималися своїх капелюшків. Саме тому ми знаходимо в історії чимало завзятих змагань за право носити той чи інший одяг. Під час французької революції одяг священиків був темою дуже поважних дебатів: революціонери хотіли примусити священиків скинути їх «старомодний одяг», як передавнений «забобон», але священики дуже енерґійно зареаґували на цей замах проти основ церковної організації, побудованої на засадах суворої єрархії, яка визнає, що ріжні кляси тої єрархії мусять визначатися і зовнішньо. Ми всі дуже добре знаємо, як, напр., військовий одяг впливає на уяву багатьох хлопців, і ці дитячі враження мають часто глибокий вплив на все їх пізніше життя. Дитячі голови крутяться від одної думки, що й вони одного дня можуть одягнути блискучий військовий однострій. В Італії, під час війни за незалежність, чимало юнаків позаписувалося до війська Ґарібальді, щоб тільки мати право носити червону сорочку що зробилася тоді символом слави, патріотизму відваги й молодечого завзяття.

Одяг — це очевидна прикмета тих чи інших політичних і суспільних умов життя того чи іншого народу. Як натураліст, добре простудіювавши кістку якоїсь давньої звірини, може описати її зовнішній вигляд, визначивши відразу її місце в звіринному царстві, так і історик, чи археолог, може зробити певні висновки щодо соціяльної й політичної організації якогось народу, простудіювавши уважно його спосіб вдягатися в ту чи іншу історичну добу. Коли він не знаходить істотних ріжниць у способах вдягання, він говорить про первісне дикунство, в якому влада і керівні кляси ще не змогли відповідно підкреслити свою єрархічну перевагу і значення, або про повну демократію, як у Греції за часів Перікла, або нарешті про панування охлократії, як то спостерігалося в Росії і в Україні в перші роки після большевицької революції, коли по ріжних ЧеКа винищувалося все, що чимось відріжнялося від загальної сірої маси.

Там же, де ми знаходимо, з одного боку, людей, вбраних з незвичайною пишнотою барв і прикрас, а з другого боку — людей бідних і дуже зле вбраних; там, де існують закони, що забороняють певним верствам населення носити одяги, що належать іншим верствам того ж народу, і тим протиставляться злиттю ріжних верств, там знаходиться перед нами держава аристократична, мілітарно - бюрократична, що в ній влада належить тільки вищим клясам, що ревниво оберігають свої привілеї. Зразок того дає нам дореволюційна Росія, а також імперіяльні Австрія, Німеччина і В. Британія, королівська Італія, тощо.

Там же, де не існує законів, що забороняють вдягати будьякий одяг, і де існує лише дві кляси людей — добре і погано вбраних — там ми маємо перед собою комерційне суспільство, що розшароване згідно за більшою чи меншою кількістю гроша, зложеного в банках. На цім ступні знаходяться США та інші держави Америки, і до того простують демократичні держави Европи, що міняють свої одяги в залежності не від відмінности свого становища в суспільній чи політичній єрархії країни, а в залежності від приписів всемогутньої МОДИ (див.). А що мода, в інтересах кравців та фабрикантів міняє свої фасони вбрання мало що не кожного сезону, і багаті люди мають можливість зараз же виконувати всі її забаганки, а бідні люди спізняються з тим іноді й на десятки років, то в тому й визначається ріжниця між людьми «добре» й «погано» одягненими (абстраґуючи, розуміється, від того, наскільки одяг може бути до того ще й подертий та брудний).

У наших слов'янських предків одяг був ще дуже примітивний. На це вказує, як зазначив проф. Мих. Грушевський, хоч би той цікавий факт, що назви ріжної одежі — то переважно спеціялізовані назви тканини взагалі. Так СВИТА означала взагалі тканину чи плетенину, ПЛАХТА — в інших слов'янських діялектах означає хустку, верету; ОПАНЧА — від слова опона (тканина); СУКНЯ — від сукна; ПОРТКИ від слова порт, тканина. При тім цю спеція-

лізацію тої чи іншої назви для тої чи іншої одежі бачимо в поодиноких діялектах чи групах інакшу, а це вказує на пізніші вже часи цієї спеціялізації. З другого боку цікаві численні перейняті назви для одежі, як КОПУЛЯ з латинського «касуля», СОРОЧКА — новолатинське «сарка», ЖУПАН і ШУБА зв'язані з новолат. «юпа». Одначе, перейняття слова часто означало перейняття фасону, як і тепер, а не самої речі, і запозичення в назвах убрання взагалі незвичайно часті й численні скрізь у всіх народів. Загальнослов'янські назви для шкіряної одежі — КОЖУХ, і шкіряного ж обув'я — черевики; слово ж ЧОБІТ запозичене з перського. Є загальнослов'янські назви для сподень — «варварського» вбрання північних країв, незвісного античним народам — ГАЧІ і НОГОВИЦІ; загально слов'янські ж слова ПОЯС, ПЛАЩ. Слово ШИТИ належало як до шкіри, обув'я, так і до одежі, і загальнослов'янське ШВЕЦЬ в ріжних діялектах прийняло значення то шевця, то кравця. З туалетних окрас до загально - слов'янських належать ПЕРСТЕНЬ (від перст — палець), ГРИВНА (від грива — шия).

У наших давніх пам'ятках князівської доби можемо набрати досить повний склад одежі XI — XII вв.:СОРОЧКА, СВИТА, поверх того, може тільки в заможніших КОРЗНО (керея, На ногах плетені КОПИТЦЯ, рід панчіх, і чоботи — САПОГИ, або, замість них постоли — ПРАБОШНИ, або ЧЕРЕВИЇ — (черевики). На голові шапка — КЛОБУК, плетена або шкіряна. На шиї у багатих — золоті й срібні ланцюги, НАШИЙНИКИ з грубшого чи тоншого плетеного дроту (ГРИВНИ), у жінок в вухах — КОЛЦІ. (М. Грушевський «Іст. УР», І, ст. 269 — 271).

На одній мініятюрі Святославового збірника 1073 р. знаходимо малюнки князя, княгині та їх чотирьох синів — трьох дорослих і одного малого хлопця. Це найдавніша пам'ятка князівського одягу тих давніх часів. Чоловіки мають тут кольорові ЖУПАНИ, КАФТАНИ (синій на старім, вишневі — на синах; хоч як зазначив проф. М. Грушевський, кольори мають тут проблематичне значення, бо потерпіли від часу, та й з початку не всюди могли бути реальні), довгі (нижче колін), на ковнірі й рукавах обшиті золотим, а знизу кольоровими краями. Сини підперезані золотими поясами з золотими кінпями. Старий князь має накинений зверху синій ПЛАЩ, обшитий золотом, застібнений на правім плечі ЗАСТІЖКОЮ; на голові ШАПКИ з тканим верхом і обшивкою (з футра?), у синів вона має високий верх, синій, у батька — низький, округлий, ясний. На ногах ЧОБОТИ — у батька сині, у синів червоні. Княгиня має ясно - червоний КАФТАН, обшитий якоюсь ясною обшивкою на грудях і подолі (ПРОШВА); рукави широкі, стяті наскоси, як у західніх костюмах, а з них виходять вузькі рукави тої ж барви, обшиті золотом коло руки: на голові ШАПКА високо, як у княжичів, і під нею біла НАМІТКА (СЕРПАНОК, РАНТУХ); на ногах якісь (жовті?) САП'ЯНЦІ; підперезана вона золотим ПОЯСОМ. (там же, ст. 271—72).

Отже. тут бачимо тільки дві-три національні ознаки, що переховалися до нашого часу: шапку у князів, біле головне вкриття (НАМІТКА) у княгині та кольорові чоботи.

Про одяги козацької доби, Ріґельман, а за ним і Бантиш - Каменський та Арендаренко твердили, що ці одяги українці «запозичили від поляків та черкесів». З цього приводу Хв. Вовк писав: «Розглядаючи малюнки старовинної української одежі, долучені до «Літописного Оповідання» Ріґельмана, що їх зробив для нього «один українець. що утримувався за якісь переступи закону у фортеці св. Дмитра, був із сусіднього з маєтком автора села та походив до того ще й з духовного стану», — та порівнюючи ці малюнки з великою кількістю історичних портретів, що зібрані вже в українських музеях,ми можемо прийти до висновку, що коли в другій половині XVIII ст. костюм козацької старшини і був дуже подібний до польського, то разом із тим цей костюм, як і костюм сільського населення України, мав дуже багато спільного , з деякими відомими нам кавказькими костюмами, приблизно тої самої епохи. .» (Студії. .» ст. 119—20).

На малюнках Ріґельмана, де бачимо гетьмана та полковника. ці особи поверх ЖУПАНІВ мають КИРЕЇ. що тримаються на плечах тільки аґрафами. «Знатний український «шляхтич» та «писар» змальовані в простіших однобарвних, теж дуже довгих жупанах та в КУНТУШАХ. . У «міщанина», а тим більше у «посполитого козака» нема вже й кунтуша. — замість нього СВИТА, вдягнена поверх жупана з тоншого сукна або з легенької тканини. Крій цієї свити дуже нагадує сучасні свити, особливо на Правобережжі. Нарешті, одяг селянина — тільки СОРОЧКА, ШТАНИ та ПОСТОЛИ. Жіночі одяги тих часів, за тими самими джерелами, були значно ближчі до пізніших. На «знатних українських паніях», змальованих у Ріґельмана, знаходимо характеристичну, для всього слов'янства українську НАМІТКУ. або, замість неї, шапочку - кораблик; що, як і намітка, дожив до передреволюційних часів; далі помічаємо КОРАЛІ, ДУКАЧІ, КАПОТУ, розстібнуту спереду, яку тільки часом заступає КУНТУШ. Що до одягів жінок сільського населення, то вони були такі самі, як і тепер Докладніші описи окремих частин одягу читач знайде під окремими відповідними гаслами.

Олексій Іванович в лондонській «Укр. Думці» в статті «Національний одяг, як мистецтво» подав цікаві завваження щодо сучасного українського національного одягу: «Якщо взяти народний одяг і розглядати його в окремих частинах нашої Батьківщини, — пише він, — то перше враження буде — це одяг ріжних народів Бо ж гуцульські ноговиці і наддніпрянські шаровари, подільська сорочка і поліська сукня — мають чимало відмін. Ця відмінність залежить від двох причин: природніх умов місцевости та запозичення від сусідів.

«Український народний одяг вивчати тяжко ще тому, що народ наш живе на величезній території з ріжними природними умовами та неоднаковим впливом сусідніх народів. Крім того, народ наш прожив складне історичне життя — повне боротьби і неспокою. Все це не сприяло збереженню чисто національних прикмет по всій території України. Найбільше відмінностей у пограничних районах — вплив сусідів, а найменше — у центральних місцевостях України, де національних прикмет зберіглося найбільше. Отже, приступаючи до розгляду українського народного одягу, ми заздалегідь сподіваємося, що той одяг в окремих частинах України, має на собі вплив народів. з якими дана місцевість межує. Вийнятком є райони, суміжні з Росією, бо ж, як відомо, Московщина не мала культурного впливу на Україну — навпаки: вона піднала сама культурним впливам нашої бтьківщини.

«Таким чином: Київщина, Полтавщина, Чернігівщгна та Запоріжжя — являють собою частину України, що зовнішніх впливів відчула на собі наймеше. Крім того, ця частина української землі, протягом історичного життя нашої батьківщини мала найдовший період самостійного культурного розвитку. Це — бувша Гетьманщина та землі Січі Запорізької. Тут, на цій території України, всі види національного мистецтва розвивалися найкраще та з найменшим впливом чужинецьких культур Розуміється, що й народний одяг тут зберігся найліпше — одяг центральної України. З цим одягом цілком справедливо, і пов'язується поняття про — національний одяг.

Всі ж пограничні території — Кубань, Полісся, Волинь, Лемківщина, Бойківщина та Гуцульщина й Буковина — мають свій народний одяг — місцевий або реґіональний.

«Український національний одяг має такі характерні прикмети: нечисленність частин убрання, простота крою перевага білого кольору, спокійні барви прикрас та відсутність зайвої оздоби — збережене почуття міри Це ті властивості нашого національного одягу, що надають йому переваги перед народними одягами інших народів.

«Якщо ми переглянемо одяг наших пограничних місцевостей, то побачимо таке:

—На Кубані — в основі реґіонального одягу є одяг центральної України, колишнього Запоріжжя, але.. сюди вже увійшли елементи запозичені від сусідніх кавказьких народів — найбільший вплив черкесів.

«На Сході, як я вже говорив, ми не маємо особливих відмінностей в одязі. Слобідська Україна нічим особливим не відріжняється від колишньої Гетьманщини, — тут москалі щодо народного мистецтва, ніякого впливу не мали.

«На півночі, найхарактерніші властивості в одязі виявлені на волинському Поліссі. Чоловіки тут носять сорочку «на випуск», носять безрукавки, довгі свити і, навіть личаки. Жіноче ж вбрання зовсім подібне до вбрання центральної України, але на тлі білого полотна тут переважають яскраві червоні вишивки, що інколи заміняються червоними ж тканими смужками. А це вже те, чого немає в одязі центральної України, але.. є у білорусів та поляків — звідкіля поліщуки і запозичили.

«На Холмщині, на західній Волині та на північно - західньому Поділлі — довгі свитки обшиті кольоровими стрічками чи шнурівками. смугасті спідниці та деякі відміни головних уборів — пояснюються сусідством з поляками.

«Одяг галицького Поділля стоїть ближче до вбрання Наддніпрянщини, але й тут відчувається вплив сусідів.

«На Буковині, Басарабії та узбережжі Дністра на Поділлі — свити, кожушки та киптарі оздоблені барвистим орнаментом, вишиття на рукавах і грудях жіночих сорочок — мають на собі вплив румунів.

«Найскладніше та найяскравіше — народне вбрання гуцулів: хутряниці - киптарі, короткі свитки - гуні, що їх носять наопашки та характерна гуцульська манта. Тут же і яскраві кольори тканини — чудесні, високомистецькі речі! А оздоби зі шкіри, металеві ґудзики.. Багато дечого гуцули запозичили від мадярів та південних слов'ян.

«У бойків — багатство вбрання зникає. Бойківські довгі киптарі та лейбики оздоблені скромніше. Одяг бойка бідніший і значно простіший. Тут немає «гуцульських розкошів».. Та, правда, тут немає багато запозиченого від сусідів, але й свого нічого доброго бойко не вигадав. Правда, у бойківському одязі зберіглося найбільше прикмет старовинного слов'янського одягу — це велика заслуга бойків.

«У лемків, що живуть по сусідству зі словаками ми знайдемо жіночі легкі сукні та широкі білі головні вбрання, спадаючі на плечі. Пишно вишиті груди на киптарях — тут вони вже називаються «катанками». Чоловіки носять «чуги» — верхній одяг з фальшивими рукавами. Чуги лемки носять наопашки так само, як гуцули — гуні. Рукави чуги чоловіки на

Лемківщині використовують — як торби, йдучи на працю — до лісу, чи худоби. Усе це те ж саме, що можна бачити у словаків.

«Нарешті, вбрання українців Закарпаття у великій мірі змадяризоване, але — не все! Гуцули на Закарпатті ще добре зберегли культурну традицію свого народу.

«І ось, ми обійшли все пограниччя української землі й по дорозі дуже коротко переглянули регіональний одяг кожної місцевости зокрема. Ми бачили відхилення місцевого одягу від одягу центральної України. Ті відхилення пояснювали запозиченням від сусідів, але — не завжди їх можна так пояснювати. Якщо уважно придивитися до вбрання поліщуків, що межують з білорусами, — можна бачити, що тут не запозичення, чи не тільки запозичення, а — багато спільних рис у білорусів і українців не тільки в одязі — в інших елементах побуту. Тут не запозичення, а спільність культури на підставі глибокого етнічного споріднення. Це те, чого ми не знаходимо — ні на південному, ні на східньому, ні західньому пограиччях».

ОЖЕЛЕДА, ОЖЕЛЕДИЦЯ, ОЖЕЛЕДЬ — на дорозі голий лід без снігу, що буває після дощу, що замерзає.

ОЖЕЛЕДЕЦЬ, ОЖЕЛЕСТ — лід на галузках дерев.

ОЖЕРЕД — скирта соломи.

ОЖЕШКОВА ЕЛІЗА, народжена ПАВЛОВСЬКА, (1842—1910) польська письменниця, авторка «Хам» (перекладений на українську мову), «Мейр Єзефович», Низини» та інші. Вона листувалася з Ів. Франком (це листування видрукував проф. М. Возняк). Почала те листування сама Ожешкова 20. III. 1886 з Гродна, де вона народилася й тоді жила. У першому листі вона писала:

«Шановний Добродію! . .Уже більше ніж рік тому я почала займатись українською мовою і її літературою. Декілька причин склалось на те, що мене потягнуло до цього предмета, але найбільш безпосередньою з них було листування з двома моїми земляками, що живуть в Україні, пройняті гарячою симпатією до тамошнього народу та всього ,що торкається його, працьовито студіюють його минуле, звичаї й усі прояви національного духу. Ознайомлення з українською мовою не завдавало мені багато труднощів, бо я народилася в Гродненській губернії і більшу частину життя провела на селі, серед українського населення тамошніх сіл, а знайомство з його мовою, а також мої симпатії до нього, сягають до перших світанків мого мислення і почуття. Правда, літературна мова різниться значно від щоденної мови неосвіченого населення, і словник був і досі є необхідним мені при читанні творів цієї літератури. Отже при допомозі словника прочитала я «Кобзаря» Шевченка, збірник поезій і драм Галки (Костомарова) і Котляревського, збірник оповідань Вовчка, дві повісті Нечуя, дві Барвінка й — саме останніми днями — два прегарні ваші твори, шановний добродію, «Захара Беркута» й «На дні». . .

«А мені дуже, дуже в багатьох, багатьох причин треба, щоб усе, що лише торкається української народности, дослідити й пізнати ґрунтовно, до дна, наскільки можна, вичерпливо. Зволіть вірити, шановний добродію, що ця жадоба — це не порожня цікавість, ані охота забави, і що маю в цьому зовсім поважні літературні й суспільні цілі, які бажаю осягнути, наскільки дозволяють мені мої сили й здібності. Я побачила у вас високоталановитого й незмірно симпатичного письменника; не сумніваюсь також, що виявите себе чутливою й доброю людиною і товаришем по думці й перу..»

Слідують численні запити відносно літератури, про географію, історію, граматику та українську літературу, як також прохання до Ів. Франка, вислати свої твори.

В другому довгому листі до Ів. Франка польська письменниця пише похвали українській літературі:

«..Тим часом я роздобула собі нарис історії вашої літератури Пипіна й довгий ряд статтей цього автора про Україну, друкованих у «Вестнике Европиы». Притому я прочитала вже всю «Раду» з прозою, віршами і навіть з кінцевим бібліографічним списком. Чим більше читаю, тим сильніше відчуваю дивну насолоду й поезію цієї літератури. Чиста вона мов кристал, тепла мов літній вечір, несподівано оригінальна, до жодної іншої відомої мені не подібна. Бракує їй, може, дещо широких просторів, і на її арфі не знайшла я ще всіх боків людського чуття. Отже, чи знаєте, що мені здається? Мені здається, що саме ви, шановний добродію, призначені влити більшу суму філософського елементу в неї, — ніж досі вона має його, й розширити її психологічні обсяги. Роблю цей висновок з двох ваших повістей «Боа Констріктор» і «На дні», що відзначаються дуже філософською і глибокою думкою, та з вашого «Захара Беркута», в якому обсяг людських почуттів і пристрастей ширший і зокрема різноманітніший, ніж в інших відомих мені українських повістях. . .»

В іншому листі до іншої особи, як подає Гр. Лужницький в «Америці» з 25. VI. 1960, Е. Ожешкова писала: «. .Те, що діється з русинами (тобто українцями) в Галичині, мене завжди дуже боліло, і завжди мені здавалося політикою, яка йде з пекла. .»

Е. Ожешкова перекладала Т. Шевченка, і її переклад «Невольника» з'явився в 1952 р. в польському науковому журналі «Польоністичні праці».

ОЖИНА — рослина з трояндуватих, чорна малина:

Нема цвіту найсинішого над тую ожиноньку,
Нема слова вірнішого над тую дружиноньку, —

співае народня пісня. А тому й була назва «ожина» пестливим словом для жінки: «Пестить було її всяк: і голубко моя вірная, і ожинко повная, і перепілко моя втішная» (Сл. Грінченка).

Вживали сік ожини й як косметичний засіб: «Утираеться жаркою кропивою, малюе брови синьою ожиною» (Чуб. V, 519).

В Галичині казали, що — «щоб опир. або опириця по смерті не ходили і людям не шкодили, людей не потіпали, зв'язували їм вожиною ноги і руки; ожину треба було принести з лісу межи мізиньними пальцями на нозі.» Ент Зб НТШ, XXXII, ст. 219). Окрім зв'язування, зустрічаеться в піснях і підперезування ожиною:

Як жидова Христа мучила,
Ожиною, хмілем вперезували,
Терновий вінок на голову клали,
Всякее дерево за нігті били..
(Чуб. 407).

Тут ожина — знаряддя мук бо її галузки вкриті колючками. І хоча Потебня вважав, що підперезування ожиною з'явилося як непорозуміння, внаслідок змішання ожини з УЖЕВКОЮ:

Заперезався трьома ужевками,
А за ужевками три трембіточки (РФВ. 1885, I 194),

з цією думкою трудно погодитися, бо, крім ожини, в вищенаведеному уривкові з колядки фігурують й інші знаряддя тортур що вказуе на властивість — колоти. Зрештою, в зв'язку з цією властивістю ожини стоїть і вживання в піснях ожини, як символу крайнього лиха:

Ой за річкою та за Синюхою
Та зацвіли ожини,
Ой, давай давай, батьку, переміни,
Бо далебі загину (Драгом «Істор. пісні, I, вип. II, 99) — 103, 106, 108, III — 13).

ОЖОГ, ОЖУГ — палиця що нею, замість кочерги мішають жар у печі. Нарід вірив, що такими палицями й чорти в пеклі користуються, щоб підживляти вогонь під грішниками: «ні Богові свічка, ні чортові ожуг» (Номис 187) — казали про людину, нідочого не придатну. В наслідок свого постійного стикання з вогнем, ожуг служив охороною від нечистої сили: «Вночі баба виходить надвір з ожугом, що мішала ним огонь у печі — з ожугом безпечно ходити» (Перв Гром. 1927, I, 163). «З засмаленою ломакою то на відьми ходять» (там же). У с. Припутні на Заславщині казали, що «з засмаленою палицею не годиться ходити по худобу, бо худоба буде худнути» (там же). І в Галичині казали, що «ожугом не годиться бити худоби, бо зісхне і не буде годуватися» (Етн. Зб., V, 193), Ожуг, обпалений в печі, без сумніву, дуже сухий, і, мабуть, вважали, що сухість, в наслідок контагіозної магії, могла б передатися худобі.

Служив ожуг у народних приповідках і символом глупоти: «Глупий, як ожуг», бо, як пояснював Ів. Франко, вважали за верх глупоти давати себе пхати в огонь і терпіти для чужої вигоди (Припов. I, 341).

ОЗАРКЕВИЧ ЄВГЕН (1861 — 1916) — лікар дійсний член НТШ, редактор його «Лікарського Збірника», основник і директор «Народ. Лічниці» у Львові, перший голова Укр. Лікар. Т-ва у Львові і редактор його органу «Здоровля», автор наукових і популярних праць із медицини.

ОЗАРКЕВИЧ ІВАН (1826—1903), грекокатол. священик, син о. Івана (1795—1854), ініціятора українського театру в Галичині, що в рр. 1848—50 ставив у перерібці на покутський діялект п'єси Котляревського, Квітки - Основ'яненка та інш. у Коломиї та Львові; і батько Наталії КОБРИНСЬКОЇ. Був послом до галицького сойму в рр. 1867—76 і до австрійського парляменту в рр. 1873—91. В 1893 р. очолював делеґацію галицьких українців, що скаржилася австрійському імператорові на галицьку адміністрацію, ворожу до українців. (Див. ОКУНЕВСЬКИЙ Т.). Залишив проповіді і вірші.

ОЗДОБИ — див. ТУАЛЕТНІ ПРИКРАСИ.

ОЗЕРНИЦЯ — другорядна озерна або лиманна сіль: «А в нас не сіль, а в нас не сіль, а в нас озерниця» (Чуб. V, 1037).

ОЗЕРО — велика просторонь води, звичайно солодкої, але іноді й солонуватої, зібраної в природній заглибині, що витворилася в наслідок пересунення льодовиків, або вульканічних явищ. В останні десятиліття творяться й штучні озера, шляхом загат на великих ріках, як от на Дніпрі. У московській термінології, що мусить перебільшувати досягнення советського режиму ці штучні озера називаються МОРЯМИ. Природних озер в Україні небагато, — найбільше на Поліссі та на Волині

У народній символіці озеро — символ господи, подвір'я:

Межи двома берегами вода каламутна,
Межи двома озерами рибка баламутна
(Голов. III, 421)

тут рибка — дівчина. Також і в Чубинського (V, 143) хата господаря представляеться, як озеро. Походження цієї символіки в тому, що озеро оточене зо всіх сторін берегами, як подві-

р'я чи господарство, ОГОРОЖЕЮ (див.), творячи ніби окремий світ.

ОЗЕРЯВИНА — висохле озеро; місце, де було колись озеро.

ОЗИМИНА — збіжжя, посіяне восени на зиму.

ОЗІВ — місто при гирлі Дону, де була колись грецька колонія ТАНАЇС. Давніше належало до київської держави, в XIII—XV в. було ґенуйською колонією, від 1471 р. — турецька фортеця. В 1637 р. її здобули запорожці з донцями, але не надовго. В 1696 р. здобув її Петро І, в 1736 р. — Мініх. Тепер належить до Російської Совєтської Республіки, хоча більшість населення в ньому українська, а його район, за відомостями УЗЕ, мав навіть 88,6% українського населення.

ОЗІВСЬКЕ КОЗАЧЕ ВІЙСЬКО — ті козаки з ЗАДУНАЙСЬКОЇ СІЧІ (див.), які, на чолі з кошовим Гладким, під час турецько - московської війни 1828 р., зрадивши турків, перекинулися на бік москалів. Їх було оселено між Бердянськом і Маріюполем і названо Озівским Військом але що воно було нечисленне (з Гладким пішло яких 500 чоловіка), то воно виконувало тільки службу берегової охорони від контрабандистів. У шестидесятих роках це військо було скасоване, козаків переселено на Кубань і влучено в Кубанське Військо.

ОЗІРІС — найвищий бог давнього Єгипту, володар світу померлих. Був він перше персоніфікацією доброчинного Ніла, що сприяв зародженню в Єгипті хліборобства та розвиткові цивілізації, але його брат ТІФОН, що персоніфікував злі сили безводної й безплідної пустелі, з заздрости до нього, що він знаходив стільки любови й пошани між людьми, забив його, порізав тіло на дрібні шматки і вкинув у річку. Дружина ІЗІДА познаходила ті шматки, з'єднала їх і, поповнивши певні обряди, дала Озірісові втішатися новою формою існування в потустороньому світі, де він і став Володарем Царства Померлих. У царстві живих його місце зайняв його син від Ізіди ГОР, персоніфікація животворних сил сонця.

ОЗОКЕРИТ — гірський віск. Його широко вживають в промисловості: з нього роблять ріжні мазі, креми, тощо. Ним просочують тканини. Останнім часом почали його вживати при лікуванні ран. Своїм виглядом цей мінерал нагадує бджолиний віск жовтосірого кольору. І спочатку його вживали для роблення з нього церковних свічок, потім почали використовувати його, як електро - ізоляційний матеріял. Найбільші в світі родовища озокериту знаходяться в Галичині, зокрема в Бориславщині, де вже яких 100 років тому було побудовано кілька примітивних шахт для видобування цього гірського воску.

ОЙКЕН РУДОЛЬФ (1846—1919 — німецький філософ, мораліст, професор університету в Єні, автор книг «Світогляд великих філософів» та «Зміст і вартість життя». В 1908 р одержав премію Нобеля. Був прихильником українського визвольного руху і містив цікаві статті в часописах «Україніше Нахріхтен» та «Вільне Слово» в Зальцведелі. Він писав у відповідь на анкету Союзу Визволення України, випущену з приводу виходу в світ 100-го числа «Україніше Нахріхтен»:

«Маю повну симпатію до усамостійнення українського народу, і то як з засадничих, так і з політично - практичних причин. Передовсім видається мені, що це природне право своєрідного — щодо мови й народности — племени розвиватися згідно з власною волею; ніякий інший нарід не має права спинити йому цей розвиток або й тільки скривдити його тільки тому, що він не осягнув досі рівня, якого бажаємо культурному народові. Бо такий розвиток залежить від деяких обставин, що не випливають із волі даного народу і тому він у тому не має жадної вини, і було б несправедливо сумніватися з цього приводу в талановитості того народу. Ясно перед очима кожного стоїть факт, що доля українського народу щодо цього була дуже нещаслива. До цього принципіяльного розважання прилучається ще й політично - практичне. Ми далекі від того, щоб нападати на своєрідний і талановитий московський нарід але російська урядова система з її ненаситною завойовницькою жадобою, яка безнастанно століттями все поступала вперед, заслуговує в інтересі загальної культури людства на найрішучіше засуджування й поборювання. А для цього нема кращого засобу, ніж усамостійнення України. Зокрема ми, німці, мали б бути просто засліпленими, коли б ми радо не повітали і,по змозі, не схотіли допомогти змаганням до незалежности, які наглядно виявляються серед українців в очевидних ділах. Без сумніву, заходять тут великі труднощі не тільки супроти москалів, а й супроти поляків.. Одначе ці труднощі можна розв'язати, якщо тільки знайдеться з обох сторін поважна добра воля порозумітися і визнати один одному право, щоб софізмами не гнітив один другого, бо й тут має справдитися вислів: «Де є добра воля, там є шлях». З усього серця бажаю, щоб і для українців знайшовся цей шлях, на добро для них самих і на користь іншим. .»

ОКО — орган зору. Положене в очній ямині, воно складається з трьох оболон: зовнішньої твердої БІЛКІВКИ, що хоронить око і що, роблячить в передній частині прозорою, зветь-

ся в цій частині ПРОЗОРКОЮ; середньої — СУДИННИЦІ, що відживляє око: вона в передній частині переходить у ПРОМІННИЦЮ і кінчиться ДУГІВКОЮ; отвір у середині дугівки зветься ЗІНИЦЕЮ, або ЧОЛОВІЧКОМ; і третьої, внутрішньої НЕРВІВКИ, що складається з нервних волокон зорового нерву, що з мізку входить ззаду в нутро ока, — осередня частина нервівки зветься ЖОВТАНКОЮ, і тут знаходиться головний осередок приймання зорових вражень. Дугівка переділяє око на дві комори — передню, меншу, та значно більшу задню, де знаходиться СОЧКА, а за нею прозора дриглиста маса — СКЛИСТЕ ТІЛО. Обидві комори виповнені прозорою водянистою рідиною.

Без очей людина не могла б ані боронитися від небезпек, які їй по всіх усюдах загрожують, ані споглядати краси світу, ані вдосконалювати свої знання наукою, тим-то очі вважаються за найдорожче, що є в людині. Звідти й приповідка: «Бережи це, як око в голові». (Франко, II, 477).

Вже у єгиптян відкрите око символізувало досходження правди, а в греків і у римлян існував вираз — «око справедливости». Серед християнських емблем також знаходиться око в трикутнику, що символізує Всевидяще Боже Око — один із найдавніших християнських символів, що часто фігурує й на наших іконах.

Очі — головна прикраса обличчя, причому українці вважають найгарнішими великі карі очі: «Ганна кароока, як тополя серед поля, гнучка та висока» — ось ідеал української жіночої краси. «Лице в неї, як — сонечко ранком, а очі — як зірнички перед світанком. .» Та очі не тільки тому гарні, що мають гарний колір, чи гарну форму, а особливо тому, що в ній відбивається людська душа, всі її переживання і відчування, «Світле око» — спокійне сумління» (Номис, 6724).

Із очима в'яжуться деякі забобонні прикмети: «Як ліве око свербить кого, то тішитися буде, а як праве, то плакати буде» (Етн. Зб НТШ V, 84). «Око мене свербить — новина буде,» (Франко «Припов.» II, 475). Як кому трапиться, що око б'ється (тремтить), то не годиться про те нікому казати в хаті, бо то знак, що хтось із роду умре» (Етн. Зб. НТШ XXXII, 248). В Римі натомість казали: «Коли у вас б'ється око, то це значить, що про вас хтось говорить» (Дзанаццо, I, 158). Якщо в дітей в кутиках очей біля носу нема м'яса, про такі очі казали, що вони «пусті», а про дітей, що вони недовговічні, більш півтора року не проживуть. (Етн. Зб. НТШ. XXXII, 405) (Див. ЗУРОЧЕННЯ, ЧОЛОВІЧОК).

МОРОЗ З ОЧИМА — сильний мороз. ПОЗИЧАТИ В СІРКА ОЧЕЙ — мати сором в очі кому глянути.

ОКО — міра ваги — 3 фунти, і міра рідини — 2,3 кварти. В рахунках після назви десятків — один: ДВАДЦЯТЬ З ОКОМ — 21.

ОКОВИТА — кращий рід горілки (з латинського «аквавіте» — вода життя).

ОКОЗАМИЛЮВАННЯ — вдалий вираз Хрущова, яким він окреслив дуже поширене в советській системі явище фальшування даних про «досягнення» в ріжних галузях советського господарства. На грудневому пленумі Центр. Комітету Ком. Партії в 1958 р. Хрущов обвинуватив свого конкурента Маленкова у фальшуванні даних про урожай. Маленков на XIX з'їзді партії сказав, що в 1952 р. в СССР зібрано 8 мільярдів пудів зерна, і що проблема харчування населення розв'язана «остаточно і безповоротно». Хрущов назвав це «окозамилюванням», бо фактичний урожай був далеко менший: за 1958 р. він дав усього 5 мільярдів 36 мільйонів пудів. У своєму гніві на Маленкова Хрущов на пленумі 1958 р. відкрив ще одну правду — советські передвоєнні і після воєнні врожаї зерна залишалися фактично на рівні урожаїв царської Росії, хоча офіційна большевицька статистика хвалилася перед усім світом, що за Советів ті урожаї царської Росії давно перевершені. Хрущов ствердив, що «загальний збір зерна за 1949—58 рр... нічим не відрізнявся від загального врожаю за 1910—14 рр.» «Як бачите, — говорив Хрущов, — засівною площею та урожайністю і збором зерна наша країна лишилась практично на тому ж рівні, що в дореволюційний період, хоч кількість населення значно зросла, і потреби зерна стали куди більшими, ніж це було за царської Росії. .»

Це окозамилювання, що систематично практикувалося до ревеляції Хрущова в 1958 р., і то за його ж згодою, бо і він належав до того Центр. Комітету, що голосив на ввесь світ фальшиві дані про «досягнення» СССР, продовжувалося й після його ревеляцій. У постановах Центр. Комітету партії з 18. I. 1960 р. стверджено: «Бувають і такі керівники, які вдають, що все йде добре, стають на злочинний шлях обдурювання держави, допускаються окозамилювання, фальшування та інших антидержавних вчинків».

Часопис «Сельськое Хозяйство» в числі з 27. XII. 1958 р. писав:

«Перевірка, що її провела прокуратура в семи колгоспах Гельм'язівського району (Черкаська область України, — ЄО) виявила, що з усіх цих господарствах квітне окозамилювання. Замість того, щоб досягти збільшення продуктивности громадського тваринництва, аматори легкої слави стали на незаконний шлях: закуплену в колгоспників продукцію показували у звітах як колгоспну».

Та і сам Хрущов вживає того ж окозамилювання. Щоб затушувати поганий стан урожаю за 1960 р., він не порівнював на пленумі в січні 1961 р. його з урожаєм попереднього року, а не р. 1958, бо тоді б була очевидна його невдача, а, щоб затемнити правду, Хрущов вишукав найменший урожай з-перед семи роками і з ним порівняв урожай за 1960 р. У 1953 р. урожай дав 5 мільярдів 36 мільйонів пудів. Очевидно, порівняння виходить на користь 1960 р., що ніби дав 8 мільярдів 131 мільйон пудів. Але сільсько - господарські експерти закордоном твердять, що й ця цифра фальшива: вони оцінюють урожай в 1960 р. найбільше на 7.9 мільярдів пудів, як це можна було обчислити навіть за перебільшеними («окозамилювальними») даними советської преси. Натомість визначено було («запляновано»!) на 1960 р. 9,3 мільярдів пудів пудів. На пленумі не подано відсотка виконання пляну, щоб не підкреслити надто очевидного недобору хліба («Вільна Україна» 1961. Зб. XXIX. ст. 20—21).

ОКОЛОТ — сніп соломи; сніп, що його вимолочено, не розв'язуючи. МОЛОТИТИ В ОКОЛОТ — молотити, не розв'язуючи снопа. Околотів вживається на покриття хат, звідси вираз: ОКОЛОТИТИ ХАТУ.

О'КОННОР ЕДВАРД — член Комісії Переміщених осіб США. На З'їзді Українсько - Американського Допомогового Комітету в Філядадьфії 13. X. 1951 р. він виголосив зворушливу доповідь про «Трагедію Української Нації» під московською окупацією. 17 жовтня 1951 р. сенатор СМАТЕРС ҐЕОРҐ (див.), присутній на тому з'їзді, відчитав цю доповідь в Сенаті США, щоб її було внесено в протоколи Сенату.

О'КОННОР - ВІЛІНСЬКА ВАЛЕРІЯ (1866 — 1930) —письменниця, співробітниця ЛН-Вісника, де друкувала свої поезії, драматичні твори і переклади з французьких поетів. Незадовго перер своєю трагічною смертю (кинулася в Празі під поїзд) вона закінчила великий роман із життя еміґрації. Уривки з цього роману друкувалися в «Новій Україні» 1923 під заголовками «Автомобіль» та «Крамничка». Письменниця писала бездоганною мовою, і її твори все визначались поетичним змістом та гарною формою. Вона була посвоячена з Мик. Лисенком, бо її старша сестра Ольга була дружиною нашого славетного мистця.

ОКОНОМ — керівник ОКОНОМІЇ (властиво ЕКОНОМІЇ), себто поміщицького господарства. За часів ПАНЩИНИ (див.) окономи були жахливими визискувачами селян, справжніми ПОСІПАКАМИ (див.) Не дурно ж приповідка каже: «Не так тії пани, як підпанки. .» Недобра пам'ять про них залишилася в українських народніх піснях:

Наступила чорна хмара, настала ще й сива:
Була Польща, була Польща, тай стала Росія.
Син за батька не одбуде, а батько за сина;
Живуть люди, живуть люди, живуть слободою.
Іде мати на лан жати разом із дочкою
Прийшли вони до ланочку — помагай нам, Боже.
І святая Неділенько, велика Госпоже!
Сіли ж вони обідати — гіркий наш обіде-
Оглянуться назад себе, аж оконом їде.
Приїхав він до ланочку, нагай розпускає:
Ой зачав же їх оконом лаяти та бити:
«Ой чом же вас, вражих людей, по троє немає?»
«Ой чом же вам, вражим людям, снопів не носити?»
А в нашого оконома червоная шапка,
Як приїде до панщини, скаче як та жабка.
А в нашого оконома шовкові онучі,
Плачуть, плачуть бідні люди, із панщини йдучи.
Пооблазили волам шиї, бідним людям руки
Набралися бідні хлопи на панщині муки. . .
А в нашої окономки червона спідниця. . .
Ішли люди із панщини — вже зійшла зірниця!

ОКОРЕНОК — частина стовбура дерева від кореня до перших галузок.

ОКРАВКА, ОКРАВОК — червоний вовняний пояс, що ним на Лівобережній Україні жінка стягувала плахту при стані.

ОКРИВКА — тканий вовняний, переважно червоний чоловічий пояс на Буковині, звичайно ширший від жіночого

ОКРІП — нагріта дуже вода. Для купелі дитини в Україні гріли воду, але заборонялося допускати до того, щоб вона закипіла, бо дитина, купана в перегрітій, хоча й охолодженій потім, воді, була б дуже сердита. Не можна купати дитини і в надто гарячій воді (МУЕ НТШ, VIII, 27).

ОКРУГА — адміністративна одиниця, що її ввів в Україні советський уряд. В 1930 р. було в Україні 40 округ з пересічною поверхнею в 8—10 тисяч кв. клм. і населенням від 500 до 700 тисяч.

ОКСАМИТ — тканина з довшою або коротшою ворсою з шовку, вовни, або льону. Зробився він відомий в Европі від тоді, коли римляни підбили частину Азії, і почали звідти його спроваджувати. Французи й італійці перші почали виробляти в Европі оксамитові тканини, а поміж ними особливої довершености дійшли ліонські та ґенуйські оксамити. Справжній індійський оксамит вироблявся тільки з шовку, з шести ниток, звідки власне й назва оксами-

ту, що походить від грецького слова «гексамітон», себто «шестимит», від «гекс» — шість, і «митос» — нитка. У нас дуже любили оксамит і знали його з давніх часів: про нього згадується вже в Іпатському списку Літопису та в «Слові о Полку..» Натомість у Польщі оксамит був відомий тільки з XIV ст. Згідно зі скарбовими реєстрами короля Ягелла в 1393 р. за штуку оксамиту плачено 32 гривни, або 16 фунтів срібла. За часів короля Яна Казіміра мито за оксамит було таке саме, як за ЗЛОТОГЛАВ (див.), але вище від мита за адамашок та едваб (див.).

Наші козаки залюбки ходили в «червоних штанах оксамитних» (Шевченко) та в «оксамитових жупанах». Тому і в колядці про трьох царів, що Христові принесли дарунки і перед ним навколішки поставали, старенький Йосип, хоч і коло ясел стоїть, все ж «Сусові Христові оксамит держить», — очевидно, як знак Його царської гідности.

ОКСЕНОВИЧ ГНАТ — професор і ректор київської Колеґії (в XVII ст.), депутат українського духовенства на Яському соборі в 1641 р. (див. МОГИЛА ПЕТРО).

ОКСІЮК ЙОСИП (1894, — ?) — професор Кам'янець - Подільського університету, де викладав історію християнської Церкви. Обраний на єпископа УАПЦ на соборі в Кам'янці Подільському, був висвячений 4. VI. 1924. Був єпископом Лубенським і Миргородським. На другому Всеукраїнському Соборі в 1927 архиєпископа Йосипа Оксіюка було обрано на другого заступника митрополита київського і всієї України. З 1926 р. був єпископом полтавським. В 1935 р. був заарештований і перебував на засланні в Сибірі. Залишив переклади богослужбових книг на українську мову.

ОКТОЇХ — восьмигласник, богослужбова книга для вжитку читців і співаків. Її поділено на 8 великих відділів або сім чинів служб: по одному для кожного дня тижня. Кожна частина містить у собі по кілька піснеспівів, пов'язаних із тією чи іншою згадкою певного дня. Всі піснеспіви даного голосу співаються за певною мелодією, яка зазначається в інших богослужбових книгах назвою «голос» (напр., тропар, гол. 4; канон, гол. І. стихира, гол. 7 і т. д.). Голоси співаються один за одним, починаючи з першого Вісім тижнів, протягом яких проспівується ввесь октоїх, носять назву СТОВП. Їх у році шість, — всі вони починаються у певний визначений час. Склав Октоїх преп. Іван Дамаскин (б. 750—786), що за свої надхнені піснеспіви зветься Золотоструйним.

Його переклали на слов'янську мову свв. Кирило й Методій, і в тому вигляді він перейшов до нас. Сучасний вигляд октоїх зберігає з часів Ярослава Мудрого. Перший друкований Октоїх з'явився в нас з 1491 р. друком Фіоля в Кракові. (Укр. Прав. Календар на 1955 р. ст. 145; о. П. Калинович «Літурґіка» ч. 1. ст. 56—57). В кол. придворній бібліотеці Відня знаходиться т. зв. Віденський Октоїх — важлива пам'ятка старо-української мови XII—XIII ст.

ОКУЛЯРИ — скла на ніс для направи зору. Їх винахід приписується або Олександрові да Маласпіна (чи просто Спіна ченцеві домен-іканцеві (†1318), або другому італійцеві, Сальвінові дельї Арматі (†1317). В усякому разі на надгробку останнього в церкві св. Марії Більшої в Фльоренції можна прочитати, крім твердження, що це він вигадав цей незвичайний прилад, ще й фразу: «Хай йому Бог простить!» Бо в ті часи все, що здавалося незвичайним, приписувалося спілкуванню з дияволом, і тому викликало забобонні застереження.

В Китаї здавна дуже поширений звичай носити окуляри, головно серед старших і вчених людей, що в Китаї до революції користувалися великою пошаною. Китайці, зустрічаючи своїх знайомих, і вітаючись з ними, здіймали не капелюхи, а окуляри, щоб виказати, що відмовляються від всякого особливого трактування, що належало б людині в окулярах. У західньому світі поширилася мода носити, ніби для охорони очей від надто сильного соняшного світла, чорні окуляри. Деякі молоді сноби — жінки й чоловіки — почали носити чорні окуляри і в день, і в вечорі, і на пляжі, де дійсно багато сонця, і в театрі, і в каварнях і в ресторанах. Італійська письменниця Де Чеспедес писала: «Було колись, що очі вважалися за «дзеркало душі», і для жінки було великою приємністю й радістю мати гарні очі і чути відповідні компліменти. Поет Де Мюссе сказав одного разу княгині Бельжіозо: «У вас такі великі очі, що я в них загубився і вже не можу себе віднайти..» Славнозвісний паж Фернанд, як відомо, так губився, коли дивилися на нього очі Йоланди, що втрачав навіть здатність говорити.. Тепер прийшла мода їх ховати. Змінився смак, і люди вживають інших чар, як співає теж модна (ще не — українська) пісня: «Бували гарні чорні очі, гарні очі сині, але ноги.-. але ноги..»

ОКУЛЬТИЗМ — містичний напрямок, що намагається проникнути таємниці потусторонного світу. Окультисти твердять, що існує потаємний, схований від нас («окультний») світ, неприступний нашим змислам в якому знаходяться розумні істоти, що іноді дають нам про себе знати незрозумілими для нашого розуму явищами.

Довгий час офіційна наука, в якій панувало матеріялістичне наставлення, ставилася до

окультизму цілком неґативно. заперечуючи всі ті явища, що суперечили встановленим законам фізики та евклідової геометрії. Але в XIX ст. в науці сталася революція: мадяр Боляй, москаль Лобачевський та інші виказали можливість існування геометрій для світів не тривимірних, як наш, а чотиривимірних і більшвимірних, що для них Евклідова геометрія зовсім не надається, і що з'ясовують явища, як, напр, несподівана поява якоїсь речі в замкнутій зо всіх сторін кімнаті, що їх було не раз констатовано. але ніколи відомими фізичними законами не вияснювано. Потім прийшов Айнштайн зі своєю теорією релятивности, що нищить самі підстави матеріялізму — абсолютний час і абсолютний простір. Фройд відкриває світ підсвідомого, і дорнгамський Дьюк - університет розпочинає лябораторні досліди ПАРАПСИХОЛОГІЇ (див.), що відбувається рівнобіжно зі студіями «Національної Ляборaторії Психічних Розшуків», з доручення Лондонського університету. Сучасна наука, переконавшись в реальності т. зв. окультних явищ, намагається їх тепер не тільки дослідити, але й по можливості відтворити ляборaторійним способом. У цьому напрямку вже осягнено деякі успіхи. а головне перевірено й стверджено низку явищ, що їх давня наука категорично заперечувала.

ОКУНЕВСЬКА - МОРАЧЕВСЬКА СОФІЯ (1865—1926) — перша лікарка - українка в Галичині, приятелька О. Кобилянської, яка. завдяки їй. стала українською письменницею.

ОКУНЕВСЬКИЙ ТЕОФІЛЬ (1858—1937) — адвокат. посол до австрійського парляменту в рр. 1897—1900 і 1917—18, пізніше член Укр. Національної Ради і комісар Городенщини. Д-р Кость Левицький, інший визначний український політик. писав у своїх спогадах:

«Окуневський зачав послувати в Галицькому Соймі в 1889 р. і вже з початком свого послування мусів відбути двобій з польським шляхтичем Розвадівським в обороні чести українського народу. Опісля (1894 р.) державна куратоція в Коломиї перевела проти нього карний процес за те, що він на зборах у Коломиї назвав висказ намісника ґрафа Казимира Баденього: «або з заступниками українського народу, або без них» — бутою польського шляхтича, і візвав зібраних пімстити ту буту. По переведеній головній розправі трибунал суду присяглих у Коломиї увільнив його від вини і кари.

«Д-р Теофіль Окуневський розправився з митрополитом Сильвестром Сембратовичем у 1894 р. в Галицьому Соймі, коли то митрополит зажадав краєвої підмоги на католицькі місії в краю. В цій полемічній дебаті сказав посол Окуневський до очей митрополитові, що український митрополит та українська світська інтелігенція йдуть, на жаль ріжними шляхами; та історія осудить колись. хто був на правдивій дорозі..

В 1897 р. увійшов Окуневський до Палати Послів Державної Ради у Відні і в дні30. березня того року зложив заяву з приводу кривавих галицьких виборів того змісту, що ті вибори переконали український нарід. що теперішній уряд не жахається ніяких насильств, щоб не допустити до вибору послів по свобідній волі української нації; що український нарід у Галичині поставлено перед альтернативою: визнати польську державну ідею, або мовчати і вмирати; що боротьбу за права, запоручені конституцією, уважають урядові чинники за злочинне повстання і так представляють справу на найвищому місці. Тому йдучи за голосом всього українського населення, будемо поборювати цей уряд всіми способами та подамо руку тим заступникам інших народів, які змагаючи до розширення автономії країв. подбають про охорону національних меншин.

Це була заява на привітання президента міністрів ґрафа Казимира Баденього. Відтак посол Окуневський поставив у Державній Раді внесок на обвинувачення президента міністрів ґрафа Казимира Баденього за останні криваві вибори і зловживання органів влади.

Ставши 28. грудня 1897 р. в Галицькому Соймі, застав посол Окуневський предложений презесом «Кола Польского» Аполінарієм Яворським проект адреси до цісаря з приводу ювілею в його 50-ліття. В адресі було сказано. що вибух національних пристрастей довів до насильств і зневажливих подій у парляменті. але зате в краєвих соймах дається осягнути порозуміння. та що і поляки і українці признають засаду рівноправности і готові задоволити всі потреби обох народностей та усунути все. що роз'єднює в краю. І коли наші соймові посли, Олександер Барвінський і товариші. погодилися на таку політично шкідливу для нас адресу до цісаря один тільки посол Окуневський мав цивільну відвагу заявити. що він рішуче противиться такій адресі до цісаря. бо український нарід шлить свою іншу адресу до цісаря. . .

І дійсно окрему адресу цісареві з нагоди його ювілею вислали галицькі українці (у травні 1898 р) — з бажанням національної автономії і поділу Галичини.

Щоб показати свою ввічливість супроти таких послів, як Барвінський, ухвалив Сойм у тій сесії, щоб уже в 1898 р. відкрити українську гімназію в Тернополі.

Посол Окуневський заступав тоді в Галицькому Соймі і в Державній Раді думку. що справу національну і мовну можна залагодити тільки в Державній Раді. та що в Галичині мо-

же зарадити лихові тільки поділ краю на округи: українські, мішані і польські.

Коли в 1895 р. нашої великої депутації не допустили до цісаря Франца Йосифа у Відні, щоб вона зажадала провірення безправств органів державної влади в Галичині, тоді вислано до цісаря делеґацію, до якої увійшли: о. Іван Озаркевич, о. Іван Саноцький, Льонгин Рожанковський, д-р Теофіль Окуневський та селяни Новаковський і Ґренджола. На промову провідника цієї делеґації о. Івана Озаркевича відповів цісар з підмови президента міністрів ґрафа Казимира Баденього, що така велика і коштовна депутація не відповідний засіб до цілі — отже: Бувайте здорові!..

По цій прикрій авдієнції треба було представити всім членам депутації, що приїхали були до Відня, некорисний вислід цісарської авдієнції. Він це зробив такими сердечними словами, що нашим селянам станули сльози в очах. Вони почули тоді від нього, що нам треба йти зовсім інакшими шляхами.

Д-р Теофіль Окуневський був послом з темпераментом і все добрим товаришем. Він виконував свої обов'язки для добра народу всюди де того було треба». Див. ОБСТРУКЦІЯ.

ОКУНЕВСЬКИЙ ЯРОСЛАВ (1860—1929) — брат Теофіля, лікар австрійської фльоти, адмірал. Відбуваючи подорожі навкруги світу, і володіючи багатьма мовами, А. Окуневський залишив прегарні «Листи з чужини», що вийшли ще перед першою світовою війною в двох томах. Після розвалу Австрії приїхав до Відня і тут з Васильком і іншими працював увесь час у санітарній місії і виєднував для Західньої України, яка була тоді в огні і крові, санітарний матеріял з австрійських запасів. Коли була найбільша скрута в галицькій армії, дістав чотири вагони санітарного матеріялу і вислав у запльомбованих вагонах у супроводі аптекаря до Станиславова. На жаль ці вагони розбили в Будапешті мадяри забрали весь матеріял, а вагони прийшли порожні до Станиславова. В початку боротьби зорганізував санітарну службу у Відні для нашої держави, придбав визначні фахові лікарські сили для нашої армії і санітарної служби. Коли розгорілися епідемії плямистого тифу та інших недуг, звертався по допомогу загранячних санітарних місій і швайцарського червоного хреста. Після закінчення війни вернувся до Галичини і осів як лікар у Городенці. Часом, хоч рідко заїздив до Львова, брав участь в обох конґресах українських лікарів у Львові, на яких був першим президентом.

ОКУНЬ — костиста риба з великою лускою і двома хребетними плавцями. У нас був символом сонливости. Походження цієї символіки чисто етимологічне: народ зблизив «окунь» із «куняти». Звідти й ОКУНІВ ЛОВИТИ — куняти. «Хто слухає, а хто окунів ловить». (Квітка, II, 181).

ОЛЕАРІЙ АДАМ (1600—1671) — німецький учений, секретар гольштинського посольства до Московщини й Персії в рр. 1635, 1643, 1660, автор дуже цінного опису своєї подорожі по Московії, яку видано в французькій мові в Амстердамі в 1727 р. У тій праці він оповідає, що московські царедворці так пояснювали йому тодішній державний герб: над двоголовим орлом, як посагом візантійської принцеси Софії Палеолог, що в 1472 вийшла заміж за Івана III, три корони, як символи: великого князівства московського посередині, та ханатів казанського й астраханського по боках. З цього приводу д-р Косаревич-Косаренко справедливо завважував, що тим самим ясно й безперечно засвідчується, що москалі в ті часи не відчували жадного державного споріднення (чи пересмства) з давньою Київською Руссю - Україною бо ані словом тоді не згадали ані про Русь, ані про Київ, ані про стародавній герб великих князів київських — тризуб, але підкреслювали переємство від татарських ханатів.

ОЛЕГ ВІЩИЙ — перший історично відомий з роду Рюриковичів київський князь у рр. 879—912. Але ці дати князювання, що їх дає літописець дуже непевні, — єдина певна дата — це дата 1911 р., коли Олег склав договір із греками. Прийшов він до Києва із Новгороду Дніпром і опанував Київ, за леґендою, забивши попередніх князів Аскольда і Дира. По опануванні й полянської землі Олег звернувся перше проти деревлян підбив їх і наложив данину з чорних куниць, потім рушив на сіверян, які підлягали хозарам; сіверяни у відміну від деревлян, не ставили спротиву, і Олег наклав на них меншу дань. Потім він завоював радимичів: вони платили йому, як перед тим хозарам, по шелягові від рала. Ходив походом і на уличів та тиверців, але не зміг їх підбити: ці два племена, як також і дуліби та хорвати стали покищо тільки союзниками київського князя. Володіння Олега сягали від Балтійського моря й Новгороду до середнього Дніпра. Головні міста на цій території були тоді Київ, Чернігів, Любеч, Смоленськ, Псков, Новгород, Ростов.

У 907 р. (дата непевна) Олег ходив походом на Царгород. Греки налякалися і розпочали переговори, в наслідку якого був підписаний перший в історії договір України перший міжнародній акт між Україною та іншою державою. За цим договором, що зберігся лише частинно, греки зобов'язувалися заплатити по 12 гривен срібла «на ключ» (див.) і, крім того, мали дати дарунки «великим князям», що сиділи в Києві, Переяславі, Любечі та інших значніших містах. Послам, що приходили до

Царгороду, імператор мав давати від себе утримання. Київські купці теж мали діставати в Царгороді утримання протягом шести місяців (МІСЯЧИНА) — хліб, м'ясо, рибу, вино, овочі. При повороті додому мали дістати на дорогу харчі і корабельне знаряддя, як вітрила, шнури, якорі і т. п. Олег зі свого боку обіцяв, що його люди не робитимуть шкоди у грецьких країнах. До Царгороду українські купці мали входити одними воротами в числі не більше 50 Мешкати мали тільки в означеному місці — «у св. Мами, себто біля манастиря св. Маманта. без зброї. під наглядом грецького урядовця. Умову цю заприсягли обидві сторони: греки на хрест, а Олегові вояки на свою зброю і богів Перуна та Велеса.

Літописець оповідає, що Олег, на знак перемоги, повісив тоді свій щит на воротах Царгороду.

Кілька років пізніше, 2. IX. 1911 р. Олег склав другий договір із Візантією. Цей договір зберігся в цілості. Договір цей, крім передмови, складається з таких точок: 1. Русь зобов'язується утримувати приязнь з греками «від усієї душі і бажання» та не доводити ні до яких суперечок і боротьби. Таку саме обіцянку склали й греки. 2. Коли станеться кому шкода, покривджений має ствердити це присягою. 3 Коли грек уб'є русина, або русин грека, убивця має бути покараний смертю. Якщо вбивця утече його майно мають забрати родичі вбитого та його жінка 4. Якщо хто вдарить кого мечем, або чим іншим, за кару має дати 5 мір срібла. Якщо ж винний незаможний, то має дати те, що може, навіть одяг, у якому ходить, та має скласти присягу, що не може добути в цій справі допомоги. 5. Якщо хто зловить злодія на крадежі і вб'є його, то це не рахується за провину. Якщо ж злодій дасться зв'язати собі руки, то має дати потрійну вартість того, що вкрав. 6. Якщо вітри заженуть який човен до чужої землі, треба його повернути власникам і перевести його через небезпечні місця. Якщо ж човен розіб'ється, то треба повернути поклажу, яка на ньому знаходитиметься 7. Обидві сторони мають звернути полонених. Якщо ж якого бранця продано в чужу сторону, треба або відкупити невільника або дати за нього належну ціну. 8. Не буде перешкод людям, що хочуть вступити в чужу службу й залишитися в чужій державі. 9. Якщо втече який невільник з Руси, або викрадуть його греки мають його звернути. 10. Якщо який русин умре в Візантії, а не залишить заповіту, то його майно треба звернути його родичам; якщо ж лишив заповіт, то майно має йти за його волею.

Цей договір усталив мирові відносини між Києвом і Візантією.

В короткому часі після того, Русь звернулася у бік Каспійського моря Історик Табарістану Магомед ель Хасан оповідає, що вже в 909 або 910 р. з'явилося на Каспію 16 «руських» кораблів. Вони напали на місто Абесгун і пограбували та побили багато махоммедан. Але місцевий намісник уночі їх погромив, а бранців порозсилав по ріжних околицях. Араб Масуді натомість залишив нам опис великого походу Руси 913 р. Велика фльота в 500 кораблів по 100 люду на кожному перейшла з Дону на Волгу, а звідти на Каспій, і почали нищити прибережні міста аж до «нафтяної землі» (Баку). Але на поворотній дорозі хозари перегородили їм шлях. Три дні йшов кривавий бій, але хозари мали кінноту і добру зброю і русини втратили до 30.000 люду. Решта рятувалася втечею. але й тих побили дальші народи.

Був Олег дуже визначною особистістю незвичайно енергійною й розумною, і навкруги нього витворилося чимало леґенд в яких він виступає, як якийсь чудодій казковий герой. І смерть його теж оповита леґендою Один віщун (ВОЛХВ, див.) сказав йому: «Княже помреш від коня, якого любиш і яким їздиш. Олег подумав і сказав: «Ніколи вже не їздитиму ним і навіть і не погляну на нього». По роках, вернувшись із походу, запитав він одного дня: «Де ж мій кінь якого я наказав доглядати?» — Конюх відповів що той кінь уже подох. Олег засміявся: «Неправду отже говорять віщуни, кінь згинув а я живу. Поїду погляну на його кістки .» Приїхавши на місце, де був залишений труп коня від якого залишився самий кістяк наступив він на його череп, сміючися: «То ж чи не від тебе я мав умерти?» Але з черепа вилізла гадюка, вкусила князя і той заслаб і помер. Поховали його на горі Щекавиці

ОЛЕГ - МИХАЙЛО (†1.115) — син СВЯТОСЛАВА ЯРОСЛАВИЧА князь чернігівський і новгородсіверський, що допомагав польському королеві Болеславові Хороброму, а після смерти батька дістав Володимир Волинський. Прогнаний звідти, втік був у Тмутаракань Одружений з половчанкою, приводив в Україну половців що її руйнували, викликав чвари межи князями і тому був прозваний ГОРЕСЛАВИЧЕМ. Одна з темніших постатей князівської України.

ОЛЕГ СВЯТОСЛАВИЧ, князь деревлянський, загинув у 977 році у боротьбі з братом Ярополком, упавши з мосту в Овручі.

ОЛЕГ ЯРОСЛАВИЧ чи НАСТАСИЧ — син Ярослава Осмомисла і його нешлюбної жінки Насті. Князював недовгий час у Галичі. 1188 р. його отруїли бояри.

ОЛЕДИЦЯ -- див. ОЖЕЛЕДЬ.

ОЛЕКСА ТЕПЛИЙ — день 17 березня ст ст. З ним в'яжуться народні прикмети: «На Теплого Олекси риба - щука лід хвостом розбиває» (Номис. 416). «Яка погода на Теплого Олекси, —' казали на Буковині, — така й на Великдень» (Зап. ЮЗОтд. II, ст. 355).

На Теплого Олекси треба виставляти пасіки з стебника і сіяти овес доконче, хоч би й по снігу: «Сій овес в болото, будеш збирати злото». На Теплого Олекси, казали в Галичині, вже прилітають бузьки й інша птиця з теплих країв, і в тім часі мусить конче ще упасти хоч малий сніг, бо пташина принесла з собою на крилах як летіла з далекого краю, трохи снігу. (Ржегорж в Наук. Зб. 1927, т. XXVI, ст 136).

ОЛЕКСІЙ (†1.379) — митрополит «кіевскій і всієї Руси», а властиво московський єрарх. Ще за його життя, в 1376 р. поставлено в Києві окремого українського митрополита — Кипріяна і з того часу церковне життя України й Московщини пішло ріжними шляхами.

ОЛЕКСІЙ (АНЕМПОДИСТ) ДОРОДНІЦИН (1859—1919) — архиепископ володимирський. В 1917 р. вийшов у Києві його молитовник українською мовою. По московськи залишив працю «Южноруский необаптизм, відомий під іменем штунди» та інше.

ОЛЕКСІЙ ГРОМАДСЬКИЙ (†1943) — ординарій Волинський єпископа Полікарпа Сікорського за Польщі, пізніше архиепископ і митрополит Автономної Української Церкви, що поборювала УАПЦ. Трагічно загинув по дорозі до Почаєва біля Дунаєва.

ОЛЕКСІЙ МИХАЙЛОВИЧ — московський цар в рр. 1645—76. За нього в 1654 р. відбулася злощасна Переяславська умова про прилучення України. За нього ж ту умову порушено і підписано з поляками Андрусівський мир 1667, яким роздерто Україну на дві половині по Дніпру межи Польщею й Московщиною. Йому ж належить славнозвісна порада українцям в урочистому маніфесті: «Разделеніе с поляками сотворіте так вєрою, так і чином: хахли, которие у вас на ґалавах, пастріґіте..» Бо вже з перших років «з'єднання» кололи очі москалям ті завзяті козацькі чуби, яких вони не мали. Умовлюючись із поляками, цар Олексій вимагав, щоб «всі ті, в которих маєтностях книги печатані, і їх слагателі, також печатніки ілі друкарі, смертю казнені, і кніґі собрав сожжени булі і впредь чтоби крепкій заказ бил безчесних воровськіх книг (себто українського друку, Є. О.) нікому с вашіх королевского велічества подданих нігде не печатані під страхом смертної казні...»

Так, не задовольняючись, переслідуванням української культури й українського православія в Лівобережній Україні, що залишалася за Андрусівським миром Московщині, Москва намагалася знищити їх і на Правобережній Україні, що відійшла до Польщі. (Див. ФІЛАРЕТ, ЙОАКИМ САВЙОЛОВ).

ОЛЕКСІЙ ПОПОВИЧ — герой козацьких дум про бурю на Чорнім Морі і про каяття грішника, що проти нього море збунтувалося Цим думам присвятила спеціяльну простору розвідку К. Грушевська в київському «Первісному Громадянстві» (1926, I, ст. 1—35)), В ріжних варіянтах дум містяться ріжні гріхи, але один гріх зустрічається в усіх варіянтах, і подекуди він стоїть навіть на першому місці, це гріх, зв'язаний із виїздом з дому без дозволу, або без прощання з батьком, з матір'ю (див. МАТИ, ВИЇЗД).

ОЛЕКСІЙ ЧОЛОВІК БОЖИЙ — аскет V ст., дуже популярний у середньовіччі на сході й на заході., — а тому також і в нас. Його життя було поширювано в книжках і в рукописах.

ОЛЕЛЬКО, ОЛЕКСАНДЕР ВОЛОДИМИРОВИЧ (†1455), внук Ольґерда, безнастанно воював із татарами. Його нащадки називалися Олельками, або Олельковичами, а пізніші з них вийшли кн. Слуцькі й Копильські.

ОЛЕНА, св. (†327) — мати імператора Констянтина В. В 326 р. відвідала Єрусалим, щоб побудувати там церкви, руйнуючи поганські святині й статуї Венері та Юпітерев, що їх Адріян побудував на Голготі. При цій нагоді, як оповідає леґенда, св. ОЛЕНА віднайшла Хрест та інші знаряддя передсмертних мук Христа. З багатьох шматків віднайденого хреста, вона два післала Констанинові а інші залишила для церкви Гробу Господнього, підмурівки якої заклала.

Se terminó la impresión de este libro
el 5 de Febrero de 1962.
en los Talleres Gráficos "Champión"
c. Mercedes 2163/67, Buenos Aires.